

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

500 DE ANI DE LA MOARTEA LUI VLAD TEPEȘ

VLAD TEPEȘ - UN CONDUCĂTOR DE STAT CELEBRU

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

POLITICA INTERNĂ A LUI VLAD TEPEȘ

NICOLAE STOICESCU

RĂZBOIUL CU TURCII DIN 1462

ȘTEFAN ANDREESCU

RELĂȚIILE LUI VLAD TEPEȘ CU TRANSILVANIA ȘI UNGARIA

CONSTANTIN SERBAN

ȘTIRI DIN NARAȚIUNILE GERMANE DESPRE VLAD TEPEȘ

ȘTEFANA SIMIONESCU

CONTRIBUȚII LA STUDIUL INSEMNELOR HERALDICE ALE LUI
VLAD TEPEȘ

DAN CERNOVODEANU

VLAD TEPEȘ - CRONOLOGIE, BIBLIOGRAFIE

CONSTANTIN REZACHEVICI

STUDII DOCUMENTARE

INSEMĂNĂRI

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

BULETIN BIBLIOGRAFIC

RECENZII

11

TOMUL 29

1976

NOIEMBRIE

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil-adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă. P.O.BOX 136—137. Telex 11226 București. Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției

B-dul Aviatorilor, nr. 1

București, tel. 50.72.41

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 29, Nr. 11
noiembrie, 1976

SUMAR

500 DE ANI DE LA MOARTEA LUI VLAD ŢEPEŞ

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, Vlad Ţepeş — un conducător de stat celebru	1647
NICOLAE STOICESCU, Politica internă a lui Vlad Ţepeş	1657
ŞTEFAN ANDREESCU, Războiul cu turcii din 1462	1673
CONSTANTIN ŞERBAN, Relațiile lui Vlad Ţepeş cu Transilvania și Ungaria	1697
ŞTEFANA SIMIONESCU, Știri din narațiunile germane despre Vlad Ţepeş	1721
DAN CERNOVODEANU, Contribuții la studiul însemnelor heraldice ale lui Vlad Ţepeş	1731
CONSTANTIN REZACHEVICI, Vlad Ţepeş — cronologie, bibliografie	1745

VIRGIL CIOCÎLTAN, Între sultan și împărat : Vlad Dracul în 1438	1767
---	------

STUDII DOCUMENTARE

(PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE)

Momente principale ale dezvoltării dreptului românesc de la începuturi până la constituirea statului național român (<i>Valentin Al. Georgescu</i>)	1791
---	------

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

A IV-a Întilnire a comisiei mixte a istoricilor din R. S. România și U.R.S.S. (<i>Gh. I. Ioniță</i>); Al III-lea Congres internațional de mongolistică (<i>Fl. Constantiniu</i>); Cronica	1807
---	------

RECENZII

CONSTANTIN BUȘE, <i>Comerțul exterior prin Galași sub regimul de port franc (1837—1883)</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1976, 202 p. (<i>Tr. Ionescu</i>)	1811
RADU FLORESCU, RAYMOND T. McNALLY, <i>Dracula. A Biography of Vlad the Impaler, 1431—1476</i> , New York, Hawthorn Books, Inc., 1973, X+239 p. (<i>Constantin Șerban</i>)	1813
* * * <i>Ceasornicul domnilor</i> de Antonio de Guevara, traducere din limba latină de Nicolae Costin, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Strempel, București, Edit. Minerva, 1976, LIV + 689 p. (<i>Dumitru Velciu</i>)	1818
M. I. BRAGHINSKI, <i>Formirovanie afričanskogo proletariata</i> , Moskva, Izd. Nauka, 1974, 485 p. (<i>Silvia Istrate, Janeta Brill</i>)	1821

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României:** * * * *Documente privind istoria oraşului Brăila, 1831 – 1918*, Direcţia generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1975, 634 p. (*Mircea C. Dumitriu*); I. M. ŞTEFAN, *Ana Ipătescu*, Bucureşti, Edit. militară, 1975, 167 p. + 16 pl. (*M. Stroia*); TEODOR TANCO, *Virtus Romana Rediviva*, vol. II, *Urme peste veacuri*, Bistriţa, 1975, 350 p. (*Vasile Netea*). **Istoria Universală:** * * * *Relaţii internaţionale în acte şi documente*, vol. II, (1939–1945), Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1976, 301 p. (*Nicolae Dascălu*); * * * *Documenta Bohemica Bellum Tricennale illustrantia tomus III. Der Kampf des Hauses Habsburg gegen die Niederlande und ihre Verbündeten 1621–1625*, Nakladatelstvi Československé Akademie Ved, Praha, 1976, 309 p. sub redacţia lui Iosef Janaček, Iosef Kočir, Gabriela Čehova (*Cristina Bulgaru*); L. I. KISELEVA, *Готмический купец XIII – XV в.в.* Leningrad, Izd. Nauka, 1974, 258 p. (*L. Demény*). 1827
- BULETIN BIBLIOGRAFIC (*Gelu Apostol*) 1839

REVISTA DE ISTORIE

TOME 29, N° 11
novembre, 1976

S O M M A I R E

CINQ-CENTENAIRE DE LA MORT DE VLAD L'EMPALEUR

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, Vlad l'Empaleur — un chef d'Etat célèbre	1647
NICOLAE STOICESCU, La politique intérieure de Vlad l'Empaleur	1657
ȘTEFAN ANDREESCU, La guerre avec les Turcs de 1462	1673
CONSTANTIN ȘERBAN, Les rapports de Vlad l'Empaleur avec la Transylvanie et la Hongrie	1697
ȘTEFANA SIMIONESCU, Données des narrations allemandes sur Vlad l'Empaleur	1721
DAN CERNOVODEANU, Contributions à l'étude des insignes héraldiques de Vlad l'Empaleur	1731
CONSTANTIN REZACHEVICI, Vlad l'Empaleur — chronologie, bibliographie . . .	1745

VIRGIL CIOCIŁTAN, Entre le sultan et l'empereur: Vlad le Diable en 1438 . .	1767
---	------

ETUDES DOCUMENTAIRES

(PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE)

Principaux moments du développement du droit roumain au débuts juspu'a la constitution de l'Etat national roumain (<i>Valentin Al. Georgescu</i>)	1791
--	------

LA VIE SCIENTIFIQUE

La IV-e réunion de la Commission mixte des historiens de la R. S. de Roumanie et de l'U.R.S.S. (<i>Gh. I. Ioniță</i>); Le III-e Congrès international de mongolistique (<i>Fl. Constantiniu</i>); Chronique	1807
--	------

COMPTES RENDUS

CONSTANTIN BUȘE, <i>Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc (1837—1883)</i> (Le commerce extérieur par Galatz pendant le régime de port franc (1837—1883), Bucarest, Editions de l'Académie de la R. S. de Roumanie, 1976, 202 p. (<i>Tr. Ionescu</i>)	1811
--	------

- RADU FLORESCU, RAYMOND T. McNALLY, *Dracula. A Biography of Vlad the Impaler, 1431—1476*, New York, Hawthorn Books, Inc., 1973, X+239 p. (*Constantin Șerban*) 1813
- * * * L'horloge des princes par Antonio de Guevara, Traduction du latin par Nicolae Costin, Edition critique et étude introductive de Gabriel Stempel, Bucarest, Editions Minerva, 1976, LIV + 689 p. (*Dumitru Velciu*) 1818
- M. I. BRAGHINSKI, *Formirovanie africanskogo proletariata*, Moskva, Izd. Nauka, 1974, 485 p. (*Silvia Istrate, Janeta Brill*) 1821

NOTES

- Histoire de la Roumanie:** * * * *Documente privind istoria orașului Brăila, 1831—1918* (Documents concernant l'histoire de la ville de Brăila, 1831—1918), Direction générale des Archives de l'Etat de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1975, 634 p. (*Mircea Dumitriu*); I. M. ȘTEFAN, *Ana Ipătescu*, Bucarest, Editions Militaires, 1975, 167 p. + 16 pl. (*Marian Stroia*); TEODOR TANCO, *Virtus Romana Rediviva*, vol. II, *Urme peste veacuri* (Vestiges au-delà des siècles), Bistrița, 1975, 350 p. (*Vasile Netea*). **Histoire Universelle:** * * * *Relații internaționale în acte și documente* (Relations internationales reflétées par des actes et documents), vol. II, (1939—1945), Bucarest, Editions didactiques et pédagogiques, 1975, 301 p. (*Nicolae Dascălu*); * * * *Documenta Bohemica Bellum Triennale illustrantia* tomos III, *Der Kampf des Hauses Habsburg gegen die Niederlande und ihre Verbündeten 1621—1625*, Nakladatelstvi Československé Akademie Ved, Praha, 1976, 309 p. volume paru par les soins de Iosef Janáček, Iosef Kočir, Gabriela Čehova (*Cristina Bulgaru*); L. I. KISELEVA, *Гомуцкий купец XIII—XV в.в.*, Leningrad, Izd. Nauka, 1974, 258 p. (*L. Demény*). 1827
- BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE (*Gelu Apostol*) 1839

VLAD ȚEPEȘ — UN CONDUCĂTOR DE STAT CELEBRU

DE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Vlad Țepeș a apărut pe scena istoriei când certuri interne pentru putere și presiuni externe concureau la slăbirea statului românesc. Conștient de primejdia ce amenința țara, pătruns de rostul moștenirii lăsate de marii lui predecesori, Basarab I sau Vladislav-Vlaicu, Mircea cel Bătrîn sau Dan al II-lea cel Viteaz, domnitorul cu adjectiv de cruzime, dar nu mai crud decît alți suverani din acea epocă, s-a dovedit la înălțimea situației. Ridicarea țării și apărarea independenței i-au dictat acțiunile, iar mijloacele folosite au fost cele ale vremii. Situația din țară și poziția ei internațională cereau măsuri hotărîte și urgente. Ezitățile și clemența în fața răului se dovedeau grave pentru ordinea și soarta statului.

Ca ostatec la Poartă, între 1443 și 1448, Vlad Țepeș a putut să-și dea seama de ceea ce era forța unui mare imperiu; el avea să înțeleagă, totodată, că acesta nu era invincibil.

Desigur, nu era ușor pentru o țară mică să înfrunte o putere, care, în ciuda înfrîngerii suferite la Belgrad (1456), ștergea rînd pe rînd țări și provincii de pe harta politică a sud-estului european. În 1459 stăpînirea turcească se instaura în Serbia, atingînd astfel pe o mare întindere importanța arteră comercială și strategică care era Dunărea de mijloc și de jos. În primăvara anului 1456, dînd curs ultimatum-ului trimis de sultan la sfîrșitul anului 1455¹, domnul Moldovei, Petru Aron, convoca la Vaslui o mare adunare a boierimii și hotăra „închinarea” țării turcilor, cumpărarea păcii în schimbul sumei de 2000 de galbeni².

Situația pentru Țara Românească devenea gravă și Vlad Țepeș ca domn (1456—1462; 1476) era conștient de ea. Pilda lui Mircea cel Bătrîn sau Dan al II-lea îl întărea, însă, în convingerea că rezistența era posibilă. Salvagardarea ființei statale o necesita. În numele ei Țepeș a acționat cu energie și a ridicat întreaga forță vitală a țării. El a organizat oastea populară, care făcuse odinioară gloria Țării Românești, a lovit în privilegiile ce slăbeau din interior țara, a pedepsit aspru nesupunerea și trădarea, a introdus ordine în cîrmuirea țării și a imprimat un spirit de cinste în rîndul locuitorilor ei, care avea să rămînă ca model în conștiința posterității. Un contemporan al lui Vlad Țepeș, cronicarul bizantin Laonic

¹ Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455—1774, București, 1976, p. 1; Șerban Papacostea, *La Moldavie, état tributaire de l'Empire Ottoman au XV-e siècle: le cadre international de rapports établis en 1455—1456*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 3, 1974, p. 1—17.

² *Documenta Romaniae Historica, A, Moldova*, vol. II, București, 1976, p. 85—87.

Chalcocondil, arăta că domnul român „a prefăcut cu totul organizația Daciei (Țării Românești)”³.

Programul politic intern a fost întregit de Vlad Țepeș cu o largă viziune de politică externă, menită să slujească eforturile de emancipare a țării, de redobândire a pierderilor teritoriale suferite, de consolidare a frontierelor. Interese economice — de sprijinire a negustoriei locale, concurență de negustorii sași —, rațiuni politice — de a pedepsi pe cei care adăposteau pretendenți la tronul Țării Românești —, nevoi strategice — de a reda Țării Românești vechile ei stăpîniri, Amlașul și Făgărașul, cu rosturi importante în apărarea frontierei de nord — l-au condus pe Vlad Țepeș în câteva rinduri, în anii 1457—1460, în Transilvania, impunînd ideia necesității schimbării viziunii existente aci în privința raporturilor cu realitățile social-politice de la sud de Carpați. O atenție specială, în vederea asigurării frontierei septentrionale, ca și a pregătirilor pentru întărirea hotarului din sud și a confruntării cu Imperiul otoman, a acordat-o Vlad Țepeș alianței, încheiate în 1461, cu regele Ungariei, Matei Corvin. Speranțele scontate aveau să lase, însă, loc — în momente grele — dezamăgirilor.

Hotărît să pună capăt imixtiunilor turcești în treburile interne — cînd totul părea pregătit pentru a nu mai admite pretențiile în creștere ale Porții — Vlad Țepeș a rupt legăturile cu Imperiul otoman, a refuzat în 1459, să mai achite obligațiile impuse țării. El era conștient de ceea ce avea să urmeze, și, ca să apere hotarele țării, a pătruns vijelios în iarna anului 1461—1462 la sud de Dunăre — așa cum va face mai tîrziu și Mihai Viteazul — distrugînd de-a lungul frontierei punctele fortificate și tot ce ar fi putut servi turcilor în campania lor împotriva Țării Românești. De la Rahova pînă la Chilia, malul drept al Dunării a cunoscut crunta răzbunare a domnului român; au căzut zeci de mii de vieți — 23.809 după propria mărturisire a lui Țepeș, făcută în scrisoarea trimisă la 11 ianuarie 1462 regelui Matei Corvin, „afară — scria el — de 884 care au fost uciși în casele lor și ale căror capete n-au putut fi înfățișate”. Cei scăpați cu fuga au dus cu ei în interiorul Imperiului otoman groaza că asemenea măceluri s-ar putea repeta.

Țepeș a știut dejuca planul funest, ce urma să fie aplicat de Hamza, begul de Nicopole, și grecul Catavolinos, de a-l atrage în cursă; a înfrînt oastea turcească, venită cu scopul de a-l prinde, a operat numeroase trageri în țepă și a ordonat ca aceiași moarte să se aplice — pregătindu-se, însă, țepi mai mari — pentru comandanții turci, însărcinați de sultan cu prinderea lui. Aceste țepi, ridicate în apropiere de Tîrgoviște, aveau să fie văzute mai tîrziu și să-l impresioneze pe sultanul Mahomed al II-lea, „Cuceritorul” Constantinopolului.

Faptele lui Vlad Țepeș au îngrijorat Poarta otomană și au decis-o să întreprindă măsuri urgente. Pentru sultan era limpede că dacă s-ar produce o schimbare în raporturile Imperiului turcesc cu Țara Românească supușii creștini din Peninsula Balcanică s-ar putea ridica și ei. Valul răzvrătiților trebuia potolit și pentru aceasta o armată uriașă — ca mărime

³ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, Ediția Vasile Grecu, București, 1958, p. 283; *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 469—470.

a doua după cea care a cucerit Constantinopolul⁴ — avea să se îndrepte, la 26 aprilie 1462, spre Dunăre. În fruntea ei se aflau comandanți experimentați și însuși sultanul ținea să participe la expediția de pedepsire a lui Țepeș și de transformare a Țării Românești în pașalic.

O parte a oștirii, transportată pe mare, a ajuns la gurile Dunării, a înaintat pe fluviu și a cucerit, la începutul lunii mai, Brăila, oraș în care — scria Li. Chalcocondil — se făcea comerț „mai mare decât în toate orașele țării”⁵. Obiectivul ei era să cucerească cetatea Chilia unul din punctele de seamă ale rezistenței românești. Conducerea grosului armatei, ce se deplasa pe uscat, o avea sultanul însuși și marele vizir Mahmud Pașa.

Disproporția de forțe l-a făcut pe domnul Țării Românești ca, urmind exemplul iluștrilor săi predecesori în scaun, să folosească la maximum terenul, să pustiască totul în fața agresorului, ca să-l oblige să-și disperseze oastea în căutarea hranei și să poată, astfel, să lovească prin surprindere, cu sorți de izbândă, cetele turcești răzlețite.

Constantin Mihailovici din Ostrovița, participant, ca ienicer, în oastea condusă de sultanul Mahomed al II-lea, la expediția împotriva lui Vlad Țepeș, informează că domnul Țării Românești a încercat, mai întâi, să împiedice, la Turnu Măgurele, trecerea Dunării de către turci⁶. El a provocat mari pierderi oastei otomane, dar a fost silit în cele din urmă, dat fiind superioritatea numerică a dușmanului și înzestrarea lui cu o puternică artilerie, să se retragă în interiorul țării, îndreptându-se spre Tirgoviște. În urmărirea lui, mărșăluind printr-un ținut ce nu oferea putința de aprovizionare, hărțuită tot timpul, atacată, când ici, când colo, oastea otomană a început să fie cuprinsă de spaimă, „deși voievodul român — consemna Constantin Mihailovici din Ostrovița, — avea o oaste mică și peste tot eram cu mare grijă și ne îngropam în fiecare noapte în șanțuri, totuși nu puteam fi siguri”⁷.

În condițiile unei demoralizări ce tindea să se generalizeze în oastea turcească, în timp ce sultanul înainta spre Tirgoviște, Vlad Țepeș a organizat, la 16 iunie 1462, un atac de noapte, rămas celebru. Folosindu-se de condițiile favorabile ale întunericului și pe baza unui plan bine chibzuit, domnul român a pătruns în tabăra otomană, a nimicit parte din oaste și a produs o asemenea panică încît turcii se ucideau între ei⁸. Cîțiva ani mai târziu, Ștefan cel Mare avea să aplice și el aceeași tactică împotriva oastei maghiare, condusă de regele Matei Corvin și ajunsă la Baia cu intenția de a-l scoate din domnie.

Nu este exclus ca Ștefan cel Mare, în aplicarea planului său de luptă, să fi luat ca model „atacul de noapte” al lui Țepeș, după cum se poate ca izvorul comun de artă militară — înțelepciunea moștenită de la înaintași —

⁴ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 285.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 127.

⁷ *Ibidem*; Pentru tactica de luptă practică de Vlad Țepeș, ca de altfel și de alți voievozi români, vezi instructiva lucrare recentă a lui Constantin Antip, *Războiul popular în istoria universală*, București, 1976, p. 46 și urm.

⁸ *Călători străini despre țările române*, vol. I, p. 128; Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 287—289.

din care cei doi voievozi au deprins meșteșugul armelor, să-i fi condus la o tactică de luptă similară. Efectul ei a fost extraordinar : lovite, acolo unde nu-și luaseră măsuri de precauție, intrate în derută, oștile inamice n-au mai putut să se concentreze pentru a lovi dispozitivele de luptă mobile ale domnilor români, care atacau cu rapiditate și împiedicau forțele răzlețite să se regrupeze. Înfringerile militare suferite i-au obligat pe regele Matei Corvin ca și pe sultanul Mahomed al II-lea să renunțe la planul cu care intraseră în țările române — de cucerire a lor — și să caute soluții politice care să slăbească stările conflictuale cu românii.

Despre tăria morală cu care ostașii lui Țepeș înfruntau pe dușman sînt semnificative informațiile transmise de Laonic Chalcocondil. Reproducînd un dialog dintre vizirul Mahmud și un ostaș al lui Țepeș, căzut prizonier la turci, care, chiar sub amenințarea pedepsirii lui cu moartea, refuza să dea informații despre dispozitivul de luptă al lui Țepeș, istoricul bizantin atribuie vizirului cuvinte de înaltă apreciere despre oastea lui Țepeș. El ar fi declarat că dacă Țepeș „ar avea o armată însemnată, s-ar putea să ajungă la mare putere”⁹.

După atacul de noapte, Vlad Țepeș s-a retras la nord de Tîrgoviște pentru a grăbi joncțiunea cu mult așteptata oaste aliată, condusă de Matei Corvin, care întîrzia să se apropie de teatrul operațiunilor de luptă. Pe urmele lui, în apropiere de capitala țării, sultanului i s-a înfățișat un tablou înfricoșător : o mare pădure de țepi în care zăcea înfiptă mulțime de turci. Cuprins de uimire și de groază, totodată, sultanul ar fi declarat „că nu poate să ia țara unui bărbat care face lucruri așa de mari și, mai presus de fire, știe să se folosească așa de domnia și de supușii lui. . . Că acest bărbat care face astfel de isprăvi, ar fi vrednic de mai mult”¹⁰. Aprecierile sultanului pentru calitățile domnului român, de a se face temut și ascultat, — ceea ce de fapt era idealul ocîrmuirii otomane — ascundeau sentimentul de neliniște, de temere de care el era cuprins față de demoralizarea oastei otomane. „Și ceilalți turci, văzînd mulțimea de oameni trași în țepă — scria L. Chalcocondil — s-au înspăimîntat foarte”¹¹.

Impresionat de forța pe care i-o opunea Țepeș, de tăria morală a supușilor lui, constatînd că oastea otomană, sleită de putere, era incapabilă să mai lupte și așteptîndu-se la acțiuni din partea regelui Ungariei, Mahomed al II-lea a trebuit să se retragă ; la 11 iulie 1462, el se afla la Adrianopol. Oastea sa a fost urmărită îndeaproape pe teritoriul Țării Românești de cea a lui Țepeș cu care în cîteva rînduri a trebuit să angajeze lupte.

Cu excepția cronicilor turcești interesate în a ascunde insuccesul sultanului, al cărui nume de „Cuceritorul” trebuia respectat, toate celelalte izvoare subliniază retragerea grăbită și în dezordine din Țara Românească a trupelor otomane¹². Cronici venețiene, maghiare și sîrbești cu-

⁹ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 289.

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² Vezi B. Cămpina, *Victoria oștii lui Țepeș asupra sultanului Mehmed al II-lea* (Cu prilejul împlinirii a 500 de ani), în „Studii”, 3, 1962, p. 534 și urm. ; Nicolae Stoicescu, *La victoire de Vlad l'Empaleur sur les Turcs (1462)* în „Revue Roumaine d'Histoire”, 3, 1976, p. 393—397.

prind informații edificatoare în privința victoriei repurtate împotriva turcilor de oastea românească, condusă de Vlad Țepeș. Acestor informații li se adaugă, întărindu-le gradul de veracitate, relatările agenților diplomați venețieni, răspinși în diferite centre ale Europei centrale și de sud-est. Balbi, ambasadorul venețian din Constantinopol, ca unul ce consemna știrile oficiale sosite în capitala imperiului de pe cîmpul de luptă, informa, prin raportul său din 28 iulie 1462, pe doge de înfrîngerea suferită de sultan în Țara Românească¹³. În două scrisori, din 3 și 12 august 1462, ale lui Alois Gabriel, rector venețian din Candia (Creta) către Antonio Loredano, căpitan de Modena, se confirma biruința lui Țepeș asupra lui Mahomed al II-lea și retragerea precipitată a acestuia din Țara Românească. Scrisoarea din 12 august 1462 cuprinde și detaliul interesant, ca act psihologic, că la întoarcerea lor „turcii au făcut oarecari arătări de veselie, voind a face să creadă pe supuși că sultanul se întorcea biruitor”¹⁴ Guvernatorul din Caffa informa și el pe regele polon de războiul fericit purtat de Vlad Țepeș contra turcilor¹⁵.

Impresionați de înfățișarea jalnică a resturilor oastei otomane ce se retrăgea din Țara Românească, unii martori oculari ne-au lăsat importante știri în legătură cu preocupările autorităților turcești de a ascunde sau de a diminua proporțiile reale ale eșecului campaniei din Țara Românească. Un sclav albanez, fugit din Adrianopol, informează că pentru a liniști populația, tulburată la vestea marilor pierderi umane suferite, „turcii au pus la cale unele manifestări de veselie, pentru a face pe supuși să creadă că stăpînul lor s-a întors victorios”¹⁶. Informațiile sclavului albanez despre starea oastei turcești de uscat sînt întregite de mărturiile unui alt martor ocular în privința flotei otomane. Este vorba de comandantul unei corăbii românești, probabil din Moldova, care la 27 iulie 1462 reușea să scape din Constantinopol, unde aflase de „marea înfrîngere a sultanului” la nordul Dunării și avuse prilejul să vadă felul trist în care arăta flota otomană, care se întorcea din confruntarea cu forțele de rezistență românești¹⁷. Obiectivul urmărit, cucerirea Chilei, centru economic și strategic extrem de important pentru stăpînirea Dunării, n-a putut fi atins, ci a rămas ca o țintă obsedantă pentru politica dunăreană ulterioară a imperiului otoman. Constantin Mihailovici din Ostrovița, faimosul ienicer sîrb, meditînd asupra politicii otomane, atribuie sultanului Mahomed al II-lea cuvinte de adîncă perspicacitate politică. În cadrul unui dialog, care s-ar fi purtat între el și înalți demnitari otomani, impresionați de victoriile românilor asupra oștilor otomane, sultanul „El Fatih” — („Cuceritorul”) ar fi spus : „Atîta vreme cît Chilia și Cetatea Albă le țin și le stăpînesc românii, iar ungurii Belgradul sîrbesc, noi nu vom putea avea nici o biruință”¹⁸.

¹³ *Mon. Hung. Hist., Acta extera*, IV, p. 168; N. Stoiceseu, *op. cit.*, p. 391.

¹⁴ „Columna lui Traian”, 1883, p. 39; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Ediția III-a, volumul IV, p. 26.

¹⁵ Leopold Hubert, *Documenta historica*, Varșovia, 1861, I, p. 5; A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 27, 38.

¹⁶ „Columna lui Traian”, 1883, p. 41; B. Cămpina, *op. cit.*, p. 536.

¹⁷ „Columna lui Traian”, 1883, p. 39; B. Cămpina, *op. cit.*, p. 549.

¹⁸ *Călători străini despre țările române*, vol. I, p. 128.

Înfrintă în confruntarea deschisă cu domnul Țării Românești, Poarta otomană a fost nevoită să renunțe la planul de transformare a țării în pašalic, nu însă și la ideea înlăturării lui Țepeș. Împotriva lui avea să fie susținut fratele său, Radu cel Frumos, și, totodată, folosite nemulțumirile celor ce sufereau de pe urma exceselor sale. Defecțiunilor interne, ce măcinau realizările lui Țepeș, li s-au adăugat înrăutățirea relațiilor lui cu Matei Corvin, cîștigat de negustorii brașoveni împotriva voievodului român. În ura față de Țepeș, care lovise în pretențiile lor de a-și spune cuvîntul în privința tronului Țării Românești, ca și în veleitățile de a domina piața de la sud de Carpați, sașii au lansat la adresa domnitorului român tot felul de calomnii, i-au prezentat deformat personalitatea, i-au exagerat ieșirile violente și scopul măsurilor întreprinse, inspirînd despre el o întreagă literatură de groază cu largă difuzare în Europa. Scrisori de trădare, prin care Țepeș s-ar fi înțeles cu turcii, au fost plătuite și trimise regelui Matei Corvin¹⁹, care întîrzia să acorde domnului român ajutorul datorat și atît de necesar desăvîrșirii acțiunilor sale împotriva turcilor, acțiuni care se bucurau de larg ecou internațional, liniștind spaime și întărind convingeri în privința barării expansiunii otomane în Europa.

Istoria avea să se repete peste aproape un secol și jumătate, cînd din nou intriga și temerea aveau să-și dea mîna pentru a scoate de pe scena vieții politice un alt vajnic luptător român împotriva pretențiilor Imperiului otoman de anulare a statutului de demnitate statală a țărilor române, înfăptuitorul primei uniri românești, Mihai Viteazul.

Învingător în luptele cu turcii, supus, însă, ca într-un clește contigenei lor presiuni ca și constrîngerii regatului maghiar — în timp ce baza internă a rezistenței sale slăbea — Vlad Țepeș a fost prins (noiembrie 1462) și întemnițat mulți ani la Buda și Visegrad de regele Ungariei, spre care el se îndrepta cu încredere. În 1476, cu ajutorul lui Matei Corvin, va recupa, dar pentru foarte scurtă vreme, tronul.

Eroismul manifestat ca și biruințele reputate de Țepeș contra turcilor s-au dovedit a nu fi zadarnice. Imperiul otoman a fost silit să renunțe la planul cu care sultanul venise în Țara Românească, de desființare a statului român. Împotrivirea întîlnită a obligat Poarta otomană să respecte țara care putea să ridice oricînd un nou Țepeș. O nouă reglementare a raporturilor turco-române a avut loc. La această reglementare se refereau boierii în 1601, la cîteva luni după căderea lui Mihai Viteazul, cînd declarau sultanului că pe viitor „ei vor continua să procedeze în așa fel cum <au făcut> de cam 140 de ani de cînd ei recunosc superioritatea otomană”²⁰. Reglementarea din 1462 era avută în vedere de tradiția istorică, cînd se arăta, cu inexactități de date și de nume, de capitulația dintre Vlad al V-lea (de fapt Radu cel Frumos) și sultanul Mahomed al II-lea²¹. Cu

¹⁹ Gobellini, *Pit II, pontificis maximi, commentarii rerum memorabilium, quae temporibus suis contigerunt*, Frankfurt, 1614, Lib. L., II, p. 297; apud. A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 30—31; Matei Cazacu, *A propos du récit russe Skazanie o Drakule voevode*, în „Cahiers du Monde russe et soviétique”, XV (3—4), juil. — déc. 1974, p. 283.

²⁰ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 42.

²¹ I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României, 1354—1920*, București, 1975, p. 49—50.

momente de sporire a obligațiilor (de care face mențiune tradiția că ar fi avut loc în vremea lui Laiotă, Vlad Călugărul și Neagoe Basarab), reglementarea din 1462 a rămas valabilă până în preajma anului 1540, când, după căderea Brăilei sub stăpînirea turcească, Țara Românească a intrat în ceea ce în istoriografie se numește, îndeobște, regimul dominației otomane ²².

Reglementarea din 1462, în afară de creșterea la 10 000 de ducați a tributului, consimțită de Vlad Țepeș la urcarea sa pe tron, respecta prevederile asupra cărora Țara Românească și Imperiul otoman căzuseră de acord încă în vremea lui Mircea cel Bătrîn. Poarta otomană se angaja să apere Țara Românească contra oricărui dușman; ea nu se amesteca sub nici-o formă în administrația țării; domnitorii erau aleși de țară și recunoscuți de Poartă; ei aveau dreptul de a declara război și de a încheia pace; negustorii otomani veniți pentru afaceri în Țara Românească trebuiau să încunoștințe autoritățile locale cît timp urmau să stea în localitățile respective; niciun român nu putea fi dus în Imperiul otoman și nici-o moschee nu putea fi construită pe teritoriul Țării Românești ²³. Reglementarea din 1462 evidențiază faptul că reacția Țării Românești sub conducerea lui Țepeș a determinat Poarta otomană să-și limiteze pretențiile și să respecte suveranitatea statală românească. Încercările ulterioare ale Imperiului otoman de a modifica statutul politic, recunoscut Țării Românești și de a-i crește obligațiile, vor genera un întreg șir de lupte ce vor silii agresorul la cedări.

Confruntarea militară româno-otomană în vremea lui Vlad Țepeș a arătat încă odată lumii tăria unei țări mici, în stare, prin capacitatea de a-și folosi resursele umane și materiale, să înfrunte cea mai mare putere militară a timpului. Această putere militară — imperiul turcesc — avea în fruntea ei o celebritate a vremii, pe sultanul Mahomed al II-lea, numele căruia era aureolat de încorporarea în Imperiu a Constantinopolului, una din cele două capitale ale lumii creștine, loc de întîlnire și de sinteză a unor civilizații create de trei continente.

Deosebit de important în succesul militar și politic românesc a fost rolul conducătorului țării, al lui Vlad Țepeș, înzestrat cu o gândire politică superioară, bun organizator de țară, cu un interes pentru fenomenul economic ce anunța timpurile moderne și care, ca strateg, prin felul de a folosi mijloacele militare, a îmbogățit tezaurul de artă militară. Desfășurarea evenimentelor, vigoarea Imperiului otoman, în plină expansiune, și oboseala manifestată de statele creștine i-au întărit lui Țepeș convingerea asupra necesității creării instrumentului care să garanteze libertatea țării. De aici a rezultat preocuparea lui asiduă pentru organizarea și înzestrarea cu armamentul necesar a oastei, căreia observatorii străini contemporani i-au subliniat, în relatările lor, caracterul popular ²⁴.

De la Vlad Țepeș ni s-a păstrat o formulare, devenită clasică, în privința necesității de întărire internă a țării, ca o condiție a indepen-

²² M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV — XIX*, în „Studii și materiale de istorie medie”, II, 1957, p. 27—29; Șt. Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” pînă la Mihai Viteazul*, București, 1970, p. 117.

²³ I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *op. cit.*, p. 50.

²⁴ *Mon. Hung. Hist.*, t. I, p. 145—147; *Istoria României*, vol. II p. 472.

dentei. „Și țineți seama de aceasta — scria el brașovenilor la 10 septembrie 1456 — când un om sau domnitor estetaie și puternic (înlăuntru), atunci el poate să obțină pacea pe care o dorește; dar când este fără de putere, unul mai tare va veni asupra lui și va face cu dînsul ce va pofti”²⁵. Experiența istorică românească avea să sublinieze valabilitatea acestui principiu. Cît timp a existat o oaste legată de țară, recrutată din rîndul celor înfrățiți cu pămîntul și exprimînd interesele lor, libertatea țării a fost asigurată. Decăderea oastei de țară și înlocuirea ei cu contingente de mercenari a dus, mai întii, la știrbirea și, mai apoi, la pierderea independenței.

Luptele lui Vlad Țepeș cu turcii au făcut dovada eficacității măsurilor întreprinse de el în asigurarea forței moral-politice a țării, forță care — după cum s-a văzut — a stîrnit chiar și admirația dușmanului.

În efortul de a ridica țara și de a-i asigura prestigiul internațional, Țepeș a manifestat în raporturile cu reprezentanții diferitelor state un simț al demnității definitiv pentru un mare conducător de stat. *Povestirile* care s-au scris despre Țepeș amintesc — și ele au fost gustate de generații după generații — de felul în care domnul român pedepsea pe solii străini care nu respectau sau nu știau să respecte regulile de prezentare în fața sa, ca șef al unui stat puternic, maniera inteligentă de a pune întrebări solilor și de a aprecia, atunci cînd era cazul, răspunsurile lor inteligente²⁶.

Preocuparea de a asigura prosperitate țării l-a condus pe Vlad Țepeș să ia măsuri de dezvoltare a comerțului, de mai bună organizare a lui, de securitate a mărfurilor și de a imprima corectitudine în desfacerea lor, în operațiile de vînzare-cumpărare²⁷.

Stăpin pe cuceririle vremii în privința artei de a duce războiul, Vlad Țepeș a îmbinat vicleșugul în a deruta sau a atrage în cursă pe dușman cu vitejia și temeritatea cînd lupta între oști se angaja. Rapiditatea cu care a condus expediția în dreapta Dunării, prinderea lui Hamza Pașa²⁸ și mai ales măiestria arătată în timpul faimosului atac de noapte l-au situat pe Țepeș printre celebrii comandanți de oști din vremea sa. În secolul al XVIII-lea un specialist în istorie militară, M. de Folard, scria: „În atacurile nocturne, fără ca să recurgem la exemplele antice, avem unul, extrem de memorabil. Vlad, unul din cei mai mari căpitani ai secolului său și comparabil cu Sertorius a întreprins o acțiune care ar împodobi perfect un roman. Vlad adaugă forțelor sale reputația de excelent conducător de oaste. Profitînd de condițiile favorabile ale întinericului și de desinvoltura inamicului său, Voievodul s-a aruncat cu toate trupele sale asupra taberei turcești în timpul întinericului nopții”²⁹.

²⁵ Hurmuzaki, *Documente*, XV, 1, p. 46.

²⁶ *Viața lui Vlad Țepeș. Povestire despre Dracula voievod*, în „Cronicle slavo-române din sec. XV — XVI”, publicate de Ion Bogdan”, Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 207 și urm.

²⁷ *Ibidem*; *Istoria României*, vol. II, p. 468 și urm.

²⁸ Generalul Teodor Nicolau asemăna operațiunile militare aplicate de Vlad Țepeș cu surprinderea și capturarea armatei generalului austriac Mak, la Ulm, în campania lui Napoleon din 1805 „bineînțele în proporții mai reduse ca efective și manevră în spațiu și timp” („România militară”, 1934, nr. 17, p. 63—88).

²⁹ *Histoire de Polybe*, avec un commentaire de M. de Folard, II, Paris, 1727, p. 49—50.

În ciuda calităților sale de veritabil conducător de stat, a voinței ferme de a-și vedea prosperă și respectată țara, la care ținea cu ardoare, Țepeș n-a fost un voievod iubit. Și aceasta pentru faptul că în stîrpirea excrescențelor dăunătoare, ce puteau molipsi și compromite forța vitală a poporului, asprimea lui n-a lipsit. Ele s-au manifestat adesea cu o duritate care a lăsat urme adînci și care aveau să-i slăbească domnului sprijinul intern, singurul în măsură să-i dea forță reală. Mai ușor de observat decît înțelegerea mobilului măsurilor întreprinse de domn și a efectului acestora pentru soarta țării, asprimea manifestată de domn avea să dea naștere la o întreagă literatură, la o mulțime de speculații literaro-fantastice. Ele au păstrat de la domnul român doar numele de la tatăl său *Dracula*³⁰, nume cărui i-au dat sensul de *Diavol* și i-au asociat cele mai incredibile povești. Romanul scriitorului irlandez Bram Stoker, *Dracula*, publicat în 1897, care a cunoscut o largă răspîndire și despre care Oscar Wilde spunea că este, poate, cel mai frumos roman din toate timpurile³¹, a făcut din Țepeș un mit, un prototip de tiran crud și sîngeros. Romanul lui Bram Stoker avea să fie folosit direct sau prin intermediul unor prelucrări ca sursă de inspirație pentru nenumărate serii de filme și benzi desenate, la modă azi în lumea occidentală. În ele ficțiunea își spune cuvîntul; personajul principal *Dracula* este un vampir, el nu are nimic din trăsăturile eroului român din secolul al XV-lea, ale cărui măsuri aspre vizau scopuri înalte de stat.

Lui *Dracula* ficțiune, creată din interese mercantile, istoriografia românească i-a opus și-i opune pe Țepeș cel real, ale cărui fapte au fost puse în slujba înălțării țării. Tristei faime date lui *Dracula* de o artă ieftină, știința îi răspunde cu un laborios efort de restituire a figurii lui Țepeș, celebru conducător de stat, care, preocupat de soarta țării, a văzut departe și a întreprins acte care să-i asigure progresul. Dînd la o parte mitul, figura lui Țepeș ne apare azi — la cea de a 500-a comemorare a morții lui — în toată grandoarea ei, așa cum, dealtfel, unul dintre istoricii noștri de autoritate, A. D. Xenopol, a văzut-o încă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. „Cu toată aureola de sînge, ce o înconjoară — scria istoricul ieșean, filozof al istoriei — figura lui Vlad Țepeș este una din cele mai interesante ale întregii noastre istorii. Crud pînă în măruntaie, străin de milă și de îndurare, el puse cumplita lui fire în slujba țării sale, și după ce o curăți de relele lăuntrice, tîind și acolo unde ar fi putut lecui, el puse piept contra înjosirii în care căzuse. Aici se arătară celelalte ale sale însușiri, curagiul temerar și disprețul morții, care-l puseseră în stare să înfrîngă pe unul din cei mai mari cuceritori ai lumii. Nu poate fi rostită asupra lui o laudă mai mare decît aceea pe care Chalcocondil o pune în gura lui Mahomed al II-lea : „Nu este cu putință a se răpi țara de la un bărbat care face lucruri atît de mari, mai ales cînd el știe așa de bine să întrebuinteze și puterea și pe supușii lui”³².

³⁰ Vezi Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 282—283.

³¹ Bram Stoker, *Dracula*, Traduit de l'anglais par Lucienne Molitor. Introduction de Tony Faivre, Paris, 1963, p. 5.

³² A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 32.

VLAD L'EMPALEUR — UN CHEF D'ETAT CÉLÈBRE

RÉSUMÉ

Redigée à l'occasion du demi-millénaire depuis la mort du prince roumain Vlad l'Empaleur, l'étude est consacrée à la présentation du programme politique de ce prince, caractérisé par sa cruauté, mais qui, on doit le dire, n'était pas plus cruel que d'autres souverains de son époque.

L'auteur souligne que les mesures prises sur le plan intérieur par Vlad l'Empaleur ainsi que son système d'alliances étaient destinées à l'affermissement de la capacité de défense du pays, de sa prospérité économique, à la sauvegarde de son indépendance.

Dans la liquidation des maux qui pouvaient affaiblir et compromettre la force vitale du peuple, les excès du prince n'y ont pas manqué. Ils se sont manifestés bien des fois par une dureté qui laissa des profondes traces et qui allait faiblir l'appui du pays, le seul capable d'assurer au prince une force réelle. La dureté manifestée par le prince plus aisément à être constatée que la compréhension des mesures prises par Vlad l'Empaleur et de leurs effets sur les destinées du pays, donnera naissance à toute une littérature, à des spéculations littéraires-fantastiques. Celles-ci n'ont gardé du prince que le nom de son père *Dracula*, nom auquel elles ont donné le sens du *Diable* et auquel elles ont associé les plus incroyables légendes.

En présentant le célèbre chef d'Etat préoccupé du sort du pays, animé d'une large vision politique et accomplissant des actes destinés à lui assurer le progrès, la science répond par un laborieux effort de restitution de la figure de l'Empaleur à la triste renommée donnée à *Dracula* par une littérature de mauvaise qualité.

POLITICA INTERNĂ A LUI VLAD ȚEPEȘ

DE

NICOLAE STOICESCU

Făcînd o scurtă prezentare a politicii interne a lui Vlad Țepeș cronicarul L. Chalcocondil — unul din izvoarele cele mai importante pentru epoca respectivă — conchidea: „*omul acesta a prefăcut cu totul organizația Daciei*”¹. Este o concluzie deosebit de grăitoare pentru importanța atribuită politicii interne a lui Vlad Țepeș. Din nefericire, știrile păstrate de celelalte izvoare, narative sau documentare, nu ne oferă prea multe detalii cu privire la această „prefacere”. Analizînd cu atenție toate aceste știri, întîlnite îndeosebi în izvoarele narative, vom încerca să schițăm în acest studiu liniile principale ale politicii interne a lui Vlad Țepeș.

Istoriografia mai nouă a încadrat politica domnului Țării Românești în acțiunea de așa-zisă centralizare a statului², sau mai bine-zis de întărire a autorității centrale, proces ce are loc în aceeași vreme și în Moldova lui Ștefan cel Mare ca, de altfel, și în alte state europene (Franța, Ungaria etc.)³.

Analizînd mărturiile păstrate din vremea domniei lui Vlad Țepeș sau relative la această domnie, vom constata că acestea stăruie asupra faptului că viteazul domn a urmărit ca țel principal al politicii sale *întărirea autorității centrale*; această dorință a domnului Țării Românești este exprimată cu mai multă vigoare chiar decît în mărturiile relative la Ștefan cel Mare care urmărea aceleași țeluri.

Datorită îndeosebi luptelor pentru tron și numeroaselor schimbări de domn, autoritatea domniei scăzuse în deceniile ce au urmat morții lui Mircea cel Bătrîn; domniile deveniseră simple instrumente în mîna grupărilor boierești ce-i susțineau la tron, iar unii dintre ei, ca Alexandru Aldea, apăreau în documente ca patronați de boieri puternici de genul faimosului Albu „cel Mare”.

¹ L. Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. V. Grecu, p. 283.

² *Istoria României*, II, p. 449—477. Prin centralizarea puterii se înțelege întărirea autorității centrale, nu apariția acestei autorități, așa cum consideră greșit unii istorici. Apariția autorității centrale a dus la unificarea teritorială a țării, proces ce nu are loc în același timp cu întărirea (consolidarea) aceleiași autorități.

³ Vezi lucrările citate de autorul acestor rînduri în „Studii și materiale de istorie medie”, VIII, 1975, p. 243, nota 12.

În lipsa unei autorități centrale puternice, în țară aveau loc abuzuri săvârșite de boieri, ale căror privilegii nu cunoșteau îngrădire. Dealtfel, această situație nu era specifică Țării Românești; episcopul Ioan de Zredna caracteriza astfel societatea din Ungaria și Transilvania acelei vremi: „Adevărul tace mulcom, distruse sint barierele bune-cuviințe, friul legii a slăbit... Arbitrariul de fier, violența nestăpinită distruge, nu respectă dreptul nimănu; ura, trădarea și obijduirea cea mai neruinată au teren liber”⁴.

Vlad Țepeș și-a dat seama că numai o domnie puternică în interior, care să asigure ordinea în țară, putea organiza apărarea ei de primejdiile externe. El a formulat cu deosebită claritate această idee într-o scrisoare adresată brașovenilor la 10 septembrie 1456, în care spunea: „Gîndiți-vă și voi că, atunci cînd un om sau un domn este tare și puternic (în interior), atunci poate face pacea cum vrea; iar cînd e fără putere, unul mai tare va veni asupra lui și va face cu dînsul ce va vrea”⁵. Faptul că Vlad Țepeș formula aceste gînduri încă de la începutul domniei sale arată că el își cristalizase de pe atunci un program politic a cărui realizare o va urmări în tot cursul domniei. Din nefericire, spre deosebire de Ștefan cel Mare, el nu a avut timpul necesar pentru realizarea unui asemenea program.

După cum a arătat B. T. Cămpina, „toate mărturiile vremii, inclusiv cele care oglindesc opinia unor simpatizanți ai guvernării lui Țepeș, stăruie asupra voinței domnului de a sublinia cu fiecare prilej că întreaga putere în țară se află în mîinile lui; de aici și ideea lui Țepeș că are dreptul de a nu ține seama decît de el însuși și de felul în care el înțelege interesul de stat”⁶.

Povestirile slavone despre Dracula voievod subliniază în cîteva rînduri dorința lui Vlad Țepeș de a fi considerat nu numai de locuitorii țării sale, dar și de străini, drept un „mare stăpînitor”, căruia toți trebuiau să i se supună și căruia nimeni nu avea dreptul să-i discute hotărîrile. Ilustrative în acest sens sînt îndeosebi paragrafele 1, 6, 11, 12 și 17.

În primul dintre acestea este vorba de primirea cunoscutei solii venită de la sultan, care — după obiceiul musulman — neputînd să-și scoată turbanele, a fost pedepsită de Vlad Țepeș pe motivul că aducea astfel o jignire unui „mare stăpînitor” cum se considera el⁷.

Din cel de-al doilea fragment al povestirilor aflăm că doi călugări catolici, veniți din Ungaria, fuseseră întrebați ce cred despre măsurile aspre luate de domn; primul le-a condamnat, iar cel de-al doilea le-a aprobat, considerînd că domnul, fiind pus de Dumnezeu (acceptînd deci ideea monarhiei de drept divin), poate pedepsi cum crede pe „făcătorii de rele” și poate răsplăti pe „făcătorii de bine”. Pentru răspunsul dat, primul călugăr a fost tras în țepă, cu explicația că nu trebuie să umble pe la „marii stăpînitori neștiind nimic”⁸.

⁴ Apud I. Minca, *Vlad Dracul și vremea lui*, p. 169.

⁵ Hurmuzaki, XV/1, p. 46.

⁶ B. T. Cămpina, *Complotul boierilor și „răscoola” din Țara Românească din iulie—noiembrie 1463*, în *Studii și referate privind istoria României*. I, București, 1954, p. 612.

⁷ *Cronicile slavo-române*, ed. P. P. Panaitescu, p. 207.

⁸ *Ibidem*, p. 209—210.

În cel de-al treilea paragraf este vorba tot de un străin, un sol important trimis de Matei Corvin; arătându-i o țeapă groasă și înaltă și întrebându-l despre rostul unui asemenea instrument, solul a răspuns că este pregătit probabil pentru un „om mare” care a greșit față de domn; când Țepeș i-a spus că pentru sol a pregătit țeapa, acesta i-a replicat că domnul, fiind „judecător drept” (o calitate indispensabilă marelui stăpînitor), poate să-l ucidă dacă socotește că a făcut ceva vrednic de moarte. Rizînd, domnul „l-a cinstit mult” pe sol, spunîndu-i: „Ție în adevăr ți se cuvine să umbli în solie pe la marii stăpînitori, căci ești învățat să vorbești cu stăpînitorii cei mari; alții să nu îndrăznească ci mai întii să fie învățați cum să stea de vorbă cu stăpînitorii cei mari”⁹. Din nou deci ideea că hotărîrile „marilor stăpînitori” (= autocrate) nu trebuie discutate.

Cea de-a patra povestire subliniază dorința lui Țepeș de a fi considerat un stăpîn de seamă și de către ceilalți suverani (sultanul și regele Ungariei); cînd aceștia trimiteau la domn un sol care „nu era îmbrăcat în chip ales și nu știa să răspundă la cursele ce le întindea”, Vlad porunceea să fie tras în țeapă, scuizîndu-se că nu el este vinovat de moartea solului, ci suveranul care trimite „la un stăpînitor înțelept” un asemenea sol cu minte puțină și neînvățat¹⁰.

Vlad Țepeș nu renunțase să se considere un „mare stăpînitor” nici după eliberarea sa din închisoarea de la Buda; locuind într-o casă din Pesta, un răufăcător s-a adăpostit în curtea sa; găsit de gonașii ce-l urmăreau, a fost salvat de Vlad Țepeș care a tăiat capul pristavului și a dat drumul răufăcătorului. Reclamat la rege pentru această faptă, fostul domn a răspuns că pristavul e vinovat deoarece a năvălit tilhărește „în casa unui mare stăpînitor”; dacă-i cerea voie, fostul domn l-ar fi predat pe răufăcător sau l-ar fi iertat de la moarte¹¹.

Povestirile asupra cărora am insistat subliniază deci *convingerea lui Vlad Țepeș că el este un „mare stăpînitor”, gata să pedepsească pe oricine i-ar nesocoti sau pune în discuție prerogativele de stăpîn autocrat.*

Trebuie să subliniem faptul că, indiferent de scopul urmărit de autorul *Povestirilor slavone* (care, după unii istorici, s-ar fi servit de opera sa pentru a-i oferi un model de suveran țarului Ivan al III-lea), dorința lui Vlad Țepeș de a fi considerat un „mare stăpînitor” (cum s-ar fi convenit să fie și țarul moscovit) nu poate fi pusă la îndoială, ținînd seama de întreaga politică de întărire a autorității domnești dusă de aprigul voievod.

Pentru a fi recunoscut drept un „mare stăpînitor”, eun se considera el însuși, Țepeș ar fi trebuit să dispună de mijloacele necesare ca să-și facă respectată o asemenea autoritate. Aceste mijloace erau limitate însă de realitățile din Țara Românească, în primul rînd de puterea marii boierimi ce nu putea accepta de bună voie un „mare stăpînitor” căruia să i se supună și care să-i îngădească privilegiile obținute în ultimele decenii.

⁹ *Ibidem*, p. 211.

¹⁰ *Ibidem*, p. 211–212.

¹¹ *Ibidem*, p. 213.

Vlad Țepeș a înțeles că principala cauză a slăbirii statului și conducerii centrale a acestuia erau luptele pentru putere dintre taberele boierești; ca urmare, el a încercat să dea stabilitate puterii centrale mai întâi prin eliminarea cauzei care ducea la această slăbire.

Se știe că una din cele mai aspre măsuri de care a fost învinuit Vlad Țepeș este aceea de a fi ucis un număr mare de boieri. Domnul a săvârșit acest act nu pentru a-și satisface cruzimea, ci cu un scop politic limpede și motivându-și acțiunea. Înainte de a-i ucide, se spune că Țepeș a întrebat pe boieri câți domni au apucat să cunoască pe scaunul Țării Românești; constatând că „nici unul nu era atât de tânăr încât (să fi cunoscut) numai șapte“, Vlad s-a ridicat mînios, arătînd că uneltirile boierești sînt cauza slăbirii statului: „vina o poartă rușinoasele voastre dezbinări“. Apoi i-ar fi luat pe toți, în număr de 500, și i-a tras în țeapă¹².

După opinia lui L. Chalcocondil, prin uciderea boierilor, Vlad Țepeș urmărea un scop politic clar, și anume „să-și întărească domnia“. Cronicarul bizantin nu știe de motivarea invocată de Beheim, dar justificarea dată de el acțiunii lui Țepeș este asemănătoare: domnul ar fi ucis pe boieri împreună cu familiile și slujitorii lor în număr de 20 000 nu pentru dezbinările și uneltirile din trecut, ci pentru că îi credea în continuare în stare „să ia parte la trădarea pentru schimbarea domnilor“, adică la trădarea împotriva sa¹³. Acestea au fost deci motivele declarate de Țepeș (sau atribuite acestuia) pentru uciderea boierilor în anul 1459¹⁴.

În afară de uciderea masivă a boierilor considerați vinovați de slăbirea țării și ca fiind gata oricînd să trădeze pe domn, Vlad Țepeș a căutat să „disciplineze“ marea boierime, pedepsind cu moartea pe membrii acestei clase privilegiate pentru orice rău sau nedreptate săvârșeau. Autorul *Povestirilor slavone* citate subliniază faptul că pedepsele domnești loveau fărădelegile oricărui vinovat, „fie că era boier mare sau preot

¹² Beheim, ed. Gr. Conduratu, p. 40—41. Vezi și B. T. Cămpina, *Complotul*, p. 602—603.

Narațiunile săsești ne oferă o altă variantă a acestei povestiri, în care cauza uciderei boierilor este greșit înțeleasă; conform acestor narațiuni, domnul „a invitat pe toți boierii și oamenii nobili din țară în casa sa și, cînd a fost adusă mîncarea, s-a adresat celui mai în vîrstă boier și i-a întrebat: cîți voievozi sau domni ar fi avut această țară. El ar fi răspuns că ar fi avut mulți domni. Aceeași întrebare a pus-o și altor boieri, tineri și bătrîni; și a întrebat pe fiecare cîți domni au fost. Unul a răspuns 50, altul 30, unul 20, altul 12. dar nimeni nu a ghicit, căci domnul s-a gîndit la 7. Astfel domnul a ordonat ca toți să fie trași în țeapă. Au fost 500“. (I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 98—99). Se vede clar că autorul povestirilor săsești nu a înțeles scopul politic al uciderei boierilor; domnul nu-i putea omori pentru că nu ghiciseră numărul de 7 la care se gîndea el!

¹³ L. Chalcocondil, *op cit.*, p. 283.

¹⁴ Data la care a avut loc acest masacru este greu de fixat. Ținînd seama de faptul că unul dintre boierii lui Vlad Țepeș, pe nume Codrea vornic, fusese tăiat înainte de 23 aprilie 1459 (Hurmuzaki, XV/1, p. 52), se poate presupune că uciderea boierilor ar fi avut loc înainte de această dată. Dealtfel, după 1458 dispar și alți dregători menționați în documentele din 1457—1458; este vorba de: Manea Udriște, Milea paharnic, Buda stolnic, Pătru stratornic. Este posibil ca acesta să nu fi fost singurul masacru de boieri; o serie de alți dregători dispar după data de 20 septembrie 1459, cînd sînt amintiți în sfatul domnesc, ceea ce poate fi un indiciu că au fost uciși după această dată sau că au plecat din țară: Dragomir Țacal, Stan al lui Negre vornic, Moldovean spătar, Stoica paharnic, Bratu de la Milcov și Toxaba stolnic. În total ar fi dispărut deci 11 din cei 23 de mari dregători cîți a avut Vlad Țepeș în sfatul său domnesc, din anii 1457—1461. Cifrele de 500 de boieri date de Beheim și de narațiunile germane, sau 20 000 (inclusiv familiile și slujitorii), indicată de Chalcocondil, ni se par exagerate.

sau călugăr sau om de rînd”¹⁵. Această măsură dovedea boierimii că Vlad Țepeș nu ținea seama de privilegiile ei, că domnul trata pe boieri ca și pe ceilalți locuitori ai țării.

Asemenea măsuri aspre împotriva clasei boierești, ca și faptul că Țepeș își recruta dregătorii nu numai din rîndurile vechii boierimi ci mai ales ale oamenilor devotați lui¹⁶, au dus la încordarea relațiilor dintre domn și marea boierime, care a căutat să-l înlocuiască din domnie¹⁷. În aceste împrejurări (greu de datat cu precizie)¹⁸, a avut loc mișcarea condusă de faimosul boier Albu cel Mare — fostul epitrop al lui Alexandru Aldea din 1432 — 1436 — care „s-a ridicat domn peste capul lui Vlad voievod Țepeș”. În fața unei asemenea acțiuni, „Vlad voievod a ieșit cu oaste împotriva lui și l-a prins și l-a tăiat pe el și pe tot neamul lui”¹⁹. Cu prilejul acestor evenimente — desfășurate se pare în Oltenia — Albu cel Mare a atacat și pustiit mănăstirea Govora, ctitorie domnească.

Faptul că Vlad Țepeș a trebuit să ducă un adevărat război împotriva lui Albu cel Mare dovedește că acesta dispunea de mijloace armate necesare pentru a putea înfrunta oastea domnească; este de presupus că la steagurile proprii de slugi ale lui Albu cel Mare se vor fi adăugat și cele ale rudelor și apropiaților săi, ale „neamului” său de care amintește documentul citat.

Ridicarea lui Albu cel Mare dovedește astfel că boierimea a încercat să-și apere cu armele privilegiile amenințate sau nerespectate de aprigul domn.

Este greu de spus pînă unde vor fi mers măsurile luate de domn în acest domeniu²⁰. Întrucît documentele rămase de la Vlad Țepeș nu diferă în general, ca formulare, de cele ale predecesorilor sau urmașilor săi la tron (cuprinzînd și ele formula obișnuită de scutire)²¹, este de pre-

¹⁵ *Cronicile slavo-române*, p. 209.

¹⁶ Vezi mai jos, p. 1643.

¹⁷ Deși documentul arată clar încercarea lui Albu cel Mare de a fi domn „peste capul” lui Țepeș, B. T. Cămpina susține că marii boieri nu urmăreau decît „să-și guverneze autonom moșiile lor . . . , reducînd la un rol nominal pe cel care domnea asupra întregii țări” (*op. cit.*, p. 601, nota 4).

¹⁸ Ținînd seama că mănăstirea Govora — pustiită cu prilejul ridicării lui Albu cel Mare — a păstrat un clopot dăruit de Vlad Țepeș în 1457, Pavel Chihaiia a datat evenimentul după acest an, probabil în 1459 (*Date noi despre începuturile mănăstirii Govora*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, t. 13, 1966, nr. 2, p. 249—252). Este posibil ca ridicarea lui Albu cel Mare și a partizanilor săi să fi avut loc după uciderea boierilor; Albu cel Mare unul din boieri care participaseră activ la schimbarea domnilor și dușman al familiei lui Vlad Țepeș —, scăpat de măcel, va fi fugit probabil în Oltenia unde a încercat să se opună cu forța. Vezi, de asemenea, Gh. T. Ionescu, *Contribuții la cunoașterea așezămintului cultural medieval mănăstirea Govora din jud. Vâlcea* („Buridava”, 1972, p. 57—122), care crede că Albu cel Mare nu este același cu boierul Albu din vremea lui Alexandru Aldea.

¹⁹ *Documente privind istoria României*, B, XVI, vol. III, p. 4.

²⁰ Porînd de la faptul că „prădalica” se întîlnește pentru prima oară într-un document emis de Vlad Țepeș la 20 septembrie 1459 (DRH, B, I, p. 204), P. P. Panaitescu a emis ipoteza că acest domn ar fi utilizat „prădalica” pentru a confisca averile boierilor („*Prădalica*” — *feodalna institutiija v Bălgarii i Rumânii* [„Prădalica” — o instituție feudală în Bulgaria și România], în „Izvestiia na Institutata za istoriia”, Sofia, 1964, p. 235—242). Mai tîrziu, această instituție pare a fi mai veche decît prima ei mențiune documentară; apoi Vlad Țepeș nu avea nevoie să justifice prin „prădalica” dreptul domniei de a lua în stăpînire averile boierilor morți fără urmași; întrucît aceștia erau uciși sub acuzația de „hicleien”, domnul era în drept să le confişte averea. Documentele păstrate nu amintesc însă astfel de cazuri.

²¹ DRH, B, I, p. 197—207.

supus că domnul nu a desființat imunitățile existente²²; el va fi luptat însă — cum spune B. T. Câmpina²³ — împotriva consecințelor grave ale privilegiilor care făceau din unii boieri abuzivi și puternici, de tipul lui Albu cel Mare, adevărați domni pe moșile lor.

Măsurile luate de Vlad Țepeș împotriva mării boierimi nu au dus la schimbarea raporturilor existente între clasele sociale, lucru de neconceput, de altfel, în acea epocă. Țărănimea va fi profitat desigur, într-o oarecare măsură, de pe urma îngrădirii abuzurilor mării boierimi, dar domnul nu s-a sfiit să aplice aceleași pedepse aspre țăranilor sau orășenilor ce săvârșeau vreo greșeală față de domnie (cazul cunoscut al locuitorilor din țara Făgărașului este suficient de grăitor)²⁴.

Mai mult decât atât, se pare că Vlad Țepeș a încercat să elimine din viața societății muntene pe oamenii lipsiți de avere, elementele plebeiene care nu făceau parte din comunitățile sătești sau din cele ale Țigoveților. Această măsură ne este relatată de autorul *Povestirilor slavone*, în general favorabil domnului. Potrivit acestor povestiri, domnul ar fi trimis poruncă în țară să se adune toți bătrînii, neputincioșii, orbii, șchiopii și săracii; după poruncă, „s-a adunat o nenumărată mulțime de săraci și de vagabonzi”, în speranța că vor obține „mare milă” de la domn (deși cunoșteau desigur strășnicia acestuia). După ce i-a ospătat din belșug într-o casă pregătită din vreme, Țepeș i-a întrebat pe acești dezmoșteniți ai soartei dacă vor să nu mai aibă griji pe această lume și să nu mai fie povară nimănui. La răspunsul lor afirmativ, Țepeș a dat ordin să fie arși, explicînd boierilor: „Să știți de ce am făcut așa: întii ca să nu fie povară oamenilor și nimeni să nu fie sărac în țara mea ci toți bogăți; al doilea, i-am slobozit ca să nu aibă grijă niciunul dintre dinșii pe această lume de sărăcie sau de neputință”²⁵.

Această măsură a lui Vlad Țepeș nu poate fi explicată doar prin cruzimea și cinismul domnului, așa cum s-a încercat²⁶; ea este tipică pentru acea epocă în care săracii, considerați o povară pentru restul societății (cum spune, de altfel, și Vlad Țepeș), erau neutralizați sau eliminați pe diverse căi din viața socială: „Devant l'augmentation con-

²² Precum se știe, restrîngerea imunităților feudale este înregistrată în documente în vremea domniei lui Basarab Țepeluș; la 23 martie 1482, reinnoind dreptul mănăstirii Snagov de a încasa gloabele din satele sale, domnul hotăra ca reprezentanții mănăstirii „să nu meargă singuri să prade”, ca pînă atunci, ci să anuțe pe marele vornic „ca să trimită vornicul o slugă domnească și alta vornicească ca să prade ei” (DRH, I, p. 292). Aceasta ar fi prima dovadă a pătrunderii agenților puterii centrale pe domeniile imunitare, unde supraveghează aplicarea drepturilor mai vechi ale stăpînilor feudali. Ținînd seama de politica lui Vlad Țepeș — de numele căruia se leagă cele mai aspre măsuri luate împotriva boierimii — este foarte posibil ca asemenea măsuri să fi fost inspirate de acest predecesor al lui Țepeluș, de la care ne-au rămas însă puține documente.

²³ B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 601.

²⁴ Vezi mai jos studiul lui C. Șerban.

²⁵ *Cronicile slavo-române*, p. 209. Acest eveniment este povestit fără prea multe detalii și de narațiunile germane, potrivit cărora Vlad Țepeș ar fi ucis 200 de săraci după ce i-a invitat la masă (I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 104).

²⁶ B. T. Câmpina, *Complotul*, p. 611. Vezi și N. Iorga, *Contribuții la legăturile literare românești cu rușii și cu ungurii*, București, 1939, p. 3, după opinia căruia „spiritul de dreptate pentru săraci, după exemplul otoman, al lui Vlad-vodă, nu se potrivește cu arderea ceșetorilor”.

sidérable du nombre des gens inadaptés, la société organisée a réagi et, très tôt, ont été pris une série de mesures destinées à intégrer, neutraliser ou éliminer le flot croissant de ceux de ses membres susceptibles de constituer un danger”²⁷.

Mai mult încă, în vremea lui Vlad Țepeș, în Apus, datorită faptului că majoritatea răufăcătorilor erau recrutați din rindurile sărăcimii, s-a hotărât: „les gens vagabonds et oiseux sont considérés comme dangereux et devait être traités comme les autres malfaiteurs”²⁸. Asimilați cu răufăcătorii, care se recrutau dintre ei, săracii și leneșii au ajuns astfel a fi tratați (și pedepsiți) ca și ceilalți răufăcători dovediți. Ținând seama de această concepție a epocii, măsurile luate de Vlad Țepeș împotriva săracilor²⁹ capătă o altă semnificație și ele se încadrează în seria de măsuri asemănătoare întreprinse de alți suverani ai Europei de la mijlocul secolului al XV-lea³⁰.

Măsurile luate împotriva săracilor au fost însoțite probabil de altele întreprinse împotriva leneșilor, ilustrate prin exemplul femeii care-și ținea bărbatul într-o cămașă ruptă și căreia se spune că domnul a poruncit să i se taie mâinile și să i se pună trupul în țepă³¹.

Unul din meritele cele mai de seamă ale lui Vlad Țepeș este acela de a fi înțeles importanța comerțului pentru dezvoltarea țării sale. Și în această privință o comparație cu contemporanul său regele Franței Ludovic al XI-lea nu este lipsită de interes. Despre acest mare rege se spune: „avait compris que le commerce et l'industrie ne sont pas des éléments fixes dans une société statique, mais bien plutôt des forces dynamiques susceptibles d'accroître la richesse et les ressources de l'Etat”³². Înțelegând acest fapt ca și regele francez, dar neavând mijloacele acestuia, domnul Țării Românești a luat măsurile ce i-au stat în putere pentru dezvoltarea comerțului țării sale, pe care a încercat să-l protejeze împotriva monopolului exercitat de negustorii ardeleni³³.

Aceste măsuri protecționiste — însoțite de unele acțiuni de o asprime deosebită — vor avea bune rezultate pentru dezvoltarea comerțului Țării Românești, dar vor crea în jurul numelui lui „Dracula” acea

²⁷ *Etudes sur l'histoire de la pauvreté (Moyen Âge — XVI-e siècle)*, ed. M. Mollat, vol. II, Paris, 1974, p. 544.

²⁸ *Ibidem*, p. 546.

²⁹ În sec. XV—XVI termenul de sărac avea mai multe sensuri, printre care și pe acela de supus. Vezi C. C. Giurescu, *Despre „sirac” și „siromah” în documentele slave muntene*, Vălenii de Munte, 1927. La 30 iunie 1441, patru cnezi (oameni liberi) din Izvorani plăteau birul „ca și ceilalți săraci” (DRH, I, p. 95). În această epocă nu sînt dovezi despre înmulțirea săracilor din Țara Românească. Vezi și Valeria Costăchel, *Dezagregarea obștii satești în țările române în anul mediu*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, 1954, p. 753—799.

³⁰ În secolul al XVI-lea, unii domni, ca Neagoe Basarab, vor promova o altă politică față de săraci, care erau ajutați: „se cuvine ca domnul să miluiască pe cei săraci și să-i împace”, este unul din sfaturile lăsate de acest domn fiului său Theodosie (*Cronicile slavo-române* p. 298).

³¹ *Cronicile slavo-române*, p. 210—211. Într-o formă puțin diferită întâmplarea este înregistrată și de narațiunile germane, unde se afirmă că domnul i-a dat altă soție bărbatului, poruncindu-i să aibă grije de soțul ei căci altfel va avea aceeași soartă ca precedenta (I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 103).

³² P. M. Kendall, *Louis XI*, Paris, 1974, p. 409.

³³ Vezi pe larg studiul lui C. Șerban privind relațiile cu Transilvania.

faimă de cruzime pe care i-o vor răspîndi în apus narațiunile inspirate de negustorii sași loviți de măsurile lui Tepeș.

Deosebit de grăitoare pentru modul cum înțelegea Vlad Tepeș să ajute dezvoltarea comerțului este o întâmplare povestită de un izvor contemporan, potrivit căruia negustorii veniți la un târg din Țara Românească, nereușind să-și vîndă mărfurile, s-au dus la domn și i-au spus că nu au cîștigat nimic; pentru a-i despăgubi, domnul le-a cumpărat mărfurile cu banii săi³⁴. Acest gest este deosebit de semnificativ pentru înțelegerea și sprijinul pe care Vlad Tepeș le-a acordat negustorilor.

Tot în interesul dezvoltării comerțului, al asigurării avutului negustorilor și al securității vieții acestora, a întreprins Tepeș faimoasele sale măsuri împotriva răufăcătorilor, pentru instaurarea cinstei, măsuri care au făcut ca negustorii să poată circula fără teamă cu mărfurile lor pe drumurile țării.

O problemă încă nelămurită de istorici este aceea dacă Vlad Tepeș a emis sau nu monedă. Ținînd seama de faptul că nu s-a găsit încă nici o monedă cu efigia acestui domn, este de presupus că Vlad Tepeș nu a bătut monedă, în vremea sa utilizîndu-se mai departe monedele emise de Vladislav al II-lea. Această presupunere ne-a fost întărită de cunoscutul numismat Octavian Iliescu care ne-a comunicat că repertoriul alcătuit de d-sa pentru monedele emise în țările române cuprinde nu mai puțin de 100 de variante de monede emise de Vladislav al II-lea, emisiunile monetare din domnia acestuia fiind cele mai bogate din secolul al XV-lea. În aceste condiții, înțelegem de ce nu s-a simțit nevoia unor noi emisiuni monetare în vremea domniei lui Vlad Tepeș.

Relațiile lui Tepeș cu țirgoveții țării sale nu au cunoscut o colaborare continuă, lipsită de conflicte; în anumite împrejurări, aprigul domn întorcea și împotriva orășenilor fulgerele miniei sale.

Singura amintire despre acest mare voievod păstrată de cronicile țării, alcătuite în secolul al XVII-lea, este conflictul său cu țirgoviștenii. După părerea cronicarului, „pentru o vină mare ce au fost făcut unui frate al Vladului vodă”, Vlad Tepeș și-a trimis slugile „în ziua Paștilor, fiind toți orășenii la ospete, iar cei tineri la hore” și i-a ridicat pe toți așa cum se găseau; „deci cîți au fost oameni mari, bătrîni, pe toți i-au înțepat de au ocolit cu ei tot țirgul; iar cîți au fost tineri cu nevestele lor și cu fete mari, așa cum au fost împodobîți în ziua Paștilor, pe toți i-au dus la Poenari de au lucrat la cetate pînă s-au spart toate hainele dupre ei și au rămas toți dezvăcuți în pieile goale. Pentru aceia i-au scos nume Tepeșuș”³⁵.

Cronicarul motivează pedeapsa dată de domn prin „vina mare” a orășenilor față de un frate al lui Tepeș: este vorba de Mircea, pe care țirgoviștenii l-au ucis (sau au participat la uciderea lui) în anul 1447, cu prilejul expediției lui Iancu de Hunedoara. Pedeapsa a fost aplicată gradat, în funcție de vină: cei bătrîni, care participaseră probabil la asasinat, au fost uciși, iar cei tineri trimiși să presteze muncă la cetatea Poenari, unde s-au făcut într-adevăr unele lucrări în vremea domniei lui Vlad Tepeș.

³⁴ C. Karadja, *Incunabule*, p. 10.

³⁵ *Istoria Țării Românești 1290—1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu — Dan Simonescu, București, 1960, p. 4.

Pedeapsa aplicată Țirgoviștenilor — motivată de uciderea sau participarea la uciderea unui membru al familiei domnești — poate fi considerată o formă mai gravă a dușegubinei, pedeapsă aplicată unei colectivități vinovate de crimă și care nu dădea în vileag făptașul.

Nu știm în ce măsură pedeapsa aplicată Țirgoviștenilor a afectat relațiile lui Țepeș cu locuitorii capitalei țării. Este firesc ca orașenii să nu fi uitat prea ușor pedeapsa domnească și să fi păstrat o atitudine nu prea favorabilă aprigului domn; acesta ar putea fi unul din motivele pentru care Vlad Țepeș a reconstruit curtea domnească din București, unde și-a stabilit foarte probabil reședința în ultima parte a domniei ³⁶.

Ca domn, *Vlad Țepeș s-a făcut vestit atât prin cruzime, cât și prin dorința sa de a instaura dreptatea în țara pe care o conducea*; aceste două trăsături sînt subliniate de o serie de izvoare de încredere, în primul rînd de cronicarul A. Bonfini și de autorul *Povestirilor slavone*. Potrivit acestui ultim izvor, domnul ura atît de mult răul în țara sa, „încît dacă cineva făcea un rău, furt sau tilhărie sau vreo minciună sau nedreptate, nici unul dintre aceștia nu rămînea viu”. În lupta împotriva răului și a nedreptății, Țepeș trata în mod egal pe toți locuitorii țării, indiferent de categoria socială din care făceau parte; toți primeau aceeași pedeapsă: moartea ³⁷, lucru neobișnuit într-o societate în care justiția avea un pronunțat caracter de clasă.

O altă realizare a politicii interne care a impresionat puternic pe contemporani a fost lupta aprigă a lui Țepeș împotriva necinstei și hoției care a dus la dispariția temporară a acestora. De această luptă vorbesc nu numai izvoarele favorabile domnului (cum sînt *Povestirile slavone*, adeseori citate), dar și narațiunile săsești care insistă asupra asprimii cu care domnul pedepsea pe cei necinstiți și asupra rezultatelor cu totul remarcabile obținute în acest domeniu.

Pedepsele aplicate celor necinstiți — indiferent de mărimea furtului — erau foarte aspre: după autorul *Povestirilor slavone*, pedeapsa obișnuită era tragerea în țeapă ³⁸; autorul narațiunilor săsești adaugă la aceasta spînzurătoarea sau fierberea de viu ³⁹. Pedeapsa domnească lovea cu aceeași asprime și pe tăinuitori: locuitorii unui oraș ar fi fost amenințați cu distrugerea orașului dacă nu găseau pe cel vinovat de hoție ⁴⁰.

În afară de pedepsirea celor găsiți vinovați de furt, domnul căuta să afle pe cei necinstiți punîndu-i la încercare: de pildă, se spune că umbla noaptea pe la barăcile negustorilor, de unde lua sau punea bani pentru

³⁶ Vezi mai jos, p. 1646—1647.

³⁷ *Cronicile slavo-române*, p. 208—209.

³⁸ *Ibidem*, p. 210.

³⁹ I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 97 (este vorba de un țigan care a fost prins furtînd).

⁴⁰ *Cronicile slavo-române*, p. 210. Această amenințare a lui Țepeș ia o altă versiune la cronicarul turc Tursun-bei, după care, cînd un om dintr-un sat săvîrșea o nelegiuire, domnul trăgea în țeapă pe toți locuitorii satului (*Cronică turcești*, I, p. 67). Forma obișnuită de pedepsire a unei colectivități pentru un răufăcător din stîlul ei care nu era descoperit era dușegubina și ea consta în plata unei amenzi mari, de regulă în vite.

a le verifica cinstea ⁴¹ sau că a adăugat un galben la cei 160 furați unui negustor pentru a verifica dacă acesta este cinstit ⁴².

Rezultatul acestor măsuri a fost dispariția temporară a hoției. După autorul *Povestirilor slavone*, de frica pedepselor, oamenii deveniseră atât de cinstiți încât nimeni nu îndrăznește să fure o cupă mare de aur pe care domnul o pusese la o fântână situată într-un loc pustiu: „Și cine voia să bea apă, și bea din acea cupă, o puneă înapoi la locul acela și cît a ținut-o vremea, nimeni nu a îndrăznit să ia acea cupă” ⁴³.

Trecînd acum la *organizarea statului*, vom remarca și aici unele măsuri, mai puțin spectaculoase însă decît cele de care am vorbit în paginile precedente.

Vlad Țepeș a moștenit unele structuri ale statului feudal așa cum fuseseră ele statornicite de predecesori: țara era condusă de domn, secundat de un sfat domnesc alcătuit din reprezentanții marii boierimi, care avea menirea nu numai să ajute pe voievod în conducerea statului, dar și să vegheze ca aceasta să se facă în folosul clasei dominante ⁴⁴.

Vlad Țepeș a păstrat acest mod de conducere, dar — căutînd să-și întărească autoritatea personală de „mare stăpînitor” despre care am vorbit mai sus — a încercat în mod firesc să scadă importanța sfatului și să și-l subordoneze.

Ceea ce caracterizează sfatul domnesc al lui Vlad Țepeș este în primul rînd o mare mobilitate a dregătorilor: în cele patru documente cu sfat domnesc păstrate de la el (1457—1461) sînt citați nu mai puțin de 23 de dregători, dintre care numai trei rezistă în toată această perioadă: Voico Dobrița, Iova comis și vistier și Cazan al lui Sahac, restul fiind schimbați la un an sau doi.

Vom sublinia apoi faptul că Vlad Țepeș a eliminat treptat din sfatul domnesc boierii fără dregătorii; dacă în 1457 sfatul domnesc era format din 6 boieri cu dregătorii și alți 6 fără, în 1461 8 membri ai sfatului ocupau dregătorii și doar 2 erau fără titlu de dregător ⁴⁵. După cum am avut prilejul să arăt cu alt prilej, eliminarea din sfatul domnesc a boierilor fără dregătorii și alcătuirea acestuia numai din dregători, auxiliari ai domniei, este un indiciu al întăririi autorității centrale în a doua jumătate a secolului al XV-lea ⁴⁶.

⁴¹ C. I. Karadja, *Incunabule*, p. 10.

⁴² *Cronicile slavo-române*, p. 210.

⁴³ *Ibidem*, p. 209. Rezultatele acestei campanii pentru intronarea cinstei sînt cunoscute și cronicarului A. Bonfinl, *Rerum Hungaricarum decades*, Lipsiae, 1771, p. 544, care spune: „In barbara regione tanta severitate usum, ut in media quisque sylva cum rebus tutissimus esse posset”.

⁴⁴ N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători în Țara Românească și Moldova (sec. XIV — XVII)*, București, 1968.

⁴⁵ DRH, B, I, p. 200, 206. La începutul domniei Țepeș a păstrat componența numerică din vremea domniei lui Vladislav al II-lea, în sfatul căruia sînt citați în anul 1453, 8 boieri fără titlu și 7 cu titlu de dregători (*ibidem*, p. 190). Mai menționăm aici că Vlad Țepeș a păstrat în sfatul său doar patru dregători mai vechi, moșteniți de la Vladislav al II-lea: Manca al lui Udriște (1457), Cazan al lui Sahac (1457—1461), Stan al lui Negre (1457—1459) și Duca din Greci (1457).

⁴⁶ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 51—54.

O ultimă constatare este aceea că dregătorii lui Vlad Țepeș nu par a face parte din marile familii boierești ale țării: cu excepția lui Manea Udriște, rudă cu Vladislav al II-lea, care apare doar în sfatul din 1457, și a lui Gherghina comis (1458 — 1461), viitorul cumnat al lui Vlad Călugărul, restul dregătorilor (Stepan Turcul, 1459—1461, Codrea vornic, 1457, Galeș vornic, 1461, Dragomir Țacal, 1457—1459, Pătru stratornic, 1458, Radu stratornic, 1461, Buda stolnic, 1457—1458, Buriu spătar, 1461, Oprișa paharnic, 1461, Iova comis și vistier etc.) par a fi oameni proveniți din alte straturi ale societății, care au dispărut fără a întemeia familii cunoscute de dregători.

Între dregătorii lui Vlad Țepeș se întâlnesc și unii originari din Transilvania, ca Linart stolnic (1461), care pare a fi același cu „Leonardus notarius Brassoviensis”, fost om de încredere al lui Vlad Dracul⁴⁷. În sfârșit, numele lui Moldovean spătar (1457) sau Bratu de la Milcov (fără titlu în sfat la 1459) constituie indicii ale relațiilor strinse cu Moldova, unde se știe că Vlad Țepeș a fost pribeag în anii 1449—1451.

O ultimă măsură luată de Vlad Țepeș în acest domeniu este crearea unui dregător nou: armașul⁴⁸. Apariția acestei noi dregătorii, care avea ca sarcini principale îndeplinirea hotărârilor judecăților domnești, pedepsirea vinovaților și paza temniței domnești, trebuie pusă în legătură cu același proces de întărire a autorității centrale, când domnia caută mijloace pentru a-și consolida puterea și a o face respectată. Prin metodele utilizate (foarte apropiate de acelea ale lui Țepeș!), armașul a devenit unul din instrumentele cele mai eficace puse în slujba puterii centrale.

O grijă deosebită a acordat, în chip firesc, Vlad Țepeș *organizării armatei* în vederea pregătirii luptei pentru apărarea independenței țării; și în această privință măsurile luate de domnul Țării Românești pot fi comparate cu cele ale contemporanului său Ștefan cel Mare.

Precum se știe, armata Țării Românești cunoștea în această vreme două moduri de alcătuire: în caz de mare primejdie pentru țară, era chemată sub steaguri așa-numita „oaste cea mare”, alcătuită din toți locuitorii în stare să poarte arme⁴⁹; la diverse alte acțiuni războinice (îndăosebi în luptele dintre pretendenții la tron) participa așa zisa „oaste cea mică”, recrutată dintre „slugile” și curtenii domnului, ca și din „slugile” marilor boieri⁵⁰. Aceste „slugi” și curteni alcătuiau în timp de

⁴⁷ I. Bogdan, *Relațiile*, p. 79.

⁴⁸ Primul armaș, Stoica, este amintit în acte în domnia lui Vlad Țepeș (*ibidem*, p. 91).

⁴⁹ N. Stoicescu, „Oastea cea mare” în *Țara Românească și Moldova (secolele XIV—XVI)*, în vol. *Oastea cea mare*, București, 1972, p. 27—51.

⁵⁰ În trecut s-au făcut unele afirmații exagerate despre importanța steagurilor marilor boieri, care ar fi alcătuit „aproape întreaga armată a țării” (B. T. Cămpina, *Complotul*, p. 601) sau despre „monopolul meseriei armelor”, deținut și în țările române — ca și în Apus — de boierime, monopol care ar fi fost desființat de Vlad Țepeș (*Istoria României*, II, p. 474). În ultima vreme s-a arătat că, în realitate, „factorul militar hotărâtor în bătăliile pe care poporul a trebuit să le ducă pentru apărarea entității naționale” a fost țărâtimea, astfel încât nu mai putem vorbi de un „monopol” al meseriei armelor (*Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, 1975, p. 29).

În același timp nu trebuie exagerat nici în sens invers, negându-se existența unor cete ale marilor boieri (Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, București, 1971, p. 215—216), deoarece izvoarele istorice dovedesc că asemenea cete au existat; este însă greu de stabilit raportul exact de forțe între oastea cea mare a țării, condusă de domn, și cetele marilor boieri.

pace și aparatul administrativ al țării, care asigura îndeplinirea diverselor porunci domnești și ordinea feudală.

Urmind politica tradițională a predecesorilor săi (Basarab, Mircea cel Bătrîn), Țepeș va apela și el în caz de primejdie la „oastea ce mare”, alcătuită din acei „populi” de care vorbesc unele izvoare relative la luptele din 1462⁵¹.

Întrucît însă această oaste nu putea fi mobilizată decît în cazuri excepționale, Țepeș a simțit nevoia organizării unei armate de care să poată dispune oricînd și care să depindă în mod nemijlocit de domnie; numai avînd asemenea mijloace, domnul își putea pune în practică politica sa de întărire a autorității centrale⁵².

După opinia lui L. Chalcocondil, două au fost măsurile luate de Țepeș în vederea realizării acestui scop: „mai întîi și-a făcut o gardă personală, nedespărțită de el”⁵³, iar apoi a înrolat „un număr (nedefinit — N.S.) de ostași și trabanți (= pedestri — N.S.) aleși și devotați, cărora le dădea bani și averea celor uciși”⁵⁴. Prezența acestor mercenari în armata lui Vlad Țepeș este atestată și de Beheim, după care aceștia constituiau elementul cel mai instabil al oștirii Țării Românești; la 1462 primii care ar fi început „dezbinările și cîrcotelile” au fost acești oșteni „de limbi și moravuri diferite”⁵⁵.

Nu știm cu precizie care au fost efectivele mercenarilor din armata lui Vlad Țepeș; fără îndoială însă că ele nu vor fi fost prea mari ținînd seama de lipsa de posibilități materiale a domnului, lipsă mărturisită chiar de acesta. Într-o scrisoare nedatată (care poate fi din anul 1476, așa cum crede I. Bogdan⁵⁶, dar care reflectă realități mai vechi), Vlad cere brașovenilor „voinici” (oșteni) să-l slujească, înștiințîndu-i însă că, neavînd ducați să le plătească leafă, îi va „milui” și-i va „hrăni” ca și pe celelalte „slugi” ale sale. Lipsit de mijloace materiale, Țepeș nu și-a putut organiza deci un corp de mercenari prea numeros⁵⁷, forțele principale ale oastei sale rămînînd „slugile”, legate de domn prin relații vasalice, și care constituiau în acea vreme principalul mijloc de asigurare a administrației țării; după cum mărturisea mai tîrziu Basarab Țepeluș „noi, domnii, cu slugile ne ținem țara”⁵⁸.

⁵¹ „Columna lui Traian”, 1883, p. 38.

⁵² După cum a subliniat F. Engels, lupta pentru întărirea puterii centrale se manifestă prin strădania acesteia de a-și crea o armată proprie. Vezi comentariul lui B. T. Cămpina, *op. cit.*, p. 602.

⁵³ Este posibil că această gardă personală a domniei să fi fost alcătuită mai tîrziu din cei 60 de ostași care nu părăseau nici odată pe domn, nici chiar în timpul luptei, după cum se spune în *Învățăturile lui Neagoe Basarab (Cronicile slavo-române, p. 294—295)*.

⁵⁴ L. Chalcocondil, *op. cit.*, p. 283.

⁵⁵ Beheim, ed. Gr. Conduratu, p. 52; vezi și B. T. Cămpina, *op. cit.*, p. 615.

⁵⁶ I. Bogdan, *Relațiile*, p. 99. Vezi și Gr. Tocilescu, *534 documente*, p. 100 și B. T. Cămpina, *op. cit.*, p. 617.

⁵⁷ Cf. B. T. Cămpina, *op. cit.*, p. 612—613, care observă just că „pînă și în reforma centrală a guvernării lui, în efortul de organizare a unor forțe militare proprii..., acțiunea lui Țepeș era mărginită de cadrul material îngust al posibilităților sale bănești. Or, în toate țările din Europa, încercarea de a lupta cu astfel de mijloace împotriva nobilimii însemna în mod evident să te miști într-un cerc vicios și să nu faci nici un pas înainte”, după cum spune Engels.

⁵⁸ S. Dragomir, *Documente nouă, privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiu în sec. XV și XVI*, București, 1927, p. 21.

Pentru slujba prestată domniei, în timp de pace sau în vreme de război, slugile erau — cum spune și Țepeș — hrănite și „miluite” de domn⁵⁹. „Mila” acordată acestor slugi consta foarte probabil în dăniile în natură, în primul rând în dăruirea de pământuri. Deși Chalcocondil afirmă că oștenii lui Țepeș primeau averea boierilor uciși de domn⁶⁰, documentele nu ne-au păstrat știri despre asemenea dăniile, care ar fi fost contestate în chip firesc de rude sau de urmași în timpul domniei succesorilor lui Țepeș⁶¹. Singura atestare a unor astfel de dăniile (care nu ne îngăduie să întrevădem amploarea acestora) este aceea păstrată în documentul citat mai sus relativ la ridicarea lui Albu cel Mare; după uciderea boierului răzvrătit, văzînd mănăstirea Govora pustie (deci în imposibilitate de a-și stăpîni averea), Vlad Țepeș „a miluit... pe niște slugi ale sale” cu satele Glodul și Hințea, foste ale mănăstirii⁶². Este important de subliniat faptul că domnii următori nu au contestat dăniile făcute de Țepeș, deoarece cele două sate, neavînd stăpîn, erau intrate în prevederile „prădaliceii” domnești și puteau fi dăruite oricui.

Un alt mijloc de răsplătire a ostașilor care se distingeau în luptă era ridicarea acestora în rîndurile vitejilor. Întrucît pentru Vlad Țepeș semnul distinctiv al vitejiei era ca oștenii să cadă cu fața la dușman, după luptă cerceta ostașii și „care era rănit în față, acelaia îi dădea mare cinste și-l făcea viteaz al său; care era rănit în spate, pe acela porunca să-l pue în țepă”⁶³. Cinstirea vitejilor după luptă a devenit un obicei atît în Țara Românească⁶⁴, cît și în Moldova⁶⁵.

⁵⁹ Referindu-se la răsplata cuvenită slugilor (= oștenilor), Neagoe Basarab lăsa scris fiului său: „ei (oștenii — N.S.), pentru dragostea față de tine și pentru mila cu care îi vei milui, de aceia te slujesc pe tine și-și vor pune capetele și-și vor vărsa și singele lor pentru tine” (*Cronicile slavo-române*, p. 298—299). Capitolul „despre milostenie și pace” din *Învățăturile lui Neagoe Basarab* cuprinde o adevărată teoretizare a datoriilor domniei față de slugile sale care așteptau „milă” numai de la domn.

⁶⁰ Aceasta l-a făcut pe B. T. Cămpina să afirme că „Țepeș a confiscat unele moșii ale boierilor care nu intraseră în luptă pentru a le dăruii vitejilor” (*op. cit.*, p. 606). Afirmatia lui L. Chalcocondil poate fi valabilă pentru alte bunuri ale boierilor, de pildă pentru sumele mari de bani de care dispuneau aceștia și pe care unii dintre ei încercau să le salveze în Transilvania; despre doi din boierii lui Vlad Țepeș — unul ucis de el, Codrea vornic, și altul fugit din țară, Mihai logofăt — știm că dispuneau de sume impresionante: primul de 3 000 de galbeni, iar cel de-al doilea de 10 000 de florini de aur (N. Iorga, *Îndreptări și întregiri la istoria românilor*, București, 1905, p. 16; G. Gündisch, *Cu privire la relațiile lui Vlad Țepeș cu Transilvania în anii 1456—1458*, în „Studii”, 1963, nr. 3, p. 693).

⁶¹ Nu ne putem imagina desigur că Țepeș a putut distruge toți urmașii boierilor uciși!

⁶² *Documente privind istoria României*, B. veac. XVI, vol. III, p. 4. Opinia lui B. T. Cămpina, *Complotul*, p. 611, că „măsurile antiboieresti ale lui Țepeș sfințeau prin a lovi în țărâniile dependenți” mi se pare neîntemeiată, ca și reproșul aceluiași istoric că domnul nu emoncipa de servaj satele confiscate de la boieri; ca om al epocii sale, Vlad Țepeș nu se putea gîndi să instaureze libertatea socială prin desființarea aservirii.

⁶³ *Cronicile slavo-române*, p. 207—208.

⁶⁴ În *Învățăturile* citate, Neagoe Basarab sublinia obligația domnului de a „cinsti” slugile rămase în viață după luptă: „iar dacă rămîn slugi de ale tale cu tine sănătoase, și aceștia să primească cinste de la tine, fără părtinire, nu pentru că vor fi rudele voastre” (*ibidem*, p. 296).

⁶⁵ Despre Ștefan cel Mare se spune că, după luptele din anul 1481, „a dăruit multe daruri și îmbrăcăminte scumpă boierilor săi și vitejilor și întregii lui oștiri... după vrednicie” (*ibidem*, p. 19).

Ridicarea în rindurile vitejilor — practică pe scară largă și de Ștefan cel Mare ⁶⁶ — însemna trecerea oștenilor de rind (pedestrași) între călăreți, în care calitate căpătau o altă considerație și importanță socială. Vitejii făcuți de Vlad Țepeș (al căror număr nu-l putem cunoaște), cuprinși de Constantin de Ostrovița (ienicerul sîrb) sub numele de curteni (kurtiani) apar, după aceea cu acest din urmă nume și în documente ⁶⁷; ei vor juca un rol de seamă în armata și administrația Țării Românești.

Pe lângă creșterea numărului oștenilor care depindeau de domnie (mercenari, slugi, viteji, curteni), Țepeș s-a străduit să introducă o disciplină de fier în rindurile armatei sale, ucigînd fără milă pe cei care nu-i respectau dispozițiile (cazul căpitanului care nu a dat foc orașului Codlea ⁶⁸ este revelator). Disciplina oastei lui Țepeș a impresionat chiar pe marele vizir care aprecia că, dacă domnul Țării Românești ar avea o armată însemnată, „s-ar putea să ajungă la mare putere” ⁶⁹. Dar această disciplină, insuflată mai ales de teama de cruzimea domnului, avea să fie călcată în momentele cele mai grele, cînd oștenii îl vor părăsi pe rind pe Țepeș.

Nu putem încheia studiul privind politica internă a lui Vlad Țepeș fără a aminti un fapt deosebit de important din istoria capitalei patriei noastre: în vremea domniei sale, la 20 septembrie 1459, este amintit pentru prima oară în documente orașul București ⁷⁰, care avea să devină după această dată a doua capitală a Țării Românești.

Nu vom putea discuta aici problema originii și vechimii acestui oraș, problemă îndelung dezbătută în istoriografia noastră; cea mai întemeiată opinie despre vechimea Bucureștilor ni se pare aceea potrivit căreia orașul a luat naștere dintr-o piață periodică pe la sfîrșitul secolului al XIV-lea — începutul secolului al XV-lea ⁷¹.

Înțelegînd poziția strategică a așezării, situată la încrucișarea unor drumuri importante, și pentru a înfrunța mai lesne primejdia turcească din spre sud, Vlad Țepeș a reconstruit curtea domnească cu aspect de

⁶⁶ *Ibidem*. Vezi și A. Balotă, *Vitejii lui Ștefan cel Mare* („Studii și articole de istorie”, IX, 1967, p. 43—64).

⁶⁷ La 3 aprilie 1480 și 25 martie 1482 (DRH, I, p. 278, 292). În ultimul document se arată că erau considerați curteni atît slugile domnești, cît și cele ale dregătorilor. Vezi și N. Stoicescu, *Curteni și slujitori*, p. 23.

⁶⁸ I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, p. 94.

⁶⁹ L. Chalcocondil, *op. cit.*, p. 289.

⁷⁰ DRH, B, I, p. 204. Vezi și H. Chircă, *Comentariu istorico-filologic asupra hrisovului din 20 septembrie 1459* („Studii”, 1959, nr. 5, p. 5—7 + 1 pl.).

⁷¹ Ștefan Olteanu, *Geneza orașului București în lumina cercetărilor recente* („Materiale de istorie și muzeografie”, II, 1965, p. 26—28). Vezi și C. C. Giurescu, *Vechimea Bucureștilor* („Muzeul Național”, I, 1974, p. 57—61), care afirmă, fără temeii, că Bucureștii erau trg în sec. XIII.

cetățuie de pe malurile Dimboviței (Curtea Veche), devenind astfel „unul din ctitorii Bucureștilor”⁷².

Data cînd a fost reconstruită curtea domnească fortificată din București este precizată de două scrisori adresate de Vlad Țepeș brașovenilor: prima, la 13 iunie 1458, „iuxta fluvium aque Domboviche”, iar cea de-a doua, la 4 iunie 1460, „ex castro fluvii Domboviche”⁷³; între aceste două date deci a fost reconstruită curtea domnească din București pe temelile unei cetățui din a doua jumătate a secolului al XIV-lea⁷⁴. Curtea domnească era prevăzută cu întărituri de pămînt și lemn, ceea ce dovedea rostul ei de avanspost de apărare împotriva primejdiei turcești pe care Țepeș se pregătea să o înfrunte.

Statornicirea curții domnești la București a constituit un impuls pentru dezvoltarea așezării; această dezvoltare este atestată de deosebiri evidente dintre faza I (sfîrșitul secolului al XIV-lea) și faza II-a (mijlocul secolului al XV-lea) a descoperirilor de la Străulești, ultima dovedindu-se mult mai bogată în obiecte provenite din schimburile comerciale mai intense⁷⁵.

În concluzia acestui studiu se cuvine să subliniem legătura strînsă dintre politica internă dusă de Vlad Țepeș și preocuparea sa principală, aceea de a asigura independența Țării Românești⁷⁶; convins — ca și Ștefan cel Mare — că nu se putea asigura o conducere viguroasă a luptei anti-otomane fără consolidarea prealabilă a autorității centrale, domnul Țării Românești a încercat să întărească această autoritate utilizînd metodele sale obișnuite, care i-au înstrăinat însă chiar pe cei dispuși să-l sprijine.

Merită să subliniem, de asemenea, că în problema organizării statului Țepeș a constituit pentru unii suverani ai vremii — de pildă pentru cneazul Moscovei — modelul adevăratului conducător de stat care luptă pentru întărirea autorității centrale⁷⁷.

⁷² C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1966, p. 51. Vezi și P. Șt. Năsturel, *Cetatea București în veacul al XV-lea* („Materiale de istorie și muzeografie”, I, 1964, p. 141—158). Ultimul autor a subliniat grija deosebită a lui Vlad Țepeș pentru regiunea din jurul capitalei, în calitate de ctitor la mănăstirile Comana și Snagov, ca și al unei biserici din Tîrgșor. Pentru toate aceste ctitorii — asupra cărora nu insistăm — vezi N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din Țara Românească*, București, 1970, s.v.

⁷³ I. Bogdan, *Relațiile*, p. 320—321. Vezi și N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 27.

⁷⁴ D. Almaș — Panait I. Panait, *Curtea Veche din București*, București 1974, p. 13—14. La construirea ei vor fi luat parte, foarte probabil, și meșteri ardeleni, ceruți brașovenilor la 25 mai 1458 (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 320).

⁷⁵ Ștefan Olteanu, *op. cit.*, p. 29.

⁷⁶ B. T. Cămpina, *Complotul*, p. 602.

⁷⁷ *Istoria Românelor*, II, p. 477.

LA POLITIQUE INTÉRIEURE DE VLAD L'EMPALEUR

RÉSUMÉ

L'auteur présente de manière succincte la politique intérieure de Vlad l'Empaleur, dont le chroniqueur byzantin L. Chalcocondyle affirmait qu' "il a transformé de fond au comble l'organisation de la Dacie" (= de la Valachie). La principale préoccupation du prince dans ce domaine fut *le renforcement de l'autorité centrale*, auquel but il prit une série de mesures contre les grands boyards, qu'il essaya de „discipliner”, a créé la fonction d' "armaş”, chargé de faire accomplir les punitions infligées par le prince et a pris certaines mesures d'organisation de l'armée. Tout ceci a contribué à ce que Vlad l'Empaleur soit considéré par l'auteur des *Récits de la vie de Dracula* en tant que modèle du véritable chef d'Etat qui a lutté pour renforcer l'autorité centrale.

RĂZBOIUL CU TURCII DIN 1462

DE

ȘTEFAN ANDREESCU

Marele efort militar al Țării Românești din anul 1462, condus de Vlad Țepeș, a concentrat atenția unei bune părți din lumea creștină contemporană, fapt lesne de verificat în numeroasele izvoare ce i-au consemnat ecoul *.

La progenia della cassa de'Octomani, un fel de cronică a turcilor otomani pînă la 1500, de un autor creștin, anonim, plasează în anul 1458 primul conflict al lui Vlad Țepeș cu turcii. Se povestește astfel că sultanul Mehmet II, înainte de a pleca de la Adrianopol în Moreea, în mai 1458, a trimis pe vizirul său Mahmud pașa Grecul, un renegat, cu 30.000 de turci, la vadul Dunării, ca să-l păzească de o eventuală încercare de trecere a ungarilor. Acesta a înaintat dincolo de Dunăre, în Țara Românească, unde a ocupat și pustiit o cetate („un castello”), luînd robi 5.000 de creștini. Dar la întoarcere nu a mai apucat să treacă peste apă decît jumătate din oastea sa. Cealaltă jumătate, cu prada și robii, a fost surprinsă pe mal de „Dracula”, care avea cu el circa 5.000 de valahi și unguri. „Din 18.000 de turci, n-au scăpat decît 8.000, restul fiind tăiați sau înecați”, iar robii au fost eliberați. Mahmud pașa, închipindu-și că forțele creștine sînt mai numeroase, a fugit cu rămășițele contingentului său la Sofia și l-a înștiințat îndată pe sultan, care în aceeași zi cînd a aflat vestea a părăsit asediul Corintului, revenind furios la Adrianopol.

Autorul anonim al relatării afirmă că „pe vremea aceea mă aflam la Constantinopol” (*in quel tempo me ritrovai in Constantinopoli*). Panica stîrnită de zvonurile despre insuccesul vizirului ar fi provocat începutul deplasării populației în Asia Mică: „Cetatea aceea și Pera erau goale de turci, care fugiseră pe malul celălalt, al Anatoliei. Să fi fost zece galere ale noastre acolo, am fi recîștigat Pera și Constantinopolul într-o clipă. Dar Dumnezeu n-a îngăduit pentru păcatele noastre atîta glorie creștinilor” !¹.

Nicolae Iorga a acordat un credit desăvîrșit datei din izvorul amintit ². Totuși, după părerea noastră, nu avem a face decît cu un moment

* Capitol din monografia *Vlad Țepeș (Dracula). Intre legendă și adevăr istoric*, Editura Minerva, 1976.

¹ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1897, p. 13. Folosind acest izvor, Donado de Lezze, *Historia turchesca (1300—1514)*, ed. I. Ursu, București, 1909, p. 24—25, a așezat tot în 1458 episodul.

² N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, București, 1937, p. 130—131.

din faza inițială a războiului din anul 1462. Și iată de ce : autorul textului discutat povestește cele de mai sus *după* consemnarea ultimatumului sultanului pentru tributul restant, despre care știm din alte izvoare că s-a produs în iarna 1461—1462 și a declanșat, de fapt, ostilitățile cu Țara Românească. Iar, pe de altă parte, același text pune, în mod vizibil greșit, retragerea lui Vlad Țepeș în Transilvania și înlocuirea lui cu fratele său Radu cel Frumos în anul ... 1459, în loc de 1462 („el signor Dracula se fugite in Ongaria e'l fratele de Dracula se resto signor l'ano 1459")³. Odată cu eliminarea din discuție a cronologiei eronate din sursa menționată, nu mai dispunem de nici un alt indiciu care să vădească vreun conflict armat între domnul Țării Românești și turcii anterior primelor luni din 1462.

În schimb, sursele existente concordă în a arăta că, în iarna 1461—1462, Vlad Țepeș datora sultanului haraciul pe trei ani⁴, adică suma de treizeci de mii de galbeni. Cum se explică pasivitatea Porții un răstimp atît de mare? Sint unele elemente, nefolosite pînă acum, oferite de cronicile otomane, care par să ateste că voievodul a căutat să întîrzie cît mai mult reacția puterii suzerane. Astfel, contactele diplomatice au continuat și după cotelitura politică din 1459. Un schimb de solii a avut loc, de pildă, în a doua jumătate a anului 1460, cînd Vlad Țepeș „a spus că n-are putere să plătească haraciul, deoarece dușmanul de ungar este puternic și-i stă în cale ca o piedică. De asemenea a zis că, fiind departe de Poarta Fericirii nu poate veni și că și-a cheltuit în acest an în lupte tot ce a avut pentru a împiedica victoriile dușmanilor săi”⁵. Evident, domnul se referea la lupta cu pretendentul Dan și la expedițiile din sudul Transilvaniei din primăvara și vara anului 1460. Probabil că, din acest motiv, a fost obținută o amîinare de încă un an.

A urmat campania din 1461 a sultanului Mehmet II, încheiată cu sfărîmarea Trapezuntului, vestigiu încă neocupat al dispărutului Bizanț⁶. După înapoierea lui Mehmet în Constantinopol — devenit acum Istanbul — „din împrejurimi au început să sosească solii. A venit un sol și din partea beifului Țării Românești. La întoarcerea solului său, i-au dat

³ N. Iorga, *Acte și fragmente ...*, vol. III, p. 12 și 14. Pentru imprecizia izvorului, vezi și observațiile lui I. Ursu (Donado de Lezze, *op. cit.*, ed. cit., p. XLI), care comentează un alt fragment preluat de Donado de Lezze (p. 27) din *La progenia della cassa de 'Otomani* (N. Iorga, *op. cit.*, p. 14).

⁴ N. Iorga, *Acte și fragmente ...*, vol. III, p. 12. („Im questo tempo dicto signor turco mandò doi soi scavi a Draculla, signor de la Valachia, per domandarlli el carazo de 3 ani e 50 garzoni con altranti cavalli"). Vezi și Donado da Lezze, *Historia turchesca ...* p. 23.

Reamintim că în *Memoriile ienicerului sîrb* se menționează că „acest fiu al lui Dracula a venit doi ani de-a rîndul la curtea împăratului de a adus tributul, potrivit înțelegerii”.

Confruntate, cele două știri dau următorul rezultat : pînă în 1458, inclusiv, Vlad Țepeș a plătit tributul ; din 1459 pînă în 1461 nu l-a mai trimis.

⁵ *Cronici turcești privind țările române (Extrase)*, vol. I, ed. cit., p. 68. Același Tursun-bei căruia îi aparține pasajul citat, aduce indirect mărturie că și pentru intervenția din Moldova, din primăvara anului 1457, Vlad a obținut consimțămîntul turcilor (probabil ulterior acțiunii propriu-zise). Numai așa credem că poate fi interpretată continuarea afirmației : „Încercîndu-se în înalta Poartă, el i-a biruit pe unguri, omorînd pe mulți dintre ei. În chip asemănător se purta și cu ceilalți domni de seama lui” (*Ibidem*. Subl. n. — Șt. A.).

⁶ Trebizonda sau Trabzon. Raporturile acestei cetăți—port de pe coasta Mării Negre cu românii au fost studiate recent de Constantin C. Giurescu, *Les relations des pays roumains avec Trébizonde aux XIVe—XIXe siècles*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, t. XIII (1974), nr. 2, p. 239—246.

un sol prin care îl chemau pe beiuil Țării Românești la Poartă”. Solul turc, care aducea ultimul apel al sultanului, odată ajuns la curtea voievo-
dului, ar fi primit următorul răspuns : „Cei din vilaietul meu nu-mi sînt
credincioși și dacă eu, ieșind din țara mea, voi pleca acolo, ei îl vor aduce
pe ungur și vor da acest ținut aceluia. Eu nădăjduiesc ca padișahul să
trimită numaidecît incoace, spre malul apei Dunărea, pe unul dintre beii de
margine. Acel bei de margine, care va veni, să păzească acest vilaiet și atunci
eu voi pleca să mă închin la pragul norocos al sultanului mez” (!?). Sulta-
nul — uimitor de bun și de nebănuielnic ! — „a dat crezare vorbelor acestui
necredincios și l-a trimis pe beiuil Hamza Ceakirdjibași « = căpetenie de
șoimari ; era beg de Nicopole ». Acesta s-a dus și s-a așezat pe malul
Dunării, care pe atunci înghețase”⁷. Ne aflăm deci, cu cel din urmă
schimb de ambasade, la sfîrșitul anului 1461.

Cum se vede, de fiecare dată Vlad Țepeș a invocat pentru neres-
pectarea obligațiilor față de Poartă primejdia unei lovituri din Transil-
vania și nesiguranța internă cauzată de opoziția boierilor. Cronicarul Tursun-
bei a rezumat cît se poate de bine sensul diplomației sale față de turci,
în anii 1460—1461, în cuvintele : „și-a scos capul din cercul supunerii,
născocind diferite pretexte și scuze”⁸. Numai că iscoadele sultanului au
prins de veste din timp despre alianța lui cu regele Matei Corvin — per-
fectată încă din toamna anului 1460 — lucru pe care izvoarele otomane
omit să-l spună⁹. Domnul însuși, la 11 februarie 1462, arăta că „turcii,
dușmanii cei prea cruzi ai Crucii lui Hristos, trimiseră la noi solii lor
cei mari ca să nu mai ținem pacea și legătura făcută și întocmită între
măria ta < regele Matei Corvin > și noi . . . , ci să ne alipim numai de
dînșii și să mergem la Poarta Împăratului aceluia al turcilor, adică la
Curtea lui, iar dacă nu . . . nu vor ținea pacea cu noi”¹⁰. Hamza beg
din Nicopole a primit în taină porunca să-l prindă pe voievod, în cazul
în care el ar fi refuzat din nou să se înfățișeze sultanului, ceea ce dove-
dește că oricum, Vlad pierduse complet încrederea turcilor¹¹. În însăși
așa-zisa cerere a lui Vlad Țepeș de a fi „înlocuit”, pe timpul absenței
din țară, de unul din beii turci de margine — relatată *doar* de sursele
otomane — se întrevede partea a doua a misiunii reale a dregătorului
din Nicopole : luarea în administrație directă a Țării Românești de către
autoritățile turcești, desigur în vederea transformării ei în provincie a
Imperiului, în pašalic ! Că lucrurile au stat într-adevăr așa, o demon-
strează scrisoarea lui Vlad Țepeș către Matei Corvin, de la 11 februarie
1462, din care reiese că misiunea oficială, declarată — sau mai bine zis
pretextul — sub care Hamza beg a pășit în Țara Românească a fost :
„ca să hotărască granița la Dunăre”¹², adică să fixeze limitele raielii
Giurgiului, nicidecum să „păzească” țara de „ungur” după îndepărtarea

⁷ *Cronici turcești . . .*, p. 92—93, 125—126, 200—201.

⁸ *Ibidem*, p. 68.

⁹ Laonic Chalcocondil : „Și atunci, iarna aceea, cînd Împăratului i s-a dat de știre,
că acesta < Vlad > umblă cu gînduri vrăjmașe de răzvrătire și că, îndreptîndu-se către peoni
< = unguri >, face cu ei învoieli și alianță, a socotit că e lucru grozav” (*Expuneri istorice*, trad.
Vasile Grecu, Edit. Acad., București, 1958, p. 283).

¹⁰ N. Iorga, *Scrisori de boieri — Scrisori de domni*, ed. cit., p. 164.

¹¹ *Ibidem*, p. 164—165 ; Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 283—284.

¹² N. Iorga, *Scrisori de boieri — Scrisori de domni*, ed. cit., p. 164.

domnului . . . Diferența este cum nu se poate mai grăitoare pentru descifrarea intențiilor adevărate ale sultanului Mehmet II.

Considerațiile de istorie generală vin și ele să întărească interpretarea de mai sus. Mehmet II, care „ținea să-și însemne orice an cu o nouă cucerire” (N. Iorga), era permanent preocupat, după mutarea capitalei sale în Constantinopol, de stabilizarea și asigurarea frontierelor europene ale Imperiului. De o însemnătate majoră, nu numai pentru acest aspect, ci și pentru consolidarea în ansamblu a dominației otomane asupra Mării Negre, era problema *controlului Dunării de Jos*. Una din direcțiile de bază prin care se putea realiza era dobândirea puternicelor cetăți creștine care o protejau. Așa se explică atacul împotriva Belgradului din 1456. Dar tot atât de importante din punct de vedere strategic erau și Chilia și Cetatea Albă. Rolul tuturor acestor puncte pentru siguranța zonei europene a Imperiului, în perioada imediat ulterioară cuceririi Constantinopolului, este excelent sintetizat în următorul dialog, ce s-ar fi purtat la Poartă — potrivit *Memoriilor ienicerului sîrb* — nu mult după încheierea campaniei în Țara Românească din 1462; „mai tirziu turcii spuneau împăratului cum că mai înainte, de multe ori, au fost biruiți românii de turci, dar de atîtea ori acolo au pierit mulți turci « și de aceea și tu, fericite stăpin, trebuie să te gîndești la aceasta ». Și a spus către dinșii împăratul: « Atîta vreme cît Chilia și Cetatea Albă le țin și le stăpînesc românii, iar ungurii Belgradul sîrbesc, noi nu vom putea avea nici o biruință »”¹³.

Cealaltă direcție de acțiune — fundamentală — era obișnuitul „război sfînt”, de cucerire a unor noi teritorii, pentru colonizare. Rezultatele fiecăreia din aceste două direcții era însă condiționat de succesul celeilalte. De aceea, în Europa, înfringerea de la Belgrad, din 1456, l-a determinat pe Mehmet II să încerce cițiva ani mai tirziu o altă lovitură, care să o compenseze — transformarea Țării Românești, situată la miazănoapte de fluviul mult rîvnit, în pașalic. Totodată, însă, campania din 1462 poate fi definită și ca o operație combinată, fiindcă s-a încercat, în paralel, cucerirea cetății Chilia, care domina strategic gurile Dunării.

Să vedem acum atmosfera din Europa creștină a vremii, mereu în căutarea unei soluții eficiente pentru stăvilirea expansiunii tînărului Imperiu otoman. În 1459, în primul său an de pontificat, papa Pius II a convocat reprezentanții puterilor creștine la Mantova, în Italia, în vederea deliberării cruciadei contra turcilor. Se cunoaște defecțiunea regelui Cazimir al Poloniei, care, prin reprezentantul său, a refuzat hotărît să participe la proiectul papal, cel puțin pînă la terminarea conflictului cu Ordinul teutonic. La rîndul ei, Republica Veneției, privea cu deosebită circumspecție inițiativa de la Mantova, în pofida faptului că își știa direct amenințate posesiunile din Marea Egee meridională („Ceea ce vroia ea — remarca ironic istoricul R. Cessi — nu era cruciada, ci războiul”!).

¹³ *Călători străini despre țările române*, vol. I, Edit. științifică, București, 1968, p. 128. Cea mai recentă ediție critică a izvorului, *Memoiren eines Janitscharen oder Türkische Chronik*, Graz, Wien, Köln, Verlag Styria („Slavische Geschichtsschreiber”, VIII), 1975, 233 p. (Recenzia lui Șerban Papacostea, în „Revue Roumaine d’Histoire”, t. XIX (1975), nr. 4.) După ultimele cercetări, identificarea *tentcerului sîrb* cu Constantin Mihailevič de Ostrovița nu se mai poate susține, textul scrierii avînd caracterul unui amalgam, din cel puțin trei secțiuni diferite ca subiect.

Chiar și scriitorii veacului XVI și-au exprimat mari rezerve asupra rezultatelor congresului¹⁴.

Oricum, pilonii proiectului de cruciadă antiotomană al papei Pius II erau Ungaria — la Dunăre, Veneția — pe mare și albanezii lui Skanderbeg — în sud-vestul peninsulei balcanice. În scopul angajării sultanului Mehmet II pe cât mai multe fronturi, s-au stabilit contacte diplomatice cu vrăjmașii Imperiului din zona lui asiatică: Uzun Hassan, principele Turkmeniei și principii Karamaniei.

Totuși, în acel moment, regele Matei Corvin avea în primul rind atenția și grija concentrate în reacția contra împăratului Frederic III de Habsburg, care-i contesta legitimitatea pe tronul Ungariei¹⁵. Skanderbeg, văzind că pregătirile pentru cruciadă întârzie, în 1460 a încheiat un armistițiu pe trei ani cu sultanul, iar în august 1461 a debarcat în Italia în fruntea unei mici armate (2500 de oameni), spre a veni în sprijinul lui Ferdinand, fiul vechiului său aliat regele Alfons V de Neapole și Aragon, al cărui tron era și el amenințat¹⁶. Veneția nu va intra în luptă decît în 1463, după atacul otoman asupra Argosului¹⁷.

În contextul politic creat de Congresul de la Mantova, alianța lui Vlad Țepeș cu Matei Corvin și, mai ales, războiul purtat de el în 1462 contra Imperiului otoman au constituit neîndoiebnic cele dintîi acțiuni de extremă însemnătate diplomatică și militară ale coaliției creștine. Cît de mari erau speranțele ce se puneau în acest nou front de la Dunărea de Jos, se vede și din faptul că ambasadorul Veneției la Buda a urmărit pas cu pas campania, trimițînd dese rapoarte, pe care Senatul Republicii se grăbea să le facă să parvină la Roma. Așa de pildă, primul raport, care însoțea copia scrisorii — adevărat buletin de război — a lui Vlad Țepeș din 11 februarie 1462, a fost expedit din Veneția la Roma în 20 martie 1462, subliniindu-se totodată urgența acordării unui ajutor bănesc imediat regelui Ungariei, în vederea stimulării luptei din această zonă, de care răspundea¹⁸.

Din păcate Moldova a rămas, în momentul respectiv, în afara coaliției creștine. Alăturîndu-se Poloniei în 1459 — în spiritul tradiției politicii externe a țării sale (tratatul de la Overhelăuți, din aprilie 1459) —, Ștefan cel Mare era preocupat, la rîndul său, în primii săi ani de domnie, să-și consolideze autoritatea pe plan intern. El va intra în lupta antiotomană, cum se știe, abia după 1470. Decamdată, alinierea sa diplomatică cu regatul Poloniei, i-a atras dușmănia regelui Matei Corvin,

¹⁴ Donado da Lezze, *op. cit.*, p. 27 („niente fu concluso”).

¹⁵ În privința caracterului acestei lupte, vezi Karl Nehring, *Herrschaftstradition und Herrschaftslegitimität. Zur ungarischen Außenpolitik in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, t. XIII (1974), nr. 3, p. 463 și urm. Conflictul dintre cei doi suverani s-a încheiat abia în 1463 (W. Franknófi, *Matthias Corvinus, König von Ungarn 1458—1490*, Budapesta, 1891, p. 95).

¹⁶ Vezi Gheorghe Kastriotul Skanderbeg și lupta albanezo-turcă în secolul al XV-lea, Edit. științifică, București, 1972, p. 124—125.

¹⁷ Pentru o prezentare succintă a războiului turco-venețian din 1463—1479, vezi Freddy Thiriet, *Histoire de Venise*, P.U.F., Paris, 1969, p. 63—64.

¹⁸ Atitudinea Veneției față de evenimentele din Țara Românească, care puteau înrîuri însăși propria ei situație, a fost studiată de Șerban Papacostea, *Venise et les Pays Roumains au Moyen Age*, extras din volumul *Venezia e il Levante fino al sec. XV*, Casa Editrice Leo S. Olsci.ki, Florența, 1973, p. 608—611.

care nu a întârziat să ofere adăpost, la curtea sa, pretendentului Petru Aron. La 5 iunie 1461, Ștefan vodă pătrunde în Transilvania, în secuime, încercînd să-l prindă pe Petru Aron, iar un an mai târziu, în iunie 1462, ataca cetatea Chilia, apărată de o garnizoană ungaro-română¹⁹. Ar fi deosebit de interesant de cunoscut, pentru relațiile dintre Țara Românească și Moldova din acest moment, mandatul ce a îndeplinit pe lângă Vlad Țepeș, în primăvara anului 1461, solul polonez Muziei de Buczacz, castelan de Cămenia și căpitan al Snyatinului și Colomei²⁰. Poate că arhivele din Polonia vor dezvălui cîndva conținutul soliei. În prezent putem doar presupune fie că s-a încercat obținerea neutralității lui Vlad Țepeș în ajunul expediției în Transilvania, pe care Ștefan cel Mare tocmai o pregătea (a avut loc, cum am spus, la începutul lunii iunie 1461)²¹, fie că — mai curînd — s-a formulat, prin intermediul Poloniei, o primă revendicare oficială asupra Chilie, pe care Moldova o pierduse în 1448 și pe care o va recuceri abia în 1465.

În sfîrșit, pentru a încheia această sumară privire asupra condițiilor în care Țara Românească a lui Vlad Țepeș s-a desprins de sub suzeranitatea turcească, să ne oprim încă o clipă la semnificația anului 1459, în care s-a încetat, cum am văzut, plata tributului. Care a fost oare motivul imediat care a determinat acest gest, chiar înainte de restabilirea legăturilor cu Transilvania și Ungaria? După părerea noastră a fost tot unul de natură externă: în 1459 a dispărut ultima formațiune politică sîrbească, prin cucerirea cetății Smederevo (Semendria) de către turci. Ocuparea completă a despotatului Serbiei și integrarea lui în hotarele Imperiului otoman — cu excepția Belgradului, rămas în seama Ungariei — a influențat neîndoiește situația de la nordul Dunării²². Bănuim deci că Vlad Țepeș a acționat sub impulsul acestui eveniment, biziindu-se numai pe succesul din interior, unde izbutise să înfrîngă opoziția boierească²³. Această concluzie este întărită de însuși faptul că, în același moment, Moldova se îndepărtase de Țara Românească, Ștefan cel Mare reînnoind contractul vasalic față de Polonia și plătind totodată, în continuare, tributul cuve-

¹⁹ Pentru implicațiile politicii externe a lui Ștefan cel Mare din acești ani, vezi Șerban Papacostea, *Un épisode de la rivalité polono-hongroise au XVe siècle: la campagne de Mathias Corvin en Moldavie (1467), à la lumière d'une source inédite*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, t. VIII (1969), nr. 6, p. 968—969.

²⁰ Hurmuzaki, *Documente ...*, vol. II, partea 2, București, 1891, nr. CXV, p. 135 și nr. CXVI, p. 136.

²¹ Aceasta este opinia avansată de Gr. C. Conduratu, *Încercări istorice Relațiunile Țării Românești și Moldova cu Ungaria pînă la anul 1526*, București, 1898, p. 153.

²² Asupra ecoului faptelor din peninsula balcanică în Țara Românească dispunem de documente revelatoare. De pildă, în 1478, căderea fortărețelor lui Skanderbeg — Kroja, Drivasto, Ljeși și Žabijak —, ca și asediul cetății Scutari, erau comunicate Brașovului de Basarab cel Tânăr voievod (I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul ...*, nr. CXIII, p. 140—141).

²³ În timpul lui Radu cel Frumos (1462—1474) sînt semnați primii emigranți sîrbi în drum spre Țara Românească (P. P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu (1470—1653)*, București, 1938, nr. I, p. 9—10). El vor fi venit însă și mai înainte, îndată după 1459. Asupra feudalilor sîrbi refugiați în Țara Românească în a doua jumătate a secolului XV, vezi mai nou Ștefan Ștefănescu, *Éléments nobiliaires balkaniques établis en Valachie à la fin du XVe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, t. VIII (1969), nr. 5, p. 891—897.

nit sultanului²⁴. Iar, pe de altă parte, alianța lui Vlad Țepeș cu regele Matei Corvin a fost posibilă numai de la sfârșitul anului 1460 (ea urmînd a fi pecetluită după obiceiul feudal, printr-o alianță matrimonială, o căsătorie a domnului cu o soră a regelui Ungariei)²⁵.

Dar să reluăm, acum, firul evenimentelor din iarna 1461 — 1462. Vlad Țepeș, „pe deplin inițiat în rosturile turcești” (N. Iorga), a aflat, cum ne spune el însuși, „despre șiretenia și viclesugul lor, și noi am fost aceia care am pus mîna pe acel Hamza beg, în ținutul și în țara turcească, sub o cetate ce i se zice Giurgiul : deschizînd turcii cetatea la strigătele oamenilor noștri, cu gîndul ca să intre numai ai lor, ai noștri, amestecîndu-se cu dînșii, au intrat și au dobîndit cetatea. Pe care am și ars-o îndată”²⁶.

Laonic Chalcocondil adaugă alte amănunte asupra episodului. Astfel, numele solului care a plecat de lîngă Hamza beg spre a-l atrage în cursă pe domn a fost Catavolinos (Katabolinos), „un diac elin” în slujba turcilor. Cei doi s-au sfătuit în prealabil cum să procedeze. Catavolinos trebuia, „cînd Vlad îl va însoți la întoarcere” către marginea raielii Giurgiului, să anunțe pe ascuns ora plecării în ultima etapă a drumului. În acel moment și loc, oamenii lui Hamza beg, aflați „de mai înainte la pîndă”, aveau a-și îndeplini misiunea. Vlad însă, cu oștenii lui, „s-a luptat în chip remarcabil” cînd Hamza beg a atacat. Pe turcii ce nu au pierit în luptă, „i-a prins, i-a dus cu toții și i-a tras în țepă, după ce i-a ciuntit mai întii”. Lui Hamza beg, luat și el prizonier, „i-a făcut o țepă mai înaltă”²⁷.

În sfîrșit, cucerirea Giurgiului este înfățișată și de narațiunea anonimă italiană ceva mai devreme discutată. Dînd o versiune fantezistă a răspunsului lui Țepeș la cererea sultanului în legătură cu haraciul pe trei ani, „și cincizeci de copii cu tot atîția cai”²⁸, făcută prin intermediul solilor „căpitanului din Nicopole” — cităm : „vreau să stau în tovărășia voastră, căci voi face să vină mulți copii²⁹ și cai, și voi veți alege ce vi se va părea, așa încît împăratul turcesc să nu poată să mă mustre că nu l-am servit bine, și după care voi număra din nou banii haraciului, după ce voi fi isprăvit cu darurile” — textul pomenit arată că acel „căpitan din Nicopole”, odată sosit la întîlnire, a fost capturat și „pus în

²⁴ Ștefan vodă a plătit tributul pînă în 1473 (vezi discuția la Constantin C. Giurescu, *O nouă sinteză a trecutului nostru*, extras din „Revista Istorică Română”, t. I—II (1931—1932), p. 66—67).

²⁵ Despre această căsătorie se vorbește atît în scrisoarea din 11 februarie 1462 (N. Iorga, *Scrisori de boierî — Scrisori de domni*, ed. cit., p. 164), cît și în versiunea slavă a „Povestirii despre Dracula voievod” (P. P. Panaitescu, *Croniclele slavo-române din sec. XV—XVI* . . ., ed. cit., p. 212). Ea a avut într-adevăr loc în 1462 („Columna lui Traian”, 1883, p. 35).

²⁶ Scrisoarea din 11 februarie 1462, în ed. cit., p. 165.

²⁷ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, ed. cit., p. 283—284. Autorul bizantin îl prezintă în mod greșit pe Hamza beg drept „guvernator al Vidinului”.

²⁸ Ducas oferă asupra acestui aspect încă o variantă: solul turcilor i-a transmis voievodului „să vină în grabă la Inchinăciune și să aducă cu sine 500 de băieți și tributul ce-l dă în fiecare an, adică zece mii de galbeni aur. Voievodul i-a răspuns însă: galbenii îi are gata să-i dea, băieții însă nu poate; cît despre sine să vină însuși la Inchinăciune, și aceasta e mai cu neputință” (Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*, ed. cit., p. 430. Subl. n. — Șt. A.).

²⁹ Copiii erau destinați, după trecerea la legea islamului, corpuului ieniceresc.

fundul unui turn”³⁰. Apoi „Dracula îndată călări cu ostașii săi și la miezul nopții se înfățișă la Nicopole <de fapt e vorba de Giurgiu>³¹ și cu dibăcie înșelă pe cei dinăuntru, arătînd că el este căpitanul lor. I se deschiseră porțile și intră Dracula cu oamenii săi, prădă cetatea și luă cu sine ceva aur, argint, pietre scumpe și bani și suflete turcești și, ajungînd la castelul său, făcu să se taie urechile și nasul la doi sclavi și retrimise împăratului turcesc pe căpitan, nevătămat” (!?)³². Firește, din toată această relație nu se poate reține decît confirmarea surprinderii prin vicleșug a garnizoanei din Giurgiu.

Prin cucerirea Giurgiului, pe care Vlad Dracul îl recîștigase în 1445 cu ajutorul cavalerilor burgunzi, dar trebuise să-l cedeze probabil un an mai tîrziu, în împrejurările refacerii legăturilor cu Imperiul otoman, cel mai însemnat cap de pod turcesc spre interiorul Țării Românești era eliminat. Cît de mare era rolul strategic al acestei cetăți pentru libertatea de mișcare în raport cu turcii a domnilor Țării Românești se vede limpede și din următoarea afirmație, pe care cavalerul burgund Walerand de Wavrin ar fi auzit-o în timpul expediției de pe Dunăre, în 1445, din gura lui Vlad Dracul: „Dacă îmi pot redobîndi întregă cetatea mea, pe care tatăl meu <Mircea cel Bătrîn> a pus să o ridice, atunci chiar și femeile din Țara Românească, cu furcile lor de tors, vor fi în stare să recuce-rească Grecia”³³!

Imediat după această lovitură încununată de succes, care se va fi întîmplat pe la sfîrșitul lunii ianuarie 1462, Vlad Țepeș a poruncit căpitanilor săi să pustiască întreg malul sudic al Dunării, din dreptul Orșovei, pînă „unde se varsă Dunărea în Mare”. Vadul de la Nicopole „a fost ars cu totul și nimic”, iar subașa de Nicopole, fiul lui Firuz beg, „el a fost prins și i-au tăiat capul; și cîți turci erau, ce se țineau de Nicopole, toți cei mai de frunte au pierit cu el”. Printre localitățile mai importante ocupate și trecute prin foc și sabie s-au numărat Oblucița, Novoselo, Dîrstor, Turtucaia, Marotin, „cetatea de peste Dunăre” de la Giurgiu — cu omorîrea subașei și cu precizarea că „Hamza beg acolo a fost prins” —, Rusciuc (Novigrad — „Cetatea Nouă”), Șiștov, Samovit, Ghighiu și Rahova (la Rahova „a fost pus căpitan, de domnul Vlad,

³⁰ Este locul să reproducem aici varianta episodului respectiv din versiunea slavă a *Povestirii despre Dracula vovod*: „Împăratul a trimis odată la el un sol ca să-l dea birul. Dracula a cîștit foarte mult pe solul acela și i-a arătat toată averea sa și i-a spus: «Eu nu numai că vreau să-l dau împăratului dania, dar vreau să merg la el în slujbă cu toată oastea mea și cu toată vistieria. Cum îmi va porunci, așa îi voi sluji.

Și tu vestește pe împăratul tău, ca atunci cînd mă voi duce la el, să dea poruncă împăratului în toată țara sa, ca să nu mi se facă nici un rău nici mie și nici oamenilor mei. Iar eu voi veni la împărat repede după tine și îți voi aduce birul și eu însumi voi veni la dînsul ».

Împăratul, auzind aceasta de la solul său că Dracula vrea să vină la el în slujbă, pe acel sol al său l-a cîștit și l-a încărcat cu daruri și a fost foarte bucuros, pentru că atunci se războia cu împărații și cu țările din răsărit. Și îndată a trimis prin toate cetățile și prin țară, ca atunci cînd va veni Dracula, nimeni să nu-i facă nici un rău lui Dracula, ba încă să-i dea și cinste mare. Dracula a pornit și a strîns toată oastea sa. Erau cu el și pristavii împăratului și-i dădeau cinste mare... Iar el a străbătut prin țara lui <turcească> vreo 5 zile...” (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 201 și 208; Pandelescu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*. Edit. Acad., București, 1961, 356—357).

³¹ Remarcă făcută mai înainte de N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, p. 135.

³² Vezi N. Iorga, *Acte și fragmente...*, vol. III, p. 12—13.

³³ *Călători străini despre țările române*, vol. I, ed. cit., p. 109.

Neogoe"!). Iar pe malul românesc au fost distruse alte două puncte controlate de turci: Orșova și Turnu. Toate aceste date sînt extrase dintr-un foarte impresionant „catastif în cite locuri, cîți oameni, bărbați și femei... au fost uciși... în țara turcească de dumnealui Vlad al Țării Românești”, anexat buletinului de război expedit de Vlad Țepeș din Giurgiu, la 11 februarie 1462. În scrisoare se dă cifra totală de 23884 de oameni uciși în timpul incursiunii la sudul Dunării, iar în „catastif” se indică în detaliu socoteala victimelor pe fiecare localitate în parte, adăugîndu-se în încheiere: „Iar cele de mai sus sînt numai numele morților ale căror capete și semne au fost aduse dregătorilor noștri așezați în toate părțile; cei care altfel n-au fost arătați, ori au ars prin case, al acelora număr nu-l știm, că au pierit foarte mulți...”³⁴. Se pare că, potrivit versiunii slave a *Povestirii despre Dracula voievod*, incursiunea a fost aacompaniată de o strămutare a populației bulgărești în Țara Românească, la adăpost de vijelia ce avea să vină³⁵.

Ecoul intrării în luptă a voievodului Țării Românești și al celor dintii isprăvi ale oștilor sale la marginea dunăreană a împărăției turcești a fost extraordinar. La 4 martie 1462 ambasadorul venețian la Buda, Petrus de Thomasiis raporta entuziasmat evenimentele dogelui, insistînd pentru subsidii bănești acordate regelui Ungariei, care promitea să coboare în Transilvania și să se alăture efortului lui Vlad Țepeș³⁶. Înainte de a ajunge la Buda, iar de acolo la Veneția și Roma, vestea a trecut mai întii prin cetățile transilvănene, ea pătrunzînd astfel în unele din variantele narațiunii germane despre Dracula voievod³⁷. Numărul de 23.000 de turci uciși figurează și în cronică vestitei abații Melk din Austria („Chronicon Mellicense”)³⁸. Fără mențiunea numărului morților, incursiunea de la sudul Dunării este de asemenea relatată în *Memoariile ienicerului sîrb*³⁹. La fel și în versiunea slavă a *Povestirii despre Dracula voievod*⁴⁰. O cunosc toți autorii bizantini: Laonic Chalcocondil, Ducas și Critobul din Imbros⁴¹. În sfîrșit, ea este menționată și în citeva din cronicile turcești, mai inclinate să povestească biruințele decît înfrîngerile⁴².

³⁴ N. Iorga, *Scrisori de boieri — Scrisori de domni*, ed. cit., p. 165 și 166—167. Scrisoarea, împreună cu anexa ei, a fost copiată într-un manuscris latin, un miscelaneu, ce se păstrează la München. Nicolae Iorga a fost cel ce a descoperit această copie, iar I. Bogdan (*Vlad Țepeș...*, p. 77—81) a fost primul ei editor (textul latin) și comentator.

³⁵ „...Dar pe alții care sînt creștini, i-a mînat și i-a așezat în țara sa” (P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 201 și 208; Pandeol Olteanu, *op. cit.*, p. 357). Pentru incursiunea la sudul Dunării, vezi și P.S. Năsturel, *Vlad L'Empaleur libérateur de Hirșova et de Ruse (1462)*, în *Studia Balcanica*, Sofia, 1970, nr. 1, p. 126—128.

³⁶ I. Bianu, *Ștefan cel Mare. Cîteva documente din arhivele de stat de la Milan*, în „Columna lui Traian”, 1883, nr. 1, p. 34—35.

³⁷ C.I. Karadja, *Incunabilele povestind despre cruzimile lui Vlad Țepeș...*, p. 204; comentarii la Pavel Binder, *Itinerarul transilvănian al lui Vlad Țepeș...*, p. 1542.

³⁸ N. Iorga, *Încă ceva despre Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare*, în „Convorbiri literare”, an. XXXVIII (1904), nr. 4, p. 382.

³⁹ *Călători străini despre țările române*, vol. I, p. 126.

⁴⁰ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 201 și 208; P. Olteanu, *op. cit.*, p. 357.

⁴¹ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 284; Ducas, *op. cit.*, p. 430; Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mohamed al II-lea (anii 1451—1467)*, ediție Vasile Grecu, Edit. Academiei, 1963, p. 290.

⁴² *Cronei turcești privind țările române (Extrase)*, vol. I, ed. cit., p. 93, 126 etc.

Încă din 11 februarie 1462, în aceeași atît de importantă scrisoare în care comunica regelui Ungariei circumstanțele intrării sale în luptă și distrugerile provocate în chiar teritoriul otoman, Vlad Țepeș făcea un insistent apel la ajutor. El arăta că nu a călcat pacea cu turcii pentru vreun folos al său, ci „pentru păstrarea Creștinătății întregi”. Se aștepta — „cum se va deschide vremea, adică primăvara” — la venirea sultanului, cu toată puterea lui. S-a pregătit cum a putut, încercînd să împiedice trecerea Dunării: „însă vaduri n-au, căci și vadurile lor la Dunăre, afară de Vidin, am pus să le ardă, să le nimicească și să le facă pustii”. Accesul în Țara Românească era totuși posibil și altfel, în această direcție fiind pericolul de surprindere mai mare: „ei ar voi — spunea voievodul — să-și aducă vasele de la Țarigrad și Galipole, pe Marea, în Dunăre”.

Vlad Țepeș, în fața groazniciei amenințări a invaziei turcești pe apă și uscat, în pofida alianței cu regele Ungariei, era profund îngrijorat și destul de sceptic cu privire la intențiile lui Matei Corvin. Cităm din nou din scrisoare: „Ci, dacă măriia ta voiești să dai vreun ajutor, atunci măriia ta să fii bun a nu ne zăbovi, și să ne spui cu adevărat gîndul măriiei tale”. El propunea regelui, dacă dorința lui era într-adevăr să se lupte cu turcii, să-și strîngă „toată țara și tot poporul de oaste” și să vină „în această Țară Românească a noastră”, unde să se bată. Dacă Matei Corvin însuși nu vroia să se pună în fruntea luptei, ar fi fost bine să-și trimită totuși, „oastea întregă în părțile ardelene”. Iar dacă nici această soluție nu-i convenea, să dea ajutor cît îi era voia „măcar Ardealul și Secuimea”, reazimul cel mai apropiat al Țării Românești. Orice ajutor trebuia să seosească pînă la Sf. Gheorghe (23 aprilie), cînd începeau de obicei campaniile otomane.

Apelul domnului lua sfîrșit într-un chip zguduitor: „Iar, dacă vom ajunge, ferească Dumnezeu, la un capăt rău, și va pieri țărișoara noastră aceasta, nici măriia ta nu vei avea folos și înlesnire de așa ceva, pentru că va fi spre paguba Creștinătății întregi”. Este o idee pe care o regăsim la toți marii voievozi ai românilor: un Ștefan cel Mare, un Radu de la Afumați, un Mihai Viteazul — care în veacurile XV — XVI au înfruntat Imperiul otoman. În impactul dintre cele două lumi, islamică și creștină, odată intrați în luptă, absolut toți se prevalau de rolul de bastioane înaintate ale Europei creștine pe care îl îndeplineau atît Moldova, cît și Țara Românească. În același timp, Vlad Țepeș să vădește conștient de faptul că viitorul conflict (chiar fără sprijin el anunța că „nu voim să fugim înaintea sălbăticiei lor, ci să avem, în orice chip luptă cu dinșii”) avea să fie pe viață și pe moarte, „capătul rău” însemnînd desființarea statală a Țării Românești⁴³.

În mod similar rezumă conținutul soliilor lui Țepeș la Buda — fiindcă vor fi fost mai multe, în așteptarea zadarnică a ajutorului, făgăduit probabil încă de prin martie—și Chalcocondil: „voi știți doar că țara noastră e vecină cu a voastră și că amîndouă popoarele ne avem țara așezată la Istru (Dunăre). Ați auzit acuma, cred și voi, că împăratul turcilor pornește cu oaste mare la război asupra noastră. Și dacă Dacia, aceasta (Țara Românească), își va supune-o și o va subjugă, înțelegeți bine și

⁴³ Vezi mai sus, pentru textul scrisorii, nota 33.

voi, că ei nu vor sta în pace și liniștiți locului, ci îndată vor năvăli cu război asupra voastră și locuitorii țării voastre vor avea de suferit nenorociri foarte grele din partea lor. Acuma e deci vremea ca, ajutându-ne pe noi, să vă apărați și voi, oprind cât mai departe de țară armata aceasta; și să nu lăsați să ne strice țara și să ne nenorocească și să ne subjuge neamul nostru . . . ⁴⁴ Stindardul luptei comune flutura deci din nou, dar, ca mai totdeauna în asemenea împrejurări, și de astă dată mai mult spre paguba finală a celui ce l-a înălțat !

Al doilea episod din succesiunea celor ce au precedat confruntarea finală dintre Vlad Țepeș și sultanul Mehmet II, „Cuceritorul” a fost cel relatat la începutul acestui capitol. Vizirul Mahmud pașa Grecul a avut misiunea ca, împreună cu 30000 de ostași, să vegheze la „vadul Dunării” sau, cu alte cuvinte, să împiedice o eventuală nouă incursiune devastatoare a domnului Țării Românești la sud de Dunăre, în preziua sosirii grosului armatei sultanului. El însă și-a depășit însărcinarea, pătrunzând pe teritoriul Țării Românești și luind pradă și robi. La întoarcere, pe când corpul său de oaste trecea Dunărea, 18000 de turci au fost atacați prin surprindere de oastea lui Vlad Țepeș și complet înfrinți (ar mai fi rămas în viață doar 8000). Izvorul discutat așează această victorie românească pe la sfârșitul lunii mai. O altă sursă, însemnările pelerinului William Wey, care confirmă existența menționatei operații militare turcești, cu participarea a 30000 de oameni sub comanda unui dregător — nenumit — al sultanului, plasează însă lupta și biruința românilor la sărbătoarea ce cade în joia de după Sf. Treime („in die corporis Christi”), adică în 17 iunie 1462. Se susține chiar, desigur în mod exagerat, că ar fi fost uciși toți turcii ⁴⁵.

Lupta va fi fost dată în preajma Brăilei. Numai așa ne explicăm de ce în *Memoriile ienicerului sîrb*, care în prima parte a relatării despre Vlad Țepeș și campania din 1462 sînt destul de confuze, întîlnirea dintre domn și Hamza beg este fixată „într-un oraș care se numește Ibrail” ⁴⁶. Și Chalcocondil povestește, dar într-un alt context, că turcii „au ars Brăila, oraș . . . în care <românii> fac un comerț mai mare decît în toate orașele țării”. El știe, de asemenea, că „Machmut vizirul” s-a făcut vinovat de panica din rîndul turcilor, fapt care l-a miniat într-atît pe sultan, încît „i-a dat omului și bătaie”. Panica o pune însă în legătură cu răspîndirea zvonului despre cele pățite de Hamza beg din Nicopole și nu cu propria înfrîngere a vizirului ⁴⁷. Acum însă, în iunie 1462, s-a petrecut cu siguranță dislocarea populației din Constantinopol,

⁴⁴ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 286—287.

⁴⁵ E.D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History (1427—1601) collected from British Archives*, Mouton & Co, London, The Hague, Paris, 1964, nr. 2, p. 17—18: comentarii asupra izvorului, la Francisc Pall, *Notes du pèlerin William Wey à propos des opérations militaires des Turcs en 1462*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, t. XXII (1945), p. 264—266.

⁴⁶ *Călători străini despre țările române*, vol. I, p. 126. Incursiunea la sudul Dunării din februarie 1462 s-ar fi prcdus în timp ce solul sultanului, cu 30 de slujitori, era reținut la Brăila și „nu știa ce se întîmplase”. Abia după întoarcerea domnului, acesta ar fi poruncit „să-i bage într-un turn oarccare”, iar după trei zile să fie trași cu toții în țepă (cf. și narațiunea anonimă italiană mai sus citată).

⁴⁷ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 285.

cuprinsă de spaimă la auzul veștilor despre nimicirea contingentului lui Mahmud pașa Grecul ⁴⁸.

Un aspect distinct al campaniei din 1462, care necesită o prezentare separată, îl constituie atacul trupelor din Moldova asupra Chilieii, în luna iunie, în plină ofensivă turcească. În 28 iulie 1462 bailul venețian din Constantinopol, Domenico Balbi — care la rindul lui a supravegheat și informat permanent Senatul Republicii despre desfășurările de la Dunărea de Jos — scria că „flota sultanului, împreună cu domnul Valahiei Inferioare (Moldovei), merse să lovească cetatea Lycostomo (Chilia), în jurul căreia stătu opt zile, și n-au putut face nimic, ci au murit mulți azapi și s-au întors cu rușine și învinși” ⁴⁹. Chalcocondil este și el formal în privința conlucrării lui Ștefan cel Mare cu turcii la asediul Chilieii ⁵⁰. Acesta poate fi datat precis pe baza unei mențiuni din variantele cronicii lui Ștefan cel Mare, redactată încă din secolul XV. Absolut toate înregistrează sub data de 22 iunie 1462 faptul că „au lovit cu tunul pe Ștefan voievod la cetatea Chilieii” ⁵¹. Dintre ele cea mai explicită este *Cronica moldo-germană*: „În luna iunie în ziua 22, atunci a venit Ștefan voievod în fața Chilieii și nu a putut s-o dobândească, ci a fost împușcat de o bombardă la glezna stîngă, apoi a plecat de la Chilia” ⁵². După nereușita acestei încercări, domnul Moldovei ar fi vrut chiar să năvălească în Țara Românească dar și acum n-a izbutit nimic, fiind oprit de cei 7000 de ostași trimiși de Țepeș să apere colțul nord-estic al țării ⁵³.

⁴⁸ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea 1, București, 1937, p. 45, înclină să dateze altfel acest aspect, mai devreme, imediat după prima acțiune militară izbutită a lui Vlad Țepeș din februarie 1462. Vezi și Constantin G. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Edit. Albatros, București, 1971, p. 303 (opinie identică).

⁴⁹ *Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera*, vol. IV, Budapesta, 1875, nr. 105, p. 168 (Subl. noastră—Șt. A.). Raportul acesta din Constantinopol este o sursă de primă mînă pentru războiul lui Vlad Țepeș cu turcii din 1462.

⁵⁰ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 286. Izvorul afirmă că „domnul acestei Bogdaniei Negre (Moldova), avînd o neînțelegere, era, dintr-o astfel de cauză, în război cu Vlad”. Cauza neînțelegerii trebuie să fi fost însăși Chilia, pe care Vlad Țepeș, deși a fost somat probabil încă din anul precedent — solia lui Muzilo de Buczacz —, n-a vrut s-o restituie Moldovei de bună voie. Și Chalcocondil, la fel cu raportul lui Domenico Balbi, constată eșecul tentativci de cucerire a cetății de la gurile Dunării (*Ibidem*).

⁵¹ P.P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI...*, ed. cit. p. 16, 49, 61, 70, 178.

⁵² *Ibidem*, p. 29.

⁵³ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, loc. cit. Pentru efectivele corpului de oaste, vezi *Cronica turcească privind țările române (Extrase)* vol. I, ed. cit., p. 69 („voievodul Țării Românești pusese în acea margine <de țară> pe beilerbeul său <vornicul lui Țepeș împreună cu 7000 de ostași aleși pentru a-și apăra țara de dușmanul din Moldova>”). Remarcăm totodată că numărul acesta este apropiat de cel indicat de narațiunea *La progenia della cassa de'Olomani* pentru lupta cu vizirul Mahmud pașa Grecul (5000 de ostași). Se confirmă credem astfel presupunerea că lupta amintită s-a dat la vadul din dreptul Brăilei. În plus, narațiunea italiană spune că în corpul de oaste respectiv se găseau „unguri și valahi”, ceea ce constituie încă un argument în același sens (ungurii nu puteau fi decît din garnizoana Chilieii). Adăugăm că și Ducas a știut de incursiunea lui Mahmud pașa Grecul, din mai 1462, dar a prezentat-o deformat, suprapunînd-o operației eșuate a lui Hamza beg din Nicopole: „Un comandant din marginile acelea, al tiranului voind să se arate cu o faptă de mare vitejie, a trecut în Țara Românească cu zece mii de turci, românul ciocnindu-se cu ei, pe care i-a ucis în război, i-a ucis, pe care însă i-a prins de vii, pe toți amarnic i-a osîndit la moarte și pe comandantul lor Chamza, trași fiind în țepă” (Ducas, *Istoria turco-bizantină...*, ed. cit., p. 430).

Cum am văzut, Vlad Țepeș se aștepta încă din februarie la atacul flotei otomane pe Dunăre, din direcția Mării Negre. El a încercat să găsească ajutor în Crimeea, un sol al său fiind atestat la 17 și 20 mai 1462 în socotelile Caffei, principala colonie genoveză de pe litoralul pontic⁵⁴. Caffa era un aliat firesc al Țării Românești, acolo apreciindu-se că războiul dus de Vlad la Dunăre a deturnat atenția sultanului de la propria ei existență, ușurându-i astfel pentru moment situația. La 2 aprilie 1462 conducerea coloniei scria regelui Cazimir al Poloniei că „dacă Vlad voievod nu ar fi declarat război pe față sultanului, ceea ce le-a stricat și tulburat planurile, își pusese în minte să trimeată contra noastră 300 de corăbii cu multă putere și pregătiri de război, cu care a cucerit pe alții, mai mari decât noi, și înspăimintă și regi mari... Am înțeles apoi că Ștefan voievod, domnul Moldovei sau Valahiei Mici, se luptă cu Vlad voievod, care poartă război fericit cu turcii⁵⁵. Cearta acestora nu numai ajută pe sultan, dar, ce e mai primejdios, printr-înșă turcii capătă oarecum intrarea în aceste două Valahii, ceea ce ar fi un foarte mare pericol, atât pentru noi cât și pentru alte țări vecine”⁵⁶. Deci Vlad Țepeș nu a fost luat prin surprindere nici de atacul trupelor din Moldova asupra Chilieii⁵⁷, după cum nu a fost nici de cel al flotei otomane, care, după mărturia lui Chalcocondil, era compusă din vreo „douăzeci și cinci de trireme și la o sută cincizeci de vase”⁵⁸. El a avut în consecință posibilitatea să organizeze din timp protecția acestui front, cu rezultatele excelente descrise mai sus. Istoricii moderni s-au întrebat asupra sensului acțiunii lui Ștefan, mai ales în perspectiva politicii lui antiotomane de mai târziu, care i-a făurit un nepieritor renume⁵⁹. Pare cel mai îndreptățit răspunsul lui Nicolae Iorga: „Cînd se află că flota Sultanului e înaintea Chilieii, Domnul Moldovei avea neapărată datorie de a fi acolo pentru ca, întrebunțînd orice mijloc, să împiedice instalarea, catastrofală pentru dînsul, a turcilor la Dunărea-de-Jos”⁶⁰. Într-adevăr, la 15 mai 1462, prezența lui Ștefan cel Mare e atestată la Bacău, unde venise să supravegheze situația de la hotarul de pe Dunăre⁶¹. Profitînd de relațiile bune atât cu turcii, cât și cu Polonia — la 2 martie 1462, prin două acte deosebite, Ștefan reinnoiește legătura de vasalitate dintre Moldova și Polonia⁶² — dacă Chilia ar fi fost cucerită, el o putea revendica juridic ca veche posesiune a Moldovei. Dar, firește, pentru aceasta era necesară și o participare directă a oștilor din Moldova la asediul cetății. În nici un caz, în lumina a tot ceea ce știm despre Ștefan cel Mare,

⁵⁴ Vezi N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, București, 1899, p. 124.

⁵⁵ Este încă o referire la succesul incursiunii la sudul Dunării, din luna februarie, vestită desigur și Caffei de domnul Țării Românești.

⁵⁶ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe...*, p. 125—126.

⁵⁷ Observația lui N. Iorga (*Ibidem*, p. 125).

⁵⁸ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 285.

⁵⁹ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe...*, p. 127—128.

⁶⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, p. 138. Vezi însă și părerea lui P.P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chilieii*, în „*Romanoslavica*”, vol. III, București, 1958, p. 106—111, care consideră că atacul lui Ștefan împotriva Chilieii s-a făcut din îndemnul Poloniei, care în 1462 desfășura o acțiune de expansiune a zonei sale de influență spre Marea Neagră (la 2 iulie 1462 regele Cazimir primea orașul Caffa din Crimeea în rîndul vasalilor săi).

⁶¹ *Documente privind istoria României*, A, vol. I, nr. 384, p. 319; N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe...*, p. 126.

⁶² I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 291—294.

nu ne putem gândi că el a luptat pentru a lăsa Chilia pe seama turcilor. Era vorba, în 1462, în condițiile dificile ale uriașului efort militar al sultanului Mehmet II „Cuceritorul”, cu șanse absolute de a izbîndi pe toate fronturile tocmai de a împiedica acest lucru.

Dacă ar fi să rezumăm cele trei episoade ale campaniei din 1462 discutate pînă acum — cucerirea Giurguiului și incursiunea la sudul Dunării, atacul prin surprindere contra contingentului vizirului Mahmud pașa Grecul, asediul Chilieii — constatăm că ele s-au încheiat cu tot atîtea succese militare ale forțelor conduse de Vlad Țepeș. Dar lovitura principală, din partea grosului armatei lui Mehmet II, avea să fie copleșitoare. Deși a făcut toate pregătirile de care era în stare pentru a apăra din răsuputeri linia Dunării, domnul Țării Românești a prevăzut și posibilitatea retragerii în interior. Mai ales dacă nu-i sosea ajutorul promis din Ungaria și Transilvania. Despre aceste măsuri, cronicarul bizantin Ducas povestește : „românul <Vlad> ... i-a mutat pe toți supușii lui în locuri strîmte de munte și în locuri acoperite de păduri, și cîmpurile le-a lăsat pustii și vitele de tot felul le-a minat mai înăuntrul hotarelor ... ; iar însuși cu armata de sub el se aținea toată ziua în locuri scutite de sihle și păduri dese. Tiranul <Mehmet II>, a străbătut loc mai bine de 7 zile și n-a găsit nimic, nici om, nici cel mai neînsemnat animal și nici ceva de mîncare sau de băut”⁶³. Chalcocondil confirmă totul, arătînd că femeile și copiii au fost adăpostiți „în muntele Brașov”, într-un „loc mlăștinos ... foarte întărit din fire”, care poate fi identificat cu Snagovul⁶⁴ și în „pădurile de stejar, greu de străbătut pentru un om nou venit și care nu e localnic”⁶⁵.

În privința oștii sultanului, adunată de la sfîrșitul iernii și în tot cursul primăverii anului 1462, izvoarele ne spun că a fost „foarte mare, a doua după năvala acestui împărat asupra Bizanțului”⁶⁶. S-ar fi ridicat ca număr la 250.000 de oameni⁶⁷ sau chiar, după estimarea surselor otomane, la 300.000⁶⁸. Dar sînt vădite exagerări, mult mai demn de crezut fiind ambasadorul venețian din Buda, care nu avansează decît suma de 60.000 de oșteni turci⁶⁹. Este adevărat însă că el vorbea la 14 iunie 1462 numai despre trupele ce forțaseră Dunărea — dintre care 25.000 de ieniceri izbutiseră deja să pătrundă în Țara Românească — restul, cu sultanul însuși, nefiind incluși în socoteală. Putem aprecia că totalul aproximativ al efectivelor turcești a fost de 100—120.000 de oameni. În fața lor, Vlad Țepeș nu dispunea decît de un număr de 22.000 de oșteni⁷⁰. Dacă adăugăm pe cei 7.000 trimiși la hotarul nord-estic, înseamnă că

⁶³ Ducas, *Istoria turco-bizantină...*, p. 432.

⁶⁴ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, p. 137.

⁶⁵ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 285—286 ; Vezi și știrile din Buda, identice, în „Coturnul lui Traian”, 1883, p. 37 ; la fel și cele din relația pelerinului William Wey (E.D. Tappe, *op. cit.*, p. 18).

⁶⁶ *Ibidem*, p. 285.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Cronici turcești privind țările române (Extrase)*, vol. I, p. 68 (Tursun-bei).

⁶⁹ I. Bianu, *op. cit.*, nr. 2, p. 37. Altă ediție a documentului în *Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera*, vol. IV, nr. 91, p. 145—146.

⁷⁰ *Ibidem*.

oastea Țării Românești a avut în ansamblu, în 1462, circa 30000 de războinici ⁷¹. Proportția în luptă a fost prin urmare cam de 1 la 3 sau 4.

Armata de uscat a pornit spre Dunăre din Filipopole (Plovdivul de astăzi) ⁷² și a forțat trecerea cursului fluviului la Nicopole ⁷³. Pe celălalt mal însă veghea „voievodul Dracul cu oastea sa”. Ienicerii au fost cei care au primit însărcinarea de a crea un cap de pod în teritoriul inamic. La vreme de noapte, 70 de luntre cu oșteni și 120 de bombarde s-au lăsat pe firul apei, „la câteva stadii mai jos de locul unde stătea oastea voievodului”. Odată debarcată pe malul românesc, această trupă de ieniceri s-a întărit cu șanțuri, sub protecția tunurilor, pentru a putea rezista unui atac al călărimii lui Vlad Țepeș. Operația de taversare a rzecilor a continuat apoi, pînă cînd „toată oastea pedestră trecuse”. După aceea ienicerii s-au apropiat încet, cu toate tunurile, de oastea Țării Românești. În timp ce așezau din nou bombardele, s-a produs însă un atac rapid și violent al oastei lui Țepeș, în care au fost uciși 300 de ieniceri. Sultanul privea neputincios de pe malul celălalt „o mare bătălie” și „se temea foarte mult să nu-i fie uciși toți ienicerii”. Înțîndu-se lupta și văzînd că pierd teren („văzînd că partea noastră slăbește foarte mult”), turcii debarcați au izbutit totuși să pună în funcție toate cele 120 de bombarde. Focul lor des a respins pînă la sfîrșit oastea voievodului și le-a îngăduit să-și întărească poziția. A urmat trecerea azapilor — corp echivalent trabaștilor europeni —, iar Vlad Țepeș a fost nevoit să se retragă ⁷⁴. Lupta din fața Nicopolului și pătrunderea armatei sultanului în Țara Românească s-au petrecut în prima săptămîină din iunie 1462, deoarece la 14 ale lunii la Buda se știa că trecerea corpului expediționar nu se încheiase și încă se zvonea că sultanul însuși ar intenționa de fapt să se îndrepte contra . . . Belgradului ⁷⁵.

Abia acum și-a dovedit eficiența tactica străveche a pămîntului pirjolit și a retragerii populației în codru și la munte. Avangărzile oastei musulmane, care era comandată de Turhanbeioglu Omer bei, Alibeioglu Ahmed bei, Mihaloglu Ali bei, Malkocioglu Bali bei, Nesuh bei — bei de Albania —, Delioglu Umur bei — bei de Ianina —, Mihaloglu Iskender bei și Evrenosbeioglu Ali-bei, anunțau mereu că nu găsesc „nici o picătură de apă pentru potolirea setei”, iar „arșița soarelui era așa de puternică, încît pe veșmintele de zale ale gaziilor se putea face chebap” ⁷⁶. Expediția sultanului în Țara Românească a durat aproape treizeci de zile, adică pînă la începutul lunii iulie 1462⁷⁷. La 11 iulie 1462, Mehmet II

⁷¹ Unul din manuscrisele versiunii slave a *Povestirii despre Dracula voievod* indică exact aceeași cifră : 30900 (P.P. Panaitescu, *Cronicele slavo-române din sec. XV—XVI...*, p. 200 și 207; Pandele Olteanu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș...*, p. 356). Adăugăm că în 1520, Neagoe Basarab declara că, la nevoie, poate să ridice pentru creștinătate 40000 de călări și pedestri (N. Iorga, *Scrisori de boieri — scrisori de domni*, ed. cit., p. 181).

⁷² Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 285.

⁷³ *Memoriile ienicerului sîrb*, în *Călători străini despre țările române*, vol. I, p. 127.

⁷⁴ Anonimul ienicer de origine sîrbă, după care am luat aceste amănunte, a participat direct la forțarea trecerii Dunării (Ibidem, p. 127). Lupta este confirmată și de celelalte narațiuni otomane (vezi de pildă, Așik-pașa-Zade, în *Cronici turcești...*, ed. cit., p. 92).

⁷⁵ I. Bianu, *op. cit.*, p. 37. Cronicarul Enveri indică pentru trecerea Dunării „a șasea zi de post”, adică 4 iunie 1462 (*Cronici turcești...*, p. 42).

⁷⁶ *Cronici turcești...*, p. 69—70.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 71.

și oastea sa erau din nou la Adrianopole, „în dezordine și fără nici o demonstrație de victorie”. Cea mai mare parte a uriașei armate a revenit pe jos, deoarece, din cauza lipsei de hrană și de apă, caii „au crăpat de foame și de sete”⁷⁸.

Practic, în tot cursul acestei luni nu s-a ajuns la nici o luptă în câmp deschis, care să decidă în mod limpede soarta războiului. Inferioritatea numerică a oastei sale l-a obligat pe Vlad Țepeș la o tactică de hărțuială, ce a uzat continuu moralul turcilor. În acest sens, un episod celebru, înregistrat de marea majoritate a izvoarelor asupra campaniei din 1462, l-a reprezentat atacul de noapte al voievodului contra taberei sultanului. Temerara acțiune a fost realizată cu șapte pină la zece mii de călăreți valahi, la lumina făcliilor. Năvala, avînd în frunte pe însuși Vlad Țepeș, s-a izbit mai întii de contingentul asiatic, din Anatolia, al sultanului, care a luptat foarte puțin, fiind pus pe fugă. Intenția voievodului a fost de a surprinde și ucide chiar pe Mehmet II, ceea ce, după gîndul său, i-ar fi adus îndată biruința. Dar războinicii săi nu au nimerit din primul moment în sectorul de tabără unde se afla sultanul. Înaintînd „în ordine desăvîrșită și bine încheată”, au căzut doar în dreptul corturilor vizirilor Mahmud și Isaac. S-a dat încă o mare luptă, în timpul căreia au pierit și multe cămile, catiri și alte animale de povară, însă aceasta a permis corpului de elită al ienicerilor din preajma cortului sultanului să se pregătească și să se așeze în ordine de bătaie. Ciocnirea care a urmat aici nu a mai durat mult fiindcă se apropiau zorile. Domnul a poruncit retragerea, care s-a făcut prin centrul („piața”) taberei, cu uciderea tuturor celor ce ieșeau în calea oștenilor săi⁷⁹. Se pare că atacul acesta s-a dat în noaptea de joi spre vineri, 17—18 iunie 1462. Cronicarul turc Enveri afirmă că a avut loc „într-o noapte de vineri”, iar, pe de altă parte, relația pelerinului William Wey consemnează o mare victorie românească pentru data de joi 17 iunie, identificînd-o și confundînd-o încă cu cealaltă, obținută probabil pe la sfîrșitul lunii mai, contra contingentului lui Mahmud pașa Grecul⁸⁰.

În dimineața de după atac, sultanul a poruncit lui Ali bei Miha-loglu să pornească în urmărirea voievodului, cu oastea din Rumelia. Se pare că acesta a reușit să-l ajungă și s-a mai dat o luptă, în care războinicii lui Vlad au fost răzbiți. O mie dintre ei au fost încercuiți și prinși, iar apoi au fost cu toții uciși. Chiar și Țepeș ar fi scăpat cu greu, rănit⁸¹.

Atacul de noapte nu a produs mari pierderi oștii sultanului Mehmet II, dar a stîrnit mare panică, demoralizînd și mai mult pe turci. Locul lui exact nu-l știm. S-a întimplat undeva pe drumul dintre Nicopole și Tîrgoviște. De acum încolo sultanul și-a înconjurat tabăra cu palisade și a poruncit ca „oștile să-i fie zi și noapte sub arme”. Ajuns la reșe-

⁷⁸ I. Bianu, *op. cit.*, nr. IV, p. 39 și 40 (documente din 3 și 12 august 1462); vezi și N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe...*, p. 123 și 124; Idem, *Istoria românilor*, vol. IV, p. 140, care limitează însă interpretarea acestor izvoare numai în sensul că ar consemna înfrîngerea flotei ce luptase la Chilia.

⁷⁹ Descrierea atacului de noapte, după Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 287—288, care este cel mai complet și veridic izvor asupra episodului.

⁸⁰ *Cronici turcești...*, p. 42; E.D. Tappe, *op. cit.*, p. 17—18 (vezi și mai sus, nota 44).

⁸¹ *Cronici turcești...*, p. 42—43 și 72; Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 288—289.

lința domnească din Tirgoviște, Mehmet II a înaintat pînă dincolo de oraș, „ca la douăzeci și șapte de stadii” (aproape 5 km.), unde a întîlnit o întinsă cîmpie, acoperită în întregime cu turci și alți osindiți ai domnului trași în țepi: „spectacol pentru turci și pentru însuși împăratul! Chiar și împăratul, cuprins de uimire, spunea într-una că nu poate să ia țara unui bărbat care face lucruri așa de mari și, mai presus de fire, știe să se folosească așa de domnia și de supușii lui. Mai spunea că acest bărbat care face astfel de isprăvi, ar fi vrednic de mai mult. Și ceilalți turci văzînd mulțimea de oameni trași în țepă, s-au înspăimîntat foarte”⁸². Și cronicarul turc Enveri mărturisește că după atacul de noapte al lui Vlad Țepeș, „plecînd de acolo, am văzut multe schelete trase în țepă, unele mai dinainte, iar altele mai de curînd”⁸³. În tot acest timp, domnul Țării Românești, „ținîndu-se pe aproape de urma oștilor împăratului, a ucis într-una orice se desprindea, fie călăreț de pradă, fie ostaș pedestru . . .”⁸⁴.

În preajma zilei de 20 iunie 1462 însă, Vlad Țepeș a lăsat un corp de oaste cam de 6.000 de oameni, cu misiunea „să se țină prin păduri de urma împăratului și, dacă cineva s-ar desprinde, îndată să năvălească asupra acestuia și să-l strivească”, iar el, cu restul luptătorilor săi, s-a grăbit spre celălalt front, unde Chilia era împresurată și asaltată⁸⁵. El încerca astfel, cu puținele efective de care dispunea, să fie pretutindeni și să facă față pe cît posibil dublei lovituri, în așteptarea oștilor regelui Matei Corvin.

Se pare că la Chilia nu a mai ajuns, dar a sosit la vreme spre a întîmpina incursiunea răzbunătoare a domnului Moldovei și s-o oprească, împreună cu corpul de oaste pe care-l lăsase în aceste părți. Mai mult, potrivit unei interpretări recente a relației contemporane a englezului William Wey, în ceasul al doisprezecelea între cei doi voievozi a intervenit o înțelegere, Vlad Țepeș „s-a împăcat cu acel duce (Ștefan cel Mare), în care avea mare încredere”, iar ulterior a colaborat cu el împotriva domnului lăsat în țară de turci, Radu cel Frumos⁸⁶.

Între timp, cei 6.000 de oșteni ce supravegheau grosul armatei sultanului s-au grăbit să dea un atac, cînd a început retragerea de la Tirgoviște. Dregătorul turc „Iosuf”, care comanda probabil ariergarda, a fost bătut, dar i-a venit în sprijin Turhanbeioğlu Omer bei, care a înclinat de partea turcilor sortii luptei, omorînd aproximativ 2.000 de războinici de-ai lui Țepeș. Pentru isprava lui, Turhanbeioğlu Omer bei a fost numit de sultan guvernator al Tesaliei⁸⁷.

După această ciocnire, Mehmet II și oastea sa și-au continuat drumul spre Buzău, unde s-a mai dat o luptă, de astă dată însă cu Vlad Țepeș, care avea la dispoziție în momentul respectiv — se pare — 15.000

⁸² Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 289.

⁸³ *Cronica turcească* . . . , p. 43.

⁸⁴ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 290.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ E.D. Tappe, *op. cit.*, p. 19 („concordavit cum illo duce, in quo multum confidebat”). Vezi interpretarea știrii, la P.P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chiliei* . . . , p. 110—111.

⁸⁷ Laonic Chalcocondil, *op. cit.*, p. 290.

de oameni⁸⁸. Inițiativa, a aparținut tot românilor, care au fost cei ce au pornit la atac. „Acolo a ieșit ghiaurul”! — ne spune atit de prețioasa cronică *Düsturname* a lui Enveri, redactată pe la 1465⁸⁹. Deoarece la 29 iunie 1462 sultanul Mehmet II se afla la Brăila⁹⁰, înseamnă că această ultimă luptă a avut loc cu două trei zile mai înainte. Ea este relatată în amănunt, însă vădit tendențios, de un alt cronicar turc, Tursun bei⁹¹. Mehmet II, informat de existența unui corp de oaste al lui Țepeș în părțile răsăritene ale Țării Românești, a decis la un moment dat — probabil după părăsirea Tîrgoviștei, pentru a-și proteja retragerea — să trimită în acea direcție pe Evrenosbeioğlu Ali bei, cu o grupare de acingii. Vlad Țepeș, care preluase comanda și întărise corpul de oaste din dreptul hotarului Moldovei, ar fi încercat să surprindă pe acingiii lui Evrenosbeioğlu. În acest scop, el își împărțise oastea în zece cete și le ascunsese, „în fața” unei „trecători” nenumite, dar care trebuie localizată nu departe de Buzău. Domnul nu ar fi știut că, de fapt, din pricina lipsei de apă, grosul oștirii sultanului părăsise mai timpuriu și în grabă popasul din urmă, iar „din cauza pădurilor și a bălăriilor înalte . . . nu aflase de sosirea în acel loc a oștii purtătoare de victorie”. S-ar fi trezit deci deodată, „ieșind din ascunzișul pădurii”, în luptă cu însuși sultanul Mehmet II și nu cu Evrenosbeioğlu Ali bei. Atacul a fost dat în partea oștii de Rumelia, în timp ce „oastea de Poartă” (ienicerii) și oastea de Anatolia „n-au făcut nici o mișcare, ci au stat gata pregătite pe locurile lor”. Chiar dacă nu primim părerea lui Tursun bei cu privire la confuzia făcută de Țepeș — ea este desigur o pură invenție părtinitoare a unui autor din tabăra adversă—, sistemului de iscoade al voievodului neputînd să-i scape o deplasare de forțe atit de importantă, descrierea luptei rămîne și are caracterul unui document. Cronicarul turc indică pînă și numele comandanților celor două aripi ale dispozitivului de luptă al oastei sultanului. Deși susține că la sfîrșit „ghiaurul a fugit, fiind nimicit”, acesta nu este însă decît un *leit-motiv* al tuturor izvoarelor otomane, care nu trebuie luat în considerație. De fapt, Vlad Țepeș, consecvent tacticii sale de a măcina permanent forța și moralul corpului expediționar, a executat încă un atac fulger — precum a fost cel de noapte, împotriva taberei turcești —, contra unei oștiri obosite, insetate și fără prăzi, după care s-a retras din nou în adîncul codrilor. La întarcere, o parte din cetele sale s-au ciocnit cu trupa de acingii a lui Evrenosbeioğlu, care revenea lîngă sultan, după ce nu găsisse picior de războinic valah, în direcția în care căutase. Comandantul turc și oamenii lui „au socotit că nu se vor putea împotrivi”. Totuși au luptat, evident cu mari pierderi, o parte din ei reușind în final să răzbată pînă la străjile sultanului⁹².

⁸⁸ *Cronici turcești* . . . , p. 43. Enveri spune că „ghiaurul avea 15 sangeacuri în cap”, ceea ce aici, așa cum comentează editorii români ai textului, are sensul de unități militare (*Ibidem*, nota 52).

⁸⁹ *Ibidem*, p. 43 și 33 (pentru datarea cronicii „unul dintre cele mai vechi izvoare privind istoria otomană”).

⁹⁰ *Ibidem*, p. 43.

⁹¹ *Ibidem*, p. 69—70.

⁹² *Ibidem*, p. 70.

Cum am spus, la 29 iunie sultanul Mehmet II s^e găsea la Brăila, unde a făcut joncțiunea cu vasele flotei sale care asediaseră Chilia⁹³, iar la 11 iulie era la Adrianopole, în oraș intrînd noaptea („intrăvit civitatem per noctem”), spre a evita murmurele populației în legătură cu moartea rudelor și apropiaților lor. Nemulțumirea acestora l-ar fi nevoit chiar să se mute rapid în Istanbul⁹⁴. Alte știri din același an arată că „turcii au pus la cale unele manifestări de veselie, pentru a face pe supușii săi să creadă că stăpînul lor s-a întors victorios”⁹⁵.

În concluzie, itinerarul lui Mehmet II în campania din iunie 1462 în Țara Românească a fost următorul: Nicopole — Turnu (punctul de trecere a Dunării, în jurul datei de 4 iunie 1462); Tîrgoviște (puțin după 17 iunie); Buzău (două-trei zile înainte de 29 iunie) și Brăila (29 iunie). La capătul acestui drum, Vlad Țepeș nu fusese înălțurat din scaunul domnesc. Versiunea slavă a „Povestirii despre Dracula voievod rezună în felul de mai jos încheierea campaniei: „Și atunci cînd <Vlad> s-a dus contra turcilor, a vorbit astfel către întreaga oștire: „Cine vrea să se gîndească la moarte, acela să nu meargă cu mine, ci să rămînă aci!”. Iar împăratul auzînd aceasta, a plecat înapoi cu mare rușine: a pierdut oștire nenumărată”⁹⁶.

Care a fost rezultatul militar al războiului din 1462? Se poate spune că polemica în această privință a început încă din veacul XV, între contemporanii celor doi protagoniști, Vlad Țepeș și Mehmet II, și continuă pînă astăzi⁹⁷. Toți cronicarii turci folosesc invariabil clișeuul victoriei sultanului Mehmet II. Lor li se adaugă Critobul din Imbros, cunoscut însă pentru poziția net filootomană, ce se vădește în întreaga sa scriere. La polul opus se situează o serie de izvoare creștine, care, dimpotrivă, vorbesc la unison de o biruință categorică a voievodului Țării Românești. Așa de pildă, o cronică venețiană pînă la anul 1481 consemna, sub anul 1462, că „turcii plecați împotriva lui Dracula în Valahia au fost bătuți și fugăriți”⁹⁸. Alta, pentru anii 1457—1500, că „turcul a trecut în Valahia întru sprijinirea fratelui lui domnului Vracula (sic!), care frate stătea adăpostit în palatul său; dar că ducîndu-și oștirea în acea țară, a găsit pe domnul Vracula care i s-a opus cu o puternică armată și l-a bătut cumplit, și văzînd că nu poate izbuti în scopul său, a trecut în Bosnia”⁹⁹. În sfîr-

⁹³ Se explică astfel de ce o mare parte din armata sultanului a sosit la Adrianopole pe apă („per la via de mare maggiore” — „Columna lui Traian”, 1883, p. 40) și se înlătură complet ipoteza lui N. Iorga, potrivit căreia ar fi fost vorba numai de membrii corpului expediționar ce atacaseră Chilia (vezi mai sus nota 77).

⁹⁴ E.D. Tappe, *op. cit.*, p. 18 (relația lui William Wey).

⁹⁵ I. Bianu, *op. cit.*, p. 41 (scrisoarea din 12 august 1462 în care sînt cuprinse spusele unui albanez fugit din Adrianopole).

⁹⁶ P.P. Panaitescu, *Croniclele slavo-române din sec. XV—XVI...*, p. 201 și 208; Pandele Olteanu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș...*, p. 356.

⁹⁷ Vezi Barbu T. Cămpina, *Victoria oștii lui Țepeș asupra sultanului Mehmed al II-lea (Cu prilejul împlinirii a 500 de ani)*, în „Studii”, tom. XV (1962), nr. 3, p. 533—555. Critica tezei din articolul citat, de Constantin C. Giurescu, în conferința *Viața și faptele lui Vlad Țepeș sau Drăculea*, ținută în toamna anului 1968 la mai multe Universități din Statele Unite ale Americii și publicată în anexele volumului *Jurnal de călătorie* Edit. Cartea Românească, București, 1971, p. 260—261. Vezi de asemenea și C.C. Giurescu și Dinu Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, București, 1976, p. 146.

⁹⁸ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1897, p. 39.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 83—84.

șit, *Analele venețiene* (1433—1477) ale lui Stefano Magno scriu că în 1462 Mehmet „împărat al turcilor și grecilor”, a trimis „o puternică armată în Valahia; dar sculindu-se valahii împotriva ei, a fost bătută; au fost tăiați în bucăți 30—40 de mii de turci și a fost prins de valahi un nepot al Valahului (Vlad Țepeș), care părăsise lagărul lui și se dusesese la turci; și acesta fu tras în țeapă”. Era o știre difuzată din Veneția la 1 septembrie 1462. În continuare, aceeași cronică, sub mențiunea „turcorum facta”, precizează din nou că în 1462 „în Valahia au fost bătuți . . .”¹⁰⁰.

În afară de textele italiene, mai amintim aici și analele sirbești, care se pronunță în același sens, arătând în dreptul anului 1462 că „a mers țarul Mehmet în Valahia și împotriva lui Vlad voievod și nimic nu a izbutit” iar, în altă variantă, că „a mers în Vlahia și l-a bătut Dracul în timpul nopții”¹⁰¹. În 1475, solul ducelui de Ferrara la Buda, Floring Roverella, pe temeiul unor informații culese la curtea regală, scria: „Se speră că zisul Dracula va face mari isprăvi împotriva turcilor, după cum a mai făcut și altă dată, când le-a dat o strașnică bătaie în părțile Țării Românești, înainte de a fi fost prizonierul măriei sale (regele Matei Corvin)”¹⁰². Iar în 1502, cronicarul raguzan Felix Petancius, în tratatul *De aggrediendo Turcos*, așternea aceste rinduri: „Dracula, cu pușii dar aleși războinici, atacă pe Mehmet, împăratul turcilor (care pusese mina pe Valahia cea Mare și se pregătea să ocupe pe cea Mică), în timp de noapte și-l sili să apuce fuga către Dunăre, cu mari pierderi de oameni și cu rușinea de a fi dat dosul”¹⁰³.

Cum ar putea fi împăcate cele două poziții? Trebuie oare să ne raliem și noi, astăzi, din perspectiva extrem de largă a mai bine de jumătate de mileniu de la evenimentele în cauză, unuia din cei doi termeni antinomiei: *victorie* sau *înfrângere*, pentru Vlad Țepeș? Credem, în ce ne privește, că problema este de nuanțat altfel, spre a izbuti să ajungem într-adevăr la o înțelegere justă a tuturor desfășurărilor din cursul anului 1462, inclusiv a problemei înlăturării lui Vlad Țepeș din scaunul domnesc al Țării Românești.

La 14 iunie 1462, solul venețian la Buda semnala că Vlad și-a înjghebat oștirea adunând pînă și copii, de la 12 ani în sus”¹⁰⁴! Și tot el sublinia că această oștire era compusă din „țărani”, în timp ce aceea a turcilor era „din oameni aleși și deprinși cu armele”¹⁰⁵. Chiar așa, Țepeș nu a reușit să strîngă, cum spuneam și mai înainte, mult peste 30.000 de luptători. Într-o scrisoare a regelui Matei Corvin din 29 ianuarie 1476 se consemna că atunci domnul Țării Românești avea opt mii de călăreți și treizeci de mii de pedestrași, care au stat întotdeauna și stau și acum la hotarele turcilor. Și sînt o sută de ani de cînd turcii se bat cu acea țară, și pînă acum nu i-au stricat de loc, și numai Dunărea-i

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 86.

¹⁰¹ *Stari srpski rodoslovi letopisi*, ed. Stojanović, Karlovitz, 1927, p. 245 (apud. B.T. Cămpina, *op. cit.*, p. 540).

¹⁰² A. Veress, *Fontes rerum Transylvanearum*, vol. IV, p. 15. (B.T. Cămpina, *op. cit.*, loc. cit), Subl. n.—St. A.

¹⁰³ N. Iorga, *Acte și fragmente . . .*, vol. III, p. 62; Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, I, Viena, 1746, p. 371 (citat utilizat de B.T. Cămpina, *op. cit.*, loc. cit.).

¹⁰⁴ I. Bianu, *op. cit.*, p. 36.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 38.

desparte”¹⁰⁶. Deci cifra de 30.000 de războinici pentru efectivul oștirii Țării Românești în 1462 poate fi considerat absolut sigură. Vlad Țepeș a căutat să compenseze puținătatea forțelor sale prin pustiirea teritoriului din calea vrăjmașilor și prin folosirea în cursul luptelor a tuturor avantajelor terenului. Cea mai mare parte a drumului parcurs de oastea sultanului Mehmet II în iunie 1462, a trecut prin zone accidentate, acoperite de întinse păduri — mai ales în spațiul dintre Tirgoviște și Buzău, fapt care nu a îngăduit niciodată desfășurarea forțelor otomane. Domnul Țării Românești, în afara împrejurării de la Dunăre, când s-a aflat în defensivă, pe o poziție fixă, a avut permanent inițiativa, oastea lui atacând de trei ori rapid, uneori prin surprindere totală, concentrarea turcească din jurul sultanului. Se poate aprecia, în concluzie, după părerea noastră, că la sfârșitul expediției otomane în Țara Românească ambele părți pierduseră un sfert pînă la o treime din efective. La 28 iulie 1462, raportul din Constantinopol al ambasadorului venețian Domenico Balbi, oferea exact aceeași proporție în privința pierderilor din unele din lupte, ca și cea rezultată din confruntarea în ansamblu a efectivelor românești și turcești (30.000 de români față de aproximativ 100.000 de turci). Cităm din nou : „trecind sultanul în Valahia, găsi țara deșertă de oameni, cît și de orice fel de provizii, fiind toți locuitorii retrași la munte și la locuri tari. Turcii înaintau cu mare teamă și băgare de seamă, ferindu-se de Dracula <Dracuglia>; dar nu se putură păzi pînă într-atît, încît valahii să nu le facă mari daune . . . Cînd turcii se apropiară de munți, Dracul cu aproape 30.000 de oameni atacă tabăra în două rînduri, pricinuindu-i mari pagube; și a doua oară dacă turcii nu ar fi fost înștiințați, se ține drept sigur că le-ar fi produs o grozavă panică . . . *Dintre valahi pierură 5000, dintre turci 15.000*, ceea ce văzînd sultanul, ridică în grabă tabăra și trecu fluviul îndărăt și ajunse în 11 al prezentei luni <iulie 1462> în Adrianopole. El lăasă la hotarul Valahiei pe fratele lui Dracula, cu oaste turcească, pentru a ademeni cugetul valahilor, dacă ar voi să părăsească pe Dracula și să se dea de partea celuilalt. Acum se zice că 4000 de turci au fost prinși și puși în țepă . . .”¹⁰⁷. Așadar a fost vorba de un război de uzură, fără nici o bătălie decisivă, evitată cu grijă de Țepeș. Așa se face că la ieșirea sultanului din țară raportul de forțe rămăsese practic același ca la început : 1 la 3 sau la 4 ! Vlad Țepeș mai dispunea probabil de vreo 20.000 de oameni iar Mehmet II de aproximativ 70 — 80.000. În consecință, din punct de vedere strict militar, putem considera că expediția sultanului din iulie 1462 s-a terminat nedecis. Oboseala și descurajarea trupelor sale, condițiile terenului și tactica utilizată de Vlad Țepeș, împreună cu teama de o intervenție a regelui Ungariei¹⁰⁸, care risca să-i aducă o înfrîngere categorică, toate aceste

¹⁰⁶ N. Iorga, *Lucruri nouă despre Vlad Țepeș*. . . , p. 154 (vezi și mai sus, nota 70).

¹⁰⁷ *Monumenta Hungariae Historica, Acta Extera*, vol. IV, nr. 105, p. 167—168.

Subl. n. — St. A.

¹⁰⁸ Episcopul Nicolae de Modrusa, legat papal la Buda în 1463, nota că sultanul „cînd a văzut înfrîngerea și gravele pagube alor săi, mai aflînd încă și de aceea că ungurii vin în ajutor lui Țepeș, s-a grăbit să se întoarcă de unde a venit” (Nicolae de Modrusa, *Opere minori*, vol. IV, ed. G. Mercati, Vatican, 1937, p. 249; citat apud B.T. Cămpina, *op. cit.*, p. 540); la fel, albanezul anenim fugit din Adrianopole, afirma, potrivit scrisorii din 12 august 1462, că sultanul „văzînd că nu poate răpune pe domnul valah. . . și temîndu-se și de armata ungrească care venea spre a da ajutor românilor, se întoarse pe mare, cu o mare lipsă de hrană pentru armată și caii ei” (I. Bianu, *op. cit.*, p. 40—41). Subl. n. aparțin — Șt. A.

elemente l-au determinat în final pe sultan să ordone retragerea, în absența unei confruntări hotărâtoare cu domnul român.

Fără nici o îndoială, din unghiul de vedere al situației politice a Țării Românești, acest rezultat militar nedecis îmbracă imaginea unui mare succes. Mehmet II, cuceritorul Constantinopolului, nu a izbutit în campania din iunie 1462 să transforme Țara Românească în provincie otomană! Să nu uităm nici o clipă care a fost soarta Serbiei în 1459, a despotatului Moreei după 1458 și 1460, a împărăției Trapezuntului în 1461, precum și a Bosniei, după 1463. Toate aceste formațiuni politice au dispărut una după alta, în anii care au încadrat îndeaproape expediția din Țara Românească, fiind încorporate direct statului turcilor otomani. Dar mai mult, Mehmet II în acțiunea sa nu a reușit să-și realizeze nici măcar „programul minimal” în privința Țării Românești, acela de a-l înlocui pe Vlad Țepeș cu protejatul său, Radu cel Frumos, care l-a însoțit de la începutul expediției!¹⁰⁹. Așa cum arăta venețianul Domenico Balbi, el, cînd a plecat din Țara Românească, l-a lăsat pe fratele lui Vlad Țepeș, cu un contingent de oaste turcesc, numai la „hotarul Valahiei” . . .¹¹⁰. Totul s-a datorat cutezanței extraordinare și inteligenței strategice a domnului Țării Românești, precum și vitejiei și disciplinei mișii sale oștiri. Fapta din iunie 1462 a încununat existența lui Vlad Țepeș, făcînd din el unul dintre marii voievozi ai românilor, unul dintre cei care în ceasuri de cea mai mare cumpănă, printr-o luptă pe viață și pe moarte, au salvat ființa statelor românești.

LA GUERRE AVEC LES TURCS (1462)

RÉSUMÉ

La guerre manée par le prince de Valachie, Vlad l'Empaleur, en 1462 contre le sultan Mehmet II „Le Conquérant” figure parmi les plus glorieuses pages du passé des Roumains. Elle a contribué à déjouer l'intention du sultan d'incorporer la Valachie aux autres possessions de l'Empire ottoman comme il l'avait fait antérieurement de la Bulgarie et de la Serbie.

Les hostilités ont débuté par la prise de la forteresse de Giurgiu et par une foudroyante incursion des armées du voievode roumain au sud du Danube (janvier-février 1462) au cours de laquelle furent détruites toutes les garnisons turques de la rive danubienne. Le second succès des Roumains fut enregistré au cours du mois de mai, lorsqu'un corps d'armée ottoman, placé sous le commandement du grand vizir Mahmud Pacha le Grec, qui avait seulement la mission de surveiller le gué du Danube — à la veille de l'arrivée du gros des armées de Mehmet II — s'aventurant au-delà du fleuve, sur le territoire de la Valachie, fut surpris au moment où il revenait chargé de butin de guerre consistant en vivres et captifs.

¹⁰⁹ Vezi *Călători străini despre țările române*, vol. I, p. 127.

¹¹⁰ Asupra acestui aspect a insistat cu observații valabile B.T. Cămpina, *op. cit.*, p. 548—554.

L'expédition du sultan Mehmet II en Valachie eut lieu en juin 1462. Parallèlement, sa flotte, secondée sur la terre ferme par le prince de Moldavie, Etienne le Grand — qui désirait prévenir l'occupation de la forteresse par les Turcs et la revendiquer pour soi — attaqua et assiégea la forteresse de Kilia, important point stratégique de l'embouchure du Danube.

Selon l'auteur, il paraît que dans cette importante confrontation de forces, l'armée ottomane compta environ 120.000 hommes, alors que Vlad l'Empaleur n'en disposa que de 30.000. Mais pour compenser l'infériorité numérique de ses effectifs, le prince de Valachie employa la très vieille tactique consistant à dévaster le territoire que l'ennemi allait traverser, la population du pays étant envoyée s'abriter dans les montagnes et les bois.

Après un essai infructueux d'empêcher les forces ottomanes de franchir le Danube, à Nicopolis-Turnu, Vlad l'Empaleur, à la tête de son armée se retira vers le nord, harcelant sans répit l'ennemi. Aux alentours de sa résidence, la cité de Tîrgoviște, il déclencha une téméraire attaque de nuit contre le camp du sultan, destinée même à provoquer la perte de Mehmet II. Même si ce but ne fut pas atteint, la déroute et le découragement qui paraît s'être généralisés après ce moment de la campagne parmi les Turcs, ainsi que l'appréhension de voir arriver un important renfort de la part du roi de Hongrie à l'appui de Vlad l'Empaleur, déterminèrent le sultan à ordonner le repliement vers l'est de Valachie, par Buzău et Brăila. Le 11 juillet 1462, Mehmet II était de retour à Andrinople.

Suivant l'auteur, le résultat militaire indécis obtenu par Vlad l'Empaleur face à l'immense armée dirigée par le conquérant de Constantinople lui-même, a valu à la Valachie une éclatante victoire politique. Le sultan renonça à faire changer le statut politique de la Valachie, préférant négocier avec les boyards les clauses d'une paix aussi avantageuse que possible.

RELAȚIILE LUI VLAD ȚEPEȘ CU TRANSILVANIA ȘI UNGARIA

DE

CONSTANTIN ȘERBAN

Viața și domnia lui Vlad Țepeș, viteazul domn al Țării Românești¹ s-a dovedit a fi o temă care în istoriografia românească și în parte și în cea străină este bogat reprezentată prin numărul mare de articole, studii și monografii alcătuite de specialiști încă din secolul trecut. Monografia lui Ion Bogdan, reputatul medievist și slavist, întocmită cu 80 de ani în urmă, una din lucrările² care multă vreme a influențat, prin concluziile autorului pe mulți alți istorici, ni-l prezintă pe fiul lui Vlad Dracul într-o lumină defavorabilă. În ultima vreme istoriografia românească printr-o analiză mai adâncă a faptelor fostului domn muntean a ajuns la constatarea că acesta a fost o personalitate istorică complexă și contradictorie, un remarcabil om de stat și conducător devotat al apărării independenței Țării Românești³.

În cele ce urmează ne vom ocupa numai de un aspect din viața și domnia acestuia, care într-o oarecare măsură a influențat desfășurarea tuturor evenimentelor din epoca sa⁴.

Legăturile lui Vlad Țepeș cu Transilvania datează de când acesta și-a petrecut copilăria într-unul din orașele acesteia: la Sighișoara. Se presupune că ar fi văzut lumina zilei tot aici⁵. În acea vreme, la confluența Tîrnavei Mari cu valea Saesului, pe un platou care domina împrejurimile pînă departe, orașul exista de mai bine de două veacuri — de forma unui burg —, înconjurat de o incintă fortificată lungă de aproape

¹ Studiul este un fragment din monografia *Vlad Țepeș, viața și domnia viteazului domn al Țării Românești*, în curs de elaborare.

² I. Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui, studiu critic*, București, 1896, XVIII + 170 p.; vezi și recenzia magistrală a lui Gh. Ghibănescu, *Vlad Țepeș, studiu critic*, în revista „Arhiva” (Iași) nr. 9—10/1897, p. 378—417, 497—520.

³ Miron Constantinescu, C. Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Istoria României, Compendiu*, București, 1969, p. 160; *Istoria poporului român*, sub red. lui A. Oțetea, București, 1970, p. 114; vezi și C.C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria poporului român din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, București, 1975, p. 296.

⁴ Pînă acum tema a fost tratată foarte succint în istoriografia românească. O încercare vezi la Gr. Conduratu, *Încercări istorice. Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ungaria pînă la anul 1526*, București, 1898, p. 148—158, 161—164.

⁵ Relativ la anul nașterii fostului domn muntean, specialiștii presupun date diferite, unii se opresc asupra anului 1428 (vezi C.C. Giurescu, *Viteazul și temutul Vlad Țepeș*, în „Magazin istoric”, 3/1974, p. 4), alții la 1431 (R. McNally, R. Florescu, *Dracula, A biography of Vlad the Impaler 1431—1476*, New York, 1973, p. 239). Credem că data de 1428 este mai ușor de admis, iar locul nașterii lui Vlad Țepeș în Moldova, poate la Suceava.

1000 m întărită din loc în loc cu 14 turnuri de apărare, cu ziduri groase și acoperișul țuguiat, cu ferestre mici pentru observație și luptă⁶. Din virful turnurilor ca și la Sibiu și Brașov, coborau scări interioare în spirală, cum se mai văd și astăzi, către odăile cu provizii și muniție pînă jos în curtea cetății. Așezarea orașului pe acest platou nu era de loc întimplătoare, pentru că bravii lui locuitori vegheau pentru a-i proteja pe călătorii și negustorii care veneau cu mărfuri de departe tocmai din Italia, Germania, Franța, Flandra și chiar Anglia⁷.

Casa în care se crede că a trăit la începutul existenței sale ca fiu al lui Vlad Dracul și al uneia din fiicele lui Alexandru cel Bun⁸ — așadar descendent totodată din neamul Basarabilor⁹ și al Mușatinilor — acela care a ajuns domn al Țării Românești, temut și apreciat de contemporanii săi pentru faptele sale, mai dăinuie și azi, ea aflîndu-se pe o uliță pietruită, ulița Cositorarilor, colț cu piața cetății (azi piața Muzeului) nu departe de Turnul cu ceas, pe unde se făcea intrarea în orașul vechi. Cu zidurile exterioare galbene, din piatră și cărămidă, groase de aproape un metru, mai ales la bază, construcția are două caturi și o galerie la parter care a servit în trecut drept depozit de butoaie și tot felul de lucruri de prisos. În secolul al XV-lea numai o parte a acestei clădiri exista și anume cea dinspre piață; ulterior ei i s-a adăugat un alt corp de-a lungul uliței Cositorarilor, sprijinit pe construcția vecină cu un arc de zid, ce dă ansamblului mai multă rezistență și măreție în același timp.

Pînă la începutul secolului nostru nu s-a știut aproape nimic despre trecutul acestei clădiri asupra căreia mulți aveau bănuiala că a înlocuit cîndva o altă de lemn, bineînțeles într-o epocă mai îndepărtată¹⁰. În ceea ce privește faptul că aici ar fi locuit între 1431 — 1435 Vlad Dracul cu familia sa — cum de fapt indică și o placă de marmură prinsă pe peretele exterior al clădirii dinspre piață — unele amenajări interioare din anii trecuți au dat la iveală — după înlăturarea stratului de tencuială aproape de grindă, de la primul cat, în camera de gardă, — o frescă lungă de aproximativ 150 cm și lată de aproape 50 cm reprezentînd patru personaje: o femeie și trei bărbați la un ospaț. Descoperirea ne dă un răspuns la această întrebare. Unul din bărbați, îmbrăcat în costum oriental, cu o cușmă pe cap, purtînd mustați, cu ochii mari avînd în mîna stîngă un sceptru, se presupune că ar fi Vlad Dracul¹¹. Figura lui este asemănătoare cu a fiului său Vlad Țepeș imortalizat pe pînză în ulei din colecțiile castelului Ambras de lângă Innsbruck. În dreapta și în stînga lui Vlad Dracul ar fi gazdele sale — o femeie și un bărbat; al treilea bărbat

⁶ E. Dubowy, *Sighișoara, un oraș medieval*, București, 1957, p. 28, 80—89.

⁷ *Idem*, p. 3—18; C. Göllner, *Siebenbürgische Stadt im Mittelalter*, București, 1972, p.27.

⁸ Se zice că s-ar fi numit Maria; în călugărie avea să se numească Eupraxia.

⁹ I. Ionașcu, *Basarabil în tabele genealogice*, în „Studii și articole de istorie”, XVII, 1972, p. 128—132, de văzut și tabelele A și B.

¹⁰ Ipoteza s-a confirmat în primăvara anului 1976 cînd săpăturile arheologice au dat la iveală în curtea interioară la o adîncime de peste 2 m resturile carbonizate ale unor construcții din lemn din secolele XIII—XIV.

¹¹ Credem că timpul cît a stat la Sighișoara Vlad Dracul ar fi anii 1428—1436, cu unele întreruperi, cînd însă a stat totuși familia sa. Vezi și V. Drăguț, *Cetatea Sighișoara*, București, 1968, p. 12; R. McNally, R. Florescu, *op. cit.*, p. 35.

ar fi un înalt demnitar din cetate¹². Deși fresca a fost datată ca fiind din secolul al XVII-lea, credem că ne aflăm în fața *singurului* portret al lui Vlad Dracul cunoscut pînă acum!

La naștere Vlad Țepeș era fiul unui pribeag, al unui pretendent la tronul Țării Românești ca mulți alții. Curînd însă, tînărul vlăstar va fi cocon domnesc, după ce s-a aflat că tatăl său s-a întors de la Nürenberg, de la curtea lui Sigismund de Luxemburg, împăratul Germaniei și rege al Ungariei totodată, cu investitura de domn dar și de cavaler al ordinului Dragonului, acel ordin militar medieval al cărui țel era lupta continuă împotriva otomanilor pînă la izgonirea acestora cu totul de pe continentul european¹³.

Deși fusese recunoscut de un stat european puternic, ca domn al Țării Românești, Vlad Dracul avea totuși să mai aștepte cîțiva ani pînă va domni efectiv în țara dintre Dunăre și Carpați. Pînă atunci, aflat sub protecția împăratului, el și-a avut reședința la Sighișoara. Aici nu numai că era respectat de orășeni, de conducerea orașului, de jude și jurați dar ca locuitor al protectorului său era mai nobil decît alți nobili din Transilvania cu blazoane și armate proprii. De el ascultau nu numai localnicii, dar și orășenii din Brașov, Sibiu, Mediaș și Sebeș, întreaga Țară a Birsei și a Făgărașului pentru că el deținea funcția de comandant al oștilor imperiale, gata să apere, în această parte a țării, hotarele imperiului de năvala oștilor otomane¹⁴.

Din aceste motive Vlad Dracul avea acum o curte princiară care rivaliza cu însăși a voievodului țării iar prezența cîtorva boieri munteni, aflați și ei în pribegie, cum ar fi Tatul sîrbul, Todor, Voico din Boruși, Nan Pascal, Stanciul era o dovadă că speranțele lui de a stăpîni efectiv în Țara Românească aveau să devină curînd o realitate. Totodată acesta avea acum o stare materială mult mai bună decît în trecut. El deținea cu privilegiu imperial dreptul de a bate monedă al orașului Sighișoara, monetăria fiind instalată undeva într-un atelier din cetate¹⁵.

Aici în climatul orășenesc din Sighișoara, Vlad Țepeș a dobîndit în copilărie o educație demnă de un cocon domnesc deprinzînd nu numai scrisul și cititul, dar aflînd multe fapte de vitejie ale înaintașilor din povestirile și însemnările care circulau privind pe primii domni ai celor trei țări românești. Tot atunci desigur că a asistat la primele exerciții militare, în acea vreme meșteșugului armelor dîndu-i-se o deosebită importanță. Aici, la Sighișoara, el a mai cunoscut însă și trufia orășenilor care puneau mare preț pe bogățiile lor, dar mai ales pe privilegiile lor comerciale pe baza cărora puteau să se desfacă mărfurile nu numai în toată Transilvania și Ungaria, dar și la sud și est de Carpați, în Țara Românească și Mol-

¹² O copie după frescă se află în Muzeul de istorie orășenesc din Sighișoara ; amănuntele cu privire la frescă și la săpăturile arheologice ne-au fost date de Șt. Mosora, directorul Muzeului la 15 aprilie 1976, căruiua îi aducem mulțumirile noastre și pe această cale.

¹³ I. Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, Iași, 1928, p. 38—40, nota 2 ; *Documente privind istoria României*, Introducere, vol. 2, București, 1956, p. 363—366.

¹⁴ I. Minea, *op. cit.*, p. 58.

¹⁵ Banii de argint purtînd pe ei însemnele Dragonului circulau în toată Transilvania, vezi O. Ilescu, *Emisiuni monetare ale Țării Românești din secolul al XIV și XV*, în „Studii și cercetări de numismatică”, II, 1958, p. 325—330 ; idem, *O nouă contribuție privitoare la istoria numismaticii Țării Românești în secolul al XV-lea*, în „Studii și cercetări de numismatică”, III, p. 501—505.

dova concurînd pe acelea ale negustorilor localnici. Tot aici, în orașul de pe Tîrnava Mare avea să cunoască el în scurtele sale preumblări în afara zidurilor cetății, viața grea a țărănilor șerbi sortiți pe vecie să îndure umilințe și asupriri, care încetau uneori și pentru scurtă vreme numai cînd cei mulți și obidiți se răzvrăteau nimicind în calea lor, orice urmă de împilare și nedreptate.

Cînd avea să treacă munții Carpați, după ce tatăl său Vlad Dracul a devenit domn efectiv al Țării Românești¹⁶, viitorul Vlad Țepeș va afla în noile locuri, peste care într-o bună zi va fi el însuși domn și mare stăpînitor, o populație românească de același neam cu aceia în mijlocul căreia trăise în Transilvania, care vorbea aceeași limbă și avea aceleași obiceiuri, și va înțelege că de ambele versanturi ale acestor munți *era unul și același popor* ca și cel de la est de Carpați împărțit în mod nefiresc în trei țări: Transilvania, Țara Românească și Moldova. Anii copilăriei petrecuți de Vlad Țepeș în Transilvania vor rămîne în memoria acestuia ca o epocă de mare siguranță pentru el și ai săi și de aceea la vremuri de grea cumpănă, ca mulți înaintași de ai săi, aici în Transilvania i se vor îndrepta pașii, ca spre o țară a făgăduinței unde putea să redobîndească noi forțe pentru îndeplinirea planurilor sale politice și militare.

După cum se știe, domnia tatălui său în Țara Românească n-a fost de prea multă durată. În schimb, s-a dovedit a fi foarte bogată în evenimente militare și politice de valoare europeană. În acest timp Iancu de Hunedoara care l-a protejat, a apărut o vreme Transilvania împotriva otomanilor obținînd victoria de la Sintimbru (1442), după care a atacat teritoriile otomane din sudul Dunării, în regiunea Vidin. Apoi ca voievod al Transilvaniei, acesta a organizat și condus „campania cea lungă”, din toamna și iarna anului 1443 încheiată cu mare succes, care a pus în primejdie întreaga stăpînire otomană, în sudul Europei¹⁷. Tot Iancu de Hunedoara a organizat și condus expediția antiotomană din 1444 la care a participat și Vlad Dracul, domnul Țării Românești¹⁸, încheiată însă cu înfrîngerea de la Varna¹⁹. În fine, ca guvernator al Ungariei acesta a condus noua campanie contra otomanilor din toamna anului 1445 la Dunăre în timpul căreia a fost recucerită, pentru scurt timp, cetatea Giurgiu. Din păcate, faptul că Vlad Dracul a încheiat pacea cu Imperiul otoman în toamna anului 1446 a fost înțeles greșit de Iancu de Hunedoara. De aceea curînd relațiile dintre cei doi bravi comandanți de oști vecini și chiar rude s-au deteriorat într-atîta încît în toamna anului următor guvernatorul Ungariei a pus la cale o acțiune militară împotriva

¹⁶ Domnia a luat-o cu sprijinul lui Iancu de Hunedoara, vezi *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 23–24.

¹⁷ Vezi scrisoarea lui Iancu de Hunedoara către brașoveni din 3 decembrie 1443, *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 29. Camil Mureșan, *Ioan de Hunedoara și vremea sa*, București, 1957, p. 74–80.

¹⁸ P.P. Panaitescu, N. Stoicescu, *La participation des roumains à la bataille de Varna*, în „Revue roumaine d'Histoire”, 2/1965, p. 221–231.

¹⁹ Camil Mureșan, *op. cit.*, p. 83–99; Mihail Dan, *Un stegar al luptei antiotomane*, Iancu de Hunedoara, București, 1974, p. 113–124.

domnului Țării Românești, care s-a terminat cu prinderea și decapitarea tatălui lui Vlad Țepeș²⁰.

Cît timp se desfășurau aceste evenimente tragice pentru Drăculești²¹, Vlad Țepeș se găsea în Imperiul otoman ca ostatec împreună cu fratele său Radu, cunoscut ulterior drept Radu cel Frumos, sub protecția sultanului Murad al II-lea²². După moartea tatălui său el s-a străduit să revină cît mai curînd în Țara Românească al cărui tron fusese uzurpat de Vladislav al II-lea, vărul său de al doilea din neamul Dăneștilor. Momentul potrivit pentru reușita acestui gînd s-a ivit în toamna anului 1448 cînd Iancu de Hunedoara se afla angajat într-o campanie antiotomană, avînd ca aliat pe Gheorghe Kastriotul Scanderbeg, viteazul comandant de oști albanez, și la care a participat și Vladislav al II-lea cu un contingent de oști. Și pe cînd se desfășura sîngeroasa încheștare militară pe cîmpul de luptă de la Cossovo²³, Vlad Țepeș a trecut Dunărea cu sprijin otoman dar și cu al boierilor credincioși tatălui său, Vlad Dracul și s-a înscăunat domn la Tirgoviște.

Din această vreme se cunoaște o scrisoare a lui Vlad Țepeș, atribuită pînă nu de mult lui Vladislav al II-lea — adresată voievodului Transilvaniei, Nicolae de Wjllak. Ne referim la mult discutata scrisoare din 31 octombrie 1448, care în urmă cu cîțiva ani a făcut obiectul unui studiu interesant²⁴, prin care tînărul și neexperimentatul domn al Țării Românești explica vecinului său, de dincolo de Carpați, de ce nu poate veni în persoană la el. În scrisoare, expeditorul arată că nu știe prea mult despre soarta lui Iancu de Hunedoara aflat în luptă cu otomânii²⁵, dar că naipul (gubernatorul) din Nicopole (în text, *frater Nayph de Nicopolio*) cu care s-a și întilnit i-ar fi spus că sultanul Murad al II-lea (*Omraih*) s-a luptat cu oștile acestuia timp de trei zile, și că pînă la urmă ar fi ieșit învingător. În continuare, același îl sfătuia pe voevodul Transilvaniei, să aștepte desfășurarea evenimentelor în liniște (*petimus vos, sedentes pacifice*).

²⁰ I. Minea, *Vlad Dracul și epoca sa*, Iași, 1928, p. 206—216; Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447—1448*, în „Studii”, 5 1963, p. 1055—1057. La vremea sa, faptele lui Vlad Dracul au impresionat în mod deosebit pe contemporani, în special lupta sa antiotomană. Despre el cavalerul burgund Walerand de Wavrin afirma că era „viteaz și înțelept” iar cronicarul bizantin Callimachus că a fost „un principe care neajutat de nimeni din afară, prin bărbăția și virtuțile alor săi a susținut războiul greu pentru toți creștinii laolaltă mai mult decît se putea spera de la forțe atît de inegale”, în Callimachus, *De rebus Vladistai*, liber IV, ed. Schwandter, II, 1747, p. 509—510.

²¹ Despre luptele dintre partidele de boieri, Dăneștii și Drăculeștii, vezi A.D. Xenopol, *Lupta dintre Drăculești și Dănești*, în „Anal. Acad. Rom.”, Mem. Sect. Ist. Seria II, tom. 30, 1906—1907, p. 183—272; în special p. 186—197. De la moartea lui Mircea cel Bătrîn la suirea lui Vlad Țepeș, 1418—1456.

²² I. Minea, *op. cit.*, p. 119. M. Cazacu, *Vlad Țepeș erou de epopee*, în „Magazin istoric”, 6/1970, p. 27.

²³ Despre bătălia de la Cossovo, vezi I. Minea, *op. cit.*, p. 29—30.

²⁴ M. Cazacu, *La Valachie et la bataille de Kossovo*, în „Revue des Etudes du sud-est européennes”, 1/1971, p. 135—136.

²⁵ Textul scrisorii în *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 35; și la I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească în sec XV și XVI*, vol. I, 1413—1503, București, 1905, p. 314—315, mai departe I. Bogdan, *Documente... 1413—1503*, un fragment la I. Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896, p. 67—68; un comentariu asupra scrisorii la N. Iorga, *Studii și documente*, vol. III, București, 1901, p. XXVIII—XXIX.

În ceea ce privește relațiile sale cu otomanii expeditorul arăta că deocamdată este obligat să accepte buna lor vecinătate, pentru a nu i se cotorpi țara, dar că după reîntoarcerea teafără a lui Iancu de Huneoara la ai săi se va alătura acestuia după cum se înțeleseseră mai înainte (*secum conveniemus, bonam pacem faciemus*). Scrisoarea este o dovadă că Vlad Țepeș își dădea seama de necesitatea menținerii unei bune vecinătăți vremelnice cu otomanii dar că în mod firesc el prefera o alianță cu Transilvania și desigur cu Ungaria pentru a scăpa de musulmani.

Prima domnie a lui Vlad Țepeș în Țara Românească n-a durat nici două luni. După aceea el a fost nevoit să ia calea pribegiei mai întâi în Imperiul otoman, apoi în Moldova la curtea lui Bogdan al II-lea, unchiul său după mamă. Dar în toamna anului 1451 când noul său protector avea să piară de sabia fratelui său Petru Aron, la Reusenii Vlad Țepeș a fost nevoit să-și găsească un refugiu mai sigur în Transilvania, unde în virtutea luptei pentru tron avea să stea câțiva ani — ca și tatăl său — sub protecția lui Iancu de Hunedoara, acum căpitan suprem al regatului Ungariei.

E greu de precizat unde a stat Vlad Țepeș în această nouă perioadă de pribegie, în Transilvania sau în Ungaria, sau dacă a stat mai mult într-o țară sau în alta. Fiind sub protecția lui Iancu de Hunedoara, și cum acesta sub noul rege Ladislav V de Habsburg era în același timp și comite perpetuu al Bistriței, credem că acesta s-a adăpostit mai mult în Transilvania, fie pe una din moșiile Huniazilor, fie într-unul din orașele din sudul Transilvaniei, mai aproape de hotarul Țării Românești de unde putea afla mai repede vești despre evoluția situației politice din părțile de sud ale Carpaților. Foarte curînd, după ce a ajuns în Transilvania el a aflat că Vladislav al II-lea trecuse fățiș de partea otomanilor, mai ales după ce fusese deposedat de Iancu de Hunedoara de stăpînirea Amlașului și Făgărașului²⁶. În aceste condiții desigur că Vlad Țepeș, ca pribeg pentru a doua oară, putea spera oricînd într-un sprijin din partea noului său protector și de același neam cu el.

Dealtfel pe măsură ce talentul militar al lui Iancu de Hunedoara avea să fie din nou apreciat, mai ales după căderea Constantinopolului în stăpînirea oștilor conduse de sultanul Mahomed al II-lea (1453), au crescut și speranțele lui Vlad Țepeș pentru a intra în stăpînirea moștenirii legitime părintești, tronul Țării Românești acum uzurpat de Vladislav al II-lea. Dar nu numai atît. În planurile militare antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara și în condițiile noii coaliții creștine constituită la apelul papei Nicolae al V-lea, Vlad Țepeș avea rolul să apere hotarul Transilvaniei dinspre Țara Românească și Moldova ai căror domni se dovediseră în noua conjunctură instituită în sud-estul Europei după 1453, mult mai atașați față de otomani decît față de cauza creștinătății. Și pentru că Vladislav al II-lea domnul Țării Românești se dovedea acum și agresiv — voia să reocupe pentru sine Amlașul și Făgărașul — lui Vlad Țepeș i s-a pus la dispoziție o armată formată mai ales din trupe călare, pentru a pătrunde prin surprindere la sud de Carpați și a-l scoate din

²⁶ I. Mînea, *op. cit.*, p. 37—38; deposedarea de Amlaș și Făgăraș fusese consecința faptului că Vladislav al II-lea nu-și urmasese și nu-și ajutase protectorul după înfrîngerea de la Cossovo.

domnie pe domnul muntean. Această misiune strategică²⁷ încredințată fiului lui Vlad Dracul, s-a înfăptuit cu succes²⁸ în primăvara anului 1456, în timp ce în fața cetății Belgrad — singurul obiectiv militar puternic care-i mai împiedica pe otomani să pătrundă mai adânc în interiorul Europei — se înfruntau oștile conduse de Iancu de Hunedoara și de Mahomed al II-lea²⁹. În acest fel Vlad Țepeș a obținut tronul Țării Românești.

Relațiile lui Vlad Țepeș cu Transilvania și Ungaria în timpul domniei sale din anii 1456—1462 sînt în general mai bine cunoscute și asupra lor s-au scris o seamă de lucrări și s-au publicat multe documente. Noul domn muntean ca mulți alții ce l-au precedat, a căutat să-și asigure buna vecinătate cu această țară pentru că spera ca și tatăl său, să recîștige independența deplină a Țării Românești cu sprijinul Ungariei care stăpînea Transilvania atunci, aceasta fiind singura forță politică și militară din sud-estul Europei care mai putea să înfrunte cu succes oștile otomane. Astfel la numai o lună după ce a devenit domn, un trimis de-al său a depus în mîinile lui Ladislau V de Habsburg o scrisoare în care noul domn muntean își arăta dorința de pace și pentru promovarea unei politici comune antiotomane³⁰. Apoi, s-a adresat brașovenilor pe un ton foarte binevoitor (*Providi et honesti viri, fratres, amici et vicini nostri sincere grati*) promițindu-le ajutor în caz că vor fi atacați de otomani. În această scrisoare, din 10 septembrie 1456, există și acele cuvinte care oglindesc totodată și gîndirea politică a lui Vlad Țepeș în relațiile cu boierii țării și cu vecinii săi, „să țineți seama de aceasta — spune domnul — cînd un om sau un domnitor este tare și puternic (în țara sa), atunci el poate să obțină pacea pe care o dorește; dar cînd este fără de putere, unul mai tare decît el va veni asupra lui și va face cu dînsul ce va vrea” (*Considerandum est vobis; quando homo vel dominus est potens et fortis, tunc pacem potest facere sicut vult; cum autem impotens erit, forcior super eum veniet et faciet secum sicut vult*)^{30bis}.

În politica sa externă, negustorii din Brașov ocupau un loc foarte important. Printre aceștia Vlad Țepeș avea mulți prieteni care-l cunoscuseră și colaboraseră cu tatăl său. Unii dintre ei îi acordaseră adăpost la nevoie, îi cruțaseră viața cînd aceasta fusese în primejdie, îi ajutaseră cu bani, cu arme și cu trupe pentru a-l înfrînge pe Vladislav al II-lea. Pe unii ca aceștia el a căutat să-i cinstească cu recunoștința sa. Ceașul

²⁷ Vlad Țepeș trebuia să acopere flancul stîng al oștilor lui Iancu de Hunedoara aflate la Belgrad. De aceea, acesta din urmă, scrie brașovenilor că trimite pe noul domn al Țării Românești să-i apere (commisimus Wlad waywode ut pro defensione vestra semper invigilet), *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 44.

²⁸ Vladislav al II-lea a fost înfrînt și decapitat în cetatea Tîrgșorului.

²⁹ Despre pregătirile de luptă antiotomană ale lui Iancu de Hunedoara, vezi *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 43—44, cere ajutor din partea sibiienilor. Despre bătălia de la Belgrad care a fost apogeul luptei lui Iancu de Hunedoara pentru apărarea Europei contra otomanilor, vezi Camil Mureșan, *op. cit.*, p. 178—193; Mihail Dan, *op. cit.*, p. 144—150.

³⁰ *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 45; vezi și I. Bogdan, *Documente private la relațiile Țării Românești cu Brașovul și țara ungurească în sec. XV și XVI, vol. I, 1413—1508*, București, 1905, p. 316—317, act din 6 septembrie 1456.

^{30 bis} *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 46; *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 466.

trimis cu scrisoarea din 10 septembrie 1456 și cu daruri ³¹ le-a dat totodată și asigurări de sprijinul său în afacerile lor comerciale desfășurate în țara sa. Ca și sibienii și bistrițenii, din moși strămoși, aceștia se bucurau de privilegiile scrise acordate de domnii munteni și moldoveni pentru că o bună parte din prosperitatea lor își avea rădăcini adinci în pământul celor două țări românești de la sud și est de Carpați. De aceea este sigur că Vlad Țepeș nu a ezitat, în astfel de împrejurări, să le reinnoiască privilegiile, ca și tatăl său.

Mărturiile de bună vecinătate ale lui Vlad Țepeș față de Ungaria și Transilvania au avut un puternic ecou la vecinii săi de dincolo de Carpați, mai ales că în acea vreme izbucniseră mari disensiuni între Ladislau V de Habsburg și fiii lui Iancu de Hunedoara. Ladislau și Matei care sub influența unei grupări nobiliare conduse de Mihail Szilaghi adversară monarhiei, urmărea obținerea tronului țării pentru familia Huniazilor. Disensiunea s-a transformat foarte curînd într-un complot antistatal care descoperit de rege s-a încheiat cu decapitarea lui Ladislau de Hunedoara și cu confiscarea averii acestuia și a fratelui său ³².

Ar fi fost de așteptat ca în relațiile lui Vlad Țepeș cu Ungaria el să sprijine cauza lui Ladislau V de Habsburg, mai ales că acesta consimțise ca Făgărașul să aparțină din nou Țării Românești ³³. Dar înzestrat cu deosebite calități de abil diplomat, fiul lui Vlad Dracul a lăsat impresia că este de partea regelui Ungariei dar în realitate a sprijinit, chiar și cu trupe, partida adversă a acestuia. Un an mai târziu, în 1458, cînd după moartea neașteptată a lui Ladislau V de Habsburg a fost ales ca rege al Ungariei chiar Matei Corvin, fiul lui Iancu de Hunedoara, politica lui Vlad Țepeș față de vecinul său de la nord de Carpați s-a dovedit a fi în spiritul vremii. De aceea el avea să aibă nu numai liniște din această parte a țării sale dar și un sprijin militar la nevoie ³⁴.

În politica lui Vlad Țepeș pentru consolidarea domniei, Transilvania ocupa un loc deosebit pentru că din această parte a hotarelor el se putea aștepta și la prietenie și la dușmănie. De prietenie se asigurase cît mai mult și apropierea față de Matei Corvin și față de negustorii sași din Brașov și Sibiu și din alte orașe era o dovadă în acest sens. Cît privește dușmănia i-o purtau mulți boieri care-l slujiseră cu credință mai înainte pe Vladislav II, predecesorul său, și care luaseră în această parte calea pribegiei, așteptînd vremuri mai bune. Așa procedaseră de exemplu logofătul Mihail, apoi Ivan Pardoii ca și alții. La început domnul muntean a căutat să-i atragă de partea sa cu vorbe blînde și pentru aceasta a trimis la Brașov pe Voico Dobrița³⁵ „*nostrum specialem consilierum*” împuternicit să spună fugarilor că domnia ar fi bucuroasă ca ei să-și schimbe

³¹ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 92—93 au fost trimiși în dar boi pentru județ și jurați.

³² I. Bogdan, *op. cit.*, p. 90—92 pentru aceasta au fost trimiși la Brașov Stoica armașul și Ivan Polivar.

³³ Bonfinius, *Rerum hungaricarum, decades libri XLV*, Lipsiae, 1771, p. 509—510. I. Minea, *op. cit.*, p. 49; Amlașul a fost recuperat în 1457, *idem*, p. 51.

³⁴ Bonfinius, *op. cit.*, p. 521—531; *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 48—49; Matei Corvin ca și unchiul său Mihail Szilaghi Indemneau pe sibieni să aibe bune relații cu Vlad Țepeș.

³⁵ *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 56.

gîndurile și să se întoarcă în țară; drept dovadă li se vor restitui toate drepturile și mai ales moșiile.

Pacea cu Transilvania n-a durat prea mult, negustorii sași din Brașov și Sibiu dovedindu-se nerecunoscători față de bunele intenții ale lui Vlad Țepeș. Sub pretextul că domnul muntean acordase privilegiile asemănătoare cu ale lor și negustorilor autohtoni³⁶, din care pricină ei nu mai realizau venituri mari ca mai înainte și nemulțumiți că Amlașul și Făgărașul reveniseră din nou în hotarele Țării Românești ei au început să uneltească pentru înlăturarea acestuia din scaunul țării de la Tîrgoviște. În acest scop la Brașov, Sibiu și în împrejurimi, ca și în Țara Făgărașului și în ducatul Amlașului au oferit adăpost diferiților pretendenți la domnia Țării Românești. Unii din aceștia erau chiar din neamul Dăneștilor, dușmani de moarte ai Drăculeștilor.

Din aceste motive relațiile lui Vlad Țepeș cu negustorii sași din Brașov și Sibiu s-au încordat într-atîta încît ruperea lor, care n-a surprins pe nimeni, a luat foarte curînd caracterul unui adevărat „război ciudat”. Vestea a ajuns degrabă în Transilvania și negustorii au chibzuit că puterea banilor lor va fi mai tare decît puterea militară a lui Vlad Țepeș. Și cum la ei își găsise adăpost un anume Vlad, ce fusese mai înainte popă, un alt fiu al lui Vlad Dracul (rezultat de altfel dintr-o legătură nelegitimă a fostului domn) deci cu drepturi depline la tronul Țării Românești, n-au ezitat să se folosească de acesta pentru a-și spori din nou privilegiile în Țara Românească. În schimbul unui sprijin militar promis, pretendentul a acceptat toate cererile negustorilor sași din Brașov și Sibiu, atît în privința anulării privilegiilor similare acordate negustorilor munteni cît și a arendării vămii țării de la Rucăr și Brăila, ceea ce însemna că în trecerea lor spre Dunăre, nu le-ar mai fi stat nimeni în cale, nici chiar vameșii domniei³⁷.

Această veste a aprins minia lui Vlad Țepeș care n-a mai așteptat să-l înfrunte pe pretendent, ci a poruncit ca oastea sa să treacă munții să-i pedepsească pe negustorii nerecunoscători. Și cum drumul spre Sibiu era mai scurt pe la Ciineni, oastea s-a strecurat pe la izvoarele Argeșului, nu departe de cetatea Poenari, în Țara Loviștei și de acolo a răzbit pe neașteptate în primăvara anului 1458 de-a lungul văii Oltului pe la Turnu Roșu în Transilvania. Oștile sale n-au atacat Sibiul, ci ducatul Amlașului unde se aflau satele aparținînd negustorilor sași care-l sprijineau pe pretendent și anume Cașolț, Hosman, Satul nou. Expediția s-a încheiat cu devastarea și incendierea bunurilor de la satele orășenilor; era un avertisment pe care domnul muntean îl dădea dușmanilor lui și aliaților lor³⁸.

Cum era și firesc, negustorii sași din Transilvania au cerut sprijin lui Matei Corvin regele Ungariei și lui Mihail Szilaghi, unchiul acestuia și guvernatorul regatului. Spre surprinderea lor răspunsul acestora a dat cîștig de cauză domnului muntean: erau sfătuiți să restabilească rela-

³⁶ *Istoria poporului român*, p. 143.

³⁷ *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 50—51.

³⁸ P. Binder, *Itinerarul transilvănean al lui Vlad Țepeș*, în „*Revista de istorie*”, 10/1974, p. 1538—1540; I. Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896, p. 13—14.

țiile de bună vecinătate cu Țara Românească!³⁹. De aceea a urmat imediat o perioadă de bună înțelegere ilustrată printr-un schimb de solii între cele două părți dar și prin rezolvarea pe cale pașnică a litigiilor lor comerciale. Dar încurajat de protectorii săi din Ungaria, Vlad Țepeș a continuat lupta sa contra negustorilor sași din Transilvania sprijinind și mai mult cauza negustorilor din țara sa. În acest scop el a limitat nu numai libera circulație a negustorilor sași între Carpați și Dunăre dar a și stabilit, din 1459, locuri fixe pentru desfacerea mărfurilor lor și anume în tirgurile periodice — iarmaroace — organizate la hotarul țării⁴⁰. Negustorii munteni au început să constate sporirea veniturilor lor la adăpostul noilor porunci domnești.

Răspunsul de dincolo de Carpați n-a făcut decît să înrăutățească aceste relații și mai mult. Mai întîi că negustorii sași din Brașov și Sibiu, care veneau de obicei cu mărfuri în Țara Românească au nesocotit poruncile domnești și au trecut hotarul țării vinzîndu-și mărfurile prin orașe și tirguri ca și în trecut. Apoi numărul pretenzenților la tron sprijiniți de aceștia a sporit, ei devenind mult mai îndrăzneți. Unul din ei, Basarab, era în bune relații cu negustorii sași din Sighișoara și Brașov⁴¹. Un altul, Dan, mutîndu-se cînd la Feldioara, cînd la Brașov încerca să-și atragă de partea sa simpatia negustorilor din Transilvania. Despre acesta se știe ceva mai mult și anume că era fiul lui Dan al II-lea, fostul domn al Țării Românești supranumit și „cel viteaz”, că-și petrecuse tinerețea mai mult pribegind prin Occident, la curtea lui Ferdinand III împăratul Germaniei⁴². Apoi, obținînd rînd pe rînd protecția lui Ladislau de Hunedoara⁴³ și a lui Matei Corvin se stabilise la Brașov unde avea o adevărată curte princiară din care nu lipseau boierii munteni pribegi, adversarii Drăculeștilor, ca și el, printre aceștia fiind logofătul Radu, spătarul Ivan, paharnicul Dragomir, stolnicul Micul, postelnicul Apostol, stratornicul Constantin Șerban. De aici, de la poalele Timpei, unde probabil ocupa o clădire demnă de un viitor domn expedia scrisori în limba latină intitulîndu-se „Noi Dan, din grația lui Dumnezeu voevod al Țării Românești și domn al Țărilor Amlășului și Făgărașului” (Nos Dan, Dei gracia waywode Transalpinensis et dominus terrarum Omulus et Fugarasch)⁴⁴.

La toate acestea Vlad Țepeș a poruncit pedepsirea lor orișunde s-ar afla. Așa au fost prinși și trași în țepă cîteva zeci de negustori brașoveni care nu se opriseră la hotarul țării, acțiune urmată de confiscarea mărfurilor lor. Ajunsă în Transilvania, vestea a fost mult amplificată, cum era și firesc. De aceea în scrisorile sale pretendentul Dan avea să-l acuze pe Vlad Țepeș că a procedat cu cruzime față de niște negustori „pașnici” și că ar fi ucis cîteva sute cu acest prilej. Dacă cifra este

³⁹ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 469.

⁴⁰ I. Bogdan, *Documente ... 1413—1508*, p. 101—102; Gr. Conduratu, *Mihael Beheim gedicht über den Wotwoden Wlad II Drakul*, Bukarest, 1908, p. 82, nota 2.

⁴¹ *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 50.

⁴² *Idem*, p. 51, nota 3; Bogdan, *Documente ... 1413—1508*, p. 100, nota la documentul LXXVIII, 103 nota la documentul LXXX; *Idem*, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896, p. 12—13.

⁴³ *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 48—47.

⁴⁴ *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 53, document din 2 martie 1460.

mult exagerată, în schimb rămâne real faptul în sine⁴⁵. După aceasta la sfârșitul anului 1459 și începutul celui următor însăși domnul muntean a întreprins o expediție de represiune în Țara Birsei urmărind acolo numai pe negustorii brașoveni sprijinatorii precedentului Dan. Trecînd munții pe la Rucăr și Dragoslavele Vlad Țepeș însoțit de ai săi s-a îndreptat spre Bran, pe căi ocolite, pentru a realiza surpriza, apoi pe mai multe direcții spre Brașov. Astfel unii din căpitanii săi au atacat satele Codlea și Bod, iar alții, care-l însoțeau pe domn, suburbia Brașovului dinspre nord. Atunci ar fi fost incendiată biserica Sf. Bartolomeu de lângă cetatea Brașov⁴⁶.

Cu toate acestea pretendentul Dan n-a putut fi prins. Faptul l-a încurajat nu numai pe acesta dar și pe brașoveni și sibieni care au hotărît să riște totul pentru a-l nimici pe Vlad Țepeș. De aceea pretendentului Dan i s-au dat de grabă bani, arme și oameni din Țara Făgărașului și din Țara Birsei. Astfel, în primăvara anului 1460, în fruntea unei oști pretendentul Dan a trecut munții să-l scoată din scaun pe domnul muntean. Vlad Țepeș l-a înfruntat pe uzurpator și în prima luptă a zdrobit oastea acestuia, din care n-a mai scăpat cu viață decît 7 oameni; cei prinși însă au fost trași în țepă dar nu și conducătorul lor. Lui i s-a rezervat o pedeapsă exemplară cum dealtfel se cuvenea unuia care dorea să ajungă domn. Acestuia, un sobor de preoți îmbrăcați în odăjdii, i-au făcut slujba de îngropăciune, l-au prohodit, fiind în viață, după care a urmat execuția⁴⁷.

Cutezanța pretendentului Dan și a aceluia care-l sprijiniseră trebuia aprig pedepsită. Vlad Țepeș n-a stat în cumpănă decît pînă în vara aceleiași an cînd oștile sale au trecut din nou munții în Țara Făgărașului și în ducatul Amlașului. Și de data aceasta oștile sale au ocolit Sibiul abătîndu-se asupra satelor Săliște, Apoldul de sus, Tilișca⁴⁸. Răfuiala domnului muntean n-a fost de fapt cu negustorii sași ci mai mult cu slugile lor din teritoriile aflate peste munte sub stăpînirea sa. Considerați drept vicleni, aceștia plătiseră cu capul lor vina de a fi fost în slujba dușmanilor lui Vlad Țepeș. Expedițiile sale peste Carpați s-au încheiat și cu transferarea multor locuitori în teritoriile de sub munte din Țara Românească. În ceea ce-i privește pe negustorii sași el i-a silit să ceară pace, cu garanția plății unor despăgubiri de peste 15 000 florini. Pacea a fost încheiată și întărită de Matei Corvin regele Ungariei care și manifesta astfel recunoștința față de domnul muntean pentru ajutorul

⁴⁵ I. Bogdan, *Documente ... 1413—1508*, p. 101—102; *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 51, nota 3.

⁴⁶ Este cel mai vechi monument istoric din Brașov (sec. XIII), în *Allstadt*, azi la capătul străzii Lungi, la poalele dealului Sprengni, unde a fost cîndva o cetate!

⁴⁷ Poetul Mihael Beheim i-a consacrat cîteva versuri în poemul despre „un tiran sin-geros Dracula” (Viața lui Vlad Țepeș: Da liess er ain grab machen/ und hiess den Tann fürn zu dem grab / und im das häbet slahen ab :/ er tet vil passer sachen) Gr. Conduratu, *op. cit.*, p. 32 (versurile 117—120). I. Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896, p. 13.

⁴⁸ P. Binder, *op. cit.*, p. 1541—1542.

acordat în urmă cu câțiva ani înainte de obținerea tronului⁴⁹. Războiul nedeclarat, pe care l-a purtat Vlad Țepeș cu negustorii sași din Transilvania timp de câțiva ani, fusese sprijinit de boierii săi credincioși, de negustorii de țară, de către orașeni și țărani. Drept urmare a sporit bunăstarea negustorilor autohtoni și s-a consolidat puterea domniei. Așa se explică de ce ulterior, timp de doi ani, pînă la părăsirea tronului Țării Românești, în 1462 nu se vor mai ivi noi pretendenți.

Legăturile domnului muntean cu Transilvania și Ungaria aveau să cunoască o nouă etapă în timpul războiului pe care acesta l-a purtat împotriva Imperiului otoman, pentru apărarea independenței țării. În intenția de a fi cât mai bine pregătiți să-l înfrunte pe dușman cu mai multă putere, Vlad Țepeș a căutat mai întîi să-i informeze la vremea vecinii săi de dincolo de Carpați, despre înaintarea impetuoasă a oștilor otomane pînă la marginile hotarelor Ungariei asigurîndu-i totodată că oastea sa va sta ca un zid de apărare la Dunăre. Apoi, prin aceleași scrisori el le-a cerut să-i trimită oțel pentru făurirea de arme și ei însăși să fie pregătiți pentru a-l ajuta dacă va fi nevoie⁵⁰.

În orașele din Transilvania și la curtea regală din Buda aveau să ajungă foarte curînd vești despre deteriorarea relațiilor politice dintre Vlad Țepeș și Imperiul otoman drept urmare a faptului că domnul muntean refuzase să plătească tributul sultanului Mahomed II, că refuzase să mai dea daruri și să accepte o nouă știrbire a hotarului țării⁵¹. Mai mult, negustorii care veneau cu mărfuri din părțile dunărene povesteau cum o armată otomană de cîteva mii de oameni condusă de beiful Hamza, pașa la Nicopole, care cotropise hotarul Țării Românești încercînd chiar să-l prindă prin violențe pe domn, fusese nimicită iar prizonierii în frunte cu comandantul ei trași în țepă⁵². Aceste știri sosite din părțile dunărene au răspîndit și bucuria dar și îngrijorarea în rîndul populației din sudul Transilvaniei, bucuria că dușmanul creștinătății suferise o nouă înfrîngere, îngrijorare că acesta avea să războve singeros pierderile suferite. Matei Corvin, regele Ungariei a fost anunțat din timp⁵³ de cele petrecute la Dunăre și noutățile aflate au avut nu atît darul să-l îngrijoreze, ci mai mult să-l liniștească, convins fiind că proiectata campanie antiotomană mult discutată la Mantua cu papa Pius II și Frederic III împăratul Germaniei era acum posibilă și că oștile aliate găsiseră la vreme comandantul viteaz de care aveau nevoie să le ducă la victorie.

În acest timp proiectele antiotomane erau cunoscute lui Vlad Țepeș prin diferiți agenți care făceau legătura indirectă între capitala Țării

⁴⁹ I. Bogdan, *Documente ... 1413-1508*, p. 107; *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 469.

⁵⁰ I. Bogdan, *Documente ... 1413-1508*, p. 94-95.

⁵¹ Acest tribut trebuia plătit de 3 ori, adică din 1458 de cînd încetase plata lui, era o sumă foarte mare; ca daruri erau 50 de copii și 50 cai; rectificarea hotarului trebuia făcută la raiua Giurgiu cerută de autoritățile otomane, N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1925, p. 166.

⁵² Ducas, *Istoria turco-bizantină 1341-1462*, București, 1956, p. 430; L. Chalcocondil, *Expuneri istorice*, București, 1958, p. 283-284.

⁵³ În scrisoarea lui Vlad Țepeș către Matei Corvin din 11 februarie 1462 se afirmă acest lucru, vezi N. Iorga, *Scrisori de boieri, Scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1925, p. 167.

Românești și aceea a statului papal. Așa de pildă, la curtea domnului muntean se găseau agenți care oricând puteau informa pe regele Ungariei de cele ce se petrec la Dunăre. De asemenea la curtea regală din Buda exista acreditat Petrus de Thomassi, secretarul dogelui Veneției prin intermediul căruia orice veste mai importantă era transmisă la Veneția și de acolo la Roma⁵⁴. Așa se face că printr-un agent, a aflat Matei Corvin în primăvara anului 1462 despre vijeliosul atac al lui Vlad Țepeș împotriva garnizoanelor otomane de pe ambele maluri ale Dunării dezlănțuit prin surprindere cu o lună mai de vreme, în miezul iernii anului 1461. În mod obișnuit războiul se desfășura atunci numai din primăvară pînă în toamnă, iarna fiind rezervată pentru odihna trupelor și pregătirilor pentru o nouă campanie. Totuși Vlad Țepeș cu ai săi s-a năpustit asupra dușmanului traversînd Dunărea pe ghiață, cu trupe călare și pedestre, înconjurînd și asediînd în special cetățile, spărgîndu-le porțile și întăriturile, devastîndu-le, incendiîndu-le și trecînd sub ascuțișul săbiei întreaga suflare fără osebire, știind că prin aceasta nu numai că nimicea poziții importante otomane la Dunăre, dar expediția sa devenea și un avertisment pentru sultanul Mahomed II cu privire la hotărîrea locuitorilor Țării Românești de a apăra independența cu arma în mînă. În acest fel au căzut rînd pe rînd cetățile dunărene Giurgiu, Turtucaia, Rasova, Cartal, Oblucița, apoi Șistov, Nicopol, Rahova, Orșova și au pierit aproape 25 000 de oameni⁵⁵.

Vestea despre pierderile grele otomane la Dunăre a ajuns la Buda în martie 1462 prin scrisoarea dusă de Radu grămăticul (sau Radu Farmă) agentul lui Vlad Țepeș. Odată cu aceasta, domnul muntean cerea regelui Ungariei un ajutor militar grabnic — pînă la 23 aprilie cel mai tîrziu — pentru că se aștepta la represalii din partea otomanilor „cum se va deschide vremea, adică primăvara (otomanii) au de gînd să vie dușmăniți, cu toată puterea lor” — se spune în scrisoare — și-l avertiza pe Matei Corvin că în caz contrar oștile otomane vor amenința nu numai Ungaria dar întreaga creștinătate” iar dacă . . . va pieri țărișoara noastră aceasta, încă mărta ta nu vei avea folos și înlesnire de așa ceva, pentru că va fi spre paguba creștinătății întregi”⁵⁶.

Cum era și de așteptat ajunsă la Buda vestea despre victoriile lui Vlad Țepeș contra otomanilor s-a transmis la Veneția în Italia și de aici în întreaga Europă. În Polonia și în Crimeia la Caffa s-a aflat după ce agentul lui Vlad Țepeș a ajuns la Suceava⁵⁷.

Speranțele domnului Țării Românești de a-i înfrunța pe otomani în alianță cu Matei Corvin s-au dovedit a fi curînd niște amare iluzii. Regele Ungariei îi promisese ajutor dar oastea sa încă nici nu se adunase.

⁵⁴ I. Bianu, *Ștefan cel Mare, cîteva documente din arhivul de stat de la Milan*, în „Columna lui Traian”, 1883, p. 34—35.

⁵⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 167—170; I. Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896, p. 78—82.

⁵⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. 169; vezi și L. Chalcocondil, *Expuneri istorice*, București, 1958, p. 286—287 se reproduce textul mesajului transmis de solul lui Vlad Țepeș la Buda lui Matei Corvin. Printre altele se spune: . . . și dacă Dacia (aici în sens de Țara Românească) își va supune-o și va subjuga, înțelegeți bine și voi, că ei (adică otomanii) nu vor sta cu pace și liniște locului, ci îndată vor năvăli cu război asupra voastră (adică asupra maghiarilor) și locuitorii țării voastre ar avea de suferit nenorociri foarte grele din partea lor . . .”.

⁵⁷ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chillei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 125.

Mai mult acesta nici nu avea bani pentru a o plăti și întreține. De aceea un sol de-al său a fost trimis în primăvara aceluia an la Roma după ajutoare bănești⁵⁸. Așa se face că războiul antiotoman din primăvara anului 1462 a trebuit să-l ducă Vlad Țepeș *singur*, și să înfrunte cu mica sa oștire de numai 30.000 oameni marea armată otomană de aproape 10 ori mai mare⁵⁹. *Singur* numai cu ai săi a trebuit să-i înfrunte domnul muntean pe otomani în luptele de la Dunăre când a încercat să-i oprească să treacă fluviul, *singur* cu mica sa oștire a înfruntat apoi avangarda otomană și a zdrobit-o după ce aceasta pătrunsesse în Țara Românească, *singur* însoțit de cei mai credincioși ostași a provocat pierderi grele grosului armatei otomane în timpul atacului de noapte⁶⁰.

Și în acest timp când Vlad Țepeș se lupta cu vitejie săvârșind fapte de eroism împotriva oștirii lui Mahomed II, armata regelui Ungariei care trebuia să participe la aceste lupte, abia se afla în faza de concentrare al efectivelor. Și atît de încet s-a făcut mobilizarea armatei maghiare încît se pare că de la început Matei Corvin era hotărît să nu-l sprijine pe aliatul său din Țara Românească. Drept dovadă este faptul că în timp ce armata otomană ajunsese la Dunăre la începutul lunii iunie 1462 și amenința cu cotopirea Țara Românească, regele Ungariei se mai află încă la Buda; curînd avea să plece la Pressburg⁶¹; unde a aflat de înaintarea sultanului la nord de fluviu, de luptele purtate de Vlad Țepeș cu turcii, de atacul cetății Chilia de către turcii și apoi de către Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, de numirea din porunca sultanului a lui Radu cel Frumos, ca domn al țării, în locul lui Vlad Țepeș. Abia în acest moment, judecînd situația nou creată în regiunile dunărene, regele Ungariei s-a decis să-și îndrepte armata spre sudul Transilvaniei avînd ca trupe de avangardă pe acelea conduse de condotierul Ioan Giskra. Astfel înaintînd încet către hotarul Țării Românești, acesta a ajuns la 10 august pe Tisa la Seghedin și abia la 27 septembrie la Turda după ce trecuse prin Cluj orașul său natal⁶². Pretutindeni pe unde poposea, Matei Corvin ținea judecăți, acorda diplome pentru întărirea stăpînirii domeniilor feudale precum și diplome cuprinzînd privilegii și scutiri pentru orașeni. La Mediaș a ajuns astfel în noiembrie iar la începutul lui decembrie era la Brașov, oraș unde intenționa să întîmpine noul an 1463⁶³.

⁵⁸ I. Bianu, *op. cit.*, p. 35 vezi și scrisoarea lui Petrus de Thomassi din 4 martie 1462 adresată dogelui Veneției.

⁵⁹ Despre efectivele armatei otomane în acest război vezi D. Matei, *Unele referiri privind tactica militară a lui Vlad Țepeș în războiul antiotoman din 1462*, în vol. *File de istorie militară a poporului român, Studii*, vol. 3, București, 1975, p. 23; *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 470-477.

⁶⁰ *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 126-12. L. Chalcocondil, *op. cit.*, p. 287-289; M. Guboglu, M. Mustafa, *Cronici turcești privind țările române, extrase, sec. XV - mijlocul sec. XVII*, București, 1966, p. 42-43; N. Iorga, *Istoria armatei românești*, București, 1929, vol. I, p. 107; Ducas, *Istoria turco-bizantină 1341-1462*, București, 1958, p. 432; D. Matei, *op. cit.*, p. 29-36.

⁶¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. III, București, 1901, p. II; K. Nehring, *Mathias Corvinus, Kaiser Friedrich III und das Reich. Zum hundertjährig-habsburgische Gegensatz im Donauraum*, München, 1975, p. 1-20.

⁶² N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, București, 1904, p. 98-99.

⁶³ *Documente Hurmuzaki*, vol. II, partea 1, p. 4; N. Iorga, *op. cit.*, p. 99.

Dar pe măsură ce se apropia de hotarul Țării Românești, Matei Corvin afla din ce în ce mai multe vești neplăcute privind soarta aliatului său. Potrivit unora din ele, boierii munteni îl părăsiseră pe acesta trecînd de partea lui Radu cel Frumos. Dealtfel, însăși regele Ungariei fusese de acord cu recunoașterea noului domn muntean încă din luna august același an. Potrivit altor știri în ciocnirea cu oștile otomane Vlad Țepeș ar fi suferit o mare înfrîngere. În fine, se auzise că cu puțini de-ai săi fostul domn muntean trecuse Carpații, în Țara Birsei și se pregătea să-l întîmpine, probabil la Brașov, pentru a făuri împreună noi planuri de luptă antiotomane.

În acea vreme, tînărul monarh maghiar care abia împlinise 22 de ani, era frămîntat de o mare grijă și anume aceea a pregătirii armatei necesare ducerii războiului contra otomanilor. Armata de care dispunea nu era suficientă ca număr iar armamentul și proviziile îi lipseau. Cîndva pentru toate acestea primise mari sume de bani din partea Curiei papale dar acestea fuseseră irosite pentru întreținerea curții, pentru organizarea serbărilor și mai ales pentru susținerea războiului în Boemia. Din aceste motive apropiata întîlnire cu aliatul său avea să-l pună în incercătură pe Matei Corvin⁶⁴. Totuși el avea să iasă destul de ușor din impas și prilejul i-a fost oferit de către negustorii sași mai ales cei din Brașov și Sibiu. Ca și monarhul maghiar, aceștia aflaseră de campania lui Mahomed II în Țara Românească și de consecințele acesteia. Mulți vorbeau atunci de o răscoală a boierilor împotriva lui Vlad Țepeș dar puțini dădeau crezare acestor vorbe; mai curînd socoteau drept răscoală faptul că puținii boieri credincioși care se mai aflau pe lîngă domn îl părăsiseră trecînd de partea lui Radu cel Frumos⁶⁵.

Negustorii sași însă nu-l compătineau pe Vlad Țepeș, acum pribeag la hotarul Transilvaniei în situația de a cere ajutorul lui Matei Corvin pentru reocuparea tronului uzurpat. Dimpotrivă se bucurau și căutau să profite de împrejurări pentru a se răzbuna pe acela care le făcuse atîtea pagube și care-i urmărise de moarte. În acest scop aceștia au prezentat regelui maghiar cîteva scrisori ticluite în numele domnului muntean menite să rupă legăturile de prietenie dintre aceștia, să creeze o atmosferă de neîncredere pînă la vrăjmășie între cei doi aliați. Scrisorile dezvăluiau legături secrete între Vlad Țepeș și turci în scopul unei acțiuni comune împotriva Ungariei. În scrisoarea adresată de fostul domn muntean sultanului Mahomed II se spunea chiar mai mult și anume că în timpul acestei acțiuni trebuia luat prizonier Matei Corvin și predat otomanilor. Emisă la 7 noiembrie 1462, la Rothel (un loc neidentificat însă de istorici, unii presupun că Rucăr, alții Rășinari⁶⁶) scrisoarea urma să devină în mîna sultanului prețul iertării răzvrătirii fostului vasal față de suzeranul său. Pe lîngă această scrisoare au mai fost redactate încă alte două în același sens, una adresată pașei de la Dunăre, probabil din Giurgiu și alta lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei⁶⁷.

⁶⁴ S. Papacostea, *Cu privire la geneza și răspîndirea povestirilor scrise despre faptele lui Vlad Țepeș*, în „Romanoslavica” 1966, p. 162.

⁶⁵ *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 474—475.

⁶⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. III, București, 1901, p. XXXIII; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia tratată*, București, 1914, vol. IV, p. 39.

⁶⁷ Pius II (Aeneas Piccolomini), *Comentarii*, vol. II, Siena, 1974, p. 260—261.

Desigur că scrisorile expediate la curtea lui Matei Corvin aveau să-și atingă scopul pentru care fuseseră ticluite. Pentru monarhul maghiar desigur că a fost o surpriză, dar o surpriză destul de plăcută, pentru ca acesta să poată justifica în fața papei Pius II sumele de bani primite pentru oștile ce trebuiau să intre în campania antiotomană. Papa nu avea de unde să știe adevărul așa de curînd sau chiar nici odată, cum s-a și întimplat, dar Matei Corvin era acum absolvit și justificat de cheltuirea banilor, pentru că avea să declare oricînd că-i cheltuisese în scopul pentru care fuseseră trimiși, dar aliatul său de nădejde, Vlad Țepeș, îl trădase turcilor în ultimul moment. Și drept dovadă a acestei trădări, monarhul maghiar expedia la Roma Papei Pius II o copie după scrisoarea incriminată în limba latină, tradusă din limba slavă, cum chipurile s-ar fi aflat în original. Apoi, în grabă a poruncit regele Ungariei ca aliatul său să fie arestat orișunde s-ar fi aflat și adus la sine pentru a-l pedepsi cum se cuvine.

Între timp, fără să bănuiască năpasta ce se abătuse asupra-i și adevăratele intenții ale lui Matei Corvin, Vlad Țepeș s-a întîlnit la hotarul Transilvaniei, venind dinspre cetatea Poenari, cu un detașament maghiar condus de condotierul Ioan Giskra, trimis să-l întîmpine, dar care în loc să-l cinstească cu onoruri, ca pe un oaspete de seamă, l-a înconjurat din toate părțile, pe el și mica suită ce-l însoțea, și l-a condus ca prizonier la Buda. În drumul său, convoiul prețios avea să străbată timp de mai bine de o săptămîină întreaga Transilvanie pînă a ajuns la destinație. În capitala Ungariei, Vlad Țepeș a trebuit să aștepte sosirea regelui, care și-a schimbat de îndată itinerariul din sudul Transilvaniei și a ajuns la Buda în ajunul noului an 1463. Adus în fața lui Matei Corvin, fostul domn al Tării Românești, acum prizonier de stat, avea să afle că este acuzat de trădare față de creștinătate și de aliatul său, pe baza scrisorilor ticluite de negustorii sași. Pentru o astfel de faptă ar fi putut fi condamnat de îndată la pedeapsa capitală și executat de grabă. Dar probabil că în acel moment monarhul Ungariei nu era deloc convins de autenticitatea scrisorilor, de vinovăția aliatului său și pentru aceasta ținînd seama și de faptele de vitejie ale acestuia, a hotărît să-l țină închis în reședința sa de la Vișegrad pentru a-l folosi la nevoie pentru înfăptuirea planurilor sale politice față de Imperiul otoman⁶⁸.

S-a scris mult și în general despre detențiunea lui Vlad Țepeș în Ungaria la curtea lui Matei Corvin, la Buda după unii, la Vișegrad după alții. Adevărul este că și unii și alții aveau dreptate pentru că de fapt fostul domn muntean a fost închis *pe rînd* și la Buda și la Vișegrad. Cît privește timpul său de prizonierat cei mai mulți istorici au afirmat că ar fi fost „peste zece ani” sau 12 ani⁶⁹.

Locul fixat lui Vlad Țepeș pentru a fi făcut inofensiv pentru mai mult timp era cunoscut de altfel pe întregul continent. Pe malul drept al Dunării în amonte, cale de două zile de drum, pe atunci, de Buda, la poalele dealului Varhegy exista o cetate regală construită din vremea lui Ștefan cel Sfînt pe ruinele unei fortărețe romane. Cetatea numită

⁶⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. III, București, 1901, p. XXXII; Idem, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul românesc*, București, 1904, p. 101.

⁶⁹ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, 1937, vol. II, partea 1, p. 46; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 512.

Vișegrad ⁷⁰ fusese mereu refăcută și întărită cu noi ziduri și turnuri sub regii următori care stabiliseră aici și capitala țării; așa se explică de ce curînd — s-a construit aici și un palat. Pe timpul lui Matei Corvin așezarea ajunsese reședință regală, capitala țării fiind după 1350 mutată la Buda dar palatul minuna pe oricine prin proporțiile sale și prin frumusețea sa. Cele aproape 350 încăperi din care se alcătua, dispuse pe 3 caturi cuprindeau apartamentele regale, apartamentele înalților demnitari de la curte, apartamentele oaspeților de înalt rang; la acestea se mai adăugau odăile ocupate de slugile și străjerii care asigurau bunul trai al monarhului și nobilimii din preajma sa. Bineînțeles că nu lipseau nici sălile de ceremonie (de ex. sala de încoronare), de ospete, legate prin galerii deschise sau prin coridoare luminate zi și noapte de făclii de rășină, și nici curțile interioare în care vegetația și fântinile se găseau din abundență. La mijlocul secolului al XV-lea accesul în incinta palatului se făcea pe o punte mobilă aflată la capătul unui drum pietruit ce venea din vale de pe malul Dunării, apărat de un zid masiv din piatră, întrerupt din loc de turnuri înalte cu două-trei caturi ⁷¹. Prin măreția construcției, prin fastul ce putea fi văzut la diferite ceremonii care aveau loc, palatul regal din Vișegrad a fost comparat în vremea lui Matei Corvin cu paradisul: „Ex Visegrado paradiso terrestri” avea să-și intituleze la 25 octombrie 1483 scrisoarea episcopul papal Castellanus expediată la Roma papei Sixtus al IV-lea ⁷².

Palatul regal din Vișegrad fusese, pînă la sosirea lui Vlad Țepeș ca prizonier politic, martorul unor evenimente de seamă din istoria statului maghiar. Aici se născuseră mai mulți fii ai lui Carol Robert de Anjou, aici în 1329 se petrecuse o adevărată dramă, un atentat contra întregii familii regale de către Felician, un înalt demnitar în timpul unui ospăț, în fine tot aici își găsisese refugiu în toamna anului 1330 același Carol Robert de Anjou după marea înfrîngere ce suferise la Posada din partea viteazului domn al Țării Românești, Basarab I Întemeietorul ⁷³. Tot pînă la sosirea lui Vlad Țepeș la Vișegrad, unul din turnurile din incinta palatului fusese închisoare de stat. În acesta fusese întemnițat fostul rege maghiar Solomon, fiul lui Andrei I, pedepsit de Ladislau I; turnul care-i servise vlăstarului regal de temniță s-a numit ulterior „turnul lui Solomon” ⁷⁴. Și atunci ca și astăzi acest turn arăta ca o construcție măreață cu cinci caturi, în stilul Renașterii, din blocuri mari de piatră și cărămidă, cu mai multe camere legate prin scări interioare, cu ferestre înguste tăiate la mijloc de cîte o coloană în stil florentin. În acest turn avea să stea Vlad Țepeș cîțiva ani în condiții compatibile cu rangul pe care acesta îl ocupa în ierarhia feudală a vremii.

Viața dusă în această reședință regală de fostul domn muntean ne este puțin cunoscută. Totuși, unele mărturii ale contemporanilor risipite

⁷⁰ Numele așezării este de origină slavă și ar însemna cetatea sau orașul de pe înălțime.

⁷¹ *A Palas Nagy Lexicon*, vol. 16, Budap t, 1897, p. 891—892, sub voce; Cseke Lazlo, *Visegrad*, Budapesta, 1971, p. 100—123; * * * *Visegrad, la Hongrie en image*, Budapest, 1959, 64 p.

⁷² I. Baloch, *A. Művészet Matyas Király Udvaraban*, Budapesta, 1966, vol. I, p. 224.

⁷³ G. Popa Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. XI, *Cronica pictată de la Viena*, București, 1937, p. 230, 231—233, 236.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 195.

prin diferite arhive și cronici confirmă că aceasta era suportabilă oricum mult mai ușoară decât aceea dusă de alți prizonieri de stat în alte țări, de ex. La Loches în Franța, la Veneția, la Constantinopol. Aici la Vișegrad, Vlad Țepeș avea domiciliul forțat, era împiedicat să iasă din fortăreață fără însoțitorii săi, era supravegheat îndeaproape. În „Povestirile despre Dracula voevod”, alcătuită de altfel în scop tendențios, există și unele afirmații potrivit cărora deținutul de rang princiar ar fi învățat singur să-și coasă hainele în temniță, și că s-ar fi delectat trăgând în țeapă broaște și șoareci⁷⁵. E greu de crezut că fiul lui Vlad Dracul să fi decăzut întrată, pentru că n-ar mai fi avut nici un rost, după cîtiva ani, că el să fie reintegrat în toate drepturile sale politice și militare și apoi sprijinit de către Matei Corvin în realizarea planurilor sale antiotomane. Mai curînd este de crezut faptul că prizonierul lui Matei Corvin era prezentat ori de cîte ori era nevoie solilor străini. Cronicarul Bonfinius afirmă că solii turci, primiți la Vișegrad de către monarhul maghiar au avut prilejul să le fie prezentat Vlad Țepeș⁷⁶, mai mult ca un avertisment menit să le aducă aminte că acesta trăiește și că oricînd se poate ridica împotriva lor.

Unul din oaspeții de seamă ai regelui Ungariei la Vișegrad a fost și legatul papal Niccolo din Modrussa, sosit cu o importantă misiune din partea papei Sixt IV și anume pentru organizarea unei noi coaliții antiotomane, la care urma să participe și Ungaria. Acesta avea să-l cunoască personal pe prețiosul prizonier de stat al lui Matei Corvin, căruia îi va face și un interesant portret literar, necunoscut istoricilor pînă acum patru decenii. Privindu-l de aproape, probabil în cursul unei întrevederi, legatul papal aprecia că avusese în fața sa un personaj de „statură mijlocie, foarte vinjos și puternic la trup, cu o înfățișare — spune el — crudă și înfiorătoare, cu nasul mare acvilin cu nările umflate, cu fața subțire și puțin congestionată, cu ochii verzi, măriți peste măsură, înconjurați de gene peste măsură de lungi și de sprîncene negre și stufoase, cu o privire amenințătoare. Fața și bărbia — continuă episcopul Modrussa — erau rase, cu excepția mustăților, tîmplele umflate, capul se sprijinea pe un gît gros și scurt ca de taur, cu ceafa lată, pe umerii lați cădea părul în plete negre și ondulat”⁷⁷. Este posibil ca unele aspecte ale fizicului lui Vlad Țepeș să fie exagerat prezentate dar întrevederea, care credem că a avut loc în prezența regelui, este o mărturie că acesta vedea în în domnul muntean un important personaj.

La Vișegrad domiciliul forțat al lui Vlad Țepeș nu se va prelungi prea mult pentru că Matei Corvin s-a grăbit să-l folosească pentru realizarea planurilor sale politice, după cum încercase și cu Petru Aron, pretendentul la tronul Moldovei. Dealtfel încă de la încoronarea sa regele maghiar, deși era mult prea tînăr, nutrea ideea subordonării Țării Româ-

⁷⁵ *Croniclele slavo-române din sec. XV—XVII, publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 212.

⁷⁶ Bonfinius, *op. cit.*, p. 565; A. Veress, *Bibliografia româno-ungară*, vol. I, București, p. 37—38; Gh. Sincai, *Cronica românilor*, București, vol. 2, p. 110.

⁷⁷ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 212; autorul a inclus și textul latin al relației legatului papal care cuprinde și alte știri despre Vlad Țepeș. Acest portret literar corespunde în bună parte cu acela realizat de un pictor anonim, probabil italian, tot atunci, și care se păstrează în colecțiile muzeului Ambras din Innsbruck.

nești și Moldovei intereselor politice ale Ungariei. O vreme a încercat pe calea armelor, de exemplu războiul din 1467 contra Moldovei încheiat cu înfrângerea de la Baia, apoi a preferat negocierile diplomatice, în condițiile sporirii amenințării otomane în sud-estul Europei. De aceea, după patru ani de prizonierat la Vișegrad, Vlad Țepeș a fost transferat la Buda, unde viața acestuia, ca om liber — s-a schimbat cu totul. În anturajul lui Țepeș, care fusese reintegrat în aproape toate drepturile sale, și care se bucura de prerogativele unui principe, puteau fi văzuți acum înalți demnitari cu mare trecere la curtea regală. Apropierea tot mai mult dintre el și Matei Corvin era pusă și pe seama înruderii sale cu monarhul maghiar printr-o căsătorie cu o rudă din familia Huniazilor.

În climatul curții regale din Buda speranțele lui Vlad Țepeș de a recupa tronul Țării Românești au început să sporească pe măsură ce șederea sa aici se prelungea mai ales în urma cunoașterii evoluției situației politice din regiunile de la sud și est de Carpați. Direct sau indirect el a aflat vești despre restabilirea relațiilor diplomatice dintre Ungaria și Moldova, despre dese expediii ale lui Ștefan cel Mare împotriva mai multor cetăți muntene, despre dezastrul fratelui său Radu cel Frumos care-și pierduse nu numai tronul și tezaurul dar și întreaga familie, despre noii pretendenți la scaunul din Țirgoviște, Basarab Laiotă și Basarab cel Tânăr care-i erau totodată și rude.

Cu toate acestea cel mai important eveniment petrecut în părțile dunărene pe care l-a aflat fostul domn muntean a fost strălucita victorie a lui Ștefan cel Mare, vărul său după mamă, de la Vaslui împotriva unei mari armate otomane. Este posibil să-l fi și văzut pe solul sosit la Buda pentru a prezenta lui Matei Corvin scrisoarea circulară expedită de domnul Moldovei la 25 ianuarie 1475 din Suceava prin care acesta făcea cunoscut tuturor monarhilor europeni faptele sale de vitejie și ale oștenilor săi contra otomanilor ⁷⁸.

Drept urmare avea să se creeze în spațiul carpato-dunărean în vara anului 1475 un front comun antiotoman bazat pe alianța dintre Ungaria, Transilvania și Moldova ⁷⁹, iar lui Vlad Țepeș i se va încredința de către Matei Corvin misiunea de a-l înlătura pe Basarab Laiotă, domnul Țării Românești, trecut de partea otomanilor. În felul acesta i se recunoștea oficial fostului prizonier de la Vișegrad dreptul legitim la tronul pe care-l ocupase cu 13 ani mai înainte ⁸⁰. Astfel în fruntea unei oștiri având alături de sine și cîțiva boieri pribegi credincioși lui, în vara anului 1475 Vlad Țepeș a trecut Carpații pentru a-l înfrunța pe adversarul său și omul otomanilor totodată. Pînă la Curtea de Argeș (Argyas) n-a întîmpinat nici o împotrivire ⁸¹, dar în drum spre Țirgoviște capitala Țării

⁷⁸ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. I, p. 208; o scrisoare din 23 ianuarie 1475 expedită din Turda cuprindea știri importante relativ la aceeași bătălie, vezi A. Veress, *Acta et epistolae relationem Transylvaniae, Hungariae cum Moldavia et Valachia*, Budapesta, 1914, p. 7—8.

⁷⁹ I. Ursu, *op. cit.*, p. 104—108.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 110 nota 1.

⁸¹ Mulți istorici au crezut că Argyas este o localitate în Transilvania în comitatul Cojocnei, pe lângă Cluj, *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 85, nota 1; dealtfel Vlad Țepeș se afla în vara și toamna anului 1475 în părțile Sibiului probabil după ce se întoarse din expediția nereușită în Țara Românească (*op. cit.*, p. 86).

a fost obligat să se retragă în Transilvania, probabil datorită superiorității numerice a armatei adversarului său.

Acest eșec nu a descurajat nici pe Vlad Țepeș, nici pe Matei Corvin protectorul său, ale cărui trupe începuseră operațiile militare antiotomane în sudul Ungariei pe malurile riului Sava. Și pentru că monarhul maghiar avea certitudinea că protejatul și ruda sa, dispunea încă de talentul militar de care dăduse dovadă în mod strălucit în 1462, acesta i-a încredințat chiar comanda onora din trupele sale ⁸². Principalele lupte din Serbia la care Vlad Țepeș a luat parte s-au desfășurat mai întâi împotriva orașului și fortăreței Sebatz aflate pe malul riului Sava. Într-o scrisoare a unui anonim — pe care-l bănuim a fi italian — adresată papei Sixt IV se arată cum la asediul acestei fortărețe Vlad Țepeș s-a aflat alături de Vuc, despotul Serbiei în primele rinduri ale armatei maghiare ⁸³. După căderea cetății la 16 februarie 1476, el a mai luat parte și la cucerirea orașului Srebrenik din Bosnia căzut în mâinile oștilor maghiare prin viclesug. O parte din ostași îmbrăcați în haine turcești s-au furișat în cetate în zori, într-o zi de tirg și la un semnal anume, a atacat populația, în același timp, cu începerea luptelor la porțile orașului împotriva trupelor otomane. Stratagema ne aduce aminte de atacul de noapte din iunie 1462 când Vlad Țepeș cu ai săi îmbrăcați în haine turcești au atacat sub protecția întunericului, tabăra otomană în care se afla însăși sultanul Mahomed II. Odată cu cucerirea orașului Srebrenik, au căzut în mâinile oștilor conduse de Vlad Țepeș și de despotul Vuc, mărfuri de preț, o mare cantitate de argint, 5 proveri, și de bani, 127.000 aspri. Campania din Bosnia s-a continuat cu cucerirea orașului Kușlot a cărei populație de 2 000 oameni a fost ucisă în luptă sau trasă în țepă, și cu a orașului Zvornik de pe riul Drina. În primăvara anului 1476 luptele s-au dat aproape de Belgrad iar de aici Vlad Țepeș s-a întors la Buda. În capitala Ungariei el a stat pentru puțin timp, deoarece reînceperea războiului dintre Imperiul otoman și Moldova (în 1476) a determinat mobilizarea armatei maghiare care trebuia să vină în ajutorul lui Ștefan cel Mare, potrivit alianței încheiate. În vara aceluiași an, fostul domn muntean a pornit din Buda și a ajuns la Oradea unde s-a întâlnit cu Ștefan Bathory, judecătorul curții regale. De aici împreună cu armata maghiară s-a îndreptat spre părțile sudice ale Transilvaniei pentru a ajunge la trecătorile Carpaților, pe unde trebuia să se treacă în Moldova. La vremea respectivă otomanii trecuseră Dunărea și oastea lui Ștefan cel Mare era prea mică pentru a-l opri pe adversar. După cum se știe, atunci armata regelui ungar care trebuia să lupte alături de cea din Moldova a înaintat prea încet spre locul bătăliei decisive, de la Războieni și din această cauză Ștefan cel Mare i-a înfruntat singur pe otomani ⁸⁴. *Singur* a fost Ștefan cel Mare și în toamna aceluiași an când cu noi forțe militare a izgonit din Moldova oștile sultanului Mahomed II

⁸² La 3 noiembrie 1475 Matei Corvin se afla la Peterveradin pe Dunăre, de acolo se pare că Vlad Țepeș s-a îndreptat spre Sabatz.

⁸³ N. Iorga, *Lucruri nouă despre Vlad Țepeș*, în „Convorbiri Literare”, 1901, p. 149—161; Bonfinius, *op. cit.*, p. 575, 592.

⁸⁴ Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1956, p. 94—95; I. Ursu, *op. cit.*, p. 139—145.

provocându-le mari pierderi ⁸⁵, obținând o victorie de prestigiu împotriva acestora.

În acea vreme, în octombrie, oastea maghiară, în care se afla Vlad Țepeș abia ajunsese la Brașov. De data aceasta misiunea ei de a-l sprijini pe Ștefan cel Mare în lupta antiotomană avea să se transforme într-un atac concentric al forțelor regelui maghiar și forțelor din Moldova împotriva Țării Românești al cărui domn aliat cu otomanii, Basarab Laiotă, trebuia scos din domnie și înlocuit cu Vlad Țepeș. De aceea, la Brașov, fiul lui Vlad Dracul, a acordat ca „domn al Țării Românești” un hrisov cu noi privilegii de comerț negustorilor sași din acest oraș ⁸⁶. De la Brașov, Vlad Țepeș și-a continuat drumul, pe la cetatea Bran și apoi a trecut Carpații îndreptându-se împreună cu oastea maghiară și cu Ștefan Bathory, judecătorul curții regale, către Tîrgoviște. De data aceasta forțele militare de care dispunea erau mult mai puternice decît ale adversarului său, Basarab Laiotă ⁸⁷, iar lupta care s-a dat undeva pe sub dealuri, nu departe de capitala țării, s-a încheiat cu alungarea forțelor dușmane. O rezistență se pare că s-a mai încercat la marginea cetății de scaun de pe malul Ialomiței fără succes. Tîrgoviștea a capitulat și a deschis porțile noului domn, în primele zile ale lunii noiembrie 1476 ⁸⁸.

Ar mai fi încercat poate Basarab Laiotă să opună o nouă rezistență la București, dar cînd a aflat că hotarul țării la Focșani a fost trecut de oastea lui Ștefan cel Mare a renunțat la acest plan și s-a refugiat spre Dunăre la adăpostul zidurilor cetății Giurgiu, stăpînită de otomani. Se pare că totuși o parte din trupele sale au cutezat să opună rezistență la București, de vreme ce un raport contemporan amintește rezistența acestora în fața capitalei. La 16 noiembrie, într-o simbătă și-a făcut astfel intrarea în București, în cadrul unei solemnități noul domn Vlad Țepeș, domn pentru a treia oară al Țării Românești. Orașenii, se menționează într-un raport diplomatic, l-au primit pe acesta cu cîntece de bucurie în dăngănitul clopotelor. Cu acest prilej toți boierii munteni i s-ar fi închinat, cu excepția a doi dintre ei ⁸⁹.

La București a avut apoi loc întîlnirea dintre Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, sosit între timp la curtea domnească de pe malul Dîmboviței, într-o zi de marți, poate la 19 noiembrie, cu care prilej între cei doi conducători de țară s-a încheiat un legămînt întărit cu jurămîntul de a lupta

⁸⁵ *Ibidem*, p. 145; *Călători străini despre țările române*, București, 1968, p. 138, vezi relația lui Angiollelo martor ocular.

⁸⁶ I. Bogdan, *Documente ... 1413—1508*, p. 95—97, 7 octombrie 1476. Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346—1613*, București, 1931, p. 95—97.

⁸⁷ G. Giraud, *Drakula, Contribuți alla storia delle idee politiche nell'Europa orientale alla svolta del XV-e secolo*, Venezia, 1972, p. 83, nota 184; *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 92—94; vol. VIII, p. 23, credem că trupele de care dispunea Vlad Țepeș erau încă odată mai numeroase decît ale lui Basarab Laiotă.

⁸⁸ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 97—98, scrisoare din 8 noiembrie 1476; vezi și alte scrisori la Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 98—100.

⁸⁹ *Documente Hurmuzaki*, vol. VIII, p. 23; vol. XV, partea 1, p. 95; C. Esarcu, *Ștefan cel Mare, documente descoperite în arhivele Veneției*, București, 1874, p. 80, document din 11 noiembrie 1476; I. Bogdan, *op. cit.*, p. 357—358; vezi nota 2, p. 368, act din 17 noiembrie 1476, orașul București numit „castrus Bocorecht”.

mai departe contra otomanilor⁹⁰. Îndată după ceremonie domnul Moldovei a părăsit capitala Țării Românești plecând spre Suceava dar lăsând pe lângă aliatul său un detașament de 200 oameni pentru a-l apăra pînă la strîngerea oastei celei mari⁹¹.

Tot atunci avea să se retragă din București, reîntorcîndu-se în Transilvania, și Ștefan Bathory, judecătorul curții regale, împreună cu întreaga armată maghiară care-l sprijinise pe Vlad Țepeș să recucerească tronul Țării Românești.

Faptul că teritoriul dintre Carpați și Dunăre avea un nou domn avea să fie cunoscut foarte curînd pe întregul continent european, datorită scrisorilor expediate de Matei Corvin fie papei Sixt IV, fie principelui Ernest, electorul Saxoniei, scrisori în care acesta afirma că Vlad Țepeș era „căpitanul său”, „un mare luptător”, „un om viteaz”, „un dușman neîmpăcat al turcilor” (*Dragula capitaneus meus, virum armorum vir imprimis, turcis infestissimus et admodum bellicosus*)⁹².

Din nou domn al Țării Românești, fiul lui Vlad Dracul a luat de îndată măsuri pentru instaurarea păcii în țară și de apărare împotriva dușmanilor săi, care din ceteata Giurgiu unelteau cum să-l atace din nou și să-l piardă. Pentru acestea, el a expediat la Brașov pe negustorul Rătundul, omul său, cu scrisori adresate negustorilor sași anunțîndu-i că a zdrobit oastea lui Basarab Laiotă, care a fugit „la turci” și că pot veni cu mărfuri pentru a le vinde, întrucît drumurile pe la Rucăr, pe văile Prahovei, Teleajen, Buzău sînt acum „slobode”⁹³. Dar nu numai atît. Vlad Țepeș avea să scrie aceluiași să-l ajute să-și alcătuiască o puternică armată. În acest scop, el le cerea să se dea de veste peste munte, că angajează „voinici” fie români, unguri, secui, care să-l slujească cu plată. E drept, adaugă domnul, că deocamdată nu are bani (ducați) pentru plata lefurilor, dar în schimb îi va milui și-i va hrăni ca pe slugile sale⁹⁴.

Din păcate, Vlad Țepeș n-a mai apucat să-i reîntilnească pe negustorii din Brașov și nici pe „voinicii” pe care-i aștepta, pentru a-și forma o nouă armată, pentru că Laiotă Basarab cu ajutor otoman s-a apropiat prin surprindere de București și într-o luptă inegală, dată undeva nu departe, la nord de capitala țării, la răpus pe acela care luptase o viață întregă pînă în ultima clipă cu sabia în mînă, nu numai să apere drepturile strămoșești, dar mai ales independența țării⁹⁵. Moartea sa a cunoscut un ecou puternic în lumea creștină. Mai întîi cum era și firesc, vestea a ajuns în Transilvania și de aici la Buda, în capitala Ungariei. Matei Corvin, afirmă un contemporan, a fost „foarte supărat de această pier-

⁹⁰ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în „Studii”, 5/1959, p. 18—29; N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, București, 1904, p. 185; *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 94, nota 2.

⁹¹ *Documente Hurmuzaki*, vol. XV, partea 1, p. 94, nota 2.

⁹² A. Veress, *Acta et epistolae relationem Transylvaniae, Hungariae cum Moldavia et Valachia*, Budapesta, 1914, p. 27, 28.

⁹³ I. Bogdan, *Documente . . . 1413 — 1508*, p. 97—98; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 97—98.

⁹⁴ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 99; Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 100.

⁹⁵ I. Hammer, *Histoire de l'Empire otoman*, Paris, 1836, vol. 3, p. 91—92; Gh. Șincai, *Cronica românilor*, București, vol. 2, p. 109; izvoarele istorice sînt contradictorii privind modul cum a murit Vlad Țepeș; vezi: N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 96; C. Esarcu, *op. cit.*, p. 80; G. Giraud, *op. cit.*, p. 14.

dere pentru că el pierduse un mare sprijin în lupta antiotomană”⁹⁶. Foarte curînd, ea se va răspîndi în Italia, la Veneția, Milano și Roma unde a produs o mare consternare, pierderea sa fiind considerată „foarte dăunătoare și păgubitoare pentru lumea creștină”⁹⁷. Pentru această lume occidentală, atunci și mai tîrziu, Vlad Țepeș avea să rămînă „un bărbat ager și cît se poate de priceput în treburile ostășești”, „un om excelent în războiul dus de mai mulți ani cu turcii”⁹⁸.

Mulți domni ai Țării Românești pînă la Vlad Țepeș au căutat să stabilească legături strînse cu Transilvania și Ungaria, atît în ceea ce privește dezvoltarea vieții economice a teritoriilor aflate pe ambele versanturi ale Carpaților, cît mai ales în lupta antiotomană. Totuși, dintre toți aceștia, pînă în a doua jumătate a secolului al XV-lea, el s-a remarcat în mod deosebit prin marea importanță pe care a acordat-o acestor legături. La vremea respectivă, fostul domn muntean nu concepea un front antiotoman la Dunăre fără existența unei alianțe comune între Țara Românească, Transilvania și Ungaria la care să se alătore și Moldova, constituind astfel o barieră de nepătruns — „o singură țară”, cum afirmă el într-o scrisoare din 8 noiembrie 1476 — către teritoriile Europei centrale. Înfăptuit pe timpul vieții sale acest front comun al țărilor române în alianță cu Ungaria a oprit pentru cîteva decenii pătrunderea oștilor otomane spre lumea occidentală de pe continentul nostru, dar mai ales a avut meritul să mențină independența țării cu prețul vieții a zeci de mii de ostași, care în felul acesta înțelegeau să apere cu eroism pămîntul strămoșesc împotriva cîtărilor dușmane. Faptele lui Vlad Țepeș, cunoscute încă din timpul vieții sale, în întreaga Europă, aveau să fie mai ales în lupta pentru independență, exemplul cel mai convingător pentru urmașii săi, Mihai Viteazul fiind singurul dintre aceștia care nu numai că a reușit să mențină independența Țării Românești, dar mai ales să înfăptuiască visul de veacuri al poporului român, și anume unirea într-un singur stat, sub o singură conducere a celor trei țări românești.

LES RAPPORTS DE VLAD L'EMPALEUR AVEC LA TRANSYLVANIE ET LA HONGRIE

RÉSUMÉ

La vie et le règne de Vlad l'Empaleur, prince de Valachie du XV-e siècle ne sauraient être pleinement compris sans que l'on connaisse cet aspect de sa politique extérieure. C'est pourquoi, l'auteur attache une attention particulière à ces rapports, en s'appuyant sur un ample matériel documentaire déjà publié et inédit, allant de la période de sa tendre jeunesse, qu'il a passé à Sighișoara, jusqu'au moment de sa mort dans le combat avec Basarab Laiotă.

⁹⁶ N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 96.

⁹⁷ A. Veress, *op. cit.*, p. 30.

⁹⁸ G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *Țările române și Italia pînă la 1600*, București, 1972, p. 277, 323.

Comme il a été déjà relevé par l'historien Gr. Conduratu à la fin du siècle dernier, ces rapports ont caractérisé la tradition de la politique extérieure promue par les princes de Valachie depuis Basarab I-er le Fondateur, jusqu'à Vlad Dracul. En Transylvanie, Vlad l'Empaleur, en tant l'exilé et prétendant au trône, a trouvé asyle le plus souvent et établi des rapports avec les hommes politiques et les marchands de marque avec l'appui desquels il a réussi par deux fois à accéder au trône de Valachie (1456 et 1476). Mais ces rapports n'ont pas été toujours ceux d'une étroite collaboration, relève l'auteur. Durant certaines années ils ont revêtu le caractère d'une guerre non-déclarée (guerre étrange) contre les marchands saxons de Sibiu et Brașov, comme suite de la protection accordée par le prince aux marchands de son pays. On souligne également que pendant la période qui a suivi la perte du trône, en 1462, Vlad l'Empaleur, qui s'est réfugié à nouveau en Transylvanie, fut considéré comme prisonnier d'État, étant emprisonné successivement à Buda et à Vichegrad. Après avoir reconquis ses droits civils et politiques, l'ancien prince valaque se trouva en Hongrie, sous la protection de Mathias Corvin qui mit à profit son talent militaire dans les combats antiottomans de Serbie et Bosnie (1476). L'auteur montre en conclusion que durant la période de son troisième règne, Vlad l'Empaleur a établi des rapports pacifiques avec les marchands saxons de Sibiu et Brașov et qu'il a essayé de continuer la lutte antiottomane avec l'appui de la Transylvanie, de la Hongrie et de la Moldavie.

ȘTIRI DIN NARAȚIUNILE GERMANE DESPRE VLAD ȚEPEȘ

DE

ȘTEFANA SIMIONESCU

Vlad Țepeș pare a fi singurul domnitor român a cărei faimă europeană existentă încă în timpul vieții sale, a durat mult peste veacuri dar într-o imagine deformată a personalității lui. Pentru mulți, numele acestui vrednic voievod a fost și este încă legat sau echivalat cu cel al unei ființe de o cruzime mai puțin întilnită, la această imagine eronată contribuind literatura beletristică și producția cinematografică foarte bogată apărută în secolul nostru¹.

Este mai mult ca sigur, că autorul primei consemnări scrise despre tradiția orală asupra faptelor de vitejie dar și de cruzime ale domnului muntean și apărută în anii 1462—1463 nu și-a putut închipui succesul de care se va bucura în timp și spațiu acest text. Producția literară abundentă referitoare la Vlad Țepeș, răspîdită în aproape întreaga Europă centrală și răsăriteană în secolul al XV-lea a dat naștere în istoriografia contemporană unor ample controverse în cadrul cărora au fost și sînt discutate originea, răspîndirea, limba și în mai mică măsură veracitatea istorică a povestirilor despre faptele domnului Țării Românești². Practic nici una din soluțiile oferite de specialiști în istoria și filologia medievală și care și-au consacrat activitatea cercetării multiplelor aspecte ale reflectării literare a personalității lui Vlad Țepeș nu a reușit să întrunească pînă acum adeziunea unanimă³. Pe baza acestor cercetări însă, s-a stabilit că cel mai vechi manuscris în limba germană datează din anul 1462, între acest an și cel mult 1464 mai fiind înregistrate alte texte manuscrite similare⁴.

¹ La origine se află romanul lui B. Stoker, *Dracula*, Westminster, 1897, ecranizat într-o serie de producții anglo-americane și care probabil folosește narațiuni germano-maghiare; v. I. S. Luria, *În legătură cu originea subiectului povestirilor din secolul al XV-lea despre Dracula (Vlad Țepeș)*, în „Romanoslavica”, X (1964), p. 12, nota 2.

² Pentru această problemă dintre lucrările mai recente, v. I. S. Luria, *op. cit.*; Ș. Papacostea, *Cu privire la geneza și răspîndirea povestirilor despre faptele lui Vlad Țepeș*, în „Rsl”, XIII (1966), p. 159 și urm.; J. Stridter, *Die Erzählung vom walachischen Vojevoden Drakula in der russischen und deutschen Überlieferung*, în „Zeitschrift für slawische Philologie”, Bd. XXIX, nr. 2, p. 398—427.

³ Ș. Papacostea, *loc. cit.*

⁴ Textul povestirii manuscrite reprodus în cronică lui Thomas Ebendorfer, *Chronica Regum Romanorum*, în „Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung”, III, E. B. Innsbruck, 1890—1894, p. 202—204; *Pii secundi pontificis maximis commentarii rerum memorabilium* . . . Francoforti, 1614; la acestea se adaugă povestirea folosită de „maistersingerul” Michael Behaim în poemul său, v. G. C. Conduratu, *Michael Beheims Gedicht über den Woiwoden Wlad II Drakul*, București, 1903, p. 18 și urm.; I. Stridter, *op. cit.*, p. 405, adaugă și manuscrisele aflate în bibliotecile mănăstirilor St. Gall, codex 806 și Lambach,

Pentru cunoașterea mai substanțială a personalității acestui domnitor și în egală măsură pentru înțelegerea diferențelor mari de ton folosite în discutarea acesteia în diverse lucrări de specialitate, am pornit de la citirea așa numitelor narațiuni germane. O primă lectură lasă într-adevăr impresia consemnării unei suite de acte de violență efectuate de domnul Țării Românești aparent fără vreun temei, în multitudinea lor dispărind aproape cu totul acele elemente reale, atestate documentar și petrecute în scurta și foarte zbuciumata domnie a lui Vlad Țepeș.

Astfel, una din aceste transcrieri, manuscrisul aflat la mănăstirea St. Gall are 32 de paragrafe dar abia 12 se încadrează în cele spuse mai sus, așa după cum din poemul „maistersigerului” Michael Behaim avînd 1070 de versuri doar 16 strofe prezintă aceste evenimente. Este vorba de incursiunile lui Vlad Țepeș în Transilvania, dificultățile provocate negustorilor sași din Brașov și Sibiu în aceste orașe ca și în momentul venirii lor în Țara Românească; campania domnului muntean la sud de Dunăre, încercări pentru consolidarea poziției sale în țară, etc., toate subliniate de un strat foarte gros de violențe.

În realitate, aceste narațiuni consemnează efectele și nu cauzele care au generat în primul rînd momentele de tensiune între Țara Românească și Transilvania, momente care s-au încadrat de fapt în complexul relațiilor economico-politice dintre cele două țări în prima jumătate a secolului al XV-lea; și în continuare, toate știrile care sînt referitoare la Vlad Țepeș au acest aspect de acțiuni nemotivate. Narațiunile germane despre „Tracle Waida”, au stat la baza imaginii deformată despre Vlad Țepeș și care s-a perpetuat în timp.

Din elementele pe care le cuprind, se poate stabili că atît versiunile manuscrise cît și cele tipărite aproape două decenii mai tîrziu au același izvor comun, o versiune primitivă scrisă probabil de un sas de la Brașov sau Sibiu, la îndemnul patriciatului săsesc puternic afectat de măsurile economice restrictive preconizate de Vlad Țepeș⁵. Căci numai cineva din partea locului putea cunoaște așa de bine regiunile ce apar în text Sibiu, Brașov, Făgăraș, Amlaș, Tălmăciu, Codlea⁶.

Ținînd seama că motivele care au dus la așternerea pe hîrtie a faptelor lui Vlad Țepeș de către un membru al comunității săsești transilvănene au fost de ordin subiectiv, le conferă acestora valoare istorică limitată; dar este interesant de extras din acest material elementele care pot fi confruntate cu alte izvoare ale vremii.

„Item zu hand darnach het er dorffer und schlösser in Sibenburgen by der Hermonstatt lassen verbrennen, und geschlösser in Sibenburg daselbs und dorffer mit namen Holtznüwdorff, Holtznetÿa zu äschen gantz verbrennen.

codex 327, amîndouă avînd același text inițial comun toate aceste scrieri nu pot depăși ca dată de redactare anul 1464 acesta fiind anul morții papei Pius al II-lea (E. S. Piccolomini) și a lui Th. Ebendorfer.

⁵ I. Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui*, București, 1896, p. 89.

⁶ I. Bogdan considera că este vorba mai degrabă de un sas din Brașov pentru detaliile care apar în text: biserica sf. Bartolomeu, Capelenberg, azi dispărut, Zeiding Codlea, etc.; *op. cit.*, p. 89.

„Item Berkendorf in Wuetzerland het lassen verbrennen, man und frowen, kinder groß und klain; die er daselbs nit verbrennt, die het er mit im geführt und insgeschmidet mit kettinen in die Walachëy und hett sy all lassen spissen”⁷, se consemnează chiar la începutul narațiunii în două paragrafe. Este vorba de prima expediție pe care Vlad Țepeș a îndreptat-o împotriva Sibiului și mai departe spre Țara Birsei. Deși nedatată știrea este confirmată de materiale documentare contemporane evenimentului și ea implică tocmai relațiile economice și politice ale domnului muntean cu Transilvania: odată ajuns la tronul Țării Românești (iulie-august 1456), Vlad Țepeș, hotărât să rămână alături de Ungaria și de Transilvania pe care spera să se sprijine în lupta contra turcilor a încheiat cu regele Ladislau, la 6 septembrie 1456 un tratat⁸, care cuprindea și textul unei înțelegeri concrete încheiate de domn cu reprezentanții Brașovului și Țării Birsei; se pare că în același an a încheiat o înțelegere similară și cu trimiși ai orașului Sibiu⁹. Deci în primele luni de domnie raporturile lui Vlad Țepeș cu Transilvania (tronul nu era încă suficient consolidat și pericolul otoman mare) au fost de bună vecinătate, domnul Țării Românești îndeplinindu-și toate obligațiile luate¹⁰. Dar încă în decembrie același an printr-o scrisoare, Ladislau al Ungariei și Ladislau de Hunedoara căpitanul general al regatului, cereau Brașovului și Țării Birsei să-l sprijine pe pretendentul Dan, contra domnului în scaun al Țării Românești, motivul invocat fiind nerespectarea „făgăduielilor” de către Vlad Țepeș din timpul în care nu era încă domn. Aceste promisiuni se refereau la libertatea comercială a negustorilor sași în Țara Românească.

Practic, incursiunea lui Vlad Țepeș în Transilvania (produsă în anii 1457—1458) a avut o dublă motivare, politică și economică. *Politică*, pentru că orașele din sudul Transilvaniei adăposteau doi pretendenți la tronul Țării Românești, *economică*, pentru că unul din cei doi, acel „sacerdos Walachorum” (aflat în cetatea Amlașului, posesiune de drept a domnilor munteni) promisese în schimbul ajutorării sale, lui Petru Gereb de Roșia și Petermann, cetățeni ai Sibiului și deci implicit negustorilor din acest oraș stăpînirea drunului comercial între Rucăr și Brăila ce lega Transilvania de Dunărea de Jos. Rugămintele lui Vlad adresate sibienilor ca în numele relațiilor existente să renunțe la acțiunile ostile Țării Românești au rămas fără ecou și ca urmare a avertizărilor date, domnul a început atacul consemnat de narațiunea germană. Acesta nu a fost provocat de domnul Țării Românești în mod intenționat și fără o bază

⁷ „A incendiat apoi sate și cetăți în „Sibenburgen” la Sibiu și cetățile întărite și sate în Transilvania, cu numele Neudorf și Holmengen”, „De asemenea Bod-ul în Țara Birsei a poruncit să fie ars, tot odată bărbați, femei, copii mari și mici; și cei care nu au ars i-a pus în lanțuri și i-a adus în Țara Românească unde i-a tras în țepă”; v. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 91.

⁸ Pentru toate problemele raporturilor între Transilvania și Țara Românească am folosit capitolul cu același titlu din lucrarea lui N. Stoicescu, *Vlad Țepeș* (în curs de apariție), p. 61—80.

⁹ Dintr-o scrisoare (martie 1457) trimisă de Vlad Țepeș primarului Oswald și tuturor pîrgarilor din Sibiu și cele 7 scaune, reținea că sibienii nu respectau tratatul încheiat; v. P. Binder, *Itinerarul transilvănean a lui Vlad Țepeș*, în „Revista de Istorie”, 10 (1974), t. 27, p. 1539.

¹⁰ Pentru aceste probleme și solia turcă v. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 62—64 notele 2—7.

reală așa cum lasă să înțeleagă narațiunea, ci ca urmare a nerespectării raporturilor stabilite cu orașele din sudul Transilvaniei.

...„Und hub sich uf mit aller siner macht und zoch in Wuetzerland. Aines morges frü kam er in die dorfer, schlöss und stett, alle die er ubermocht die verstort er ouch, all frucht und traidt lie er alles verbrennen. Und alle die er daselbst het gefangen, die het er lassen füren usserhalb der statt genampt Kranstatt by der capellen die da heist S. Jacob. Und der Dracol daselbs hatt geruwet und hatt die gantzen vorstatt lassen verbrennen ...

„Item S. Bartolome's kirch het er lassen verbrennen daselbs, ouch alle die ornat und kelch beroubt und genomen”¹¹.

Consemnată astfel tot în două paragrafe în continuarea primelor (fiind intercalate și descrierea unor cruzimi) și tot fără dată narațiunea lasă impresia că noul atac a avut loc imediat după primul; în realitate el s-a petrecut abia în 1460. Situația de fapt atestă existența unei noi scurte perioade de relativă liniște între Vlad Țepeș și Transilvania; și ea trebuie pusă în primul rând în legătură cu conjugarea acțiunii lui Vlad Țepeș față de Ungaria și Transilvania cu cele ale lui Mihail Szilágyi șeful grupării Huniazilor, împotriva nobilimii maghiare condusă de palatinul Ladislau Garai și de voivodul Transilvaniei Nicolae Ujlaki, ca și în raport cu atitudinea guvernatorului regatului față de orașele din sudul Transilvaniei¹². În toamna anului 1457 s-a încheiat un armistițiu între cele două tabere aflate în luptă în provincia de la nord de Carpați, valabil până în primăvara anului următor. El se referea și la Vlad Țepeș ca partizan al lui Mihai Szilágyi și care a încercat aplanarea conflictului domnului Țării Românești cu orașele Brașov și Sibiu. Patriciatul Brașovului promitea nesprijinirea pretendentului Dan, iar Vlad recunoștea o serie de avantaje substanțiale negustorilor brașoveni.¹³ Dar în timp ce relațiile cu Brașovul par a se fi normalizat pentru un timp, cele cu Sibiu au rămas foarte încordate; conducătorii orașului căutând să păstreze și să întărească cu mai multă energie decât brașovenii poziția lor avantajoasă în comerțul cu Țara Românească¹⁴.

Ceea ce a determinat pe noul rege ales al Ungariei Matei Corvin și pe unchiul său Mihai Szilágyi ca în două scrisori cu conținut asemănător (datate 3 și 6 martie 1458) să ceară sibienilor să renunțe la poziția lor față de Vlad Țepeș „nostro sincere dilecto”¹⁵, fiind amenințați că în cazul contrar nu vor mai căpăta sprijin din partea regelui și al guvernatorului țării. Important de subliniat este faptul că în acest moment lui Vlad Țepeș i se recunoștea dreptatea în conflictul cu sibienii. Probabil

¹¹ ...„Într-o' dimineață a venit el (domnul muntean, n.n.) în sate, cetăți și orașe și toate care a vrut le-a distrus, a ars recoltele. Pe cei prinși i-a trimis în afara orașului Brașov la capela sf. Jacob. Și însuși „Dracol” a poruncit arderea periferiei acestui oraș ...” „De asemenea a poruncit arderea bisericii sf. Bartolomeu din care a luat obiectele de cult”; v. I. Bogdan, *Narațiunile*. p. 93—94.

¹² G. Gündisch, *Cu privire la relațiile lui Vlad Țepeș cu Transilvania în anul 1456—1458*, în „Studii-revistă de istorie”, XVI (1963), nr. 3, p. 687—688; v. și N. Stoicescu, *op. cit.* notele 17—20.

¹³ Pentru relațiile Brașovului cu Vlad Țepeș în această perioadă, v. text și notele 21—26, N. Stoicescu, *op. cit.*

¹⁴ G. Gündisch, *Relațiile lui Țepeș ...* p. 687.

¹⁵ *Istoria României*, II, București, 1962. p. 468.

că în timpul acestuia, armata lui Țepeș a făcut un nou atac asupra Transilvaniei mai exact asupra Sibiului: „Ouch ist er wiederumb komen in Siebenburg gen Talmetz; diselbst hett er die menschen lassen hacken als das krutt, und die er mit im gefangen gefürt hatt in die Walacheÿ, die hatt er großamlich und mancherlaÿ spißen lassen”¹⁶.

Fără a cunoaște condițiile unei eventuale înțelegeri între Sibiu și Țara Românească, dar poate și ca urmare a trimerii celor două scrisori în anul 1458 nu se mai cunosc conflicte între cele două părți; acest an poate fi considerat aproape în întregime un an de pace între Vlad Țepeș și cele două mari centre din sudul Transilvaniei.

Totuși din toamna aceluiași an relațiile par să se fi răcit între domnul Țării Românești și Matei Corvin ca urmare a îndepărtării lui Mihai Szilágyi din postul de guvernator și a apropierii orașelor Brașov și Sibiu de regele Ungariei. Iarna anului 1458—1459 cunoaște o bruscă înăsprire a raporturilor între Vlad Țepeș și orașele din sudul Transilvaniei. Reizbucnirea conflictului este consemnată cu date mai exacte chiar din corespondența celor doi pretendenți, cu notabilități ale Brașovului: viitorul Laiotă Basarab și Dan al III-lea¹⁷. Că motivele care l-au determinat pe domnul Țării Românești să reia ostilitățile au fost tot cele de ordin economic și politic reiese din narațiune:

„Item kouflüt und ander lüt mit waar gantzer kouffmanschafft von Wuetzerland gegen der Thunow gegen Bregal in zal 600 mit allem irem gutt hatt er sy all lassen spißen und das gutt zu im genomen,”¹⁸ și „Item jung knaben und ander die in die Walacheÿ geschickt wurdent, die warend von vil landen, dass sÿ soltend lernen die sprach, ouch ander ding, die liess er selbs zusammen bringen und im überantworten. Die ließ er all in ein stuben zusammen tun und ließ sÿ verbrennen; der warend in der zal 4 hundert”¹⁹.

Aceste măsuri drastice din partea domnitorului nu au avut un caracter nemotivat și lucrul poate fi confirmat de măsura prin care în prealabil Vlad Țepeș a chemat în ascuns pe toți negustorii săi din Brașov pentru a nu fi expuși represaliilor.

Probabil că nu atât incursiunile militare au stîrnit ura negustorimii sășești oglindită cu atîta putere în narațiunea germană ci mai de grabă

¹⁶ „Iarăși a venit în Transilvania spre Tâlmăciu, unde a poruncit uciderea oamenilor iar pe ceilalți i-a luat prizonieri în Valahia”; v. I. Bogdan, *op. cit.* p. 95; tot pentru conflictul cu Sibiul și încercarea remedierii lui narațiunea consemnează o solie de 55 trimiși transilvăneni și unguri la curtea domnului: „Item botten sind gesandt worden zu dem Dracol von dem kung von Hungern und von Sachsen und in Sibenburg, in zal funf und funftzig”; v. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 93.

¹⁷ Vezi textul (p. 68—70) și notele 33—37, N. Stoicescu, *op. cit.*

¹⁸ „De asemenea negustori și alți oameni cu produse, de la toată negustoriunea din Țara Birsei care mergeau de la Rucăr la Brăila, în număr de 600, i-a tras în țeapă și bunurile lor le-a păstrat” I. Bogdan, *op. cit.* p. 94; desigur că la condițiile de atunci ale populației cifra pare a fi exagerată dar este interesantă precizarea făcută de narațiune asupra acestei categorii din populația orașelor transilvănene care provoca permanentul dezechilibru în relațiile Vlad Țepeș—Transilvania.

¹⁹ „De asemenea oameni tineri și alții trimiși în Valahia, erau din multe locuri, ce trebuiau să învețe limba și alte lucruri; domnul a poruncit să fie adunați la un loc și arși; și în total erau 400”; v. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 91—92; și această cifră trebuie să fie exagerată. Dar acești tineri fuseseră probabil trimiși în Țara Românească nu ca să învețe limba pe care de altfel puteau s-o deprindă și în Transilvania și mai degrabă să spioneze în numele patriei sau al pretendenților la tronul țării; pentru această problemă vezi și N. Iorga, *Lucruri nouă despre Vlad Țepeș*, în „Convorbiri literare”, 1901, p. 152.

măsurile economice restrictive luate de Vlad Țepeș în timpul domniei sale, pentru favorizarea negustorilor autohtoni și împotriva celor din Brașov și Sibiu ²⁰.

În noua fază a conflictului Țepeș-orașele transilvănene, Matei Corvin le-a sprijinit pe acestea din urmă, reproșându-i domnului muntean că el ar fi declanșat „război și tulburări în părțile noastre transilvănene” ²¹. Regele Ungariei susține pe pretendentul Dan, care a încercat o incursiune militară la sud de Carpați confirmată a fi avut loc în aprilie 1460, dar sfârșită în chip tragic atît pentru el cît și pentru cea mai mare parte a însoțitorilor săi. Atît narațiunea germană ²² cît și poemul lui Beheim ²³ amintesc de moartea „des jungen Darin”.

La puțină vreme după această campanie nereușită a pretendentului Dan, Țepeș a pornit acțiunea de pedepsire a Brașovului, relatată în cele două paragrafe citate mai sus (p. 1700). Singura rezistență pare a fi venit din partea localității Codlea (Zeÿding) în fața unor trupe trimise de domn : „Item er hat geschafft ainen sinen houbtman in ein groß dorff mit namen Zeÿding zu verbrennen, aber der selb houbtman mocht dasselb nit verbrennen von widerstand der dorlütt” ²⁴.

Prin felul în care s-a desfășurat și prin urmările pe care le-a avut asupra centrelor atacate, această incursiune a contribuit în cea mai mare măsură la crearea imaginii deformate sau mai exact prezentarea unilaterală a domnului muntean. La scurtă vreme după retragerea sa din Transilvania Țepeș îi numea pe brașovenii „fratres atque amici nostri”. Dar și după această împăcare domnul Țării Românești a început ultima campanie de pedepsire spre Transilvania. Este prima știre din narațiune consemnată cu data exactă : 24 august (sant Bartolomeus tag) 1460 cînd ... „des morgens ist der Dracoll komen ubern wald mit sinen dienern” ²⁵ cînd a pedepsit pe toți locuitorii cu excepția satului Amlaș : „... und hatt haimgesucht all Walhen baidlerlaÿ geschläch als man sagt userhalb des dorfs Humilasch” ²⁶. În unele din variantele narațiunii mai apare consenat și o incursiune în Țara Făgărașului care aparținea tot domnilor Țării Românești și care în acel timp se afla în mina aceluia „sacerdos Walachorum” : „Item ein gantze gegne die da haist Fugrasch hat er ußgerütt und sy gefütß in die walachy, mit frowen, man und kinden hat er sy lassen spietsen” ²⁷.

²⁰ Nu intrăm în discutarea acestei probleme pe larg tratată și cu note foarte bogate în capitolul citat din lucrarea lui N. Stoicescu.

²¹ *Ibidem*, p. 71.

²² I. Bogdan, *op. cit.*, p. 92.

²³ G. C. Conduratu, *op. cit.*, p. 32.

²⁴ „De asemenea a trimis pe unul din căpitanii săi într-un sat mare numit Zeiding (Codlea) pentru a-l arde dar căpitanul nu a reușit acest lucru din cauza opoziției locuitorilor; v. I. Bogdan *op. cit.* p. 94.

²⁵ „În anul 1460 în ziua sf. Bartolomeu de dimineață „Dracoll” cu cetele sale a trecut munții”; v. I. Bogdan, *op. cit.* p. 99.

²⁶ „... după cum se spune i-a pedepsit pe toți valahii și bărbați și femei afară de satul Humilasch (Amlaș)”; v. I. Bogdan, *op. cit.* p. 100. Pentru aceeași problemă, P. Binder, *op. cit.* p. 1542, nota 30.

²⁷ Paragraful apare în text după cel referitor la campania lui Vlad Țepeș la sudul Dunării; știrea este confirmată de acte mai trzii, v. nota 76, *op. cit.* N. Stoicescu.

Conflictul politico-economic între Vlad Țepeș și Transilvania pare să se fi liniștit odată cu încheierea unei înțelegeri între cele două părți (în octombrie 1460)²⁸, probabil determinat pe deoparte de violența atacului întreprins de Țepeș iar pe de alta de conjunctura politică internațională care impunea domnului Țării Românești o reglementare precisă a raporturilor sale cu Transilvania.

După cum se știe încă de la începutul domniei lui Vlad Țepeș Imperiul otoman ceruse „sarcini tot mai mari, aproape cu neputință de suportat”²⁹ iar domnul țării încetase încă din anul 1459 să mai plătească tribut Porții. Această acțiune nu putea rămâne fără urmări. De aceea, folosind momentul favorabil determinat de campania lui Mahomed al II-lea în Asia Mică (iarna anului 1461 — 1462) Vlad Țepeș a întreprins două incursiuni militare la sud de Dunăre. Prima apare consemnată și în narațiunea germană, fiind a doua știre din acest text ce apare cu data exactă: „Auno domini 1462, item der Dracoll ist komen in die grossen statt Schÿlta, da hatt er lassen tötten mer den fünff und zwaintzig tusent menschen allerlay volckes: cristen, haiden, etc. . . und das hatt er darumb gethun, er ist zinnshaftig gewesen dem thürckischen kaiser, der den zimss an in gefordert het”³⁰, narațiunea adăugînd și în acest caz pustiirile făcute de Țepeș în Bulgaria.

După cum se poate observa, ponderea știrilor consemnate în narațiune și care pot fi atestate și prin alte documente de certă valoare obiectivă, se referă în primul rînd la raporturile lui Vlad Țepeș cu Transilvania, și apoi în mai mică măsură la cele amintind de conflictul cu turcii. În afară de acestea cel puțin una, însemnată tot pentru a arăta cruzimea deosebită a domnului se referă de fapt la situația internă a Țării Românești: „Item er hatt all sin landsheren und edel lüt im sinem land zu huß gebetten, und als das mal nun volbracht ward, do hatt er angehept an dem eltesten herren und hatt in gefragt, wie vil er waida oder heren gedenck, die das selb land ingehept habent. . . ainer hat geantwort fünftzig, der ander drißig, ainer zwaintzig, etlicher zwölff, do ist ir keiner so jung gewesen, er hat ir by sibnen gedacht. Also hatt er dieselben heren alle lassen spidßen, der warent in zal fünffhundert heren”³¹. Că nici unul din boierii întrebați nu a știut da o cifră exactă a domnilor aflați în funcție înaintea lui Țepeș vorbește mai mult despre instabilitatea internă determinată în primul rînd de acțiunea mării boierimi care prin permanente schimbări de domnie încerca să-și păstreze poziția privilegiată, motiv pentru care domnul în funcție i-a pedepsit trăgîndu-i pe toți în țepă (cifra de 500 poate fi exagerată); pedeapsa aplicată de domn boierilor săi arată în fapt încercarea lui de a opri procesul de fărî-

²⁸ G. Gündisch, *Vlad Țepeș und die sächsische Selbstverwaltungsgebiete Siebenbürgens*, în „Revue roumaine d'Histoire”, 1969, nr. 6, p. 992; narațiunea nu mai consemnează nici un alt atac asupra Transilvaniei.

²⁹ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 63.

³⁰ „De asemenea în anul 1462 „Dracoll” a venit în marele oraș Schÿlta (Șistov) unde a omorît aproape 25000 oameni (? !), creștini și păgîni . . . și a făcut acest atac pentru că avea de plătit bani turcilor” . . . ; v. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 100—101.

³¹ „De asemenea a pofțit la masă pe toți boierii și oamenii de seamă din țară și cînd prînzul s-a terminat s-a adresat celui mai în vîrstă și l-a întrebat cîți voievozi a avut țara . . . și unul a spus 50, altul 30, unul 20, altul 12 . . . atunci a poruncit tragerea în țepă a tuturor acestora și erau în număr de aproape 500 (? !)” . . . ; v. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 98—99.

mișcare feudală și de a îngădi imunitatea mării boierimi care consideră drept normale toate abuzurile pe care le săvârșeau. Prin măsuri drastice domnul Țării Românești a încercat să opereze acele schimbări interne indispensabile organizării apărării în fața pericolului reprezentat de turci.

Extrăgînd din aceste narațiuni știrile confirmate de alte documente și îndepărtînd acele însemnări referitoare la numeroasele și destul de fanteziste cruzimi puse în seama domnului muntean și care reprezintă mai mult ca sigur „răzbunarea” aceluia membru al patriciatului săsesc care le-a așternut pe hîrtie, mai rămîne un grup de știri care de fapt reprezintă legende cu o circulație general valabilă; cum sînt de exemplu: povestea femeii leneșe pedepsită că nu-și îngrijea bărbatul care muncea din greu, povestea negustorului furat de zloți, cea cu butoaiele umplute cu bani și date pe gîrlă, etc. Caracterul folcloric al acestor legende este evident și autorul scrierii le-a înscris din zvon public (pentru a ilustra cruzimea domnitorului) dar care arată că figura lui Vlad Țepeș trăiește în conștiința maselor, legendar ca și figurile altor voievozi din trecut ³².

Ținînd seama că autorul versiunii inițiale a acestor narațiuni a fost un sas din părțile transilvănene și le-a așternut pe hîrtie în numele unei anumite pături sociale ele sînt o oglindă deformată a unor raporturi reale. În acea perioadă interesele patriciatului orășenesc din Sibiu și Brașov — au fost atinse de măsurile firești luate de domnul Țării Românești pentru apărarea propriei categorii de negustori și cum aceste măsuri au fost însoțite de acțiuni desigur foarte drastice, dar care erau caracteristice pentru acest domn atît în relațiile interne cît și externe, toate acestea apar în narațiunile mai sus amintite.

Dar Vlad Țepeș nu este nici singurul și nici ultimul domn român care din motive de ordin economic sau politic a făcut incursiuni în Transilvania, a trecut Dunărea pentru acțiuni antiotomane sau a încercat îngădirea puterii mării boierimi. Pentru a nu da decît cîteva exemple dintre urmașii săi și tot atît de cunoscute în toate anele vremii menționăm atacurile lui Petru Rareș împotriva sașilor (victoria de la Feldioara 1529); campania antiotomană a lui Mihai Viteazul începută prin incursiuni rapide în sudul Dunării, Alexandru Lăpușeanu a căutat consolidarea poziției domnului prin uciderea unui număr de 45 de boieri, etc.

Probabil că și în cazul lui Vlad Țepeș narațiunile săsești nu ar fi depășit un cadru restrîns cu o culoare locală mai deosebită, acțiunile domnului muntean, chiar cele de violență, nedepășind cu nimic limitele concepției timpului său, dacă răspîndirea lor în anii 1462—1463 nu ar fi corelată cu campania turcească, arestarea domnului de către Matei Corvin și rolul jucat de regele ungar în toată această acțiune antiotomană începută de Vlad Țepeș ³³.

Succesul de care s-au bucurat aceste narațiuni transcrise în mai multe forme în anii 1462—1463 s-a datorat poate și gustului cititorilor pentru acest gen de lucrări. Și acesta poate fi și unul din motivele reluării

³² I. C. Chițimia, recenzie la *Cronicele slavo-române din secolele XV—XVI*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, VII 1959, nr. 3—4, p. 737.

³³ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 160.

lor, adaptate la modificările petrecute între timp și alcătuite din broșurile tipărite în germană în deceniul 8—9 al secolului al XV-lea ³⁴ ca și din versiunea rusă aparținând aceleiași perioade ³⁵.

Din păcate unii istorici continuă și astăzi să-și concentreze atenția tocmai asupra laturii ieșite din comun a domnitorului român insistând asupra unor aspecte care nu au de a face cu esența personalității sale, desigur și datorită interesului unui anumit public pentru asemenea probleme ³⁶.

Trebuie spus însă că românii au păstrat cu totul altă imagine despre Vlad Țepeș, pentru ei acest domnitor fiind echivalat cu noțiunile de vitejie și dreptate.

DONNÉES DES NARRATIONS ALLEMANDES SUR VLAD L'EMPALEUR

RÉSUMÉ

Dans le présent article, l'auteur essaie de relever les éléments ayant trait aux rapports de Vlad l'Empaleur avec la Transylvanie, à la politique antiottomane du prince, à ses essais de consolider l'autorité centrale etc. contenus dans les narrations et qui peuvent être attestés par des sources documentaires et d'autres matériaux de l'époque à laquelle ils ont été rédigés. Compte tenu du fait qu'il sont dûs à un membre du patriciat saxon, lésé dans son ensemble par les mesures restrictives prises par le prince valaque, ces narrations ont une valeur historique limitée; mais dans l'étude d'une période historique il ne faut passer sous silence aucun matériel informatif à même de contribuer à une meilleure compréhension du problème abordé.

La vérité historique révèle que la figure de Vlad l'Empaleur n'est nullement celle retracée par ces narrations; mais pour connaître aussi rigoureusement que possible tous ces aspects, il s'impose de procéder à l'examen de ces sources. Celles-ci contiennent, à part des données qui peuvent être vérifiées par d'autres voies documentaires, l'énumération de maints actes de cruauté (fort discutables s'ils sont détachés du contexte et de la période où ils ont eu lieu), de même que la mention de légendes à circulation généralement valable. L'auteur des narrations les a consignées pour souligner la cruauté du prince. Mais en réalité elles attestent que la personnalité du prince vit dans la conscience des masses, demeurant tout aussi légendaire que celle d'autres voievodes du passé.

³⁴ *Ibidem*; Hubay I, *Feuille de journal contemporaine sur le Vlad Dracula*, Budapest, 1948, p. 13—14.

³⁵ Pentru versiunea rusă, vezi I. Bogdan, *op. cit.*; I. S. Luria, *op. cit.*; J. Stridter, *op. cit.*

³⁶ Foarte amănunțit prezentate problemele în N. Stoicescu, cap. „Faima europeană a lui Dracula” p. 171—203; autorul încearcă să lămurească pe baza materialelor scrise, faima europeană a lui Vlad Țepeș; circulația diverselor versiuni; desprinderea elementelor reale de cele cu caracter legendar; delimitarea între „Dracula cel real care nu poate suporta un Dracula literar”, etc.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL ÎNSEMNELOR HERALDICE ALE LUI VLAD ȚEPEȘ

DE

DAN CERNOVODEANU

Ca și antecesorii săi pe tronul Țării Românești, Vlad Țepeș a folosit o serie de însemne heraldice (ce se gravau de obicei pe monede, pe sigilii sau pe inele sigilare), însemne care — conform practicilor feudale curente la acea epocă — îi atestau stăpînirea asupra principatului muntean.

În privința simbolurilor armoriaste aflate pe vestigiile de ordin numismatic, trebuie precizat că deși este indubitabil că Vlad Țepeș a bătut monedă¹, totuși pînă în prezent nu s-a găsit nici un exemplar emis în domniile sale². Exemplarul atribuit lui Țepeș de către Cezar Bolliac³ și după el, de către V. A. Urechia⁴, D. A. Sturdza⁵ și generalul P. V.

¹ Antecesorilor imediați (Vlad Dracul și Vladislav al II-lea), cît și voievozilor intermediari domniilor lui Vlad Țepeș (Radu cel Frumos și Basarab Laiotă), precum și succesorului lui Țepeș pe tronul Țării Românești (același Basarab Laiotă) li se cunosc emisiuni monetare din vestigiile numismatice rămase de la ei și identificate precis a le fi aparținut. Pare cu neputință ca Vlad Țepeș (cel puțin în timpul domniei lui de 6 ani) să nu fi continuat tradiția monetară a voievozilor munteni inițiată de Vladislav I (Vlaicu) încă din 1365. Dealtfel două documente emise de Țepeș, primul între 1456—1462 și al doilea în 1476, par să ateste existența unor emisiuni de ducați în vremea stăpînirii sale asupra Țării Românești (v. I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara ungiurească în sec. XV și XVI*, Vol. I, 1413—1508, București, 1905, p. 94, nr. LXXXII cît și *ibidem*, p. 99, nr. LXXXVII).

² v. în acest sens Octavian Iliescu, *Ducații Țării Românești cu numele lui Basarab voievod*, în „S.C.N.”, VI, 1975, p. 151, tabelul I, din care rezultă că lui Vlad Țepeș nu i se cunosc emisiuni monetare. Totuși autorul citat consideră ca foarte probabil ca acest voievod să fi bătut monedă, așa precum lăsase clar să se presupună și N. Docan în *Studii privitoare la numismatica Țării Românești* (în „Anal. Acad. Rom.”, Mem. sect. ist., s. II, t. XXXII, 1909—1910, p. 526 și 527) unde citează cele două documente ale lui Vlad Țepeș publicate de I. Bogdan și menționate supra.

³ v. *Daco-Romane* (Tablou arheologic privitor la istoria Daco-României), București, [1861], nr. 102 (Bibl. Acad. R.S.R., Cab. stampe, planșă litografică, 570 × 850, nr. inv. 650).

⁴ v. *Raportul către Adunarea Deputaților privitor la stabilirea definitivă a Armoriilor (sic) țării*, București, 1868, însoțit și de o *Anexă la Raportul Comitetului Delegaților de Secțiuni asupra Proiectului de lege pentru modificarea armelor Țării* (planșă litografică in-folio dublu, 450 × 610) ce reproduce — inspirîndu-se vădit din *Daco-Romane* ale lui Bolliac — steme, sigilii și vechi monede ale Țării Românești și Moldovei printre care și exemplarul atribuit lui Vlad Țepeș (Arh. Stat. București, Achiziții noi, MMDCCCLXXXII/7).

⁵ Începînd cu *Überstcht der Münzen und Medaillen des Fürstenthums Romanien (Moldau und Walachei)*, în „Numismatischen Zeitschrift”, Bd. IV, Wien, 1874, p. 59—60 și taf. V, fig. 1, continuînd cu *Memoriu asupra numismaticei române* (în „Columna lui Traian”, VIII, 1877, nr. 10—11 (oct. nov.), p. 493—511 și apoi în „Anal. Soc. Acad.”, t. X, sect. II, București, 1878) și în sfîrșit în *Etymologicum Magnum Romaniae* al lui Hasdeu, la articolul Ban (v. vol. III, București, 1893, p. 2446, nr. IX/13 și tab. B, fig. III), D. A. Sturdza va atribui în permanență lui Vlad Țepeș moneda aparținînd în realitate lui Vlaicu Vodă.

Năsturel⁶, nu aparține în realitate acestui voievod, ci lui Vladislav I (Vlaicu)⁷. Când se vor găsi monede despre care se va putea afirma cu precizie că au fost bătute de Vlad Țepeș, considerăm cu multă probabilitate că aspectul acestora ar fi următorul: pe avers stema dinastică a Basarabilor alcătuită dintr-un scut de tip francez vechi, despicat, purtînd în primul cîmp o lună crai-nou întoarsă, suprapunind o stea cu șase raze, al doilea cîmp fiind fasciat de șase piese; pe revers, coiful cu acvila Țării Românești în cimier, pasărea avînd capul conturnat și zborul închis. Acest tip monetar e frecvent întîlnit în emisiunile lui Vladislav al II-lea, predecesorul imediat al lui Vlad Țepeș pe tronul principatului valah⁸. Presupunem așadar că Țepeș ar fi putut menține în scutul dinastic despicat, postura secundară (în cîmpul al doilea al ecusonului) a fasciilor alternate, deși ele constituiseră inițial probabile arme de concesiune (smaltate la început argint și roșu, ulterior printr-un transfer de smalturi, devenite aur și verde), dînd prioritate astfel mobilelor voievodale personale aflate în primul cîmp — de onoare — al scutului, mobile ce proveneau desigur dintr-o auto-concedare. Dealtfel, inversarea conținutului stemei dinastice a Basarabilor (produsă sporadic încă pe unele emisiuni de ducați ale lui Vladislav I, apoi la Radu I pe bani, la Mircea cel Bătrîn și Vlad I de asemenea pe unele emisiuni de ducați) ajunge să fie practică în mod constant pe monedele lor de către toți voievozii munteni următori⁹ pînă la Basarab al III-lea Laiotă inclusiv, cu care se încheie prima serie de manifestări numismatice cunoscute în Țara Românească. În simbolistica heraldică, importantă pe atunci, sensul acestei inversări de conținut al scutului dinastic avea un evident substrat politic, voină să indice limpede neatîrnarea domnitorilor munteni față de coroana ungară de la care — fie prin concesiune directă, fie doar prin influență — proveniseră fasciile alternate, plasate inițial în cîmpul dextru, de onoare, al stemei Basarabilor¹⁰. În ceea ce îl privea pe Vlad Țepeș, n-avem motive să ne îndoim că el n-ar fi continuat această tradiție heraldică inaugurată de înaintașii săi pe tronul principatului valah, deoarece în timpul domniei de 6 ani ne sînt bine cunoscute relațiile sale încordate cu negustorii sași din Transilvania sprijiniți de regele Matei Corvin, care, după cum se știe, îl va și reține captiv după 1462 la Vișegrad și apoi la Pesta timp de 12 ani.

Relativ la însemnele armoriolate de natură sigilară de care s-a folosit Țepeș în timpul stăpînirilor sale asupra teritoriului muntean, trebuie să

⁶ v. *Nova Plantatio și Regii României moștenitori ai Împăraților Bizanțului*. Studiu sfragistic din punct de vedere istorico-heraldic . . . , în R.I.A.F., XV, 1914, p. 14 și fig. 12.

⁷ Primul care a constatat acest fapt a fost numismatul srb Liubomir Kovacević în studiul său intitulat о натиску на најстаријим Елашким новцима прилог србјанској изминиматици (Despre legenda celor mai vechi monede muntenești. Prinos numismatice române), pre legenda în „старинара”, (Beograd), 1907, p. 48—60 + 1 pl., împrejurare semnalată de N. Docan, *op. cit.*, p. 492—494 și însușită apoi și de C. Moisil în a sa *Istorie a monetei în România* (v. Cron. num. și arh., II, 1921, nr. 6—8, oct.—dec., p. 40—41).

⁸ v. Oct. Iliescu, *Emisiuni monetare ale Țării Românești din secolele al XIV-lea și al XV-lea*, în „S.C.N.”, II, 1958, p. 330—331 și p. 333, fig. 42—44.

⁹ Cu o singură excepție, la o emisiune de ducați ai lui Basarab al II-lea scutul dinastic prezintă cîmpul fasciat la dextra (v. Oct. Iliescu, *op. cit.*, p. 333, fig. 40).

¹⁰ v. în acest sens Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România* (lucrare în curs de publicare la Edit. științifică și enciclopedică) unde respectiva teză e dezvoltată pe larg.

amintim că în cancelaria domnească a Țării Românești de la acea epocă se aflau în uz curent trei categorii de peceți: *mari* (atirnite) de tip pur heraldic, *mijlocii* (atirnite sau aplicate) de tip heraldico-iconografic și *mici* (aplicate), de asemenea de tip heraldic.

În privința primei categorii, este cazul să semnalăm că pină astăzi nu ni s-a mai conservat nici o amprentă sigilară de format mare și atir-

Fig. 1. Pecetia atirnată a lui Vlad Dracul din 1437, atribuită de către D. A. Sturdza lui Vlad Țepeș (reprod. după Const. Moisil, *Stema României*, în „Boabe de grâu”, II, 1931, nr. 2, p. 66, fig. 3).

nată provenind din domnia lui Vlad Țepeș¹¹. Este însă de presupus, cu maximă probabilitate, că acele însemne sfragistice armoriata — azi pierdute — pe care numitul voievod le-a folosit pentru întărirea hrisoavelor sale, să fi fost gravate cu acvila cruciată, cu capul culcat, cu zborul închis și flancată la dextera de o lună crai-nou însoțită de o stea cu șase raze, totul fiind inclus într-un scut aparținând unui tip de tranziție (între cel francez vechi și cel central-european cu baza rotunjită), așa precum respectivul simbol înaripat al Țării Românești apare reprezentat pe unele peceți mari și atirnite, rămase atât de la Vlad Dracul¹² cât și de la Vladislav al II-lea¹³.

În trecut, unii cercetători începând cu D. A. Sturdza¹⁴, au atribuit eronat lui Vlad Țepeș amprenta sigilară din 1437 — de format mare și atirnată — a lui Vlad Dracul (v. fig. 1), eroare corectată de către generalul P. V. Năsturel într-un cunoscut studiu sfragistic publicat cu peste șase decenii în urmă¹⁵.

Cît privesc sigiliile mijlocii, de tip heraldico-iconografic, folosite de Vlad Țepeș în ambele sale domnii, ele aparțin categoriei denumite

¹¹ Un număr de documente conținând acordări de privilegii către mănăstirea Cozia sau către div. rși boieri, enise de cancelaria domnească a lui Vlad Țepeș între 1457—1461 și prevăzute inițial cu pecetii mari, atirnite, se prezintă astăzi cu aceste însemne căzute și pierdute (v. *D.I.R.*, B. Țara Românească, vol. I (1247—1500), Buc., 1966, p. 198—200, nr. 115, p. 203—204, nr. 118, p. 205—206, nr. 120. V. în același sens și I. Bogdan, *op. cit.*, p. LIX.

¹² Arh. Stat Buc., Fond M-rea Tismana, Condicta I, p. 72 bis, doc. din 2 aug. 1439 (cf. P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 20 și fig. 20) precum și pecetia unui hrisov, azi pierdut (Bibl. Acad. R.S.R., Mss., Peceți F—LIII—3 A—D, v. *ibidem*, p. 21, fig. 21).

¹³ Arh. Stat Buc., Fond Mitrop. Țării Rom., III/1, Peceți, nr. 2, doc. din 1 aug. 1451 (cf. Năsturel, *op. cit.*, p. 24 și fig. 23, precum și *D.I.R.*, *ibidem*, p. 181—183, nr. 104).

¹⁴ v. *Dare de seamă despre colecțiunea de documente istorice române aflate la Wiesbaden*, în „Anal. Acad. Romn.”, 1888, s. II, t. VIII, sect. II, p. 246, nota 1 și pl. IV.

¹⁵ v. P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 21.

„Nova Plantatio”. Asupra acestui gen de însemne sigilare socotim necesar să facem câteva precizări înainte de a analiza pe cele rămase de la Țepeș. Primul exemplar semnalat pînă acum din grupul de peceti de tip „Nova Plantatio” întilnit la voievozii Țării Românești este cel datînd din 1403, deci din timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn¹⁶. Acest însemn, atîrnat, de format oval culcat, prezintă două capete încoronate și afrontate (voind a înfățișa pe domn și pe fiul său Mihail), despărțite de o tulpină de plantă sau de puiet, bifurcată în partea superioară. Respectivul tip iconografic este de veche obîrșie bizantină, ajuns la noi mai probabil pe cale indirectă, luîndu-se ca model unele emisiuni monetare ale cîtorva regi din dinastia arpadiană ce au folosit reprezentarea celor două capete încoronate și afrontate, despărțite printr-un trunchi sau o baghetă¹⁷, imitînd la rîndul lor efigiile de acest gen aflate pe monedele imperiale bizantine de la acea epocă sau anterioare. Domnii Țării Românești din veacul al XV-lea au preluat această temă iconografică transpunînd-o însă din domeniul numismatic, exclusiv în cel sfragistic.

Sigiliile domnești muntene de tip „Nova Plantatio” — inițial de format oval culcat (ulterior circulare) și de dimensiuni mici sau mijlocii — se întilnesc fie atîrnate și incluse în capsule de ceară de albine, fie aplicate în ceară roșie direct pe document sau timbrate. Ele sînt semnalate, începînd cu cele din domnia lui Mircea cel Bătrîn, aproape la toți succesorii la tron ai acestui voievod, ca de pildă la Dan al II-lea, Radu Praznaglava, Alexandru Aldea, Vlad Dracul etc., avînd gravată în bordură o inscripție fie în limba slavonă, fie în latină, purtînd în cîmpul sigilar două capete încoronate și afrontate (prevăzute și cu un început de bust) și separate printr-o tulpină. Primul dintre cele două personaje încoronate (cel din dextera) reprezintă pe voievodul în scaun, cel de-al doilea (din senestra), fie pe fiul acestuia, fie pe Doamna țării. Cu timpul, personajele domnești de pe tipul de sigilii ce analizăm vor apare cu bustul redat din ce în ce mai complet, iar elementul vegetal plasat între ele se va dezvolta de asemenea treptat, îngroșîndu-i-se tulpina ce va căpăta curînd rădăcini bine conturate cît și frunze. În ceea ce ne privește, considerăm că în acest gen de însemne sigilare reprezentarea celor două personaje voievodale este în genere convențională, nu reală, astfel încît capetele încoronate și afrontate ne apar mai degrabă în postură de mobile heraldice (frecvente de altfel în arta europeană a blazonului) decît ca elemente iconografice propriu-zise.

Referindu-ne acum la sigiliile (mijlocii) de tip „Nova Plantatio” folosite de Vlad Țepeș în cursul a două din cele trei stăpîniri ale sale asupra Țării Românești (din prima domnie, de o lună, din 1448, nu ne-a rămas nici un vestigiu sfragistic), trebuie să precizăm că numitul voievod a făcut uz de trei tipuri de astfel de însemne. Primul tip continuă tradiția sigiliilor de acest gen întilnite și la domnitorii anteriori lui Țepeș pe tronul muntean, prezentînd un aspect asemănător celor al respectivi-

¹⁶ v. hrisovul emis de voievodul Mircea la 1403, fără lună și zi, către regele Vladislav al Poloniei (originalul la Moscova) din care Bibl. Acad. R.S.R. posedă doar o reproducere fotografică a pecetiei de tip „Nova Plantatio” (Mss., Peceti, F—LIII—10), cf. Năsturel, *op. cit.* p. 17—18 și fig. 17.

¹⁷ v. dr. Réthy László, *Corpus Nummorum Hungariae*, vol. I, Budapest, 1899, tab. 11, 15, 16, 18 etc.

lor antecesorii atât în privința formei și amplasării personajelor încoronate și afrontate cât și a elementului vegetal ce-i desparte. Legenda din bordură, în limba slavonă, este exprimată în caractere cirilice, avînd textul: + ІѠ ВЛАДЪ КЪНЕНДА И Г [ОСПОДИ]НЬ ВЪСЕН ЗЕМАНЪ СГГРНЕВЛАХНСКОИ (= Io Vlad voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei)¹⁸.

Fig. 2. Pecetie aplicată, atribuită de Stoica Nicolaescu lui Vlad Țepeș, aparținînd probabil lui Vlad Călugărul (reprod. în desen după St. Nicolaescu: *Documente slavo-române ...*, București, 1905, p. 336, fig. 2).

În cunoscuta culegere de documente slavo-române publicată la 1905 de prof. Stoica Nicolaescu¹⁹, numitul cercetător prezintă reproducerea în desen a unei peceti de tip „Nova Plantatio” atribuind-o lui Vlad Țepeș (v. fig. 2), însemn despre care același autor afirmă că a fost folosit pe o scrisoare domnească (nedatăată) aflată în arhivele Sibiului și trimisă între 1508—1509 de către fiul lui Țepeș, voievodul Mihnea I cel Rău, ce s-a slujit așadar de pecetea paternă spre a-și sigila propria misivă.²⁰ Acest însemn posedă în bordură următoarea legendă slavonă, în același gen de caractere cirilice, redată astfel de Stoica Nicolaescu: + ІѠ ВЛАДЪ КЪНЕНДА И Г [ОСПОДИ]НЬ ВЪСЕН ЗЕМАНЪ СГГРНЕВЛАХНСКОИ (= Io Vlad voievod, cu mila lui Dumnezeu domn și al țării Ungro[vlahiei]). În ceea ce ne privește, considerăm puțin probabil ca pecetia în cauză să fi aparținut în realitate lui Țepeș; bazăm afirmația noastră în primul rînd pe neconcordanța — atât ca grafie cât și ca text — între legenda în caractere cirilice a însemnelor numitului voievod, așa precum a citit-o și a reprodus-o Ioan Bogdan (în ambele sale lucrări privind relațiile Țării Românești cu Brașovul și țara ungurească în secolele XV și XVI²¹) și

¹⁸ v. I. Bogdan, *op. cit.*, p. LIX, apoi p. 90—91, nr. LXVII; p. 93—94, nr. LXXXI; p. 94, nr. LXXII; p. 94—95, nr. LXXIII; p. 317—318, nr. CCLVIII și p. 318—319, nr. CCLIX.

¹⁹ *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI ...*, București, 1905, VII + 367 p. + ilustr.

²⁰ v. *ibidem*, p. 12 și reproducerea pecetiei la p. 336, fig. 2.

²¹ v. I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, 1902, p. 63—64, nr. LXV și p. 64, nr. LXVI; pentru ediția din 1905, v. documentele citate mai sus la nota 18.

conținutul inscripției aflate în bordura pecetiei atribuite de către Stoica Nicolaescu aceluiași domnitor. În al doilea rând, ceea ce ne-a determinat să perseverăm în convingerea noastră a fost și aspectul însemnului sigilar, reprodus în desen de prof. Nicolaescu (și după el și de P. V. Năsturel²²), în care, dacă putem face abstracție de diferența de dimensiuni — neîntilnită vreodată — între cele două busturi domnești afrontate (diferență datorată poate unei stângăcii de execuție a desenatorului), nu ne îngăduim însă să trecem cu vederea faptul că elementul vegetal plasat între cele două personaje domnești apare reprezentat sub forma unui arbore avînd aparență de plop, dotat cu o tulpină goasă și mai ales ieșind dintr-o terasă, în loc de a fi redat smuls (adică cu rădăcinile vizibile). Aceste caracteristici ne obligă să afirmăm că pecetia respectivă nu poate data din epoca domniilor lui Vlad Țepeș ci aparține unei perioade ulterioare și unui alt Vlad Voievod, în orice caz exemplifică o etapă mai tardivă din evoluția aspectului sigiliilor de tip „Nova Plantatio”, în care personajele încoronate vor avea busturile mai prelungite iar arborele va fi redat cu o coroană mai deasă de frunziș, apaținînd unor esențe variate (chiparos, brad sau plop) și cu tulpina fixată în terasă, deci fără reprezentarea liberă a rădăcinilor salo. De asemenea faptul că Stoica Nicolaescu consideră că voievodul Mihnea cel Rău (1508 — 1509) n-a posedat un sigiliu propriu, folosind doar pe cel al tatălui său Vlad Țepeș²³, ne pune din nou în situația de a infirma pe menționatul istoric, deoarece se poate constata că majoritatea actelor ce ni s-au păstrat de la Mihnea I cel Rău au fost întărite cu peceti proprii ale acestui domn, fie atîrnate²⁴, fie timbrate²⁵, (cele aplicate sînt căzute sau stricate²⁶), provenind deci direct de la acest voievod și nu de la tatăl său Țepeș²⁷. Nu contestăm firește existența practicii împrumutului sigilar în sfragistica domnească a Țării Românești, dar cazurile cunoscute se referă la voievozi nu numai rude directe, dar avînd și domniile apropiate. Astfel se semnalează de pildă împrumutul sigilar la Radu Praznaglava care folosește la 1421 pecetia

²² v. Năsturel, *op. cit.*, p. 28, fig. 25.

²³ v. St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 12, precum și Năsturel, *ibidem*, p. 29.

²⁴ v. *D.I.R.*, B. Țara Românească, vol. II (1501—1525), Buc., 1972, p. 121—126, nr. 58, doc. din 7 sept. 1508 (v. Arh. Stat. Buc., Peceti nr. 8, Fond M-rea Bistrița, I/1, orig. perg.).

²⁵ v. *D.I.R.*, *ibidem*, p. 118—119, nr. 56, doc. din 26 iunie 1508 (Arh. Stat. Buc., Secț. Ist., nr. 156, Fond M-rea Tismana, XCIII/112, orig. perg.); p. 126—128, nr. 59, doc. din 10 sept. 1508 (v. *ibidem*, nr. 152, Fond M-rea Bistrița, XXIII/2, orig. hirtie); p. 132—134, nr. 62, doc. din 23 dec. 1508 (Muz. județean Tg. Jiu, nr. 11, orig. hirtie).

²⁶ v. *D.I.R.*, *ibidem*, p. 116, nr. 54, doc. din 6 iunie 1508 (Arh. Stat. București, Secț. Ist., nr. 154, Fond M-rea Govora, III 2, orig. hirtie); p. 120—121, nr. 57, doc. din 29 iulie 1508 (v. *ibidem*, nr. 158, Fond Episc. Argeș, XLIV/15, orig. perg.); p. 129—131, nr. 60, doc. din 1 nov. 1508 (v. *ibidem*, nr. 160, Fond M-rea Tismana, LVIII/1, orig. perg.); p. 131—132, nr. 61, doc. din 11 nov. 1508 (Muz. județean Tg. Jiu, nr. 10, orig. perg.); p. 134—137, nr. 63, doc. din 9 iulie 1509 (Arh. Stat. Buc., Secț. Ist., nr. 161, Fond M-rea Seaca, II/1, orig. perg.).

²⁷ E drept că într-un singur caz, un document emis de voievodul Mihnea poartă o pecetie timbrată de la Petru cel Tânăr (1559—1568), dar faptul s-ar explica prin aceea că amprenta sigilară a emitentului actului fiind căzută, ea a putut fi înlocuită prin cea a menționatului succesor pe tronul Țării Românești care să fi confirmat în mod indirect beneficiarilor actului (prin prezența doar a amprentei sigiliului său) stăpînirea asupra moșiei de care este vorba în respectivul pergament (v. *D.I.R.*, *ibidem*, p. 117—118, nr. 55, doc. din 16 iunie 1508 prin care Mihnea Voievod întărește lui Manea și fraților săi și unchiului lor Manea, posesiunea unei jumătăți din moșia Blagodești (Arh. Stat. București, Secț. ist., nr. 155, Fond bis. Sf. Ioan-Buc., XX/1, orig. perg.).

tatălui său Mircea cel Bătrîn ²⁸ (deci după 3 ani de la încetarea domniei acestuia), apoi se mai poate cita cazul lui Vlad cel Tânăr (Vlăduț) care se servește la 1511 de însemnul sigilar al fratelui său Radu cel Mare ²⁹ a cărui stăpînire se încheiase, după cum se știe, la 1508, precum și alte exemple de acest fel asupra cărora nu mai insistăm. În cazul lui Vlad Țepeș și a lui Mihnea cel Rău, diferența cronologică între ultima domnie a tatălui (1476) și data urcării pe tronul Țării Românești a fiului (1508) este de 32 de ani, perioadă destul de lungă pentru ca un însemn sigilar să se perimeze (în ipoteza că a putut fi conservat de către urmași în zbugiumata succesiune la conducerea țării a diverșilor competitori de „os domnesc” din multiplele ramuri dinastice ale Basarabilor). Pecețile purtînd gravată fie stema de stat a principatului muntean (în cazul celor mari și atîrnate), fie scena „Novei Plantatio” (în cazul celor mijlocii, aplicate direct sau timbrate) erau la acea epocă (ca și mai tirziu dealtfel) într-o directă evoluție atît în ceea ce privea aspectul pasării heraldice a Țării Românești (începuse procesul de metamorfozare treptată a acvilei în corb) cît și relativ la forma și amplasarea personajelor încoronate și afrontate precum și la transformările elementului vegetal dintre ele, mobile aflate pe însemnele heraldico-iconografice analizate mai sus. De aceea un sigiliu domnesc, în perioada la care ne referim, ajunsese să nu mai corespundă — ca factură și alcătuire a elementelor constitutive — aproape de la o domnie la alta, astfel încît considerăm că însemnul purtînd numele lui Vlad Voievod folosit de Mihnea cel Rău pe misiva nedatată către Sibieni, ³⁰ (scrisă probabil în răstimpul imediat următor urcării sale pe tron cînd nu își confecționase încă un sigiliu propriu), să fi aparținut nu tatălui, ci unchiului său Vlad Călugărul, de a cărui ultimă stăpînire asupra Țării Românești (1482—1495) îl separa numai domnia lui Radu cel Mare (1495—1508). De asemenea reamintim că factura însemnului de tip „Nova Plantatio” împrumutat de voievodul Mihnea aparține sfîrșitului și nu mijlocului veacului al XV-lea cînd se situează domnia de 6 ani a tatălui său Vlad Țepeș.

Menținîndu-ne încă în analizarea primei categorii de amprente sigilare de format mediu și de tip „Nova Plantatio” rămase de la Țepeș, trebuie să mai semnalăm și pecetia atribuită eronat acestui domnitor de către D. A. Sturdza ³¹ și B. P. Hasdeu ³², însemn aflat pe o scrisoare din 18 iulie — nedatată ca an — adresată județului și pîrgarilor Brașo-

²⁸ v. făgăduința de pace dată Brașovenilor la 17 mai 1391, act care este întărit de Radu Praznaglava cu sigiliul mare al lui Mircea cel Bătrîn (v. I. Bogdan, *Documente privitoare...*, București, 1905, p. LVI și p. 10, precum și C. Moisil, *Sigiliile lui Mircea cel Bătrîn*, în *Rev. Arh.*, VI, 1944—1945, nr. 2, p. 278—279 și E. Virțosu, *Din sigilografia Moldovei și Țării Românești*, în *D.I.R.*, Introd., vol. II, Buc., 1956, p. 386.)

²⁹ v. scrisoarea lui Vlăduț Voievod din 17 august 1511 către Brașoveni însoțită de pecetia mare atrnată a lui Radu cel Mare (cf. I. Bogdan, *Documente și regeste...*, București, 1902, p. LXVII; v. și E. Virțosu, *op. cit.*, p. 387).

³⁰ v. scrisoarea lui Mihnea Voievod către burgmeșterul și județul crăesc și cei 12 pîrgari ai Sibiului întărită cu o pecetie mijlocie în ceară, aplicată, purtînd în legendă numele lui +ϞϞ ϞϞϞϞ ϞϞϞϞ... (cf. Stoica Nicolaescu, *op. cit.*, p. 11—12; afirmația numitului autor că Mihnea cel Rău a folosit sigiliul lui Vlad Țepeș a fost consemnată de gen. P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 29 și însușită de E. Virțosu, *op. cit.*, p. 387).

³¹ v. D. A. Sturdza, *Dare de seamă...*, p. 247 și pl. II, fig. 1.

³² v. B. P. Hasdeu, *Basarabii, Cine? De unde? De cînd?* București, 1894, p. 15.

vului și trimisă prin Tudor logofătul, sol domnesc. Respectiva pecetie a fost considerată de I. Bogdan ca aparținând lui Vlad Călugărul³³, St. Nicolaescu socotind-o ca fiind a lui Vlad cel Tânăr³⁴, gen. P. V. Năsturel o atribuie la început lui Vlad Dracul³⁵, ulterior lui Vlad Țepeș³⁶ și în final fiului lui Vlad al V-lea cel Tânăr, Vlăduț (identificat actualmente în

Fig. 3. Pecetie aplicată, atribuită de D. A. Sturdza și B. P. Hasdeu lui Vlad Țepeș, aparținând în realitate lui Vlad Țecatul (reprod. după gen. P. V. Năsturel, *Stema României*. București, 1892, p. 103, fig. 27).

istoriografia noastră ca fiind Vlad al VI-lea Țecatul, 1530–1532), bazine și ultima afirmație pe aflarea exactă a identității boierului purtător al misivei domnești, logofătul Tudor.³⁷ Dar pe lângă acest argument, desigur peremptoriu, mai trebuie adăugat că și aspectul pecetiei în cauză (v. fig. 3) pledează pentru datarea sa în secolul al XVI-lea, deoarece în evoluția lor din punct de vedere al redării iconografice, cele două personaje domnești reprezentate în poziție afrontată în veacul al XV-lea, apar în cel următor văzute din față, cu busturile încă mai prelungite și suprapuse de câte o stea cu șase raze. De asemenea arborele din centrul sigiliului își transformă și el aspectul având în cazul de față forma unui plop, cu tulpina prezentând câte 6 mlădițe dispuse simetric pe ambele laturi ale trunchiului copacului care nu mai este redat smuls ci implantat într-o terasă curbă. La toate acestea se mai adaugă și textul legendei din bordura însemnului analizat și anume: +Іо ВЛАД ВОИВОДА М[И]А[О]СТЮ В[О]ЖИЮ И ГОСПОДИНЬ (= Io Vlad Voievod cu mila lui Dumnezeu domn), care diferă sensibil de textul gravat pe pecetile cu inscripție în limba slavonă și caractere chirilice identificate precis de I. Bogdan ca aparținând lui Vlad Țepeș și studiate mai sus.

³³ v. I. Bogdan, *op. cit.*, p. LXII și LXIII, nota 1 și idem, *Doc. priv.*..., v. p. 196, considerând că Tudor ar fi vel vistierul de la 1492 și 1493 al lui Vlad Călugărul.

³⁴ v. St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 246 și reprezentarea, p. 334, fig. 7.

³⁵ v. P. V. Năsturel, *Eraldica în jașa P.S.S. Episcopului Ghenadie al Rimnicului-Noul Severin*, București, 1895, p. 159, fig. 6.

³⁶ v. idem, *Nova Plantatio*..., p. 22–23.

³⁷ v. *ibidem*, p. 23, nota 3; reproducerea pecetiei (după D. A. Sturdza) tot la p. 23, fig. 22. Identificarea generalului Năsturel s-a dovedit a fi fost exactă, deoarece și N. Stoicescu în *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XVI – XVII)* București, 1971, p. 98 nota 5, afirmă că Tudor din Drăgoești a fost, ca vel logofăt, trimis în 1532 de către Vlad Țecatul ca sol în Transilvania și Ungaria (cf. N. Iorga: *Studii și documente*, vol. IV, p. LXXIX).

Înceiem analiza primei categorii a sigiliilor lui Țepeș de tip „Nova Plantatio” afirmînd că acest fel de însemne se întîlnesc doar în a doua domnie a sa, adică pe actele emise de cancelaria Țării Românești între 1456—1462. Ampretele sigilare ce ni s-au conservat din acest răstimp au un diametru variînd între 3 și 3,30 cm., fiind în genere aplicate în ceară roșie direct pe document; deși cu legenda slavonă în caractere chirilice, ele au întărit uneori și misive redactate în limba latină aparținînd corespondenței externe a lui Vlad Țepeș.³⁸

Trecînd acum la cea de a doua categorie de însemne sigilare de tip „Nova Plantatio” folosită pe documente de același voievod, precizăm că ea nu prezintă deosebiri din punct de vedere iconografic față de prima categorie, diferența constînd în principal în textul inscripției de pe acest fel de peceti, gravată de astă dată în limba latină și cu caractere gotice. Raliindu-ne constatările lui I. Bogdan³⁹, remarcăm și noi că proasta stare de conservare a amprentelor ce ne-au rămas din această a doua grupă de vestigii sfragistice, nu îngăduie o lectură exactă a legendei din bordură. Cu toate acestea nu împărtășim dubiul aceluiași cercetător atunci cînd enunță, sub semnul întrebării, faptul că Vlad Țepeș a avut două feluri de peceti cu legenda în limba latină.⁴⁰ Chiar dacă inscripția, parțial reconstituită de numitul istoric prin deducție: + IOAN WLAD WAYVODA ET DOMINUS TRANSALPINUS n-ar corespunde în întregime realității, totuși trebuie ținut seamă și de aspectul iconografic al acestor amprente sigilare care diferențiază cert tipul al doilea de cel următor. Astfel forma și poziția celor două personaje încoronate și afrontate — pe cît e posibil să se distingă pe pecetile nu totdeauna bine imprimare — conservă înfățișarea și amplasarea aceluiași gen de personaje aflate pe însemnele din primul tip cu legenda în chirilice, dar se deosebesc de cele, ce vom analiza mai departe, cu legenda latină, aparținînd tipului al treilea de vestigii sigilare de categoria „Nova Plantatio”, folosite de Vlad Țepeș în ultima sa domnie. În consecință, putem afirma cu multă probabilitate că numitul voievod s-a servit de două feluri de peceti cu legenda în limba latină, dintre care primul a fost în uz exclusiv în timpul domniei sale de 6 ani (1456—1462), fiind gravat pe însemne avînd în genere un diametru de 3 cm., întîlnite atît aplicate⁴¹ cît și timbrate⁴² doar pe acte și pe corespondență externă.

În sfîrșit, cel de al treilea tip sigilar folosit de Vlad Țepeș și aparținînd categoriei denumite „Nova Plantatio” prezintă particularități interesante ce merită a fi relevate. În primul rînd factura acestui însemn, diferită de cea a celorlalte două tipuri analizate mai sus, ne îngăduie să afirmăm că el a fost executat în afara hotarelor țării, desigur către finele

³⁸ v. de pildă scrisori de ale lui Țepeș trimise pirgarilor Brașovului sau Sibiului (I. Bogdan, *op. cit.*, p. 317—318, nr. CCLVIII din 10 septembrie 1456 și p. 318—319, nr. CCLIX din 14 martie 1457).

³⁹ v. I. Bogdan, *op. cit.*, p. LIX.

⁴⁰ v. *ibidem*.

⁴¹ v. scrisoarea trimisă de Vlad Țepeș între 1456—1459, județului și pirgarilor Brașovului (cf. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 91, nr. LXVIII).

⁴² v. scrisoarea trimisă de același voievod, între aceleași date, aceluiași corespondenți (cf. *ibidem*, p. 92, nr. LXX).

exilului voievodului, probabil în perioada de după eliberarea sa din captivitate (1474 – 1476). Aspectul respectivului sigiliu domnesc, perpetuat prin mai multe amprente în ceară roșie dintre care unele bine conservate ⁴³ (v. fig. 4 și 5), prezintă următoarele caracteristici :

a) voievodul emitent, figurat ca de obicei în dextra cîmpului sigilar, nu mai este însoțit de data aceasta de soția sau de fiul său, ci de un

Fig. 4. Pечат aplicată, întărind scrisoarea lui Vlad Țepeș din 13 octombrie 1475 către Sibieni (reprod. după fotografia realizată de Wilhelm Auerlich din Sibiu, v. Bibl. Acad. R.S.R., Mss., Peciți, F–LIII–12 și 12A).

personaj mai vîrstnic, încoronat identic, care ar părea să reprezinte pe tatăl său Vlad Dracul.

b) poziția celor două busturi domnești nu mai este afrontată, cel din dextera fiind văzut din față, iar cel din senestra, redat în semi-profil spre stînga. Această caracteristică constituie o fază de tranziție în aspect

Fig. 5. Pечат atirnată, inclusă în capsulă de ceară, întărind privilegiul din 7 octombrie 1476 dat de Vlad Țepeș Brașovenilor (reprod. după perg. 773, v. Bibl. Acad. R.S.R., ibidem, IX/14 și F–LIII–5 A–C).

⁴³ v. scrisoarea lui Vlad Țepeș din 13 octombrie 1475 către județul Sibiului (orig. lat. în Arh. Stat. Sibiu, v. reprod. foto a sigiliului, Bibl. Acad. R.S.R., Mss. F. LIII–12 și 12 A), precum și privilegiul din 7 octombrie 1476 dat de același voievod județului și celor 12 plrgari ai Brașovului (orig. slav. perg. 773, ibidem, IX–14, reprod. foto, ibidem, F–LIII–5 A – B – C).

tul însemnelor domnești muntene de tip „Nova Plantatio” care, în veacul următor vor înfățișa personajele încoronate văzute ambele din față.

c) elementul vegetal care separă pe cei doi domnitori este acum un arbore bine conturat (cu aparență mai degrabă de brad) avind însă, ca și în sigiliile anterioare de acest tip, tulpina terminată la bază cu rădăcini vizibile (conform terminologiei heraldice, „arbore smuls”).

d) după unii cercetători la a căror părere ne raliem⁴⁴, însemnul ce analizăm ar reprezenta primul sigiliu de tip „Nova Plantatio” într-adevăr pur iconografic, tinzând a înfățișa efectiv, nu simbolic, portretele domnești ale lui Vlad Țepeș și tatălui său, figurați într-o costumație de epocă.

Relativ la celelalte elemente sigilare uzuale, precum legenda însemnului cit și modul și datele sale de folosire, precizăm în primul rând că legenda este gravată de asemenea cu text în limba latină redat în caractere gotice și anume : + LADISLAUS + D[EI] + G[RACIA] + WAYVODA + T[ER]RE + TRANSALPIN [EN]SIS, constituind deci cel de al doilea tip de peceti ale lui Vlad Țepeș cu inscripția latinească⁴⁵. Cit privește modul de folosire, acestui ultim gen de însemn domnesc, avind un diametru tot de 3 cm., i se semnaleză prezența prin amprente sigilare în ceară roșie, nu numai aplicate⁴⁶ (v. fig. 4) sau timbrate⁴⁷, dar și atrnate⁴⁸ (v. fig. 5). În sfârșit, datele sale de folosire se situează și anterior reînscăunării din octombrie 1476 a lui Țepeș pe tronul Țării Românești, întilnind peceti de acest tip și pe scrisori ale nunitului voievod trimise Sibienilor încă din august și octombrie 1475⁴⁹, întrebunțarea sa continuind desigur și în răstimpul scurtei și ultimei domnii ale posesorului însemnului adică pînă în decembrie 1476.⁵⁰

După ce am analizat pecetile de tip „Nova Plantatio” în uz în timpul stăpînirilor lui Vlad Țepeș asupra principatului muntean, se cuvine să completăm această analiză și cu câteva date asupra sensului simbolic avut de acest gen de însemne sigilare. În Bizanț de unde provenea, scena denumită „Nova Plantatio” a constituit o aluzie la întemeierea Romei

⁴⁴ În primul rând, I. N. Mănescu care a făcut această afirmație în cursul unor dezbateri recente din cadrul Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Institutului de Istorie „N. Iorga”.

⁴⁵ cf. E. Virtosu, *op. cit.*, p. 337, Vlad Țepeș este ultimul domn al Țării Românești din secolul al XV-lea care mai folosește sigilii cu legendă latină. Variante de lectură a inscripției menționate se semnaleză la Fr. Zimmermann și N. Iorga, primul citind WAYVODA în loc de WAYWODA și TRASALPIN[EN]SIS în loc de TRANSALPIN[EN]SIS, cel de al doilea considerind textul în forma : + VLADISLAUS + D[EI] + G[RACIE] + WAIVODA + + TRANSALPINUS (cf. I. Bogdan, *op. cit.*, adaose, p. 400).

⁴⁶ v. de pildă scrisoarea din 1476 (fără lună și zi) către Brașoveni (orig. în arh. Brașov), cf. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 324, nr. CCLXVII.

⁴⁷ v. de pildă scrisoarea din 1476 (de asemenea fără lună și zi) către județul și plrgarii Brașovului, cf. *ibidem*, p. 99, nr. 99, nr. LXXVII.

⁴⁸ v. privilegiul lui Vlad Țepeș din 7 octombrie 1476 către județul și cei 12 plrgari ai Brașovului (perg. 773), cf. *ibidem*, p. 95–97, nr. LXXIV; reproducerea foto a pecetiei atrnate, incluse într-o capsulă groasă de ceară, v. mai sus, nota 43.

⁴⁹ v. scrisoarea din 4 august 1475 către plrgarii Sibiului (orig. în arh. Sibiu), cf. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 322–323, nr. CCLXV, precum și scrisoarea din 13 octombrie 1475 către magistrul Sibiului Thomas Altemberger (orig. în arh. Sibiu, cf. *ibidem*, p. 323–324, nr. CCLXVI; reproducerea foto a pecetii aplicate pe ultima din aceste scrisori, v. mai sus, nota 43).

⁵⁰ v. de pildă scrisoarea din noiembrie – decembrie 1476 către județul, plrgarii și pricteții din Brașov și din Țara Birsei, cf. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 98, nr. LXXVI.

Noi, adică a Constantinopolului,⁵¹ copacul fiind socotit arborele vieții și reprezentat sub formă de chiparos. Raliindu-ne părerii exprimate în acest sens încă din 1914 de generalul P. V. Năsturel,⁵² considerăm că în sfragistica munteană a secolului al XV-lea respectiva scenă nu a simbolizat, așa precum au afirmat în trecut unii istorici⁵³, întemeierea principalului muntean, ci a constituit o prerogativă obținută de domnia Țării Românești din partea patriarhilor constantinopolitani drept recunoștință pentru daniile și ajutoarele de tot soiul oferite Bisericii ortodoxe și reprezentanților ei după căderea capitalei imperiului bizantin sub turci. Chiar dacă însemnele de tip „Nova Plantatio” apăruseră la noi și anterior anului 1453, totuși ele nu au conținut pînă la cele semnalate în prima domnie a lui Radu cel Frumos (1462—1473) decît un element vegetal firav (puiet, apoi tulpină fără frunze, ulterior tulpină de floare cu frunze) care nu va fi reprezentat ca un arbore propriu-zis decît începînd cu însemnele sigilare ale numitului voievod, deci posterior căderii Constantinopolului. Întrucît, conform armorialului cunoscutului heraldist J. B. Rietstap,⁵⁴ armele imperiului de Orient erau : „în cîmp de aur un arbore smuls verde”, explicația dată de generalul Năsturel căreia îi subscrîm integral, constă în aceea că voievozii Țării Românești prin ofrandele lor și grija ce au purtat Bisericii răsăritene, s-au substituit în bună măsură după 1453 rolului jucat pînă atunci de împărații bizantini ca protectori ai ortodoxismului. Faptul a determinat în consecință pe patriarhii ecumenici să proclame domnitorii munteni ca diadohi ai foștilor bazei, transmițîndu-le unele prerogative ale acestora printre care și dreptul de a sigila cu emblema imperială; de acest drept voievozii Țării Românești vor începe să facă uz de la Radu cel Frumos încolo, în pecetiile căruia, a apărut reprezentat pentru prima oară, între cele două personaje încoronate, un veritabil arbore. Astfel dacă pînă atunci cele două capete, apoi busturi domnești, separate printr-o simplă plantă fuseseră adoptate de domnitorii valahi, prin filiera regilor arpadieni, de la împărații bizantini doar printr-o imitație, începînd din a doua jumătate a veacului al XV-lea scena „Novei Plantatio”, înfățișată reglementar cu arborele imperial în mijloc, ajunge să devină o prerogativă expresă de care voievozii munteni s-au prevalat cu precădere din moment ce sigiliile respective vor fi folosite de aceștia în paralel cu cele reprezentînd acvila țării. Demn de relevant mai este faptul că însemnele de acest tip posterioare primei domnii a lui Radu cel Frumos (printre care și cele ale lui Vlad Țepeș din ultima sa stăpînire din 1476, în care am constatat, spre deosebire de pecetiile dintre 1456—1462, prezența unui arbore smuls) vor evolua în sensul dezvoltării în continuare atît a trupurilor personajelor domnești pînă la redarea lor integrală cît și a copacului ce va căpăta o coroană din ce în ce mai amplă de frunziș și va termina prin a găzdui în virful său însăși acvila Țării Românești (v. sigiliul din 1589 al lui Mihnea Turcitul⁵⁵) devenind deci

⁵¹ v. gen. P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 26.

⁵² v. *ibidem*, p. 71.

⁵³ B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, V. A. Urechia ș.a.

⁵⁴ v. J. B. Rietstap, *Armorial général*. Vol. I—II, 2^a édition, Gouda, 1884, Réimpression corrigée, Berlin, 1934.

⁵⁵ v. C. Moisil, *Bule de aur sigilare de la domnia Țării Românești* (extras din Rev. Arh., I, 1924—1925), Buc., 1925, p. 12—13 și pl. II, fig. 3.

un sigiliu mixt ce va constitui o ultimă fază a acestui tip de peceti domnești muntene promovate acum la rangul de sigilii mari de stat, atirnite și incluse în capsule groase de ceară.

Revenind la însemnele de natură sfragistică ale lui Vlad Țepeș, ne mai rămîne de constatat că sigilii mici (inelare) nu ni s-au păstrat din timpul nici uneia dintre domniile sale asupra principatului muntean⁵⁶. Dacă se va descoperi cîndva vreun astfel de însemn, el ar purta desigur gravată acvila heraldică valahică așa după cum ni se înfățișează amprențele inelare ale acelor voievozi ai Țării Românești, anteriori sau posteriori lui Vlad Țepeș, de la care ne-au rămas astfel de vestigii sigilare.

Încheiem studiul de față precizînd că însemnele armoriolate ale lui Țepeș din domnia sa dintre 1456—1462 continuă tradiția heraldică a antecesorilor săi pe tronul principatului muntean, în timp ce stăpînirea sa din 1476 introduce inovația semnalată în pecetile de categoria „Nova Plantatio” aparținînd tipului III. După cum am văzut, aceste peceti reprezintă o încercare de a reda însăși portretele domnești ale lui Vlad Țepeș și Vlad Dracul, inovație ce va găsi imitatori și la alți voievozi munteni ulteriori în sigilele lor pur iconografice.

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DES INSIGNES HÉRALDIQUES DE VLAD L'EMPALEUR

RÉSUMÉ

L'étude atteste que les insignes armoriés de Vlad l'Empaleur datant de son second règne (1456 — 1462) continuent la tradition héraldique de ses prédécesseurs sur le trône de la Valachie, tandis que pendant son dernier règne de 1476, on constate une innovation dans l'aspect des sceaux de la catégorie „Nova Plantatio” du type III. Ces sceaux représentent une tentative de figurer les portraits princiers de Vlad l'Empaleur et de Vlad Dracul, innovation qui trouvera des imitateurs aussi chez d'autres voïévodes valaques de la période ultérieure, dans la composition de leurs sceaux purement iconographiques.

⁵⁶ Chiar dacă I. Bogdan în *Documente și regeste ...*, București, 1902, consideră unele dintre pecetile documentelor lui Vlad Țepeș ce prezintă, drept pecetii mici (v. p. 63, nr. LXIII și LXIV, p. 64—66, nr. LXVII etc.), prin dimensiunile ce afirmă că aceste însemne posedă (diametre între 3 și 3,30 cm.) numitul autor se auto-infîrmă deoarece în aceiași lucrare, la p. LVI, el socotește pecetile mici ca avînd diametre variînd între 2 — 2,50 cm. și pecetile mijlocii, diametre între 3 și 3,50 cm. De altfel și E. Vlroșu, *op. cit.*, p. 338, atribuie sigiliilor mici (inelare) diametre între 2,50—3 cm., iar celor mijlocii, diametre între 3 — 4,50 cm.

VLAD ȚEPEȘ — CRONOLOGIE, BIBLIOGRAFIE

DE

CONSTANTIN REZACHEVICI

Puternica personalitate a lui Vlad Țepeș, acțiunile sale pe plan intern și extern au stîrnit un mare interes în rîndul contemporanilor, dar cu toate că în jurul său s-au Țesut numeroase „povestiri”, informația documentară propriu-zisă nu e prea bogată, lăsînd loc unor interpretări și ipoteze adesea foarte diferite. Rîndurile de mai jos *sintetizează* datele izvoarelor și rezultatele istoriografiei, reînviînd tabloul vieții și activității unui mare voievod al românilor.

I. CRONOLOGIE

Vlad (Țepeș) s-a născut în jurul anului 1428—1429, după altă părere în 1431, ca fiu legitim al lui Vlad Dracul (după uniforma cu totul deosebită a ordinului cruciat al „Dragonului” = „drac” în limba română, în care fusese admis în 1431 de Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei, Boemiei și al romanilor) și al unei rude, poate fiică a lui Alexandru cel Bun. Era deci rudă cu Ștefan (cel Mare), iar după tată era nepotul lui Mircea cel Bătrîn. S-a născut în Transilvania, unde tatăl său avea însărcinarea din partea lui Sigismund de a păzi trecătorile spre Țara Românească. Legenda spune că era născut în zodia scorpionului. A locuit desigur la Sighișoara, unde tatăl său avea o monetărie (casa de la Sighișoara se păstrează și azi).

1436 — Vlad Dracul obține domnia Țării Românești, cu ajutorul lui Iliăș și Ștefan, fiii lui Alexandru cel Bun. O dată cu tatăl său, Vlad vine din Transilvania în Țara Românească. Primește o educație de tip european.

1442 — Închis de Murad II la Galipoli, împreună cu tatăl său, Vlad Dracul, pînă la reîncăunarea acestuia (1443) (Ducas, *Istoria turco-bizantină*, ed. 1958, p. 262).

1443—1448 Rămîne cu intermitențe ca ostatec la turci, alături de fratele său Radu (cel Frumos), în cetatea Egrigöz, din Ținutul Kütahya, în munții Anatóliei (Asia Mică), pînă la decapitarea tatălui său la Bălteni, jud. Ilfov, și uciderea fratelui său mai mare Mircea, din ordinul lui Iancu de Hunedoara (1447 *noembrie — decembrie*), care instalează în Țara Românească pe Vladislav II (fiul lui Dan II), văr de al doilea cu Vlad Țepeș.

- 1448 toamna**—Ca o reacție la acestea, Vlad Țepeș obține ajutorul pașalelor dunărene, în frunte cu cel din Nicopole și pătrunde în Țara Românească. Domnul țării, Vladislav II (Dan) se afla împreună cu Iancu de Hunedoara în campania antiotomană, soldată cu înfringerea de la Kossovopolje (17–19 octombrie 1448). La întoarcerea din campanie, după cum se afirmă recent în istoriografia perioadei, alungă pe Vlad Țepeș, a cărui *primă domnie* are loc în octombrie 1448. După o altă părere (C. A. Stoide), domnia lui Vlad Țepeș ar fi continuat până în 1450.
- 1448–1451** — Vlad fuge în Moldova (după mamă se trăgea din Alexandru cel Bun), la curtea lui Alexandrel (fiul lui Iliăș) și apoi la cea a lui Bogdan al II-lea (1449–1451), tatăl lui Ștefan cel Mare, unde leagă prietenie cu viitorul mare domn al Moldovei, cu care se înrudea. Bogdan II era susținut de Iancu de Hunedoara (de care îl lega tratatele din 11 februarie și 5 iulie 1450) și probabil sub influența lui, Vlad Țepeș se împacă cu Iancu de Hunedoara. Dar în octombrie 1451 Bogdan al II-lea (domn autoritar față de boieri, probabil model de tinerețe pentru Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș) e ucis la Răusenii de pretendentul Aron Harnazan (Petru vodă), susținut de poloni. Tinerii Ștefan (cel Mare) și Vlad (Țepeș) fug în Transilvania sub protecția lui Iancu de Hunedoara.
- 1451** — Vlad și Ștefan rămân în Transilvania, unde probabil își continuă ucenicia militară pe lângă Iancu de Hunedoara. Aici ei cunosc foarte probabil pe Matei, feciorul mai mic al lui Iancu. Tocmai în acest timp (1453) acesta din urmă termină refacerea cetății Hunedoarei, transformând-o în castel.
- 1452** — Iancu de Hunedoara intră în conflict cu Vladislav Dan, fostul său protejat, retrăgându-i în 1453 stăpânirea asupra Amlașului și Făgărașului. Vlad (Țepeș) devine pretendentul la scaunul Țării Românești, dar Iancu îl trimite în Moldova (*ante 30 martie 1452*).
- 1453 aprilie 6 – mai 29** — Asediul Constantinopolului de către Mehmet II (1444–1416 și 1451–1481). Ultimul împărat bizantin, Constantin al XII-lea Dragases (1449–1453) pierde în luptă, odată cu căderea orașului (29 mai). Căzînd imperiul bizantin, Iancu de Hunedoara, bazat pe alianța celor trei țări române, rămîne cel mai puternic obstacol în calea turcilor.
- 1454** — Campania antiotomană a lui Iancu în Serbia (Feriz beg e capturat).
- 1456 martie – mai** — Adunarea de la Vaslui. Petru Aron — ucigașul tatălui lui Ștefan cel Mare — acceptă plata haraciului de 2000 de galbeni către Poartă. Logofatul Mihai poartă tratative cu sultanul pînă în iunie. Iancu de Hunedoara pregătește apărarea Belgradului, simțînd nevoia apărării frontului de la Dunăre.
- 1456 după 15 aprilie** — Cum Vladislav-Dan trece deschis de partea lui Mehmet II (care se îndreaptă spre Belgrad), atacînd posesiunile Huniazilor și răscolind Făgărașul, Iancu îl ajută pe Vlad (Țepeș) cu oaste să intre în Țara Românească. Vladislav-Dan e prins după 15 aprilie și decapitat în mijlocul orașului Tîrgșor (poate legat de acest fapt, vărul său de al doilea, Vlad (Țepeș) va ridica aici o biserică). După alte păreri, chiar boierii săi l-ar fi ucis pe Vladislav-Dan, sigur însă Vlad Țepeș l-a înmormîntat cu cinste la mănăstirea Dealu. La 3 iulie, Iancu de Hunedoara, plecînd în campanie cu

oștile ardelenene spre Belgrad, informa pe brașoveni că i-a lăsat în paza voevodului Vlad (Țepeș).

1456 *iulie 4* — Mehmet II, asediază Belgradul apărat de Mihail Szilágyi, cumnatul lui Iancu. La *22 iulie* are loc marea bătălie, în care Iancu de Hunedoara venit în ajutorul celor asediați, obține biruința sub zidurile cetății. La *11 august* moare de ciură în tabără Iancu de Hunedoara, pe care papa Calixt al III-lea tocmai îl numise „atletul cel mai puternic (unic) al lui Hristos”.

1456 *septembrie 6 și 10* — Vlad Țepeș scrie brașovenilor că-i va apăra împotriva turcilor cu toate puterile, la rindul lor aceștia trebuind să-l adăpostească în caz de înfrângere. La *10 septembrie* își expune crezul său asupra domniei autoritare, expresie a puterniciei sale personalități (Hurmuzaki, XV¹, p. 45—46). Drept ilustrare, chiar la începutul domniei execută o seamă de boieri (L. Chalcocondil, *Expunerii istorice*, ed. 1959, p. 283).

1456—1458 — O seamă de pretendenți: „Dan voievod” (susținut la început de Ladislau Huniade, fiul mai mare al lui Iancu, apoi de brașoveni), Vlad Călugărul (frate după tată al lui Țepeș), apoi „Basarab voievod”, rezidind lângă Sighișoara, se bucură de sprijinul sașilor, cărora le promit avantaje comerciale (Vlad Călugărul făgăduise în 1457 unor sași concedarea vămilelor de la Rucăr și Brăila, de la capetele unui important drum comercial). Vlad Țepeș protestează mai întâi prin scrisori (17 decembrie 1457: arătând sașilor că nu el a început vrăjmășia) apoi trece la represalii.

1457 *iunie 12* — Acordă privilegiul mănăstirii Sf. Pantelimon (Rusicon) de la Muntele Athos, iar între 1460—1461 dă 4000 aspri anual mănăstirii Filoteu, tot de la Muntele Athos.

1457 *aprilie* — În urma victoriilor de la Doljești și Orbic, asupra lui Petru Aron, Ștefan (cel Mare), care intrase în țară cu sprijinul lui Vlad Țepeș, venind din Țara Românească, e uns domn al Moldovei pe cîmpia Direștății de mitropolitul Teoctist.

1458 *ianuarie 24* — Matei Corvin, al doilea fiu al lui Iancu de Hunedoara e ales rege al Ungariei. Vlad Țepeș susținuse gruparea sa în conflictul din 1457 cu regele Ladislau V Postumul.

1458 *în iarnă* — Vlad Țepeș trece la represalii împotriva negustorilor sași, care luptau prin toate mijloacele pentru înlăturarea negustorilor munteni. Matei Corvin și unchiul său, Mihail Szilágyi, guvernatorul Ungariei, îl sprijină, scriind sibienilor la 3 și respectiv 6 martie 1458: „voi sînteți vinovați în bună parte”, poruncindu-le „să cultivați pacea și liniștea cu acest voievod și cu supușii lui”, dar în același timp, la 28 martie 1458, M. Szilágyi acordă protecție fugarilor din Țara Românească. Negustorii sași nemulțumiți de politica protecționistă față de negustorii români a lui Vlad, continuă șicanele.

1458 *iunie 13* — Trimite un sol la brașoveni cu cereri de bună vecinătate.

1459 *în iarnă* Vlad Țepeș întemeiază „iarmaroace de hotar” (cu drept de depozit ca în Apus; după altă părere (G. Gündisch) aceasta s-ar fi petrecut mai devreme). Negustorii sași nu au voie să vină

în Țara Românească decît o dată pe an în trei locuri unde se organiza cite un iarmaroc. Acest monopol comercial proteja la fel ca în Europa occidentală interesele negustorilor locali.

Negustorii sași care nu respectă acest monopol și sînt aflați prin țară la diverse țîrguri, sînt trași în țeapă sau arși : 41 de negustori din Brașov și 300 de tineri (slujitori și informatori ai sașilor) au pierit atunci. „Povestirile” despre Vlad Țepeș exagerează numărul lor și nu amintesc că sașii n-au respectat porunca domnului. Oștile lui Țepeș atacă ținutul Sibiului și Brașovul în *ianuarie—martie (ante 2 aprilie) 1459*. Domnul cheamă în țară pe negustorii români de la Brașov pentru a nu cădea la rîndul lor, victime adversarilor săi.

1459 martie — Pretendentul Dan, care-și zicea „furteș” (Fürst = principe) vine de la curtea noului împărat romano-german, Frederic, la Brașov, și criticînd măsurile lui „Dracul voievod” e recunoscut pretendent de brașoveni, și chiar de voevodul ardelean, reprezentantul lui Matei Corvin.

1459 primăvara — (în ziua de Paști). În cadrul unui ospăț la palatul domnesc de la Țirgoviște, Vlad Țepeș a ordonat tragerea în țeapă a 500 (probabil, în realitate, 50) de boieri, acuzîndu-i că deasa schimbare a domnilor, de la întemeierea Țării Românești, se datorează „rușinoaselor voastre dezbinări”. Domnul aflase probabil de vreo legătură a boierilor cu pretendentul Dan de la Brașov.

Tot atunci sînt ridicați și orășenii țirgovișteni : cei bătrîni au fost trași în țeapă, cei tineri fiind duși să lucreze la cetatea Poenari, astfel Vlad răzbunînd uciderea fratelui său Mircea în 1447, îngropat de viu (variantă a *Letopiseșului Cantacuzinesc*).

1459 septembrie 20 — Data primului act păstrat, care a fost emis „în cetatea București”. Este posibil ca Vlad Țepeș să-și fi mutat reședința domnească la București, în legătură cu dizgrația țirgoviștenilor. Vlad își reorganizează oastea, creînd unități credincioase din slugi domnești și țărani, care-l sprijină în lupta cu boierimea trădătoare și cu turcii. După nimicirea opoziției boierești, Vlad Țepeș rupe relațiile cu Poarta, refuzînd plata haraciului.

1459 — Rămășițele statului feudal srb sînt transformate în pašalic.

1460 martie — Pretendentul Dan „furteș”-ul năvălește în Țara Românească, cu sprijinul brașovenilor. E învins și executat (pus să-și sape groapa și să asiste la slujba înmormintării sale, după care i se taie capul).

Pe la *1460* apare în Țara Românească dregătorul „armaș” care, între altele, răspundea de executarea sentințelor capitale date de domn.

1460 înainte de 26 iulie — Expediția de pedepsire a brașovenilor, obligați să incheie o înțelegere, prin care sînt siliți la plata a 15.000 de florini (4000 pe loc, restul într-un an). Regele Matei aprobă acțiunile lui Vlad Țepeș.

În *august* Vlad arde Amlașul și Făgărașul „posesiunea noastră”, desigur pentru sprijinul dat lui Dan.

- 1460 octombrie 11 — Vlad Țepeș face propuneri de alianță sașilor.
- 1461 iunie 24 — Vlad Țepeș termină biserica din Tîrgșor (odinioară oraș înfloritor la nord de București), poate în amintirea executării aici a lui Vladislav-Dan, rudă a sa, în 1456.
- 1461 a doua jumătate — Sultanul Mehmet II cere lui Vlad să vină la Poartă pentru închinare (investitură), iar după alte izvoare să-i dea tributul (10.000 galbeni pe an) pe ultimii trei ani și 500 copii pentru corpul ienicerilor (cum nu se dăduseră niciodată). Țepeș refuză (episodul cu solii turci cărora li s-au fixat turbanele în cap cu cuie, relatat de „Povestirile” despre Vlad Țepeș, ar fi putut avea loc acum).
- Răspunsul Porții a fost încercarea de capturare prin viclenie a lui Vlad Țepeș, chemat la Giurgiu prin grecul Catavolinos (care era „diacul elin al Porții”). Țepeș vine, aduce tributul și 50 de copii, dar o oaste a sa apare pe neașteptate, capturează pe Catavolinos, pe Hamza zis „Puitătorul de șoimi”, begul de Nicopole, și cetatea Giurgiului. Cei doi sint trași în țepe mai înalte, alături de țepele oștenilor turci prinși, rămânind astfel mai bine de un an la marginea Tîrgoviștei (Ducas, p. 430; Chalcocondil, p. 283—284; *Călători străini*, I, p. 126, era iarră, se trece Dunărea înghețată).
- 1461 iarna — 1462 ante 11 ianuarie — Campania antiotomană a lui Vlad Țepeș: de la gurile Dunării pînă la Zimnicea (sau mai degrabă Zemun) tot malul drept al Dunării a fost pustiit. Bilanțul în scrisoarea lui Vlad către Matei Corvin din 11 ianuarie 1462: uciși 23.884 turci, ale căror capete au fost numărate, în afara capetelor care nu s-au putut infățișa. Cere alianța lui Matei Corvin: „*Deoarece nu vom să fugim dinaintea sălbăticiilor lor (a turcilor), ci să avem în orice chip, luptă cu dînșii. Iar, dacă vom ajunge, fcrească Dumnezeu la un sfîrșit rău și va pieri țărișoara noastră aceasta, nici măria ta nu vei avca folos și înlesnire de așa ceva, pentru că va fi spre paguba creștinătății întregi*”.
- La Constantinopol — panică. Mehmet II pregătește personal campania pentru înlocuirea lui Vlad Țepeș cu fratele său, Radu cel Fumos, care din 1443 (deci de aproape 20 de ani) rămăsese în ținuturile turcești ca „favorit” al sultanului. În acest scop ia legătura și cu „*boierii cu trccere la conducerea țării*”. (L. Chalcocondil, p. 287). Vlad Țepeș se pregătește și el de apărare; strategia sa: retragerea înaintea cōtropitorilor spre munți, pustiirea drumului acestora și hăituirea neconținută. Era strategia bunicului său, Mircea cel Bătrîn, a contemporanului său, Ștefan cel Mare etc.
- 1462 aprilie 26 — Mehmet II declară la Adrianopol începutul campaniei asupra Țării Românești. Oastea sa, apreciată exagerat pînă la 250 000 de oameni, se împărțea cel puțin în două corpuri: Primul s-a îndreptat pe mare pentru a ocupa Chilia (unde era o garnizoană ungurească, lăsată de Iancu de Hunedoara; Ștefan cel Mare va ataca și el cetatea pentru a o ocupa și apăra înaintea turcilor) și în mai a debarcat la Brăila, unde a rămas pînă la sfîrșitul campaniei.

Al doilea corp îl constituia avangarda, condusă de Mahmud pașa, marele vizir și restul oștii în frunte cu sultanul.

Vlad Țepeș ridică „oastea cea mare” a fării (scrisoarea solului venețian la Buda, Petrus de Thomasiis către doge, la 14 iunie 1462) și pustiește țara înaintea năvălitorilor. Vara extrem de călduroasă și uscată îl ajută, îngreunând înaintarea turcilor.

1462 iunie 4 — Lupta de lângă Turnu. Sultanul cu grosul oștilor pătrunde în Țara Românească, înaintînd spre Țirgovîște. Vlad se retrage, pustîind drumul turcilor (mult prea numeroși pentru a fi înfrunțați în cîmp deschis), hărțuindu-i și măcinîndu-i (Constantin de Ostrovița, în *Călători străini*, I, p. 125—128).

1462 iunie, în noaptea de 16/17 — Atacul de noapte al unui detașament românesc condus de Vlad Țepeș asupra taberei lui Mehmet II vizînd prinderea sau uciderea sultanului (Descrierea lui la N. de Modrussa, care l-a auzit de la un participant, poate chiar Țepeș, puțin timp după aceea: folosindu-se de cîteva căpetenii turcești prizoniere, Vlad a pătruns în tabără la începutul nopții, și „alergînd ca un fulger în toate direcțiile, a făcut măcel mare ... fără a pierde într-o ciocnire atît de mare pe mulți dintre ai săi”. Înainte de zori s-a retras spre munți, fără ca nimeni să îndrăznească a-l urmări. Sultanul a fugit în zori și a fost adus înapoi aproape cu forța în tabără). Mare demoralizare în tabăra otomană (cf. N. de Modrussa în „Romanoslavica”, XIII (1966) p. 165; Ducas, p. 432 și L. Chalcocondil, p. 287, care afirmă că mai înainte Vlad a venit deghizat chiar în tabăra sultanului pentru a iscodi, în orice caz sigur a fost pe aproape. Năvala de noapte s-a făcut la lumina făcliiilor și în sunete de corn, ce indicau locurile de atacat. Descriere amplă a luptei *ibidem*, p. 287—289; *Cronici turcești*, I, p. 204—205; turcii au tăiat funiile corturilor).

1462 sfîrșitul lui iunie — Mehmet II ajunge la Țirgovîște. Orașul era pustiu și doar la vreo 5 km. depărtare zecile de țepi unde mai zăceau Hamza pașa, Catavolinos și oștenii lor au rămas, înspăimîntînd pe turci cumplit (cronicarul L. Chalcocondil, p. 289: „*chiar împăratul, cuprins de uimire spunea într-una că nu poate să ia țara unui bărbat care face lucruri așa de mari și, mai presus de fire, știe să se folosească astfel de dominația și de supușii lui. Mai spunea că acest bărbat care face astfel de isprăvi ar fi vrednic de mai mult*”). Mehmet II poruncește retragerea, lăsînd pe Radu cel Frumos la Brăila (unde se afla el însuși la 29 iunie), cu oaste și flotă turcească, în jurul căruia se grupează boierii trădători.

1462 sfîrșitul lui iunie — Vlad Țepeș hărțuiește oastea turcească în retragere, lovită de foamete și boli, care ajunge la Adrianopol abia spre sfîrșitul lui iulie, în vreme ce sultanul sosit la Constantinopol la 11 iulie. Rezultatul campaniei e privit în Europa creștină ca o victorie a lui Vlad Țepeș și anunțat ca atare peste tot.

1462 iulie-octombrie — Lupte între Vlad Țepeș și fratele său Radu cel Frumos, sprijinit de oastea turcească de la Brăila, de Ali begul de

Silistra și de boierii trădători. În *august* și la *8 septembrie* Vlad obține biruințe împotriva turcilor, cu mare ecou — desigur, mult exagerat — în străinătate. Chiar la Rodos călugării „*au tras clopotele în semn de bucurie și au cântat Te Deum spre lauda și gloria domnului*”. Libertatea Țării Românești a fost salvată, dar poziția domnului s-a subrezit prin părăsirea lui atit de către boieri (chiar un nepot al său trecuse de partea turcilor, dar prins în luptă de Țepeș a fost ucis), cât și de popor (mobilizarea oștii dura de prea mult timp, roadele ogoarelor trebuiau culese, primejdia turcească trecuse, iar Țepeș care se arătase aspru și față de cei săraci nu prea era simpatizat). Radu cel Frumos câștigă tot mai mulți aderenți, purtându-se „blind”, în contrast cu Vlad Țepeș, care se arată la fel de intolerant (Chalcocondil, p. 291). Înainte de *15 august* Radu era recunoscut domn de autoritățile transilvănene, care încheiaseră chiar pace cu el.

1462 iulie—noiembrie — Matei Corvin vine cu oaste de la Buda la Brașov (în peste trei luni!) în „ajutorul” lui Vlad Țepeș, dar cum sultanul se retrăsese și nu mai amenința Transilvania și Ungaria, iar pe de altă parte cheltuisese banii de oaste încredințați de venețieni și papă, nu mai era interesat într-o campanie în Țara Românească, care l-ar pune în conflict cu turcii, într-o vreme de puternice neînțelegeri cu împăratul Frederic III de Habsburg. Ca atare, pleacă urechea la pirile sașilor, ruinați de Țepeș, și se preface a crede în autenticitatea scrisorii false, plâsmuite de aceștia, prin care chipurile Vlad Țepeș se adresa la *7 noiembrie 1462* lui Mehmet II, în schimbul recunoașterii sale, arătând că-l va captura pe Matei Corvin și îl va preda (N. Iorga, *St. și doc.*, III, p. XXXI). Erau pregătite și alte două scrisori către marele vizir și Ștefan cel Mare (astfel de scrisori false, plâsmuite de Sigismund Báthory au servit în 1601 și generalului Basta drept pretext pentru asasinarea lui Mihai Viteazul). În realitate, arestarea lui Țepeș era hotărâtă de Matei încă de la *1 noiembrie* (cu o săptămână înainte de data primei scrisori false). Rapoartele ambasadorului venețian la Buda, P. de Thomasius, din *1 și 3 noiembrie*, în care se vorbea de planul arestării lui Țepeș, au fost reținute de rege pînă la *26 noiembrie*.

1462 înainte de 26 noiembrie — Vlad Țepeș care nu știa nimic, se îndreaptă spre Brașov, pentru a-l întâlni pe rege, cînd însoțitorii săi se revoltă și-l predau, lângă Piatra Craiului, căpitanului husit, cehul Jan Jiškra din Brandýs, trimis de Matei Corvin. După altă părere a fost arestat după întvederea cu Matei, la întoarcerea spre Țara Românească. Regele nu-l ascultă, închizîndu-l, se pare, un timp la Alba Iulia, apoi după o scurtă trecere prin Buda, la Vișegrad pe Dunăre, probabil sub paza lefegiilor cehi ai lui Jan Jiškra.

1462 sfîrșitul lui noiembrie — Matias Corvin începe o amplă campanie de explicații privitor la arestarea lui Vlad, față de papa Pius al II-lea (Enea Silvio Piccolomini) și Veneția, care trimiseră importante sume de bani pentru ajutorarea lui Țepeș. De la curtea lui Matei Corvin au pornit în Europa prima serie de „povestiri”

despre Vlad Țepeș (care apar la sfârșitul lui 1462 și începutul lui 1463 : ms. cuprins în cronică de Th. Ebendorfer, *Comentariile* lui Enea Silvio Piccolomini, *Povestirea* lui Michael Beheim, povestirea relatată chiar de Matei legatului papal, N. de Modrusa, în 1462—1463, care la Buda l-a cunoscut și pe Țepeș (și l-a descris) și povestirile transmise la curtea de la Viena. Se înfățișau cruzimi de neînchipuit pe de o parte și argumentul trecerii de partea turcilor (serisoarea falsă atribuită lui Vlad), pentru ca Matei Corvin să justifice înaintea Europei de ce nu l-a ajutat pe Vlad Țepeș, cheltuind în scopuri personale banii dați de papă și venețieni. Tot de la curtea lui Matei Corvin au plecat și cea de-a doua serie de povestiri despre „Dracula” (broșurile tipărite (incunabulele) în limba germană între 1480—1490 la Augsburg, Striasburg, Bamberg, Nürnberg) și versiunea rusă din același timp, care slujeau tot scopuri politice.

1462—1475 — Ani lungi de temniță la castelul Vișegrad (în ultimul timp se crede că ar fi stat aici doar patru ani, fiind apoi mutat la Pesta).

1468 — Moare Skanderbeg, conducătorul forțelor antiotomane din Albania.

1468—1474 — Turcii înaintază prin Dalmația și Istria până la Friul, amenințând nu numai regatul maghiar ci și Italia de nord.

La asediul cetății Scodra (**1474**) ienicerii strigau : „la Scodra ! la Roma !” De la Scodra beglerbegul Rumeliei, Soliman Hadîmbul, a fost trimis asupra lui Ștefan cel Mare în Moldova.

1475 ianuarie 10 — Marea biruință de la Vaslui a lui Ștefan cel Mare asupra turcilor, ajutați de Radu cel Frumos cu 17.000 de oameni. Ștefan cel Mare instalează pentru a patra oară în Țara Românească pe Basarab III zis Laiotă, văr de al doilea al lui Țepeș, dar acesta înțelegând că nu se va putea menține nici acum, se duce la Constantinopol în primăvară, obținând de la sultan recunoașterea domniei.

1475 vara — Ștefan cel Mare se adresează prin solii săi regelui Matei Corvin (căruia la **12 iulie** îi depune jurământ de credință, pentru a obține sprijin împotriva campaniei pe care o pregătea Mehmet II), cerînd să-l reînscăuneze pe Vlad Țepeș în Țara Românească. Mărturiseste chiar Ștefan : „*eu cerusem ca voievodul Basaraba (Laiotă) să fie alungat din cealaltă țară românească și să fie pus acolo un domn creștin, anume Dracula, cu care ne putem înțelege împreună*” (adică Ștefan, Vlad și Matei) (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 349).

Vlad Țepeș e scos din închisoare (după o părere mai nouă — C. C. Giurescu, D. C. Giurescu —, aceasta s-ar fi petrecut în 1466), i se dă apoi o locuință la Pesta (amintită de una din „povestiri”) și e recunoscut ca domn al Țării Românești. Solii lui Ștefan cel Mare, înapoiindu-se de la Buda, cereau regelui să-l trimită îndată cu oști în țara sa.

Matei Corvin îl trimite însă cu oștile sale într-o campanie antiotomană în Serbia, unde obține succese însemnate.

1476 ante 20 iulie — Vlad Țepeș trimite un sol (Ladislau) la Ștefan cel Mare anunțându-l, din tabăra de la Mediaș, că vine în ajutorul său cu căpitanul Ștefan Báthory și 30 000 de oșteni din Transilvania ; să nu dea lupta cu Mehmet II până nu-și vor uni oștile.

1476 iulie 26 — Ștefan cel Mare e înfrânt în bătălia de la Valea Albă-Râzboieni, dar cetățile moldovene rezistă lui Mehmet al II-lea, care la 10 august dă ordin de retragere. Până la sfârșitul lunii, turcii slăbiți de foamete și boli, și hărțuiți până la Dunăre, se retrag. Rezultatul final al campaniei e favorabil lui Ștefan cel Mare.

1476 noiembrie — Campania pentru reinstalarea lui Vlad Țepeș în Țara Românească și alungarea lui Basarab Laiotă, care ajutase cu 9 000 de oșteni pe Mehmet II în luptele din Moldova și avea în țară 18 000 de turci. Vlad Țepeș venea cu oaste din Transilvania (la 7 octombrie era la Brașov, confirmând orașului și Țării Birsei privilegiile comerciale mai vechi), iar Ștefan cel Mare se îndrepta din Moldova în ajutorul său. Înainte de 8 noiembrie când se afla deja la Tîrgoviște, Vlad înfringe pe Basarab Laiotă într-o luptă grea, în care pier 10 000 de oameni. La 16 noiembrie Țepeș intră în București, urmărind pe Laiotă, și primește jurământul de credință al boierilor.

1476 noiembrie 26 — Marea adunare a țării recunoaște în unanimitate pe Vlad Țepeș ca domn „cu mare cinste”. Poporul adunat a cerut ca Vlad și Ștefan cel Mare, care sosise cu oștile sale, participând la adunare „să-și jure între ei dragoste și alianță, astfel că întreagă acea țară (Românească) s-a încredințat că turcul nu-i va mai da de grije” (N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 59). La plecare Ștefan cel Mare a lăsat lui Țepeș, la cererea acestuia, 200 de curteni (categorie de oșteni) moldoveni spre pază. Domnul muntean știa că boierimea nu-l va sprijini și previziunea i s-a împlinit.

1476 sfârșitul lui decembrie — 1477 începutul lui ianuarie — Basarab Laiotă se reîntoarce și în lupta care a avut loc, „apropiații lui” Vlad (spune o „povestire” din acea vreme), deci boieri, l-au asasinat cu sulițele, după ce apucase să taie cu sabia cinci atacatori. Ștefan cel Mare nota cu amărăciune că „necredinciosul Basaraba” întorcându-se numai decît, „îl găsi singur și-l omori”. Țepeș nu apucase deci să-și adune oastea. După informații ulterioare a fost asasinat de boieri, deoarece refuzase să se înfeleagă cu turcii. Capul i-ar fi fost — după Bonfinius — trimis sultanului. O relatare venețiană de la 1 februarie 1477 afirmă că a fost ucis de turci (A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 30).

— Mormîntul nu i se cunoaște. Ar putea fi însă cel descoperit în partea de nord a pronaosului bisericii mănăstirii Snagov, despre care unii cercetători cred că a fost al marelui voievod, de la a cărui moarte se împlinesc în 1976 500 de ani, prilej de adîncă cinstire.

II. BIBLIOGRAFIE

„VLAD ȚEPEȘ“

IZVOARE DOCUMENTARE ȘI NARATIVE

„Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena”, 1970, p. 145—147.
[Scrisoarea lui Vlad Țepeș către Matei Corvin, anunțîndu-i ridicarea la luptă antiotomană (traduceri și la N. Iorga, *Scrisori de boieri*.)

Scrisori de domni, ed. III-a, Vălenii de Munte, 1931, p. 164—167; fragmente la D. C. GIURESCU, *Țara Românească în secolele XIV—XV*, București, 1973, p. 393—394 etc.).

- BIANU I., *Ștefan cel Mare. Cîteva documente din arhivul de stat de la Milan*, în „Columna lui Traian”, S. N., 1883, nr. 1—2, p. 34—41 [Relatări din 1462 ale lui Petrus de Thomasiis, ambasadorul dogelui Venetiei la Buda și Aloisio Gabriel, rector de Candia, în legătură cu sfârșitul domniei lui Vlad Țepeș și expediția lui Mehn et al II-lea, în Țara Românească].
- BOGDAN IOAN, *Documente și regește privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, 1902.
- BOGDAN IOAN, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, I, ed. II-a, București, 1905.
- BOGDAN IOAN, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913 [Documente privind relațiile lui Ștefan cel Mare cu Matei Corvin și Vlad Țepeș în 1475—1476].
- BOGDAN IOAN, *Narațiunile germane și rusești asupra lui Vlad Țepeș*, în *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui. Studiu critic*, București, 1896 [Publică textul lor, cu unele comentarii].
- BOGREA V., *Un umanist în jurul despre noi*, în „Revista istorică”, VI (1920), nr. 7—9, p. 180—181 [Ianus Pannonius, cf. *sub voce*. Se publică textul acestuia despre captivitatea lui Vlad Țepeș, după ediția operelor sale din Utrecht, 1784].
- BONFINIUS ANTONIUS, *Rerum Ungaricarum decades quator, cum dimidia*, Basel, 1543, 1568, Cluj, 1565, Frankfurt am Main, 1581, Hanau, 1606, Köln, 1690, Bratislava, 1744, Buda, 1770, Leipzig, 1771.
- BUHĂESCU VASILE cămărașul, *Istoria Țării Românești și a Moldovei*, ed. E. M. KRETZULESCU, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XIV (1913), p. 160.
- CALLIMACHUS PH., *De rebus a Vladislao polonorum atque hungarorum rege gestis*, în *Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini*, ed. I. G. SCHWANDTNER, Viena, 1746.
- <CANTACUZINO M. banul>, *Istoria politică și geografică a Țării Romanesci de la cea mai veche a sa întemeiere pînă la anul 1774*, traducere de G. SION, București, 1863 p. 129—130.
- <CANTACUZINO M. banul>, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. IORGA, București, 1902, p. 65—67 [Prezentare a domniei lui Vlad Țepeș, după izvoare bizantire; cu știri care nu se află în alte locuri].
- CANTEMIR DIMITRIE, *Istoria Imperiului otoman*, ed. I. HODOȘ, București, 1876, p. 149 [Explică numele lui Țepeș].
- Călători străini despre țările române*, I, ed. M. HOLBAN, București, 1968 [Relatăriile lui Walerand de Wavrin, Constantin Mihailovici de Ostrovița, Ladislau, trimisul lui Vlad Țepeș, M. Bocignoli, A. Verancesic, F. Petančić, Enea Silviu Piccolomini, N. Olahus, S. Münster].
- CÂNDEA VIRGIL, *Letopisețul Țării Românești (1292—1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în „Studii”, XXIII (1970), nr. 4, p. 681 [Date sumare despre Vlad Țepeș: „ar fi făcut un oraș la Poenari”, mănăstirea Snagov și a domnit 15 ani!].

- CHALCOCONDIL LAONIC, *Expuneri istorice*, ed. V. GRECU, București, 1959.
- Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici et Transilvanici*, I, ed. J. TRAUŠCH, Brașov, 1847.
- COLIBĂȘIANU CONST., *Un document de la Vlad Țepeș*, în „Columna lui Traian”, VII (1876), S. N., I, p. 468—469 [Actul intern din 1486 aprilie 23 este de la Vlad Călugărul, confundat cu Vlad Țepeș].
- CONDURATU C. GR., *Michael Beheims Gedicht über den Woiwoden Wlad II. Drakul. Mit historischen und kritischen Erläuterungen*, București, 1903 [Textul cronicii în versuri a lui M. Beheim și câteva broșuri despre Vlad Țepeș].
- CRITOBUL DIN IMBROȘ, *Din domnia lui Mahmed al II-lea anii 1451—1467*, ed. V. GRECU, București, 1963, p. 290—294 [Despre expediția sultanului împotriva lui Vlad Țepeș, în 1462].
- Cronici turcești privind țările române*, Extrase, I, ed. M. GUBOGLU, M. MEHMED, București, 1966 [Despre Vlad Țepeș: Enveri, Orudj bin Adil, Tursun bei, Așik pașa zade, Mehmed Neșri, Cronicile anonime, Șemseddin Ahmed, Lütfi pașa, Mehmed pașa Küciük Nișandji, Sa'adeddin, Mehmed bin Mehmed, Kodja Husein, Kara Celebi zade], vol. II, ed. M. GUBOGLU, București, 1974 [Solakzade].
- DLUGOSZ JAN, *Historiae polonicae*, II, Leipzig, 1712, col. 551 [Despre campania lui Vlad Țepeș, în alianță cu Ștefan cel Mare, la 1476].
- Documenta Romaniae Historica*, B, Țara Românească, I, ed. P. P. PANAITESCU, D. MIOC, București, 1966 [Documentele interne și daniile la Muntele Athos; texte originale, traduceri și mențiuni].
- Documente privind istoria României*, B. Țara Românească, veac XIII, XIV și XV (1247—1500), București, 1953 [Traducerea documentelor interne].
- DONADO DA LEZZE, *Historia Turchesca (1300—1514)*, ed. I. UTSU, București, 1909.
- DUCAS, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*, ed. V. GRECU, București, 1958.
- EBENDORFER THOMAS, *Chronica regum Romanorum*, în „Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung”, III, E. B., Innsbruck, 1890—1894, p. 202—204 [Reproduce cea mai veche „povestire” despre Vlad Țepeș, din 1462].
- ESARCU C., *Ștefanu celu Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, București, 1874 [Acte din 1477, privind redobândirea scaunului Țării Românești de către Vlad Țepeș, cu ajutorul lui Ștefan cel Mare].
- ESARCU C., *O relațiune contimpurană inedită despre Ștefan cel Mare 1476 din Biblioteca Marciană din Veneția*, în „Columna lui Traian”, VII (1876), S. N., I, p. 376—380 [Relatarea lui Baltasar de Piscia, din 16 septembrie 1476, despre succesele lui Vlad Țepeș în Țara Românească].
- FOTINO DIONISIE, *Istoria generală a Daciei, sau a Transilvaniei, Țerei Muntenesci și a Moldovei*, II, traducere G. ȘION, București, 1859.
- FRAKNÓI VILMOS, *Mátyás Király levelei. Külügyi osztály* (Scrisorile regelui Matias. Corespondența externă), I, (1458—1473), Budapesta, 1893.

- GEORGESCU I. I., *O copie necunoscută a Letopisețului Cantacuzinesc*, în „Mitropolia Olteniei”, XIII (1961), nr. 7—9.
- GÜNDISCH GUSTAV, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, V (1438—1457), București, 1975.
- H(AȘDEU B. P.), *Nota la documentul lui Vlad Țepeș din 1486*, în „Columna lui Traian”, VII (1876), S. N., I [Sumară analiză a documentului intern, considerat din vremea lui Vlad Țepeș].
- HELTAI GASPAR, *Chronica az Magyaroknak dolgairol ...* (Cronica despre faptele ungarilor ...), Cluj, 1575 [Despre captivitatea lui Vlad Țepeș la Buda, restaurarea lui în 1476 și uciderea lui de către turci. Domnul e caracterizat drept blind și drept față de săraci și negustori, p. 127. Cf. și A. VERESS, *Bibliografia română-ungară*, I, p. 38].
- HORVÁTH ADAM, *Hunniás, vagy Magyar Huniadi ...* (Hunniás, sau Huniadul maghiar ...), Győrben, 1787, p. 35—36. (Despre relațiile între Iancu de Hunedoara și Vlad Țepeș înaintea domniei).
- HUBERT LEOPOLD, *Documenta historica*, Varșovia, 1861.
- HURMUZAKI EUDOXIU, *Documente privitoare la istoria românilor*, II¹, București, 1891.
- Hurmuzaki — N. DENSUȘIANU, *Documente privitoare la istoria românilor*, II², București, 1891.
- HURMUZAKI EUDOXIU, *Documente privitoare la istoria românilor*, VIII, București, 1894.
- Hurmuzaki — G. MÜENU, C. LITZICA, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIV¹, București, 1910.
- Hurmuzaki — N. IORGA, *Documente privitoare la istoria românilor*, XV¹, București, 1911.
- IANUS PANNONIUS, *Illius antiquis vatibus comparandi ... Opera Ioannis Sambuci ...*, Viena, 1569 [Despre captivitatea lui Vlad Țepeș, f. LXVII].
- IOANNES DE THUROCZ, *Cronica Hungarorum ...*, în *Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini*, ed. I. G. SCHWANDTNER, Viena, 1746.
- IORGA N., *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, III, București, 1897, p. 14, 39, 58—59, 83—84, 86 [Cronici venetiene și socotelile Căței despre campania din 1462, luptele cu Basarab Laiotă în 1476].
- IORGA N., *Încă ceva despre Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare*, în „Convorbiri literare”, XXXVIII (1904), p. 381—382 [*Chronicon Mellicense* despre Vlad Țepeș, la anii 1456 și 1461].
- IORGA N., *Acte din Florența privitoare la epoca lui Ștefan cel Mare*, în *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, XVI, București, 1909, p. 118—119 [Mărturie privitoare la participarea lui Vlad Țepeș la campaniile din 1475—1476].
- IORGA N., *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. III-a, Vălenii de Munte, 1931, p. 161—167, 171.
- Istoria Țării Românești, 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. GRECESCU, D. SIMONESCU, București, 1960.
- KARADJA CONSTANTIN I., *Incunabilele povestind despre cruzimile lui Vlad Țepeș*, în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 196—206 [Șase incunabile, ultimul apărut la Strasburg în 1500 reprodus textual].

- KATONA ŠT., *Epitome chronologica rerum hungaricarum, transsilvanicarum et illyricarum*, II, Buda, 1796.
- ⟨LEUNCLAVIUS H.⟩, *Neuwe Chronica Türchischer Nation von Türken selbsbeschrieben ...*, Frankfurt am Mayn, 1590, p. 26 [Mențiune a campaniei lui Mehmet II din 1462].
- LEWICKI ANATOL, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, III, 1392—1501 (*Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, XIV), Cracovia, 1894.
- Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae ad romanos pontifices*, în *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*, S. I., vol. VI, Budapesta, 1891 [Documente referitoare la activitatea lui Vlad Țepeș în anii 1475—1476].
- MODRUSSA N. DE, *Historia de bellis Gothorum*, ed. G. MERCATI, *Notizie sopra Niccolò Modrussiense*, în *Opere minori*, IV, Vatican, 1937, p. 247—249 [Relatare asupra înfățișării lui Vlad Țepeș și a luptelor sale din 1462, îndeosebi a atacului de noapte din iunie].
- Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, XXII, Zagreb, 1891.
- MÜNSTER SEBASTIAN, *Cosmographia Universalis*, Basel, 1559, p. 920. [Despre Vlad Țepeș, după Bonfinius. Îl socotește: „de o cruzime și o dreptate nemaipomenită].
- NAGY IVÁN, B. NYÁRY ALBERT, *Magyar diplomáciai emlékek. Mátyás király korából 1458—1490* (Documente diplomatice maghiare. Epoca regelui Matias 1458—1490), I—II (*Monumenta Hungariae Historica. Acta Extera*, IV—V), Budapesta, 1876—1877.
- NICOLAESCU ȘT., *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI. Privilegii comerciale, scrisori domnești și particulare din arhivele Sibiului, Brașovului și Bistriței din Transilvania*, București, 1905.
- PANAITEȘCU P. P., *Documentele Țării Românești*, București, 1938.
- PICCOLOMINI ENEA SILVIU, *Commentarium rerum memorabilium quae temporibus suis contingerunt ...*, Roma, 1583 [Despre domnia și firea lui Vlad Țepeș, înregistrând cea mai veche „povestire” despre acesta, din 1462; cf. și ed. Frankfurt, 1614, p. 296—297; *Commentari*, IV, ed. G. BERNETTI, Siena, 1974, p. 255—261].
- PROMONTORIO I. DE, *Governo et Entrate dell'Gran Turco (1475)*, în *Izvestia na istoricescoto druzestvo v Sofia*, IX (1929), p. 63 [Mențiune despre tributul lui Vlad Țepeș].
- Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, IV—V, Brașov, 1903—1909.
- RADU POPESCU VOINICU, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. GRECESCU, București, 1963.
- RĂDULESCU-CODIN C., *Ingerul românului. Povești și legende din popor*, București, 1916, p. 83—86 [Legendă din județul Argeș despre relațiile lui Vlad Țepeș cu turcii].
- SPHRANTZES GEORGIOS, *Memorii 1401—1477*, ed. V. GRECU, București, 1966.
- Székelly cklevéltár* (Documente secuiești), ed. SZABÓ KÁROLY, III, (1270—1571), Cluj, 1890, p. 69 [Act din 1458 februarie 27 privitor la relațiile comerciale ale Brașovului cu Țara Românească].

- ȘINCAI GH., *Chronica românilor și a mai multor némuri*, II, 1440—1614, București, 1886.
- TELEKY J., *A huniadyak kora Magyarországon* (Epoca Huniazilor în Ungaria), IX, Pesta, 1857.
- TOCILESCU GRIGORE, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346—1603*, (Viena), București, 1931.
- VERESS A., *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I (*Fontes rerum Transylvanicarum*, IV), Budapesta, 1914 [Documente referitoare la activitatea lui Vlad Țepeș în perioada 1475—1477].
- VERESS A., *Bibliografia română-ungară*, I—II, București, 1931.
- Viața lui Vlad Țepeș. Povestire despre Dracula Voievod*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. PANAITESCU, București, 1959, p. 196—214 [Versiunea slavă, după manuscrisul cel mai vechi și mai complet, necunoscut lui I. Bogdan].
- VIGNA AMEDEO, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria dell' ufficio di S. Giorgio (1453—1475)* III, Genova, 1879.
- VISOVATI K., *O „Secule Draculovicie (Dragulovicie)” jugoslavijskih narodnih pesen*, în „Slavia”, XIV, 1—2, Praga, 1935—1936, p. 160—163 [Cîntec sîrbesc despre lupta de la Varna (1444), în care personajul „Secula Draculovici” reprezintă contopirea banului slavon Secula cu Vlad (Dracula)].

LUCRĂRI GENERALE PRIVIND EPOCA LUI VLAD ȚEPEȘ.
SINTEZE DE ISTORIE A ROMÂNILOR

- BABINGER FR., *Mahomed II le Conquérant et son temps (1432—1481). La grand peur du monde au tourant de l'histoire*, Paris, 1954.
- BABINGER FR., *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, München, 1962.
- ELEKES L., *Mátyás és kora* (Epoca lui Matias), Budapesta, 1956.
- ENGEL JOHANN CHRISTIAN, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, p. 173—179.
- FLORIAN AARON, *Idee repede de Istoria Prințipatului Țării Rumânești*, I, București, 1836.
- FRÁKNÓI VILMOS, *Mathias Corvinus, König von Ungarn*, Freiburg in Breisgau, 1891.
- GIURESCU CONSTANTIN C., *Istoria românilor*, II¹, București, 1940.
- GIURESCU C. C., DINU C. GIURESCU, *Istoria românilor*, II, București, 1976.
- GIURESCU DINU C., *Țara Românească în secolele XIV și XV*, București, 1973.
- GUILLET (G. DE SAINT GEORGES), *Histoire du règne du Mahomed II empereur des turcs*, I, Paris, 1681, ed. II-a, 1690, p. 463—485 [Relatare asupra campaniei din 1462].
- HAMMER J., *Histoire de l'Empire ottoman, depuis origines jusqu'à nos jours*, III, Paris, 1836.
- HANTSCH HUGO, *Die Geschichte Osterreichs*, I, Graz Viena—Köln, 1969.
- HELIADÉ (RĂDULESCU) J., *Prescurtare de historia românilor sau Dacia și Romania*, București, 1861, ed. II-a, 1870.

- INALCIK HALIL, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300—1600*, Londra, 1973.
- IORGA NICOLAE, *Istoria românilor*, IV, București, 1937.
- Istoria României*, II, București, 1962, (p. 465—477, autori: B. Cămpina, Șt. Ștefănescu).
- KOGĂLNICEANU MIHAIL, *Histoire de la Valachie de la Moldavie et des Valaques transdanubiens. Tom premier. Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie (1241 — 1792)*, în *Opere*, II, *Scrieri istorice*, ed. AL. ZUB, București, 1976.
- LAURIANU A. TREB., *Istoria românilor*, III, Iași, 1853.
- MEHMED MUSTAFA ALI, *Istoria turcilor*, București, 1976.
- NEHRING KARL, *Matthias Corvinus, Kaiser Friederich III und das Reich. Zum hunyadisch — habsburgischen Gegensatz im Donauraum*, München, 1975.
- XENOPOL A. D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, IV, ed. III-a, I. VLĂDESCU, București, 1927.

LUCRĂRI SPECIALE

- A(NDREESCU) ȘT., *Un moldovean printre dregătorii lui Țepeș*, în „Magazin istoric”, VI (1972), nr. 6, p. 84 [Moldovean spătar, cunoscut numai după poreclă, a cărui prezență în divanele lui Vlad Țepeș din 16 aprilie 1457 și 20 septembrie 1459, dovedește legătura, și prin schimbul de dregători, între țările române].
- ANDREESCU ȘTEFAN, *Un nou punct de vedere în discuția asupra versiunii slave a „Povestirilor despre Dracula voievod”*, în „Glasul Bisericii”, București, XXXIV (1975), nr. 1—2, p. 121—130 [Există o legendă balcanică despre Vlad Țepeș, avînd puncte comune cu cronica lui Chalcocondil].
- ANDREESCU ȘTEFAN, *Premières formes de la littérature historique Roumaine en Transylvanie. Autour de la version slave des récits sur le voïévode Dracula*, în „Revue des études Sud-Est Européennes”, XIII (1975), nr. 4, p. 511—524 [Versiune franceză a studiului precedent].
- ANDREESCU ȘTEFAN, *Războiul cu turcii din 1462*, în „Revista de istorie”, XXIX (1976), nr. 11.
- ANDREESCU ȘTEFAN, *Vlad Țepeș (Dracula). Între legendă și adevăr istoric*, București, 1976, 30 p.
- BALOTA ANTON, *Pandele Olteanu. Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XIII (1962), nr. 1, p. 90—97 [Recenzie la cartea lui P. Olteanu, considerînd că „Povestirile” nu pot aparține literaturii slavone, ci inițial celei medio-bulgare].
- BĂLCESCU NICOLAE, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, în *Opere*, I, *Scrieri istorice, politice și economice 1844—1847*, ed. G. ZANE, E. G. ZANE, București, 1974, p. 61, 68.
- BERZA M., *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în „Studii și materiale de istorie medie”, II (1957), p. 27—28 [Cuantumul tributului plătit de Vlad Țepeș: 10000 de galbeni].

- BINDER PAVEL, *Itinerarul transilvănean al lui Vlad Țepeș*, în „Revista de istorie”, XXVII (1974), nr. 10, p. 1537—1542 [Încercare de precizare a localităților pe unde au trecut oștile lui Vlad Țepeș în cursul campaniilor din Transilvania].
- BLEYER J., *Beheim Mihály élete és művei a magyar történelmi szempon-tjából* (Viața și operele lui Mihail Beheim din punct de vedere al istoriei maghiare), Budapesta, 1902.
- BLEYER J., *Ein Gedicht Michael Beheims über Wlad IV—Woiwoden der Walachei (1454—1462)*, în „Archiv des Vereins für Siebenburgische Landeskunde” N. F., XXXI (1903).
- BODOGAE TEODOR preot, *Ajutoarele românești la mînăstirile din Sfîntul Munte Athos*, Sibiu, 1941, p. 244—245 [Dania lui Vlad Țepeș la mînăstirea Filoteu].
- BOGDAN IOAN, *Vlad Țepeș în Muntenia. 1456—1462. 1476*, în *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui. Studiu critic*, București, 1896 [Accentuează subiectiv latura crudă a lui Țepeș, lăsîndu-se influențat de „povestirile” pe care le editează. Trebuie folosit cu mult discernămint].
- BOGDAN IOAN, *Luptele românilor cu turcii pînă la Mihai-Viteazul*, București, 1898, p. 20 [Pe aceeași linie cu tezele din lucrarea precedentă, consideră că : „Politica antiturcească a lui (Vlad Țepeș) n-a avut nici un rezultat bun pentru țară ; rezultatul ei a fost întărirea influenței turcești ...”].
- BOGREA V., *Mărunțișuri istorico-filologice, XII. Încă o pomenire germană a lui Țepeș*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, II (1923), București, 1924, p. 359—362 [Poemul din veacul XIV „Die Mörin” al lui Hermann von Sachsenheim ; Consideră că epitetul „Dracul” nu vine de la ordinea Dragonului, pe care-l avea Vlad Dracul, ci este un nume, eventual satiric, ca oricare altul].
- BOLDUR V. ALEXANDRU, *Un român transilvănean autor presupus al „Povestirii ruse despre Dracula”*, în „Apulum”, Alba Iulia, 1970, p. 67—77.
- BOLINTINEANU DIMITRIE, *Viața lui Vlad Țepeș Vodă*, București, 1863, 81 p. [Narațiune istorică].
- BRÂNZEU F., *Vlad l'Empaleur dans la littérature turque*, în „Revista istorică română”, XVI (1946), nr. 1, p. 68—71 [Romane istorice închinat lui Vlad Țepeș, apărute la Istanbul în 1928 și 1936].
- CANTACUZINO GH. I., *Cetatea Poenari (sec. XV—XVI)*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, XXII (1971), nr. 2, p. 263—289.
- CANTACUZINO GH. I., *Date noi privind cetatea Poenari (sec. XIV—XVI)*, în „Studii și comunicări”, Pitești, 1971, p. 209—216.
- CAZACU MATEI, *Precizări privind cronologia domniilor munteni din deceniul 5 al secolului al XV-lea*, în „Studii”, XXII (1970), nr. 3, p. 608 [Despre moartea fratelui mai mare al lui Vlad Țepeș, Mircea, în 1447, și pedepsirea ucigașilor de către Țepeș].
- CAZACU MATEI, *Vlad Țepeș erou de epopee*, în „Magazin istoric”, IV (1970), nr. 6, p. 25—31.
- CAZACU MATEI, *L'impact ottoman sur les Pays Roumains et ses incidences monétaires (1452—1504)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XII (1973), nr. 1.

- CAZACU MATEI, *À propos du récit russe „Skazanie o Drakule voevode”*, în „Cahiers du Monde russe et soviétique”, XV (1974), nr. 3—4.
- CERNOVODEANU DAN, *Contribuții la studiul însemnelor heraldice ale lui Vlad Țepeș*, în „Revista de istorie”, XXIX (1976), nr. 11.
- CHIRCĂ H., *Comentariu istorico-filologic asupra hrisovului din 20 septembrie 1459 (cuprinzând prima mențiune despre orașul București)*, în „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 5—7.
- CÎMPINA BARBU T., *Complotul boierilor și „răscoala” din Țara Românească din iulie — noiembrie 1462*, în „Studii și referate privind istoria României”, I, București, 1954, p. 599—624.
- CÎMPINA BARBU T., *Victoria oștii lui Țepeș asupra sultanului Mehmed al II-lea (cu prilejul împlinirii a 500 de ani)*, în „Studii”, XV (1962), nr. 3, p. 533—555.
- CONDURATU GRIGORE C., *Încercări istorice. Relațiunile Țerii-Românești și Moldovei cu Ungaria — Până la anul 1526 —*, București, 1898, p. 148—156, 161—166 [Despre venirea în scaun a lui Vlad Țepeș, campania din 1462, și domnia din 1476].
- DAN MIHAIL P., *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII—XVI*, Sibiu, 1944, p. 164—170 [Arestarea lui Vlad Țepeș în 1462 la Piatra Craiului, de către celul Jan Jiškra din Brandýs, căpitan în solda lui Matei Corvin, la ordinul acestuia din urmă].
- DRULĂ GH., *Cetatea Chilia*, în „Tinerețea”, VIII (1942), S. II, nr. 3, p. 1—2, nr. 4—5, p. 2 [Desbete părerile asupra conflictului dintre Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș].
- DUMITRIU GH., preot, *Pe urmele unor săpături*, în „Amvonul”, XXI (1942), nr. 4—6 [Despre mănăstirea Snagov în vremea lui Vlad Țepeș și mormîntul acestuia în partea de miazănoapte a bisericii].
- FLORESCU GEORGE D., *Divanele domnești din Țara Românească*, I (1389—1495), București, 1943.
- FLORESCU RADU, RAYMOND T. Mc. NALLY, *Dracula. A Biography of Vlad the Impaler (1431—1476)*, New York, 1973, XIV + 242p.
- GHBĂNESCU GH., *Vlad Țepeș (Studiu critic)*, în „Arhiva” Organul Societății Științifice și Literare din Iași, VIII (1897), nr. 7—8, p. 373—417; nr. 9—10, p. 497—520 [Vede în Vlad Țepeș, și Ivan cel Groaznic cu care îl compară: „domni ce au dus țara lor pe o cale de propășire, relativ cu timpul și cu mijloacele lor”].
- GIRAUDO GIANFRANCO, *Drakula. Contribuți alla storia delle idee politiche nell'Europa Orientale alla svolta del XV secolo*, Veneția, 1972, 159 p. [Examen filologico-istoric al versiunii slave a „Povestirilor despre Dracula” și al receptării ei în Rusia medievală].
- GIURESCU C. C., *O biserică a lui Vlad Țepeș la Tîrșor*, în „Buletinul Comisiei monumentelor istorice”, XVII (1924), fasc. 40, p. 74—75 [Pisania bisericii, terminată la 24 iunie 1461].
- GIURESCU C. C., *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, București, 1966 [Reședința lui Vlad Țepeș de la București și prima atestare documentară cunoscută a orașului].
- GIURESCU C. C., *Istoricul orașului Brăila. Din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, București, 1968, p. 64.
- GIURESCU C. C., *Jurnal de călătorie în America*, București, 1968, p. 251—258 [În anexă: conferință despre Vlad Țepeș].

- GIURESCU C. C., *Dracula historico origen de una legenda*, în „Historia y vida”, Barcelona-Madrid, VI (1973), nr. 3(60) p. 54—69.
- GIURESCU C. C., *Viteazul și temutul Vlad Țepeș*, în „Magazin istoric”, VIII (1974), nr. 3, p. 3—12 [Reproducere în cea mai mare parte a textului din *Istoria românilor*, II¹, București, 1940, p. 43—48. Articol publicat și în revista „Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul, 1976, nr. 6].
- GUȚIA IOAN, *Il nome di Dracula*, în „Archivio Glottologico Italiano”, LVII, nr. 2, Firenze, 1972, p. 141—152.
- GÜNDISCH GUSTAV, *Cu privire la relațiile lui Vlad Țepeș cu Transilvania în anii 1456—1458*, în „Studii”, XVI (1963), nr. 3, p. 681—696.
- GÜNDISCH GUSTAV, *Vlad Țepeș und die sächsischen Selbstverwaltungsgebiete Siebenbürgens*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, VIII (1969), nr. 6, p. 981—992 [În anexă două documente din octombrie 1460].
- HĂȘDEU B. P., *Filosofia portretului lui Țepeș, schiță iconografică*, București, 1864 [Studiu de fizionomie, după metoda timpului, considerând că: „ochii și nasul lui Țepeș ne amintesc pe Cezar Borgia și pe Shakespeare”].
- HUBAY ILONA, *Magyar és magyar vonatkozású röplakok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi könyvtárban 1480—1718* (Foi volante, gazete și pamflete ungurești sau privitoare la Ungaria, păstrate în Biblioteca Națională din Budapesta 1480—1718), Budapesta, 1948.
- HUBAY ILONA, *Egykorú újságlap Drakula Wajdáról* (Foaie contemporană despre voievodul Dracula), Budapesta, 1948.
- ILIESCU OCTAVIAN, *A fost monetărie la București în evul mediu?*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie”, Muzeul de istorie a municipiului București, VIII (1971), p. 103—110 [Consideră că a existat o monetărie la București între anii 1462—1477, dar problema emisiunilor monetare ale lui Vlad Țepeș rămâne încă deschisă].
- IONAȘCU ION, *Mănăstirea Tîrgșor, un fost metoh al spitalului Pantelimon*, București, 1938, 73 p. (extras din „Biserica Ortodoxă Română”, LVI).
- IORGA N., *Studii istorice asupra Chilei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 120—128, 134, 150—151 [Problema ocupării Chilei și campaniile din 1462 și 1476].
- IORGA N., *Note asupra istoriei muntene cu prilejul publicării cronicii lui Pejacevich*, în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, III, București, 1901, p. XXX—XXXIII, XXXVII [Analizeaza autenticitatea scrisorii din 7 noiembrie 1462, care a dus la întemnițarea lui Vlad Țepeș de către Matei Corvin].
- IORGA N., *Lucruri nouă despre Vlad Țepeș*, în „Convorbiri literare”, XXXV (1901), nr. 2, p. 149—161 [Relatări interesante pentru perioada petrecută de Vlad Țepeș în Ungaria după 1462].
- IORGA N., *Contribuții la legăturile literare românești cu rușii și unгурii. I. Ceva nou despre povestea rusească a isprăvilor lui Vlad Țepeș*, în „Analele Academiei Române, M.S.I., S. III, t. XXI, 1939, p. 195—198 [O consideră „un produs popular în continuă dezvoltare”].
- IORGA N., *Istoria armatei românești*, ed. N. GHERAN, V. IOVA, București, 1970, p. 59—64, 87—89 [Campania din 1462 și restabilirea lui Vlad Țepeș în 1476].

- ~~ISPIRESCU PETRE, *Povesti despre Vlad Vodă Țepeș. Operă postumă*, Cernăuți, 1935, 32 p., extras din „Făt-Frumos”.~~
- KERTBENY, *Ungarn betreffende deutsche Erstlings-Drucke 1454—1600*, I, Budapesta, 1880, p. 9—10 [Broșuri despre Vlad Țepeș].
- LAPEDATU ALEX., *Mănăstirea Comana — I. Note istorice* —, în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice”, I (1908), ianuarie-martie, p. 10—11 [Atribuie întemeierea mănăstirii lui Vlad Țepeș, la 1462, după o părere mai veche, neconfirmată temeinic de izvoare].
- LUPESCU A. I. cpt., *Concepția militară a domnilor români în secolul al XV-lea și al XVI-lea, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Ion vodă cel Cumplit și Mihai Viteazul*, în „România Militară”, IV (1901), vol. VII, nr. 2—3.
- LURIA I. S., *Povesti o muntianscom voevode Dracule*, în *Ruskie povesti XV—XVI w.*, Moscova-Leningrad, 1959.
- LURIA I. S., *În legătură cu subiectul povestirilor din secolul al XV-lea despre Dracula (Vlad Țepeș)*, în „Romanoslavica”, X, București, 1964, p. 5—18 [Autorul lor este un rus, diacul F. Kurițin, care scrie pe baza mărturiilor orale culese din țările române și din Ungaria].
- LURIA I. S., *Povesti o Dracule*, Moscova-Leningrad, 1964.
- MANOLESCU RADU, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV—XVI)*, București, 1965, p. 54—59 [Politica lui Vlad Țepeș față de negustorii brașoveni].
- MATEI D., col., *Unele referiri privind tactica militară a lui Vlad Țepeș în războiul antiotoman din anul 1462*, în *File de istorie militară a poporului român*, III, București, 1975, p. 20—37 [Se insistă asupra atacului de noapte a lui Vlad Țepeș, din 16/17 iunie 1462, fără a fi însă utilizată relatarea lui N. de Modrusa].
- MICKIEWICI ADAM, *Cours de litterature slave, professé au Collège de France 1841—1842*, II, Paris, 1860, p. 83—84 [Consideră, într-un anume sens, exagerate povestiri rusești despre Vlad Țepeș, socotind că ele fac aluzie la Ivan cel Groaznic].
- MIHĂILESCU VASILE, *Cum povestesc istoricii despre marii străbuni*, I, București, 1904 [N. Iorga despre Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș].
- MINEA ILIE, *Pierderea Almașului și Făgărașului. Contribuțiuni la domnia lui Vladislav II și Vlad Țepeș*, în „Convorbiri literare”, XLVIII (1914), nr. 2, p. 169—181, nr. 3, p. 271—286, nr. 4, p. 412—421, nr. 5, p. 519—528, nr. 7—8, p. 785—806.
- MINEA ILIE, *Vlad Dracul și vremea sa*, în „Cercetări istorice”, IV (1928), nr. 1, Iași, p. 65—276 [Menționi despre Vlad Țepeș, fiul lui Vlad Dracul].
- Mc NALLY RAYMOND T., RADU T. FLORESCU, *În căutarea lui Vlad Țepeș*, în „Magazin istoric”, III (1969), nr. 12, p. 43—45 [Interesul pentru studiile privitoare la Vlad Țepeș].
- Mc NALLY RAYMOND T., RADU FLORESCU, *In Search of Dracula (a true history of Dracula and vampire legends)*, New York, 1972, 223 p.
- NANDRIȘ GRIGORE, *A Philological Analysis of Dracula and Rumanian Placenames and Masculine Personal Names*, în „The Slavonic and East European Review”, XXXVII (1959), p. 370—377 [Consideră că Dracula înseamnă fiul Dracului (Vlad Dracul)].

- NANDRIȘ GRIGORE, *The historical Dracula. The Theme of His Legend in the Western and in the Eastern Literatures of Europa*, în „Comparative Literature Studies”, University of Maryland, III(1966), nr. 4.
- NICOLAESCU ST., *Istoricul orașului București*, în „București”, III(1937), nr. 1—2, p. 98—101 [Consideră că nu Vlad Țepeș a mutat „capitala” țării la București, ci Radu cel Frumos. În anexă traducerea actelor interne din 20 septembrie 1459 și 10 februarie 1461].
- NICOLAU TEODOR gen., *Apărarea Dunării în trecut*, <București>, 1932, p. 9—12 [Reproduce, după B. P. Hașdeu, memoriile ienicerului sîrb despre campania din 1462, în loc de o contribuție proprie].
- NICOLAU T., gen., *Două erori istorice ... A doua eroare istorică: Cum a capturat Vlad Țepeș pe Hamza pașa*, în „România Militară”, LXXI (1934), nr. 11, p. 63—88, și extras, București, 1934 [Arată că nu e vorba de o ambuscadă, ci de o adevărată campanie cu 10—20 000 de oșteni. Exemplu tipic de surprindere și capturare a oastei otomane. Conține unele exagerări și interpretări forțate].
- OLTEANU PANDELE, *Lexicul povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, în „Revista Universității” (București), Seria Științe sociale, Filologie, 1955, nr. 2—3.
- OLTEANU PANDELE, *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, București, 1961 [Autorul ar fi un supus al lui Matei Corvin, care le-a redactat în slavonă].
- PALL FRANCISC, *De nouveau sur l'action de Ianco de Hunedoara en Valachie pendant l'année 1447*, în „Revue Roumaine d'Histoire” XV (1976), nr. 3, p. 447—463.
- PANAIT I. PANAIT, *Cetatea Bucureștilor în secolele XIV—XV*, în „Revista muzeelor”, 1969, nr. 4, 310—318.
- PANAITESCU P. P., *Vlad Țepeș. O problemă psihologică*, în „Convorbiri Literare”, LXXVI (1943), nr. 5—6, p. 331—348 [Analiză a domniei lui Vlad Țepeș în raport cu „povestirile” despre cruzimile sale].
- PANAITESCU P. P., *Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chilieii*, în „Romanoslavica”, III(1958), p. 107—111 [Între altele problema stăpînirii Chilieii la 1462, și raporturile dintre Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș].
- PANAITESCU P. P., *J. Striedter, Die Erzählung vom walachischen Voyevoden Drakula in der russischen und deutschen Überlieferung*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, II(1963), nr. 1, p. 253—259 [Recenzie la articolul lui J. Striedter, considerînd că elementele noi aduse de acesta în legătură cu originea „povestirilor” despre Vlad Țepeș, nu schimbă rezultatele istoriografiei de pînă atunci].
- PAPACOSTEA ȘERBAN, *Cu privire la geneza și răspîndirea povestirilor scrise despre faptele lui Vlad Țepeș*, în „Romanoslavica”, XIII, București, 1966, p. 159—167 [Pune în circulație textul lui N. de Modrussa despre Vlad Țepeș; considerînd că un prim focar de răspîndire europeană a „Povestirilor” despre Vlad Țepeș s-a aflat la curtea din Buda].
- PAPACOSTEA ȘERBAN, *Girauda Gianfranco, Drakula. Contributi alla storia delle idee politiche nell'Europa Orientale alla svolta del XV secolo*, Veneția, 1972, în „Revue Roumaine d'histoire”, XIII (1974), nr. 5—6, p. 794—798.

- PASCU G., *Numele Dracului în românește*, în „Viața Românească”, 1910, p. 298, și „Archivum Romanicum” V (1921), p. 244.
- POPESCU GRIGORE, *Vlad Țepeș*, București, 1964, 50 p. [Broșură de popularizare].
- RAAB AT., *Zu einigen niederdeutschen Quellen des altrussischen Schifftums* în „Zeitschrift für Slavistik”, II (1958), nr. 2–3, p. 323–335 [În legătură cu izvoarele „povestirilor” despre Vlad Țepeș].
- REZACHEVICI CONSTANTIN, *Apărarea țării — scopul suprem al lui Vlad Țepeș*, „În slujba patriei”, București, XXVIII (1976), nr. 27, p. 1–7.
- ROSETTI DINU V., *Săpăturile arheologice de la Snagov*, I, București, 1935, p. 44–45 [Săpăturile din 1933; încercarea de identificare a mormântului lui Vlad Țepeș].
- SEDELNIKOV A. D., *Literaturnaia istoria povesti o Dracule*, în „Izvestia Akademii Nauk po russkomu iazıku i slovesnosti”, II, Leningrad, 1929 [„Povestirile” slavone despre Vlad Țepeș provin din tradiția orală slavă; editează și cel mai vechi manuscris al lor, din 1490].
- SIMIONESCU ȘTEFANA, *Știri din narațiunile germane despre Vlad Țepeș*, în „Revista de istorie”, XXIX (1976), nr. 11, p. 1721–1729.
- SMOCHINĂ N. P., *Elemente românești în narațiunile slave asupra lui Vlad Țepeș*, Iași, 1939 [Publică și o traducere românească a lor].
- STĂNESCU EUGEN, *Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine dans la littérature historique du Moyen Âge*, în *Nouvelles études d'histoire*, II, București, 1960, p. 276–277, nota 1 [În legătură cu „povestirile” despre Vlad Țepeș].
- STOICESCU NICOLAE, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV–XVII*, București, 1971.
- STOICESCU N., *Două războaie cu pronunțat caracter popular: 1462 și 1476*, în vol. *România și tradițiile luptei armate a întregului popor*, București, 1972, p. 58–64 [Comparație între campaniile antiotomane amintite conduse de Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare].
- STOICESCU NICOLAE, *La victoire de Vlad l'Empaleur sur les Turcs (1462)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XV (1976), nr. 3.
- STOICESCU NICOLAE, *Politica internă a lui Vlad Țepeș*, în „Revista de istorie”, XXIX (1976), nr. 11, p. 1657–1672.
- STOICESCU NICOLAE, *Vlad Țepeș*, București, 1976, 238 p.
- STOIDE CONST. A., *Contribuții la studiul istoriei Țării Românești între anii 1447 și 1450*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol”, X (1973), Iași, p. 163–181 [Autorul crede că Vlad Țepeș a ajuns la domnie după căderea lui Vlad Dracul și s-a menținut în scaun până în 1450, când Iancu de Hunedoara l-a înlocuit cu Vladislav II].
- STRIEDTER J., *Die Erzählung vom walachischen Voyevoden Drakula in der russischen und deutschen Überlieferung*, în „Zeitschrift für slavische Philologie”, Heidelberg, XXIX (1961), nr. 2 [Compară tex-

tele germane și slavone ale „Povestirilor despre Dracula”, stabilind specificul celor două categorii de povestiri].

ȘERBAN CONSTANTIN, *Relațiile lui Vlad Țepeș cu Transilvania și Ungaria*, în „Revista de istorie”, XXIX (1976), nr. 11. ^b

ȘERBĂNEȘCU NICULAE I., *Istoria mînăstirii Snagov*, București, 1944, p. 31—34, 176—177 [Vlad Țepeș ctitor la Snagov și problema mormîntului său].

VRABIE EMIL, *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, în „Romanoslavică”, XIII (1966), p. 229—246 [Crede ca și Ioan Bogdan că sînt opera unui rus].

WATTENBACH WILHELM, *Über den walachischen Woiwoden Wlad IV 1456—1462*, în „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde”, XXVII (1897), p. 331—343 [Analizează comparativ variante ale „Povestirilor despre Dracula voievod”].

XENOPOL A. D., *Lupta între Drăculești și Dănești*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. II, t. XXIX, 1907, p. 197—209, 213—215 [Prezentare a domniilor lui Vlad Țepeș].

ÎNTRE SULTAN ȘI ÎMPĂRAT : VLAD DRACUL ÎN 1438

DE

VIRGIL CIOCÎLTAN

Domnia lui Vlad Dracul este, cu rare episoade clare, un efort remarcabil, dar obscur, de neatîrnare¹. Puținătatea informației ferme face difuz conturul acțiunii sale politice, deși domnul are, în fugara licărire a unor fragmente documentare și narrative, culoare și stil. Cîteva piese sigure canalizează, prin atracția înțelesului, relativ numeroasele izvoare cu știri nedatate, vagi sau contradictorii. În strădania de a vedea marea într-o picătură de apă, istoricul orientează prin focarul citorva certitudini restul nesigur al documentației. El „crează” prin acest transfer de sens o narațiune inteligibilă și plauzibilă, dar nicidecum cu necesitate reală, cel puțin în întregul ei. E firesc, deci, ca o domnie atît de lacunar cunoscută ca cea a lui Vlad Dracul să nască versiuni atît de variate de la istoric la istoric — ba, mai mult, diferite la același autor (Iorga)! — cînd ancheta istoriografică e obligată să apeleze în asemenea măsură la „bun simț”, „logică a faptelor”, „intuiție”, întemeiate și ele pe atitudini critice și concepții individuale diverse. În această situație, un document nou nu completează numai fundamentul factologic, ci poate, în funcție de „greutatea” sa, modifica mersul însuși al demonstrației istorice prin obligatoria contaminare și informare reciprocă a izvoarelor. În consecință, considerăm binevenită prezentarea unui document neutilizat în istoriografia noastră, privitor la expediția turcească în Transilvania din 1438 și la rolul jucat de Vlad Dracul în timpul ei. Chiar dacă acest izvor nu are forța să dărîme o viziune veche, nici material pentru o versiune nouă, rămîne un element util istoriografiei noastre în succesivele tentative de apropiere și apropiere a trecutului.

Documentul pomenit, păstrat la Biblioteca aulică din Viena, a fost publicat de Gustav Beckmann². Este vorba de o scrisoare expeditată la 11 septembrie 1438 din Viena la Basel de către *Jodocus de Helpruna, magister licenciatus* lui *Johann Backensteyn, locumtenens auditoris camere sacri concilii Basiliensis*³. Textul acestui raport, întocmit după însăși mărturia autorului *sicut vidi scripta huc Wienam (sic) et audivi*, e recti-

¹ Singura cercetare monografică consacrată lui Vlad Dracul aparține lui I. Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, în „Cercetări istorice” IV, 1928, p. 66—276.

² *Deutsche Reichstagsakten unter König Albrecht II, Erste Abteilung (1438)*, ed. G. Beckmann, Göttingen, 1957, (reeditare anastatică) în *Deutsche Reichstagsakten*, vol. XIII, p. 523—525, doc. nr. 283 (citată mai jos RTA).

³ Jodocus de Heilbronn (Helpruna), magistru, diacon și capelan în Botenheim (?), identificarea editorului, RTA, XIII, s.v.; Johannes von Bachenstein, paroh și arhidiacon ia Agram (Zagreb), identificarea editorului, *ibidem*, s.v.

fiat și completat de marginalii contemporane, „în cea mai mare parte de altă mină”, după cum constată editorul german; calitatea acestor însemnări, superioară informațiilor lui Jodocus, îl arată pe autorul lor extrem de bine informat despre evenimentele recent petrecute în Transilvania și Țara Românească. Două dintre aceste note marginale poartă mențiunea *retulit capellanus regis*⁴, una chiar cu dezvoltarea *qui ad perscrutandam veritatem sup'r ista desolacione regni missus et* (corect: *est a rege etc.* Din păcate, editorul nu precizează dacă aceste note sînt scrise de aceeași mină ca și celelalte marginalii; nu se pronunță nici dacă persoana a treia singular a lui *retulit* vrea să spună că inspectorul capelan și-a întrebuintat propriul condei sau a furnizat doar știrile celui care le-a însemnat. Fără original sub ochi, chestiunea rămîne deschisă, cel puțin în prima ei parte. Pe cămașa documentului se găsește o adnotare a destinatarului scrisorii, formulată după cele auzite *a nuncio seu latore hujus missive*.

În prezentarea conținutului vom renunța la o caracterizare globală a izvorului, întrucît scrisoarea și marginaliile se pretează la o defalcare a informației în segmente distincte pe care le vom grupa după înțeles, indiferent de ordinea lor din document; aceste unități vor fi confruntate cu izvoarele și studiile cu care au atingere și de care am putut dispune. Un interes mai stăruitor vom acorda episoadelor legate de Vlad Dracul. În final, cîteva considerații asupra campaniei turcești în general.

Pentru a înlesni expunerea vom nota cu (a) fragmentele extrase din scrisoarea lui Jodocus de Heilbronn, cu (b) marginaliile, cu (c) notele provenite de la capelanul regal și cu (d) însemnarea destinatarului. Deși (b) și (c) probabil coincid, le indicăm separat socotind această disociere mai potrivită pentru comentarea documentului.

I.

- (a) *<imperator Turcorum> intravit tertia feria ante festum sancti Laurentii [7 august] terram regis Ungarie fidelium Septemcastrensiu...*
- (c) *Postea circa festum sancti Martini proxime sequens [circa 11 noiembrie] redierunt Turci ad alium districtum regni Ungarie, qui dicitur terra Siculorum...*

Cronologia confruntărilor dintre otomani și vecinii lor de miază-noapte e marcată de cîteva date certe a campaniilor turcești și creștine de mai mare anvergură. Dunărea de jos, centură imperială atît pentru turci cît și pentru regatul maghiar, constituia însă terenul unor ciocniri frecvente — desigur nu *cotidie* cum se exprimă ușor retoric Ioan de Raguza⁵ — între beii de frontieră, oastea Țării Românești și formațiu-

⁴ Capelanul — neidentificat.

⁵ N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, vol. IV, București, 1915, p. 25—30 = idem, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 82—83.

nile militar-administrative (banaturi) din nordul fluviului. Ordinea și desfășurarea lor se înfățișează istoricului de astăzi în bună parte tulbure, dar și pe un instruit contemporan al lor, cum a fost „observantul” franciscan Bartolomeu de Yano, pare să-l exaspereze tenacitatea de insectă cu care turcii își exercită vocația : *sic terque, quaterque, deciesque in anno, nunc huc, nunc illuc, formicarum more euntes et redeuntes*⁶.

În acest capitol ne vom referi doar la evenimentele din 1438, reluându-le pe cele care le-au precedat în partea privitoare la Vlad Dracul.

Nu încapă îndoială că expediția condusă de Murad al II-lea a avut loc în anul 1438, la fel ca și incursiunea ulterioară din secuime. Hammer⁷ e corectat îndreptățit de Zinkeisen pentru că „a contopit” faptele din 1436 și 1438 ;⁸ istoricului din urmă însă, în atât de riguroso gândita sa sinteză a Imperiului otoman, plasează campania, întemeiat pe izvoare osmane, în 1437⁹. Într-adevăr, o parte a cronicarilor turci ca Aşıkpaşazade, Mehmed Neşri, Küçük Nişancı fixează evenimentele în anul hegirei 840 (16 iunie 1436—4 iulie 1437) ; 841 (5 iulie 1437—23 iunie 1438) apare la Oruc bin Adil, Idris Bitlisi, Mehmed bin Mehmed¹⁰. Cronologia oferită de amintitele surse e întârziată și pentru alt episod din această perioadă : campania din 1442 e datată de o cronică anonimă 844 (2 iunie 1440 — 21 mai 1441)¹¹.

Izvoarele documentare occidentale nu numai că risipesc orice îndoială privitoare la anul în care s-a desfășurat campania condusă de sultan, dar precizează luna și chiar ziua începutului ei : scrisoarea trimisă la 12 decembrie 1438 din Constantinopol de Bartolomeu de Yano vorbește în două locuri despre august¹², la care Jodocus de Heilbronn specifică ziua : 7 ale lunii. Deci și anul 841 — congruent cu 1438 numai pînă la 23 iunie — ar trebui respins, intrarea turcilor în Transilvania petrecându-se după această dată.

Dacă am considera corect 7 august ca termen *a quo* al campaniei, conform surselor osmane, oastea sultanului trebuie să fi ieșit din Țara Birsei cel mai curînd la 16 septembrie — durata incursiunii fiind după Koca Hüseyin și Mustafa Ali de 40 de zile —, fie la 21 septembrie (45 de zile după Aşıkpaşazade, Mehmed Neşri și Küçük Nişancı) sau chiar la 7 octombrie, după două luni, cum relatează Sa'deddin și Mehmed bin Mehmed¹³. Aceste socoteli sînt categoric infirmate de o dată certă : la

⁶ J. P. Migne, *Patrologia Graeca*, t. CLVIII, Paris, 1866, col. 1055—1068 semnalat la noi de N. Iorga, *O mențiune neobservată a românilor la bizanțini*, în „Revista istorică”, XIX, 1933, p. 159 ; un studiu exemplar i-a închinat Fr. Pall, *Știri noi despre expedițiile turcești din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 9—28.

⁷ J. von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, ed. II, vol. I, Pesta, 1834, p. 341—343.

⁸ J. W. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, vol. I, Hamburg, 1840, p. 582, nota 1 ; Hammer, *op. cit.*, p. 344, fixează greșit și evenimentele din Serbia : 1438 în loc de 1439.

⁹ J. W. Zinkeisen, *op. cit.*, p. 582, nota 1.

¹⁰ M. Guboglu—M. Mehmet, *Cronici turcești privind țările române, Extrase*, vol. I, Sec. XV — *mișlocul sec. XVII*, București, 1966, paginile în ordinea citării cronicarilor : 111, 121, 292, 53, 167, 404.

¹¹ *Ibidem*, p. 182.

¹² J. P. Migne, *op. cit.*, col. 1058.

¹³ M. Guboglu — M. Mehmet, *op. cit.*, paginile în ordinea cronicarilor menționați : 448, 343, 111, 121, 292, 310, 404.

11 septembrie Jodocus știa în Viena că turcii *exiverunt ... per ... Porciam ...*¹⁴. Așadar, plecarea turcilor trebuie să se fi produs cel mai târziu la sfârșitul lui august, dacă ținem seama de distanța pe care a trebuit s-o străbată din Transilvania sud-estică oricât de rapidul curier. În acest caz se ivește alternativa : sau data de 7 august este greșită sau sursele osmane, chiar cele mai modeste în aprecieri, îi exagerează durata. În favoarea izvoarelor turcești pledează o scrisoare din 10 august a reginei Elisabeta către voievodul Transilvaniei, Dezideriu de Losoncz, prin care îi cere să restituie moșiile confiscate unor nobili, vinovați de a nu fi răspuns chemării sub arme¹⁵. Pentru a da satisfacție acestei date, Fr. Pall este de părere că invazia a avut loc în iunie iulie¹⁶. O notă a capelanului regal, pe care o vom prezenta în lucrarea de față¹⁷, menționează că oastea voievodului ardelean fusese convocată înainte de venirea turcilor — probabil primăvara —, dar că abila manevră a sultanului l-a derutat pe voievod care și-a lăsat prematur oamenii la vatră. Scrisoarea reginei se referă probabil la această inutilă convocare și deci nu contrazice informația lui Jodocus. Un argument în plus, deși nu decisiv, care arată că oștenii transilvani plecaseră deja *ad propria* când sultanul a trecut în teritoriul lor, este furnizat de călugărul George, fostul Captivus Septemcastrensis : padișahul a pătruns *nullo sibi impedimento obstante*¹⁸, turcii neîntîlnind „nici umbră de ghiauri” cum se exprimă Sa'deddin¹⁹. Considerăm prin urmare că începutul campaniei, fixat pe data de 7 august, rezistă în confruntarea cu probele de mai sus, deci perioada petrecută de turci în Transilvania se scurtează considerabil, la vreo 23 de zile numai. La prima vedere, pare puțin credibil ca o armată ocupată atât de intens cu jaful și încărcată cu tot calabalicul pe care îl presupunea participarea personală a sultanului să străbată distanța Porțile de Fier ale Transilvaniei — Bran în vreo 23 de zile, când doar cu asediul Sibiului turcii au cheltuit opt zile²⁰. Și totuși, datarea intrării turcilor în Ardeal făcută de Jodocus pare să supraviețuiască și acestei impresii : în absența unei rezistențe armate, otomanii au prădat „din mers”, după ce se separaseră în grupuri, cum presupune, întemeiat credem, Zinkeisen²¹, iar asediul Sibiului, deși a angajat poate coloana principală a oștirii, n-a împiedicat desfășurarea concomitentă a operațiilor militare în alte sectoare. Bartolomeu de Yano confirmă neașteptat, nu numai luna august, ci și scurtimea duratei, așa cum reiese din textul lui Jodocus de Helpruna : franciscanul aflase la Constantinopol, probabil de la un rob luat din partea locului, cum presupune Fr. Pall, că *patria Transilvana, quae ... octo dierum longitudine et trium latitudine tendebatur, quae prius Septemsolia dicebatur*²².

¹⁴ Vezi mai jos p. 1747

¹⁵ Hurmuzaki-Densusianu, *Doc.*, I₂, p. 641—642, doc. nr. DXLI.

¹⁶ Fr. Pall, *op. cit.*, p. 22.

¹⁷ Vezi mai jos p. 1751

¹⁸ B. Capesiu — C. Göllner, *Der Ungenannte Mühlbacher. Leben und Werk*, Sibiu, 1944, p. 111 ; A. Decei, *Informațiile istorice ale lui Captivus Septemcastrensis*, în „Anuarul Institutului de istorie națională Cluj”, VII, 1936—1938, p. 685—693 ; Fr. Pall, *Identificarea lui „Captivus Septemcastrensis”*, în „Revista de istorie”, I, 1974, p. 97—105.

¹⁹ M. Guboglu — M. Mehmet, *op. cit.*, p. 310.

²⁰ Vezi mai jos p. 1748, nota 33.

²¹ J. W. Zinkeisen, *op. cit.*, p. 581.

²² J. P. Migne, *op. cit.*, col. 1058 ; pentru aria teritorială corespunzătoare lui *Septemsolia*, vezi Fr. Pall, *Știri noi ...*, p. 17.

Așadar, o distanță care cerea în mod normal opt zile de mers cu mijloacele de atunci putea fi făcută de o oaste, grăbită de zvonuri de trădare²³, într-o perioadă de trei ori mai mare. Pe de altă parte, nu este exclus ca sursele osmane să aibă în vedere și drumul dus și întors pînă la Adrianopol, apreciat la vreo 20 de zile de mers într-un singur sens²⁴.

Bartolomeu de Yano întărește datarea lui Jodocus, în schimb îl contrazice pe capelan care știa că invazia în secuime n-a fost în septembrie²⁵, cum afirmă franciscanul, ci în jurul lui 11 noiembrie 1438. Această a doua incursiune, de mai mică amploare decît cea din august condusă de sultan, este situată de Fr. Pall „după 10 septembrie . . . pînă la sfîrșitul aceleiași luni”²⁶. Istoricul clujan avea îndoieli privind data pe care o propune, stîrnite de o scrisoare expedită din Gurghiu de Emerik Bublik, comitele secuilor, la 14 septembrie 1438, prin care cere brașovenilor să ia măsuri de apărare la Bran pentru a stăvili o invazie turcească²⁷: prin urmare, cam pînă la 10 septembrie turcii nu intraseră în secuime. În volumul de documente recent editat, G. Gündisch, considerînd această scrisoare din 21 septembrie²⁸, îngustează și mai mult posibilitatea ca incursiunea să fi avut loc pînă la sfîrșitul lunii. Din raportul „observantului” aflat la Constantinopol rezultă că acțiunea acestui corp expediționar turcesc în teritoriul locuit de secui s-a desfășurat *subito* după invazia condusă de sultan și *nuperrime* față de 12 decembrie, data expedierii scrisorii, deci cu termenii extremi: începutul lui septembrie — primele zile ale lui decembrie 1438. În consecință, are prioritate datarea capelanului care nu este stinjenită de nici un izvor contradictoriu, cită vreme scrisoarea lui Emerik Bublik subminează credibilitatea adverbului de timp *subito* și a lunii menționate de călugărul franciscan. Este de asemenea de presupus că Bartolomeu era mai puțin bine informat, culegînd știrile indirect, decît capelanul trimis de rege special să inspecteze această zonă calamitată.

II.

- (a) . . . *imperator Turcorum fecit . . . desolacionem terre Septemsedium seu Septemcastrorum et Porcie . . . Molenbach civitas totaliter est destructa . . . et tota illa terra <Septemsedium> depopulata ac civitates capte et destructe paucis demptis, scilicet Cibinio (vulgariter Hermstat) Schessburgk, cujus suburbium destruxerunt Turci . . . cathedralis ecclesia in Alba eciam est devastata etc. exiverunt autem per aliam terram fidelium scilicet domini regis Ungarie, Porciam, que vulgariter Wurtzlant dicitur, cujus capitalis civitas est Corona, quam terram eciam dicuntur sic depopulasse etc.*

²³ Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*, ed. V. Grecu, București, 1958, p. 258 (Scriptores Byzantini I).

²⁴ J. P. Migne, *op. cit.*, col. 1059.

²⁵ *Ibidem*, col. 1051.

²⁶ Fr. Pall, *Știri noi . . .*, p. 22.

²⁷ *Szekely oklevéltár*, vol. III, Cluj, 1890, p. 55, doc. nr. 445.

²⁸ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. V (1438—1457), ed. G. Gündisch, București, 1975, p. 13—14, doc. nr. 2317.

- (b) *Hic <Alba> multum insignis ecclesia fuit et canonici ejusdem habuerunt annuatim circa 200 ducatos et alii prelati ad mille vel circa.*
- (c) *Excellentissimus doctor <Anthonius de Mullenbach> fuit et habuit ab ecclesia sua annuatim circa mille ducatos.*

Vom urmări în cele ce urmează ruta pe care au mers turcii în timpul campaniei din august 1438. De la locul de adunare al armatei otomane, Adrianopol, s-a pornit spre nord. Dacă nu întreaga oaste, cel puțin corpul principal al ei a trecut Dunărea pe la Vidin, cum afirmă majoritatea cronicarilor turci, după ce — e de bănuț — făcuse joncțiunea cu contingentul sîrbesc în fruntea căruia se afla Gheorghe Brancovici, ca apoi, după trecerea fluviului, să se unească cu unitățile conduse de Vlad Dracul. Intrarea în Transilvania se face pe la Porțile de Fier din Hațeg, unde au de suferit nobilii români Cîndea²⁹. Cîlnicul este predat fără rezistență de plebanul Laurențiu³⁰, la fel și Sebeșul³¹. Rămîne o simplă presupunere dacă ambele cetăți și-au deschis porțile la sugestia lui Vlad Dracul sau numai a doua. Din textul pe care îl prezentăm reiese clar că turcii au pătruns și în interiorul cetății Alba Iulia³²; cit privește Sighișoara și Mediașul, izvoarele sînt mai puțin concludente: se pare că devastările au atins numai teritoriul *extra muros*. Un indiciu în acest sens ar fi poate și lipsa oricărei mențiuni la vreun fruntaș din aceste orașe care să fi căzut în robie, față de a căror soartă izvoarele vremii sînt deosebit de sensibile. Sibienii au făcut timp de opt zile fapte de bravură defensivă³³. Nici Brașovul n-a căzut, dar suburbiile sale, ca și întreaga Țară a Birsei, au pătimit cumplit. Au scăpat nevătămate Cîrța³⁴ și Cetatea de Baltă, aceasta din urmă cu vrednicie apărată³⁵.

Itinerariul urmat de oastea turcească e jalonat de cîteva localități cunoscute și ca atare menționate în diverse surse. Probabil însă că tributul cel mai greu în uciși, captivi și bunuri materiale l-au dat așezările rurale neapărate. Prădăciunile în Șapte Scaune și în Două Scaune au lăsat urme atît de adînci, încît pînă tirziu n-au putut fi șterse³⁶. Au scă-

²⁹ Hurmuzaki. Densușianu, *Doc.*, I₂, p. 653—656, doc. nr. DLIV și DLV; cf. V. Motogna, *Familia nobilă Cînde în documentele veacului al XIV — XVI-lea*, în „Revista istorică”, XII, 1926, p. 68—80.

³⁰ A. Amlacher, *Kellings Untergang im Türkeneinfalle von 1438*, în „Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde”, XXX, 1907, p. 33—35 = *Urkundenbuch*, V, p. 42—43, doc. nr. 2356.

³¹ B. Capesius — C. Göllner, *op. cit.*, p. 111—112.

³² Știrea este confirmată și de un document intern din 27 ianuarie 1439 din care reiese că și localitatea Cricău din apropiere a fost lovită; vezi *Urkundenbuch*, V, p. 20—21, doc. nr. 2327.

³³ Privitor la asediul Sibiului, vezi G. Gündisch, *Siebenbürgen in die Türkenabwehr*, în „Revue roumaine d'histoire”, XIII (1974), p. 426—427, unde este indicată și bibliografia aferentă; singura știre conform căreia cetatea ar fi căzut apare la Idris Bitlisi: dar *Herköy*, identificat de Guboglu-Mehmet, *op. cit.*, p. 167, cu „Hermannstadt” (Sibiu), este, după părerea noastră, forma coruptă pentru numele turcesc al Giurgiului (*Yerkökü*).

³⁴ L. Reissenberger, *Die Kerzer Ablei*, Sibiu, 1895, p. 27, nota 1; *Urkundenbuch*, V, p. 28—30, doc. nr. 2342.

³⁵ N. Iorga, *Notes et extraits*, vol. II, p. 513.

³⁶ Cf. G. Gündisch, *op. cit.*, p. 425; și pentru localitățile menționate mai sus la care n-am făcut note, trimitem la acest articol, cel mai documentat studiu în această privință.

pat doar cu viața țărării care au reușit să se refugieze în nord pe teritoriul neafectat al comitatelor ³⁷.

Încărcați de pradă, invadatorii ies prin Bran în Țara Românească unde Vlad Dracul organizează un mare zaiafet și împarte peșcheșuri ³⁸. La înapoiere, domnitorul muntean asigură avangarda oștirii, rol pe care îl împlinise la venirea despotului sîrb ³⁹. În drum spre Adrianopol, padișahul își trece oștile pe la Nicopol ⁴⁰.

Lipsa rezistenței precum și bogăția prăzii îi incită pe turci la o nouă incursiune în ținutul secuiesc, la fel de reușită, deși de mai mică amploare. Capelanul regelui estimează jaful făcut în aceste părți *quasi similis* cu cel din cursul lunii august.

III.

- (a) *<Imperator Turcorum> abduxit victos et captos circiter octuaginta milia hominum demptis interfectis quampluribus sacerdotibus et aliis... plebanus <civitatis Mullenbach> dominus Anthonius doctor decretorum cum omnibus suis capellanis interfectus...; camelos habuerunt <Turci> circa mille portantes tentoria eorum...*
- (b) *<Anthonius> non est interfectus, sed vivus fuit abductus ad Walachiam cum aliis 55 pocioribus de Mullenbach et familia eorum et fuerunt dati per regem Turcorum duci Walachorum Fleyko qui fuit ductor imperatoris Turcorum.*
- (a) *item iidem Turci non fuerunt in districtu Pisterciensi nec in Clausenburgh etc., sed dixerunt, quod in brevi spoliis portatis velint redire et residuum, quod remansit, etiam destruere.*
- (c) *... redierunt Turci ad alium districtum regni Ungarie, qui dicitur terra Siculorum, et quia hii annuatim de hac terra habent congregacionem ad unam civitatem seu opidum, in quo omnes pociores totius terre congregati fuerunt, improvise invasi per Turcos et capti et interfecti et abducti, ita quod in eadem terra quasi similem fecerunt devastacionem ei, quam fecerunt in Septemcastris. retulit capellanus regis.*
- (d) *Audivi a nuncio seu latore hujus missive, quod rex Turcorum in propria persona fuit et adhuc cum tota gente sua armorum est in terra Ungarie, que gens armorum extendit se ad 100 milia et dicuntur in eadem esse circa 15 milia mulierum sub armis, ut majorem apparenceiam armorum faciant et exterreant fideles regni.*

Este o obișnuință „critică” de a considera exagerate cifrele oferite de sursele medievale, atitudinea justificată față de retorica ce umflă constant lucrurile: a dilata dimensiunile este poate cel mai elementar și mai banal dintre procedeele persuasiunii. Rigoarea statistică nu strica somnul în evul mediu; critica izvoarelor e și ea de dată mai recentă: indicarea efectivelor e adnotată de obicei cu un satisfăcător *ut dicitur*,

³⁷ Hurmuzaki — Iorga, *Doc.*, XV₁, p. 26—27, doc. nr. XLII = *Urkundenbuch*, V, p. 43—44, doc. nr. 2357.

³⁸ M. Guboglu — M. Mehmet, *op. cit.*, p. 87, 120, 310, 449.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 53.

ut fertur, ut vulgatur. Dacă numitele exagerări sînt în afară de îndoială astăzi, totuși cercetarea istorică nu a elaborat o scală sigură pe care să se opereze științific reducerile. Rezultatele sînt considerate „prudente”, „probabile”, „rezonabile” în funcție de viziunea celui care s-a ocupat cu asemenea socoteli de aproximație.

În cele ce urmează ne vom mulțumi să confruntăm doar sursele, ca imaginea statistică să fie citită la o scară liber aleasă.

După vreo douăzeci de ani de prizonierat la turci, dominicanul George își amintește că oastea sultanului cuprindea 300.000 de călăreți⁴¹ la care s-ar adăuga, cum spune Jodocus, cele 1.000 de cămile care le duceau corturile. Deși la această expediție participau pe lângă unitățile din Rumelia și cele din Anatolia, cum relatează explicit Oruc bin Adil⁴² și Koca Hüseyin⁴³, numărul total al turcilor a fost, după evaluarea primului cronicar, de „numai” 70.000 — 80.000 de oameni, cifră mai apropiată de cei 100.000 de combatanți — dintre care 15.000 erau femei — ai întregii oștiri otomane despre care aflase la Basel Johannes von Bachenstein de la aducătorul scrisorii lui Jodocus.

În părțile secuiești s-a întors un corp de oaste de vreo 20.000 de turci, după cum știa Bartolomeu de Yano⁴⁴. Din raportul magistrului Jodocus se vede că circula zvonul, lansat chiar de invadatori(?!) despre o revenire a lor în teritoriul Bistriței și al Clujului. Sistemul de informații al comitetului secuilor se dovedește catastrofal: fruntașii acestui ținut sînt surprinși în timp ce-și țineau adunarea anuală într-o cetate de-a lor, probabil la Gurghiu. Știrea este confirmată de Bartolomeu de Yano care a aflat de la martori oculari că acești *nobiles et principes* secuii au fost decapitați în fața sultanului⁴⁵.

Izvoarele orientale și occidentale sînt perfect concordante într-o privință: turcii n-au întîmpinat nici o rezistență în cîmp deschis⁴⁶. În această situație, jaful oștirii otomane s-a putut desfășura în voie. Pe lângă bunuri mobile, populație ucisă, ei au dus în captivitate din Transilvania în cursul anului 1438 vreo 60.000 — 70.000 de suflete, dintre care 30.000 din ținutul secuiesc, după mențiunea lui Bartolomeu de Yano⁴⁷. Efectivul este același cu cel însemnat în analele mănăstirii benedictine din Melk⁴⁸ și este apropiat de cel indicat de Jodocus și de doi delegați ai consiliului municipal din Frankfurt la dieta din Nürnberg într-o scrisoare din 19 octombrie către sfatul orașului lor⁴⁹: 80.000 de robi. Coincidența, pare surprinzătoare: fie că este întîmplătoare, cum consideră Fr. Pall potrivirea numărului din scrisoarea „observantului” franciscan cu cel din cronică menționată, fie, cum am fi noi înclinați să credem, această cifră estimativă circula în mediile diplomatice și clericale ale Aremii.

⁴¹ B. Capesius — C. Göllner, *op. cit.*, p. 111.

⁴² M. Guboglu — M. Mehmet, *op. cit.*, p. 53.

⁴³ *Ibidem*, p. 448.

⁴⁴ J. P. Migne, *op. cit.*, col. 1061.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Vezi mai sus p. 1746

⁴⁷ J. P. Migne, *op. cit.*, col. 1057, 1061.

⁴⁸ *Annales Melicenses*, ed. W. Wattenbach, în *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, t. IX, Hanovra, 1851, p. 519.

⁴⁹ *RTA*, XIII, p. 838—839, doc. nr. 399.

Bartolomeu, deși adaugă că în ultimele două-trei decenii turcii răpeau anual câte 10—15 mii de creștini, cei 300.000 — 600.000 de robi luați numai din Ungaria depășeau probabil și credulitatea medievală⁵⁰. Cert este însă că aceste deportări aveau caracter de masă. Izvoarele, atit turcești cit și cele apusene, înregistrează de obicei diferențiat destinul populației căzute în captivitate: relatări nuanțate și compasive însoțesc personalitățile de frunte, în timp ce restul prizonierilor se bucură de un tratament global și fugar. Capelanul lui Albrecht al II-lea rectifică informația lui Jodocus privitoare la parohul Antonie din Sebeș și adaugă că acesta a fost dus viu împreună cu alte 50 de notabilități cu familiile în Țara Românească după ce Murad al II-lea îi dăduse lui Vlad Dracul. Domnul muntean le promisese eliberarea⁵¹ și s-a ținut de cuvânt, dar regele le-a interzis repatrierea socotindu-i trădători fiindcă predaseră orașul fără rezistență⁵².

Nobilii secui au avut o soartă incomparabil mai tragică.

IV.

- (a) ... *<Imperator Turcorum> intravit ... terram ... fidelium Septemcastrensiu ipsi improvisis.*
- (c) *Antequam Turci venirent ad 7 castra, fuerunt perprius Septemcastrenses cum suo capitaneo congregati cum magna potencia ad resistendum et obviandum et impediendum incursum Turcorum, sed imperator Turcorum, postquam venit ad Walachiam seu partes Transalpinas et appropinquavit regno Ungarie simulavit se iturum contra alium districtum Ungarie, ex quo Septemcastrenses decepti sperabant, quod ad se non esset venturus, et sic obtenta licencia a suo capitaneo dispersi sunt et ad propria redierunt, quod percipiens ipse imperator Turcorum vertebat acies et inopinate irruit in Septemcastra etc ... retulit capelanus dominus regis, qui ad perscrutandam veritatem super ista desolacione regni missus et a rege etc.*
- (d) *et dicitur ipse rex Turcorum valde desiderare velle videre Germaniam seu Teutoniā et sperare se posse in brevi pervenire etc.*

Expediția otomană din 1438 în nordul Dunării le depășește pe toate cele precedente prin anvergură în această zonă. Numai faptul că sultanul participă în persoană cu întreaga sa oștire lasă să se întrevadă o țință strategică superioară, alta decât puteau oferi părțile sudice ale Transilvaniei, oricât de copios au răsplătit material efortul militar turcesc. Desigur, zvonul pe care l-a auzit Johannes von Bachenstein că Murad ar vrea „să vadă Germania” și că speră să-și împlinească în curînd dorința pare mai degrabă un produs al propagandei de război otomane, decît un scop serios urmărit. De altfel, pînă să ajungă în „Germania”, trupele turcești trebuiau să străbată teritoriul regatului maghiar și spre inima lui, Buda, știu cronicarii turci Idris Bitlisi și Koca Hüseyin că-și

⁵⁰ J. P. Migne, *op. cit.*, col. 1062.

⁵¹ B. Capesius — C. Göllner, *op. cit.*, p. 111.

⁵² *Urkundenbuch*, V, p. 22, doc. nr. 2330; vezi discuțarea documentului mai jos p. 1761

îndrepta inițial padișahul oastea⁵³, ea *intentione ut totam Ungariam devastaret*, cum relatează fratele dominican George⁵⁴. Posibilele considerente politice și militare care au condus Sublima Poartă să aleagă acest loc (Buda) în această vară (1438) ca țintă a loviturii vor fi discutate în capitolul final; eventualele motive care l-au îndemnat pe sultan să abată campania în Transilvania vor fi expuse în cele ce urmează.

N. Iorga are probabil dreptate când consideră că pentru a lovi regatul maghiar turcii au trebuit să atace cea mai slabă verigă a lui: Transilvania prin Țara Românească⁵⁵. Admițând că această zonă ar fi fost cea mai fragilă, totuși intenția Porții nu se rezuma, cum am văzut, numai la o lovitură pe frontieră. C. Jireček sesizează just că moartea împăratului Sigismund de Luxemburg la 9 decembrie 1437 l-a convins pe Murad să atace Ungaria, dar socotește în continuare că turcii au început ofensiva în Transilvania „pentru a distra atenția”⁵⁶. Într-adevăr, o atenție fusese distrasă, dar e vorba tocmai de vigilența transilvanilor. Moartea împăratului a fost indiscutabil un factor care a cîntărit greu în luarea deciziei la Înalta Poartă: un cronicar brașovean pune campania turcească în directă legătură cu ea⁵⁷, în timp ce dominicanul George, mai circumstanțiat, pomenește și tulburările iscate între unguri și germani de succesiunea la tron⁵⁸ care nici ele nu vor fi fost străine sultanului. Dacă acestea din urmă făceau în întregime vulnerabil regatul maghiar, situația Transilvaniei era în această vreme în chip particular precară: deși n-am întilnit nici un izvor care să facă vreo legătură cu răscoala țărănească din 1437, această profund zguduită parte a regatului se oferea ca o victimă sigură. Un argument suplimentar, sugerat de Sa'deddin și apreciat ca valabil de Zinkeisen pentru hotărîrea sultanului de a năvăli în Transilvania vor fi fost prada abundantă și relatările lui Alibeg Evrenosbeg-oğlu despre bogăția acestui ținut după incursiunea pe care a condus-o în părțile Timișoarei în primăvara anului 1436⁵⁹. Dacă Transilvania a fost ținută doar ca rezervă în planul original al campaniei, probabil că opțiunea definitivă a fost făcută în fața unui obstacol care bara drumul spre centrul Ungariei: un rîu revărsat, cum relatează fratele George⁶⁰, la care se adaugă vestea privind lăsarea la vatră a ardelenilor, deruțați de stratagema sultanului, cum spune răspicat capelanul regelui habsburg. Indiferent în ce moment s-a luat decizia finală, oastea padișahului a beneficiat de un avantaj pe care fie că l-a pregătit de la bun început din Adrianopol, fie, cum ni se pare mai probabil, a făcut la fața locului din nevoie virtute: surpriza totală a loviturii în această direcție.

Secuții nu se așteptau nici ei la incursiunea care i-a cercetat toamna, cu gîndul simplist, dar uman, că turcii nu se vor întoarce atît de curînd să-i lovească tocmai pe ei.

⁵³ M. Guboglu — M. Mehmet, *op. cit.*, p. 167, 448.

⁵⁴ B. Capesius — C. Göllner, *op. cit.*, p. 111.

⁵⁵ N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. I, Gotha, 1908, p. 418.

⁵⁶ C. Jireček, *Geschichte der Serben*, vol. I, Gotha, 1911, p. 174.

⁵⁷ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. IV, p. 75.

⁵⁸ B. Capesius — C. Göllner, *op. cit.*, p. 111.

⁵⁹ J. W. Zinkeisen, *op. cit.*, p. 581.

⁶⁰ B. Capesius — C. Göllner, *op. cit.*, p. 111.

V.

(a) *dextras dicuntur dedisse eisdem infidelibus, quod bene dolendum est, aliqui nomine Christiani, qui merito fuissent ecclesie fidelium in auxilium, et quidam weivoda seu dux Bulgarorum, qui eciam debent esse subjecti regi Ungarie, qui eciam juratus officialis fuit domini imperatoris Sigismundi, et hic fuit infidelium campiductor et terre traditor et explorator.*

Autorul notei care urmează, probabil capelanul, a șters cu puncte cuvântul *weivoda*, a scris deasupra *Fleyko nomine* și a adăugat pe marginea scrisorii (apud G. Beckmann):

(b) *Dux Walachie seu parcium Transalpinarum, Fleyko nomine est sororius duorum ducum de Muldavia, qui duces sunt consanguinei regis Polonie. et intellexi, quod sunt consobrini seu filii sororum, et sic dux Walachie est affinis regis Polonie. que affinitas, ut putatur, fomentum fuit hujus mali. nunc autem duci predicto Walachie angustie sunt undique, ex quo intellegitur regem Ungarie prosperari contra regem Polonie, et timens se non habiturum defensionem a rege Turcorum misit legacionem primo ad reginam Ungarie et barones et deinde eciam ad regem Ungarie pro gracia et excusacione sui, dicens, quod compulsus fuerit timore mortis et devastacionis terre sue etc. hoc facere ex quo non habet municionem in Walachia, in qua possit resistere et salvari contra potenciam Turcorum, et desiderat a rege Ungarie, sicut et prius desideravit ante introitum Turcorum, quod ipse rex assignet sibi locum munitum in Ungaria, ad quem in simili casu possit habere refugium, ita quod non compellatur sic ire contra Ungaros. sed adhuc nondum est sibi responsum.*

Țara Românească alcătuia între puterea vecinilor din nord și sud o cumpănă strategico-politică unde voievodul avea de interpretat un rol subtil și primejdios.

Prin ianuarie — februarie 1431, Sigismund de Luxemburg investea pe Vlad Dracul ca voievod al Țării Românești și duce de Amlaș și Făgăraș. La întoarcere însă noul domn găsește tronul ocupat de Alexandru Aldea și rămâne în așteptarea unei conjuncturi favorabile în Transilvania. Sigismund încetează să-l sprijine activ, mulțumit cu *statu-quo-ul* creat în regiune. Ce se întâmplase?

După trei decenii de relativ consecventă obediență polonă, Alexandru cel Bun schimbă complet în ultimul an de domnie orientarea politică tradițională a Moldovei: încheie alianță cu cavalerii teutoni și cu Swidrigaillo, cneazul Lituaniei; primii, vasali ai împăratului, erau inamicii cei mai agresivi ai regatului polon, în timp ce cneazatul lituan născu aspirații regale, încurajate de Sigismund, care loveau în suzeranitatea iagellonă. Se pare că această remaniere radicală a aliniamentului politic moldovenesc este datorată nemulțumirii încercate de Alexandru cel Bun în legătură cu slabul sprijin diplomatic al regelui polon, suzeranul său, în problema arbitrajului privind Chilia⁶¹. Prin această apropiere a Mol-

⁶¹ Argument sugerat de I. Minea, *op. cit.*, p. 96.

dovei de regele ungar, domnitorul își putea impune hegemonia asupra Țării Românești prin instalarea fidelului său Alexandru Aldea și își menținea, cu asentimentul împăratului, stăpînirea asupra Chilieii; Sigismund vedea, poate diferit și mai modest de cum prevedeau planurile și iluziile politicii sale orientale, în sfîrșit, realizată atît de rîvnita deschidere strategică și comercială la mare. Situația trebuie să-l fi mulțumit pe regele ungar care nu forțază așezarea lui Vlad Dracul în domnie, mai ales că Aldea se pretinde în scrisorile către brașoveni zelos vasal al împăratului⁶². Acesta, prins de afacerile apusene, acordă o atenție cu totul neînsemnată obligațiilor din răsăritul stăpînirilor sale pînă în 1434, cînd se constată o învigorare a interesului său pentru Dunărea de jos. Deși poziția lui Alexandru Aldea se degradase probabil în ochii suzeranului său după 1432 prin participarea lui alături de turci la o incursiune în Ardeal, împăratul nu ia măsuri energice în favoarea lui Vlad Dracul, decît după moartea lui Aldea, întîmplată în vara lui 1436. Din porunca regelui, oastea ardeleană intră împreună cu Vlad Dracul în Țara Românească unde acesta reușește să ia tronul⁶³. Crezînd că și în viitor sprijinul transilvanilor va fi la fel de ferm și de prompt, noul domn va fi denunțat prematur obligația de a plăti turcilor tributul care se obișnuia *in pace, more Ecclesie Grecorum* cum spune Ioan de Raguza în scrisoarea trimisă sinodului din Basel la 17 noiembrie 1436 din Constantinopol unde fusese trimis ca legat pe lîngă împăratul bizantin de numitul conciliu⁶⁴. Din același raport aflăm că riposta turcilor nu s-a lăsat așteptată și, cu cîteva săptămîni înainte de 17 noiembrie, turcii au năvălit în Țara Românească pentru a restabili echilibrul în regiune, stricat de voievodul răscolat. Că această intrare a turcilor în Țara Românească nu e în legătură cu cea condusă de Alibeg în cursul acestui an în părțile Timișoarei, pe care o menționează Sa'deddin⁶⁵, reiese din scuzele pentru întîrziere pe care Sigismund le prezenta *în iulie* la dieta din Iglau, invocînd intrarea turcilor⁶⁶. Înainte de ea avusese loc în anul precedent, în septembrie, încă o năvălire otomană în Transilvania, cum spune Ioan de Raguza în scrisoarea menționată și despre care relatase într-un alt raport expedit conciliului din Basel⁶⁷.

Din textul lui Ioan de Raguza aflăm că nădejdea domnitorului de ajutor împotriva turcilor a fost dezamăgită⁶⁸. În această situație, voievodul se vede constrîns să obțină agrementul Sublimei Porți. Dacă întreaga domnie a lui Vlad Dracul e alcătuită din mai multe umbre decît lumini, cu deosebire încețoșate sînt raporturile sale cu turcii. E cert că domnul s-a supus nevoii și s-a închinat sultanului, gest pe care-l blamase la precursorul său în 1432⁶⁹. De cîte ori, în ce conjunctură particulară însă,

⁶² I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 47—48, doc. nr. XXII.

⁶³ Cf. Hurmuzaki-Iorga, *Doc.*, XV₁, p. 23—24, doc. nr. XXXV, XXXVI.

⁶⁴ N. Iorga, *Notes et extraits*, IV, p. 26.

⁶⁵ M. Guboglu — M. Mehmet, *op. cit.*, p. 310.

⁶⁶ L. Kupelwieser, *Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht von Mohács*, Viena, 1899, p. 47, nota 1.

⁶⁷ N. Iorga, *Notes et extraits*, IV, p. 26.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 62—63, doc. nr. XXXIX.

nu-i deloc limpede: izvoarele sînt contradictorii, conjecturile istoricilor divergente. Socotim necesară reluarea acestei discuții pentru a încerca lămurirea atitudinii lui Vlad Dracul în timp ce-i însoțea pe turci în Ardeal, chiar dacă rezultatele investigației, o spunem de la început, sînt destul de descurajante.

N. Iorga s-a ocupat în mai multe rînduri de această problemă ⁷⁰. Deși exclude eventualitatea că Vlad Dracul s-a dus de două ori la padișah, el găsește două date posibile pentru închinarea domnului: în 1437 sau îndată după 1438; prima înfățișare e pusă în legătură cu intrarea turcilor în Țara Românească în toamna lui 1436, a doua cu campania condusă de Murad al II-lea în Transilvania. Optează pentru prima întrucît „nu cunoaște [m] nici un document original de la Vlad vodă în 1437” argument care nu mai este valabil astăzi ⁷¹. În altă lucrare, opinează dimpotrivă: drumul a fost făcut „atunci chiar” (= 1438) ⁷², trimițînd în notă la o scrisoare a lui Bartolomeu de Yano din 1443 ⁷³ — care a servit, cum observa savantul, la redactarea cronicii lui Wavrin ⁷⁴ —, dar care pune prinderea lui Vlad Dracul în relație cu confruntările turco-ungare din 1442. În ciuda pomenitei trimiteri, istoricul român nu acordă credit „observantului” franciscan aflat în misiune la Constantinopol, socotind că voievodul muntean s-a făcut vinovat de *desconfiture* față de sultan pe cînd îi însoțea oastea în Ardeal.

Spre deosebire de Iorga, autorii tratatului de *Istoria României* afirmă că Vlad vodă s-a închinat de două ori sultanului, în 1437 și 1442 ⁷⁵. În ambele împrejurări este avută în vedere situația politică și socială internă. Cu toate că raportul de forțe din Țara Românească la instalarea noului domn „poate fi reconstituit numai în lumina evenimentelor ulterioare”, autorii găsesc potrivit „să sublinieze faptul că nu sînt dovezi că domnul a fost constrîns la un asemenea act de presiunea otomană” și că el a fost obligat să urmeze orientarea politică a marii boierimi, contrarie intereselor sale și a încă insuficient consolidatei mici boierimi, sprijinitoare a domniei ⁷⁶. Chiar dacă această clasificare a grupărilor social-politice din țară n-ar suferi de o abuzivă limpezire — Albu cel Mare trece foarte repede în tabăra noului domn — este totuși neglijat pasajul mai sus menționat din scrisoarea lui Ioan de Raguza, din care, credem noi, rezultă clar că voiajul domnului la Înalta Poartă a fost ocazionat, în primul rînd, de condiții externe. Pentru a doua închinare a domnitorului, urmată de întemnițarea sa, autorii tratatului creditează anul 1442 împreună cu relatarea cuprinsă în scrisoarea lui Bartolomeu de Yano din 1443 și în cronica lui Wavrin, unde este sugerată intenția sultanului de a transforma țara în pașalic, intenție marcată de arestarea domnului și

⁷⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. XI—XV (cea mai amplă analiză a acestei chestiuni).

⁷¹ Vezi *Documenta Romantae Historica*, seria B, *Țara Românească*, vol. I (1247—1500), p. 141—154, doc. nr. 78—88 (citată mai jos *D R II*).

⁷² N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, București, 1937, p. 62.

⁷³ Idem, *Les aventures „sarrazines” des Français de Bourgogne*, în „*Mélanges d'histoire générale*”, I (1927), p. 35—36.

⁷⁴ J. de Wavrin, *La campagne des croisés sur le Danube (1445)*, ed. N. Iorga, Paris, 1927, p. 62—63.

⁷⁵ *Istoria României*, vol. II, București, 1964, p. 427.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 428.

însoțită de o reacție antiotomană care îi cuprindea acum și pe marii boieri ⁷⁷.

Așadar, trei sînt momentele în care padișahul s-ar fi putut considera îndreptățit să-l cheme pe Vlad Dracul la ordine în fața sa: rebeliune și denunțare a tributului la instalarea în domnie, atitudine dubioasă în timpul campaniei din 1438 și, în 1442, cînd în fața primejdiei crescînde dinspre Ungaria, sultanul va fi nutrit gîndul să introducă în Țara Românească administrația otomană directă. Contemporanii domnului, Așik-pașazade ⁷⁸ și Ducas ⁷⁹, descriu asemănător două apariții ale lui Vlad vodă la Poartă: prima, la Brusa, desfășurată într-o atmosferă cordială după ce domnitorul i-a făgăduit lui Murad că-l va însoți cu oastea pînă la hotarele „Alamaniei și Rusiei”, în timp ce a doua a avut loc sub auspiciu mai puțin favorabile la Adrianopol și s-a încheiat cu închiderea lui Vlad Dracul în turnul din Galipoli, acuzat de sultanul incitat de sfetnicii săi că în timpul campaniei din Ardeal a fost „fățarnic” ⁸⁰. Ducas spune că eliberarea s-a făcut în schimbul fiilor săi aduși ostateci ⁸¹.

Documentele interne de la Vlad Dracul sînt în majoritate nedatate, iar cele cu dată atît de rare, cu intervale atît de mari între ele încît o călătorie pînă la Brusa, respectiv Adrianopol cu Galipoli, pe care o socotim la cel puțin 40—45 de zile, să nu încapă în mai multe din aceste intervale; totuși o confruntare a izvoarelor cu aceste puține pietre cronologice stabile, fără să conducă la certitudini, reduce gradul de aproximare care înconjură domnia lui Vlad Dracul.

Considerăm ca neîndoielnic că o primă închinare a voievodului muntean a fost o consecință directă a invaziei turcești din toamna lui 1436, probabil din octombrie, pomenită în scrisoarea lui Ioan de Raguza ⁸², care însă nu exclude contribuția situației interne la împlinirea actului de supunere. E posibil ca Vlad Dracul să fi mers la Brusa în perioada octombrie 1436—20 ianuarie 1437, la această din urmă dată aflîndu-se în Tîrgoviște de unde dă un hrisov ⁸³. Ioan de Raguza aflase că sultanul trecuse la începutul lui noiembrie 1436 în Anatolia ⁸⁴, ceea ce întărește sursele narative care localizează prima înfățișare a lui Vlad vodă la Brusa. Din păcate, nu se știe pînă cînd a rămas Murad în fosta capitală a imperiului său, dacă era tot aici între 20 ianuarie și 18 iulie, timp în care se situează un singur document datat (8 aprilie) ⁸⁵ de la Vlad Dracul și cînd deci domnitorul ar fi putut absentă din țară. În toamnă, după 23 august ⁸⁶ cînd urmează altă perioadă în care lipsesc documente datate din Țara Românească, călătorul spaniol Pero Tafur îl vizitează pe sultan la Adrianopol ⁸⁷, ceea ce reduce posibilitatea ca Vlad Dracul

⁷⁷ *Ibidem*, p. 429.

⁷⁸ M. Guboglu — M. Mehmet, *op. cit.*, p. 86, 88.

⁷⁹ Ducas, *op. cit.*, p. 254, 262.

⁸⁰ M. Guboglu — M. Mehmet, *op. cit.*, p. 88; Ducas, *op. cit.*, p. 262.

⁸¹ Ducas, *op. cit.*, p. 262.

⁸² N. Iorga, *Notes et extraits*, IV, p. 26.

⁸³ *D R H*, seria B, vol. I, p. 142, doc. nr. 80.

⁸⁴ N. Iorga, *Notes et extraits*, IV, p. 28.

⁸⁵ *D R H*, seria B, vol. I, p. 144, doc. nr. 81 și I. Bogdan, *op. cit.*, p. 71—74, doc.

nr. XLIX.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 153, doc. nr. 88.

⁸⁷ Pero Tafur, *Travels and Adventures 1435—1439*, Londra, 1926, p. 126.

să fi voiajat acum. Așadar, domnul a vizitat Brusa cel mai probabil la începutul lui decembrie 1436 fie în februarie — martie sau aprilie — mai 1437.

Datarea celei de a doua închinări e situată între 'doi poli — 1438 și 1442 — care o atrag numai aparent divergent: sultanul nemulțumit de atitudinea ambiguă a lui Vlad vodă în Ardeal previne o defecțiune fățișă în ajunul ofensivei creștine din 1442. În acest interval documentele emise de cancelaria voievodală sînt și mai sporadic datate. Cu siguranță domnul n-a fost chemat în 1438 la Poartă, despărțirea de sultan la înapoierea din Transilvania s-a petrecut în termeni buni sau, cel puțin, aparențele amicitiei au fost salvate de ospitalitatea și dărnicia domnului⁸⁸. Hotărîrea sultanului de a-i „vedea” pe cei doi tributari și însoțitori ai săi — Vlad Dracul și despotul Brancovici — a fost luată, o spun răs-picat Așikpașazade și Mehmed Neșri, în cursul iernii 1438 și 1439⁸⁹, Convocarea la Poartă trebuie să fi avut loc în primăvara lui 1439: des-potul sîrbesc se refugiază peste Dunăre, Semendria cade în mîna tur-cilor în august. Se pare că Vlad Dracul a ezitat în primăvară și în vară să dea curs invitației la Pragul Fericirii: drumul pînă la Adrianopol, perioada de prizonierat la Galipoli pînă la venirea fiilor săi în schimbul cărora a fost eliberat și timpul de înapoiere s-ar fi întins peste 2 august 1439 cînd îl găsim în țară, unde e atestat documentar și în septembrie⁹⁰. Ducas precizează că „Dragulios” a venit „în timpul acela” referindu-se, după toate aparențele, la iarna 1439—40 din capitolul precedent al istoriei sale⁹¹. În septembrie 1440 îl aflăm la Tîrgoviște, la fel între 23 aprilie — 30 iunie 1441⁹². După această dată nu mai există nici un document pînă în ianuarie 1443⁹³. Oricît de supusă hazardului ar fi istoria hrisoavelor care s-au păstrat de la Vlad vodă și de neconcludent calculul probabilităților, lipsa totală a documentelor din 1442 este suspectă, un indiciu, cel puțin logic, dacă nu neapărat adevărat, care pledează pentru acest interval ca perioadă a peripețiilor legate de a doua sa închinare la turci. Nu cunoaștem, pe de altă parte, nici o mențiune a participării sale la luptele din 1442; mai mult, arestarea preventivă, chiar dacă își are intenția în 1438 putea fi amînată pînă acum. De ce a fost eliberat, se pare puțin timp înainte de începutul lui 1443, s-ar explica prin politica de conciliere și atragere pe care sultanul o inițiază, atît față de Brancovici, cît și față de domnul Țării Românești pentru a submina coeziunea periculoasei ofensive creștine conduse de Iancu de Hunedoara. Poarta înregistrează prin aceste manevre succesul diploma-tic scontat: Brancovici e mai mult decît rezervat față de coaliția antiotomană, Vlad Dracul, cu opțiunile politice serios grevate de scumpi ostateci, dorește și el o prudentă nealinieră.

⁸⁸ M. Guboglu — M. Mehmet, *op. cit.*, p. 87, 120, 310, 449.

⁸⁹ *Ibidem*, paginile în ordinea cronicarilor citați: 88, 120.

⁹⁰ *D R H*, seria B, vol. I, p. 154—156, doc. nr. 89 și *Index actorum saeculi XV*, cd. A. Lewicki, Cracovia, 1889, p. 265, doc. nr. 2282 (*Monumenta Medii Aevii historica res gestas Poloniae illustrantia*, t. XI citat mai jos *MP*).

⁹¹ Ducas, *op. cit.*, p. 262.

⁹² *D R H*, seria B, vol. I, p. 157—159, doc. nr. 91; p. 160—162, doc. nr. 93; p. 164—166, doc. nr. 95.

⁹³ *Ibidem*, p. 167—168, doc. nr. 96.

Revenind la scrisoarea lui Jodocus de Heilbronn constatăm că ampla notă nu îi îndreaptă numai erorile, dar întregeste interesant aspectele cunoscute ale participării lui Vlad Dracul la campania otomană din Transilvania în 1438. Astfel, autorul notei este informat nu numai că *Fleyko* nu este un *dux Bulgarorum*, dar cunoaște că acesta este văr cu cei doi domni ai Moldovei, Ilie și Ștefan. N. Iorga și I. Minea îl cred pe Długosz care știa că înrudirea lui Vlad Dracul cu Ilie fusese realizată prin căsătoria cu fiica domnitorului moldovean⁹⁴. Destul de strânsul raport consangvin între pomeniții voievozi nu exclude și o înrudire prin alianță, dimpotrivă, constituia o practică frecventă în familiile prin-ciare unde servea la pecetluirea unei relații politice. Cum e știut, Ilie și Ștefan aveau neamuri de sînge regal și în Polonia⁹⁵ *et sic dux Walachie est affinis regis Polonie*. Pînă aici constatările autorului notei marginale de mai sus sînt rezonabile, dar el continuă, teribil, că înrudirea dintre Vladislav al III-lea și Vlad Dracul a fost cauza (*fomentum* = ațîțare, incitare) acestei campanii turcești în Transilvania, afirmație care deschide un capitol extrem de controversat în literatura de specialitate: complicitatea polonă la invazia otomană din 1438.

Din capul locului este evident că înrudirea lui Vlad Dracul cu regele polon, de altfel foarte îndepărtată, nu poate fi rațiunea suficientă a „răului” făcut de turci în Ardeal, cum i se pare autorului însemnării amintite; întrebarea este dacă domnul muntean a fost o verigă prin care amicitia naturală turco-polonă, bazată pe comuna ostilitate față de regatul maghiar și, mai cu seamă, față de împărat, a putut îmbrăca forme concrete în ajutorul campaniei din vara anului 1438. De fapt nu numai ipostaza de mijlocitor al lui Vlad vodă în tratativele curții polone cu Înalta Poartă este nedovedită, ci însuși contactul diplomatic între cele două puteri a împărțit părerile, atît ale istoricilor, cît și, cu altă fervoare, ale contemporanilor participanți la evenimente.

O coincidență suspectă întărea impresia unei înțelegeri prealabile: turcii au intrat în același timp în Transilvania ca și un corp de oaste polon în Boemia, acesta din urmă pentru a susține candidatura lui Cazimir, fratele lui Vladislav al III-lea, împotriva pretențiilor de succesiune *iure haereditario et jure electionis* ale lui Albrecht de Habsburg la coroana cehă. În schimb o probă de dosar irefutabilă care să acuze un acord inițial al acestei sincronizări militare turco-polone ne lipsește astăzi, cum lipsea și atunci. La o scrisoare de consolare pentru pagubele suferite în vara lui 1438 trimisă de nobilii poloni vecinilor unguri⁹⁶, aceștia răspund, la 15 septembrie, relativ sec pentru ce era norma unui stil cu înflorituri curtenitoare, că un *peregrinus quidam* le-a adus vestea despre soliile schimbate *mutuis passibus* cu dușmanii creștinătății⁹⁷. Kaspar Schlick, versatul cancelar al lui Albrecht, susține că ar fi în posesia unei scri-

⁹⁴ N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. I, p. 418; I. Minea, *op. cit.*, p.154, nota 1.

⁹⁵ Cf. I. Minea, *op. cit.*, p. 126–127.

⁹⁶ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, ed. Aug. Sokolowski et J. Szuikski, Cracovia, 1876, p. 89–90, doc. nr. XCV, (MP, II).

⁹⁷ *Ibidem*, p. 91–92, doc. nr. XCVI.

sori compromițătoare pentru poloni⁹⁸. Scrisoarea nu s-a găsit⁹⁹, fie că s-a pierdut, fie, mai aproape de adevăr, n-a fost decît o ficțiune pusă în circulație de cancelar, menită să substituie necesarul, dar absentul *instrumentum probatorium* pentru o relație între doi parteneri pe care Albrecht îi considera fără înconjur *gotes und unsere houptfinden*¹⁰⁰. Długosz, excelent cunoscător al acestor realități, păstrează o desăvîrșită tăcere despre acest *assiduus rumor* existent, chipurile, la Buda, omisiune „patriotică” care argumentează astfel existența înțelegerii.

Dacă polonii fuseseră contactați și răspuseră favorabil avansurilor otomane în iarna sau primăvara lui 1438 este incert, sigur este însă că în toamna anului următor ei erau contactabili. Cu toate că diplomația și propaganda lui Albrecht aruncase pe umerii regelui polon responsabilitatea daunelor aduse creștinătății de „necredincioși” — acuzație adusă la cunoștință și papei Eugeniu al IV-lea într-o „apologetică”¹⁰¹ la care Vladislav răspunde dezvinovățindu-se¹⁰² — cu toate acestea, o solie turcă, venită cu oferte în bani și ostași la Cracovia în toamna anului 1439, este bine primită deși, între timp, scopul ei primordial — combaterea inamicului comun — suferise adînci și neprevăzute modificări: murise Albrecht al II-lea¹⁰³. La curtea polonă sosise în aceeași vreme o ambasadă a nobilimii maghiare care-i propunea lui Vladislav ocuparea tronului vacant al regatului¹⁰⁴. Faptul că pertractările cu turcii continuă un timp, în ciuda alternativei propuse de vecinii și partenerii creștini, arată că la curtea din Cracovia se lua în considerație posibilitatea transformării acestei prietenii naturale în alianță pecetluită, disponibilitate care, între altele, i-a îndemnat pe istoricii de mai târziu să presupună existența unui pre-cedent în 1438: B. Stachoń¹⁰⁵ susține inocența curții polone, W. Wostry¹⁰⁶ și R. Heck¹⁰⁷ pledează dimpotrivă.

Am dezvoltat mai pe larg contextul problemei intrucît el rezolvă într-o bună măsură și implicarea lui Vlad Dracul în chestiune: dacă nici contemporanii din tabăra regelui Albrecht, nici istoricii moderni n-au putut produce măcar o probă materială a legăturii dintre poloni și otomani, cu atît mai greu ar fi putut dovedi o filieră, deși o parte a eventualei rețele ar fi trecut în chip firesc prin Țara Românească și Moldova. Și într-adevăr, tronsonul din Moldova nu numai că funcționa în 1438 la sfîrșitul verii, dar ducea vești referitoare tocmai la campanie: nobilii poloni au fost înștiințați, cum înșiși afirmă în scrisoarea pomenită către

⁹⁸ RTA, XIII, p. 715, doc. nr. 364.

⁹⁹ Cf. *Ibidem*, nota 8.

¹⁰⁰ *Deutsche Reichstagsakten unter König Albrecht II, Zweite Abteilung (1439)*, ed. H. Weigel, Göttingen, 1957 (reeditare anastatică) p. 247—248, doc. nr. 126, *Deutsche Reichstagsakten*, vol. XIV.

¹⁰¹ MP, XII, p. 103—105, doc. nr. CI.

¹⁰² MP, XII, p. 105—112, doc. nr. CII.

¹⁰³ Długosz, *Opera omnia*, vol. XII, Cracovia, 1877, p. 613—614; Ph. Callimachus *Historia de rege Vladislao*, ed. I. Lichónska, T. Kowalewski, Varșovia, 1961, p. 28.

¹⁰⁴ Długosz, *op. cit.*, p. 614; Ph. Callimachus, *op. cit.*, p. 28.

¹⁰⁵ B. Stachoń, *Polityka Polski wobec Turcji i akcji antitureckiej w wieku XV do utraty Kijów i Białgradu*, Lvov, 1930, p. 87—93.

¹⁰⁶ W. Wostry, *König Albrecht II. 1437—1439*, în „Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft”, XII (1906), p. 173.

¹⁰⁷ R. Heck, *Tabor i kandydatura Jagiellońska w Czechach (1438—1444)*, Wrocław, 1964, p. 85—90.

baronii unguri, despre invazia turcilor din august în Ardeal de la fidelul lor Ilie¹⁰⁸. E de închipuit că acesta culesese prin oamenii lui știrile despre suferințele apropiaților vecini, nu le primise de la Vlad Dracul, ceea ce nu exclude însă ca mai înainte, în timpul preparativelor pentru campanie, solii turci și poloni să fi circulat pe teritoriul Țării Românești și al Moldovei cu asentimentul și poate sub patronajul numiților voievozi. Până în septembrie 1439 nu s-a găsit nici o mărturie care să ateste relațiile domnului muntean cu regele polon, mai mult, legăturile lui cu Ilie deși ameliorate după 1433 și, în special, după 1436, sînt lipsite de bază documentară, înrudirea cu voievodul moldovean nefiind un factor hotărîtor al raporturilor lor politice, dovadă perioada pînă în 1433 cînd dușmănia între rudele domnești era fătîșă¹⁰⁹. La 8 septembrie 1439, Vlad Dracul dă din Argeș un privilegiu comercial negustorilor lioveni¹¹⁰, în aceeași zi în care sînt date două documente omagiale către Vladislav al III-lea : al lui Ilie și al lui Ștefan¹¹¹. Fără îndoială, perioada care înregistrează simultan orientări politice paralele în Țara Românească și Moldova nu este întâmplătoare : cele două verigi românești legau acum regatul polon de Imperiul otoman ; un argument în plus că ele dădeau cale liberă soliilor și negoșului de tranzit polon și turcesc e constituit de o stipulație a pomenitului privilegiu de la Vlad vodă care îngăduia explicit negustorilor poloni să-și treacă mărfurile și în sudul Dunării¹¹².

Aceste realități sînt însă valabile în toamna lui 1439, iar a restaura după modelul lor evenimentele din primăvara anului precedent este o ispită prea încărcată de risc. Dimpotrivă, purtarea echivocă a domnului Țării Românești față de sultan în Transilvania lasă impresia că Murad și Vladislav n-ar fi putut comite imprudența de a însărcina cu misiuni de mijlocire atît de confidențiale un domn nesigur, făcut tovarăș al turcilor *timore mortis*, cum se lamenta Vlad Dracul reginei Elisabeta și apoi chiar lui Albrecht pentru participarea sa alături de turci la invazia din Ardeal.

Ne întoarcem astfel la un aspect central al prezentării noastre : participarea lui Vlad Dracul la campania din august 1438. Magistrul Jodocus vede chestiunea în termeni „limpezi” : consemnează cu indignată ștupoare transformarea unui *juratus officialis* al suzeranului său în *campiductor* al „necredincioșilor” prin teritoriul regatului. În urma inspecției la fața locului, situația apare capelanului mai nuanțată, expunerea motivelor care l-au constrîns pe voievod la această schimbare la față atenuează de la bun început răspunderea vasalului pentru lezarea fidelității. La rugămintțile de iertare — justificate de domn prin teama de moarte și incapacitatea de a se apăra în țara sa — Vlad vodă asociază cererea ca regele să-i acorde un loc întărit în Transilvania unde să se refugieze în cazuri similare. Despre atitudinea domnului în timp ce-i însoțea pe turci în Transilvania, capelanul nu menționează nimic : o face fie intenționat — în lipsa dovezii privind complicitatea polonilor

¹⁰⁸ MP, XII, p. 89, doc. nr. XCV.

¹⁰⁹ I. Minca, *op. cit.*, p. 144—191 ; legăturile lui Vlad Dracul cu Ștefan deși obscure, lasă impresia unei constante tensiuni datorate litigiului privind Chilia, *ibidem*.

¹¹⁰ MP, t. XI, p. 265, doc. nr. 2282.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 265, doc. nr. 2283, 2284.

¹¹² Cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, p. 62.

la evenimentele din Ardeal se vinău pretutindeni vrăjitoare ¹¹³! — fie dezastrul rămas în urma trecerii otomanilor a șters amintirea faptelor domnului muntean, prieten al transilvanilor.

Care ar fi argumentele că Vlad Dracul a făcut tot ce i-a stat în putință în atari împrejurări pentru cei năpăstuiți?

În primul rînd, tratamentul privilegiat de care s-au bucurat notabilitățile din Sebeș datorat intervenției sale pe lângă Murad ¹¹⁴ presupunea riscul de a cădea sub bănuiala sultanului, risc pe care domnitorul și l-a asumat. Desigur, nu acesta va fi fost singurul motiv de suspiciune pentru turci. Zinkeisen afirmă, după părerea noastră întemeiat, că înaintarea armatei otomane a fost serios stînjinită de Vlad Dracul și Gheorghe Brancovici ¹¹⁵. Într-adevăr, în afară de Sebeș, Cîlnic și Alba Iulia care au fost luate prin surprindere — surpriza direcției loviturii turcești fiind probabil și pentru Vlad Dracul — nici un alt oraș întărit se pare că n-a căzut în mina osmanilor: nu este exclus ca ele să fi fost din vreme înștiințate de tainici curieri ai domnului și să fi luat măsuri de apărare cunoscute. Izvoarele otomane vorbesc de manevrele încercate discret, dar, după cum se vede, sesizate de vigilența turcească ¹¹⁶. Cît de grav se compromisese și ce consecințe antrena acest fapt știa Vlad Dracul și singur, dovadă rugămintile adresate suzeranului său — o îndrăzneală în fond care nu s-ar justifica numai *timore mortis*, ci mai curînd prin merituosă „viclenie” cu care micșorase proporțiile dezastrului. Nu știm nimic mai precis privind activitatea lui Vlad vodă în această împrejurare; totuși, episodul ar putea fi imaginat prin lectura unor scrisori ale precursorului său în scaunul Țării Românești, Alexandru Aldea, cu care Vlad Dracul are pînă la un punct un destin aproape paralel: ambii îi însoțesc constrînși pe turci în expediții de jaf în Transilvania. Aldea umbla să se unească cu ardelenii ¹¹⁷; nu mult diferit trebuie să se fi comportat și Vlad Dracul, deși, chiar dacă ar fi plănuit o defecțiune, n-ar fi putut s-o ducă la bun sfîrșit în absența unei armate transilvane de partea căreia să treacă.

Pînă cînd însemnarea pe care am prezentat-o mai sus a fost așternută pe marginea scrisorii lui Jodocus, Albrecht nu-i dăduse răspuns lui Vlad vodă, deci sigur nu-i scrisese pînă în noiembrie 1438. Regele a fost și după această lună complet absorbit de anevoioase tratative cu polonii în chestiunea boemă; în ianuarie se afla la Breslau unde rămîne pînă la 4 martie 1439 cînd pleacă spre Bratislava ¹¹⁸. Prin urmare, documentul emis la Buda în 31 ianuarie 1439 ¹¹⁹, prin care regele dă dispoziție autorităților ardeleni să nu împiedice repatrierea robilor luați de turci în 1438 din Transilvania cu excepția a patru trădători nominalizați, conține

¹¹³ Venețienii, inamici de veche dată ai Împăratului Sigismund, „moșteniți” ca atare de Albrecht în ciuda păcii din 1433, „secundau” îndeaproape curtea iagellonă ca prezumtivi instigatori ai turcilor: vezi *RTA*, XIII, p. 100, doc. nr. 42; p. 149, doc. nr. 95, p. 838—839, doc. nr. 399; *RTA*, XIV, p. 281—282, doc. nr. 161.

¹¹⁴ B. Capesius — C. Göllner, *op. cit.*, p. 111.

¹¹⁵ J. W. Zinkeisen, *op. cit.*, p. 582.

¹¹⁶ Ducas, *op. cit.*, p. 258.

¹¹⁷ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 40—41, doc. nr. XIX.

¹¹⁸ W. Wostry, *op. cit.*, în „Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft”, XIII (1907), p. 99, 102.

¹¹⁹ *Urkundenbuch*, V, p. 22, doc. nr. 2330.

o eroare fie de localizare, fie, mai degrabă, de cronologie : pe Albrecht îl preocupau în ianuarie probleme din cu totul altă zonă decît cele din sudul regatului, iar la Buda sosește abia pe la 12 mai și rămîne pînă la sfîrșitul lui iulie cînd pornește în fruntea unei oștiri a nobilimii maghiare de vreo 24 000 de oameni numai pe Tisa spre Dunăre ¹²⁰. Dacă locul indicat în document este corect, atunci el se plasează în perioada în care regele a stat în capitala Ungariei (12 mai — 31 iulie 1439). În acest interval el ar fi putut să trimită și un eventual răspuns vasalului său din Țara Românească, întrucît ar fi fost în aceeași sferă de interes a regelui ca și documentul despre care am vorbit.

Indisciplina și molima aduc în august jalnica destrămare a oștirii conduse de Albrecht ; în septembrie, deși bolnav, regele, aflat în popas de întoarcere la Titelrev pe Tisa, hotărăște o campanie antiotomană pentru primăvara următoare. Recenta experiență îl convinsese cît de nedemnă de încredere fusese oastea „națională” a nobilimii maghiare și decide la 17 ale lunii instituirea unei *taxa generalis* pentru echiparea unei armate de mercenari ¹²¹. Acum și aici, tot în legătură cu întreprinderea plănuită pentru primăvara anului 1440, regele ia atitudine față de purtarea unor supuși ai săi în confruntarea cu turcii din 1438 : la 8 septembrie întărește nobililor români Cînda dreptul de a administra venitul podului de la Porțile de Fier în Țara Hațegului ¹²², în timp ce la 14 ale aceleiași luni îl destituie pe Laurențiu, plebanul Cîlnicului, pentru că predase fără rezistență cetatea sultanului ¹²³ și se adresează episcopului Ardealului pentru abuzurile de care se făcuse vinovat față de iobagii regali în timpul invaziei turcești ¹²⁴.

Iată, așadar, a doua perioadă cînd în preocupările lui Albrecht s-ar fi putut găsi și luarea unei decizii în privința lui Vlad Dracul. (Nu-i exclus ca în cazul în care și locul, Buda, menționat în documentul dat de rege la 31 ianuarie 1439 este greșit, el să aparțină tot lunii septembrie.) În eventualitatea, puțin probabilă, că un răspuns i-a fost trimis lui Vlad Dracul între 12 mai—31 iulie, acesta nu putea fi decît negativ sau, cel puțin, nu satisfăcea una din cererile domnului — locul de refugiu —, altfel nu s-ar explica de ce voievodul, conștient de suspiciunile Porții și de primejdiile care planau dinspre turci asupra sa, a întreprins călătoria la Adrianopol. Vlad vodă a aderat probabil la aliniamentul politic turco-polon de teama de a nu fi înlocuit de Albrecht cu un foarte enigmatic și episodic Basarab, care se pare că slujea sub steagul regelui ungar ¹²⁵, un os domnesc care constituia o rezervă incomodă pentru Vlad Dracul. În absența unei șanse pe care Albrecht, fie că i-o refuzase în mai — iulie sau, chiar dacă i-ar fi acordat-o în septembrie, întîrziase fatal, pe domn îl pîdea o gravă izolare politică, era, cum se exprima Iorga pentru o

¹²⁰ W. Wostry, *op. cit.*, în „Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft”, XIII (1907), p. 103—118.

¹²¹ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, vol. XI, (1438—1440), Buda, 1814, p. 315, doc. nr. CLX.

¹²² Hurmuzaki—Densușianu, *Doc.*, I₂, p. 653—654, doc. nr. DLIV și DLV.

¹²³ *Urkundenbuch*, V, p. 42—43, doc. nr. 2356.

¹²⁴ Hurmuzaki—Densușianu, *Doc.*, I₂, p. 26—27, doc. nr. XLII = *Urkundenbuch*, V, p. 43—44, doc. nr. 2357.

¹²⁵ Cf. I. Minca, *op. cit.*, p. 142—143.

împrejurare similară, pur și simplu „în aer”. La 8 septembrie pe cînd Albrecht al II-lea îi recompensa pe Cîndești, Ilie și Ștefan reinnoiau omagiul vasalic către Vladislav al III-lea, Vlad Dracul dădea privilegiu comercial negustorilor poloni, act care marchează distanța între el și suzeranul său, dar care consună politic cu cel al rudelor din Moldova.

Fr. Babinger închipuia Dunărea *ein Schicksalsstrom des Osmanenreiches*¹²⁶, confirmînd, cu sau fără știre, o etapă din cariera imperială a fluviului sugerată de N. Iorga¹²⁷. Tot pe această apă, cu salba ei de cetăți, răzima și securitatea regatului ungar în confruntarea cu otomanii. Imperiul turcesc la apogeu își va întemeia stăpînirea în Europa pe această linie, care, strategic, ar putea fi imaginată ca bază a unui triumghi cu vîrfurile în Constantinopol și Strimtori. În absența acestui triumghi a fost posibil ultimul val ofensiv în Balcani condus de Iancu de Hunedoara.

În perioada de care ne ocupăm, otomanii nu dispuneau de nici unul din pilonii majori ai viitoarei lor stabilități în Europa: Constantinopol — Belgrad cu Semendria, apoi Buda — Chilia și Cetatea Albă. Deocamdată — pînă sub Mehmed al II-lea — Gurile Dunării nu sînt decît o arie laterală pentru interesul militar și politic al Sublimei Porți; disponibilitățile otomane sînt acum în întregime drenate de axa Constantinopol — Belgrad. Desigur, Constantinopolul atrîna mai greu ca alternativă a opțiunii față de Belgrad, chiar dacă am face abstracție de alte considerente decît de cele strict strategice: capitala bizantină, dominînd Strimtorile, putea cu ajutor extern oricînd să frîngă coloana vertebrală a Imperiului otoman, deja bicontinental, dar a cărui flotă nu se putea încă măsura cu puterea maritimă a Veneției și Genovei, pentru care accesul în Marea Neagră era vital. Inferioritatea navală a turcilor prelungea agonia Constantinopolului, aprovizionabil, în caz de asediu, pe mare, — unul dintre motive care obligau Poarta să-și dirijeze efortul militar spre nord unde Ungaria reprezenta inamicul tradițional din vremuri angevine, vîrfurile de lance al cruciatei antiotomane. Belgradul, cu garnizoane lui maghiară, și Semendria, recent fortificată de Brancovici, constituind punct de vedere turcesc cheia regatului ungar și a „liniștei” în Anatólia după aprecierea unui sfetnic al sultanului¹²⁸; în același timp însă, aceste avanposturi întărite sînt garantul continental al Constantinopolului, potențiale baze de lansare care obsedează Poarta în speranțele ei de posibilă succesoare a Bizanțului, acum aproape copt să devină o moștenire.

Poate că Murad al II-lea nu vedea situația strategică în Balcani exact așa cum am schițat-o noi mai sus, dar ni se pare sigur că invazia turcilor în Transilvania în 1438 n-a fost, cum crede Zinkeisen, *eine planlose Unternehmung*, caracteristică încă incursiunilor turcești din această

¹²⁶ Fr. Babinger, *Die Donau als Schicksalsstrom des Osmanenreiches*, în „Südosteuropa Jahrbücher”, V (1961), p. 15—25.

¹²⁷ N. Iorga, *Études byzantines*, vol. II, București, 1940, p. 199—210; idem, *Chestiunea Dunării*, Vălenii de Munte, 1913 (privire generală asupra rolului istoric al Dunării).

¹²⁸ Potrivit lui Aşikpașazade, Ishakbeg i-a spus lui Murad: „Atîta timp cît Vilk-oglu va fi la Semendria nu se va astîmpăra nici Karamanoglu și nici ungurul nu ni se va supune”, M. Guboglu — M. Mehmet, *op. cit.*, p. 87—88.

periodă¹²⁹. În definitiv, faptul că o cucerire durabilă a teritoriului invadat era în această zonă încă exclusă, cum remarcă în continuare justificat același istoric¹³⁰, nu presupune că incursiunea se desfășura la voia întâmplării, chiar numai obținerea prăzii reclamînd organizare și planificare. Într-adevăr, recolta materială din Transilvania a răsplătit peste așteptări pe turci, dar, cum credem că reiese din capitolul al IV-lea al acestei prezentări, nu acesta a fost scopul primordial al expediției, ci o lovitură decisivă în centrul Ungariei, cu intenții net strategice și politice. Participarea lui Murad cu întreaga sa oaste diferențiază calitativ această campanie de un raid al acingiilor. În același capitol am arătat care au fost posibilele motive ale abaterii de la direcția inițială, urmînd, cum spuneam tot acolo, să expunem eventualele cauze care au stat la baza întocmirii proiectului original al campaniei.

Ne propunem cercetarea acestei chestiuni avînd în vedere cele trei mari cetăți pe care le putea viza acum un atac otoman : Constantinopol, Belgrad și Buda.

În noiembrie 1437, împăratul bizantin, Constantin Dragases, părăsea Constantinopolul pentru a participa la tratativele de unire cu „latinii” de la Florența. Turcii știau că discuțiile religioase sînt dublate de pertractări politice îndreptate împotriva lor, iar sultanul era conștient de pericolul pe care-l constituia posibila unire a Constantinopolului cu Roma pentru soarta imperiului său : o flotă putea bloca Strimtorile rupînd imperiul în două, în timp ce trupele terestre puteau avansa din Ungaria spre sud *ut eodemque tempore Turci terra marique opprimantur*¹³¹. Această sumbră perspectivă arunca divanul turcesc într-o mare agitație, observată de Ioan de Bazuza : *turbati sunt ipsi Turci et Infideles de huiusmodi tractatibus unionis*¹³²; informații sînt culese de peste tot : călătorul spaniol Pero Tafur, care asistase la imbarcarea împăratului, aflat după cîteva zile la Adrianopol, este chestionat de sultan în această privință¹³³. Despre consfătuirea lui Murad cu divanul său în iarna 1437—1438, ne-a lăsat o excelentă descriere Sphrantzes : sadrazamul Halil Candarli, cu subtila lui moderație, își deconsiliază stăpînul de la un proiectat asediu al Constantinopolului, argumentînd că acesta ar accelera unirea, împingîndu-i pe „greci” în brațele „frîncilor”¹³⁴. Se pare că acesta a fost motivul politic care, asociat cu imaturitatea navală otomană, a cruțat acum capitala Bizanțului, abătînd primejdia spre miază-noapte.

Moartea lui Sigismund de Luxemburg, în decembrie 1437, a creat o situație pe care otomanii au exploatat-o prompt. Două dintre coroanele pe care le-a lăsat moștenire — cea ungară și cea germană — au intrat relativ ușor în posesia ginereului său, Albrecht de Habsburg, a treia

¹²⁹ J. W. Zinkeisen, *op. cit.*, p. 581.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ Cardinalul Iulian sintetiza astfel, la 12 iulie 1439, la Florența strategia papei Eugeniu al IV-lea privind combaterea otomanilor în urma încheierii, cu aparent succes, a conciliabulelor de unire a bisericilor : vezi *RTA*, XIV, p. 309, doc. nr. 172.

¹³² N. Iorga, *Notes et extraits*, IV, p. 25.

¹³³ Pero Tafur, *op. cit.*, p. 126.

¹³⁴ G. Sphrantzes, *Memorii, 1401—1477*, ed. V. Grecu, București, 1966, p. 60—61, (Scriptores Byzantini V).

însă, coroana cehă, i-a fost contestată de o parte a nobilimii din Boemia care au oferit-o lui Cazimir, fratele minor al regelui polon. Indiferent dacă a existat sau nu o înțelegere, perioada invaziei turcești a coincis în chip fericit pentru otomani cu luptele regelui habsburg împotriva contingentelor militare polone intrate în Boemia. Situația oferea prilejul încheierii unor conturi mai vechi : Murad „pedepsea” postum pe împărat pentru incitarea la revoltă în 1436 a beifului Karamaniei, Ibrahim, cel mai perseverent dușman al său din Anatolia¹³⁵, și „răzbuna” înfrângerea suferită de o oaste a sa în Serbia în 1437¹³⁶.

În bună logică însă, oastea sultanului ar fi trebuit să cucerească întâi Belgradul sau Semendria, „chei” spre „inima” Ungariei. Ce l-a determinat pe padișah să sară peste această etapă, fixînd țelul campaniei mai sus decît l-au ajutat apoi puterile sau numai împrejurările ?

Despotul Brancovici își căsătorise fata, pe Mara, cu sultanul, sperînd că impresionanta dotă care o însoțea va potoli poftetele turcești. Răgazul pe care i l-a oferit impetuosul ginere a fost scurt: în 1438 îi însoțește și el pe turci în Transilvania, o concesie care a mai lungit cu un an și așa mizerabila existență a statului său, care ia sfîrșit odată cu căderea Semendriei în august 1439. Oricum, în anul precedent, Murad dispunea la discreție de socrul său și avea deci spatele asigurat în cazul unei intrări în Ungaria. Belgradul, apărat de unguri, rămînea izolat, capabil doar de acte defensive și acestea pe o perioadă limitată în cazul tăierii de bază.

Așadar, Constantinopolul muribund era miza care le umbrea pe toate celelalte. Încercările de a-l salva, făcute în tabăra creștină, au creat o presiune asupra otomanilor care i-a împins în chip firesc în vidul politic din Ungaria lăsat de moartea împăratului Sigismund, vid a cărui umplere prin eventuala reușită a unirii s-a văzut Înalta Poartă constrinsă să-l prevină. Proiectul original se pare că a fost conceput în acest registru major pe care abundența prăzii aflate pe ruta deviată l-a înecat apoi cu totul : consecințele politice și strategice ale acestei campanii au fost practic nule.

ENTRE LE SULTAN ET L'EMPEREUR : VLAD LE DIABLE EN 1438

RÉSUMÉ

L'auteur commente un document concernant l'expédition ottomane de 1438 en Transylvanie demeuré inconnu jusqu'à ce jour à l'historiographie roumaine: il s'agit d'une lettre envoyée le 11 septembre 1438 par Jodocus de Heilbronn de Vienne à un ami de Bâle, contenant des notes marginales de très haute importance, rédigées par le chapelain

¹³⁵ W. Stromer von Reichenbach, *König Siegmunds Gesandte in den Orient* in *Festschrift für Hermann Heimpel*, vol. 11 (1971), Göttingen, p. 591—609.

¹³⁶ J. Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigmund's*, vol. IV, Hamburg, 1845, p. 268, nota 37.

du roi Albert. Les nouvelles informations de cette source portent sur la chronologie des événements liés à l'attaque des Turcs, l'itinéraire des envahisseurs, les effectifs de l'armée ottomane et le but stratégique du sultan. On attache une attention particulière aux informations sur le prince de Valachie Vlad Dracul (le Diable), dont le règne est assez mal connu. La nouvelle source permet d'analyser dans une nouvelle perspective les rapports entre Vlad Dracul et le sultan Mourad, surtout les circonstances de ses rencontres avec le sultan et l'attitude du prince roumain pendant la campagne de 1438, à laquelle Vlad Dracul fût contraint à participer. Analysant le contexte international dans lequel s'est déroulée la campagne de 1438 et les buts poursuivis par le sultan, l'auteur conclut que la campagne ne fut pas suivie de conséquences politiques et stratégiques majeures.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (S T U D I I D O C U M E N T A R E)

MOMENTE PRINCIPALE ALE DEZVOLTĂRII DREPTULUI ROMÂNESC DE LA ÎNCEPUTURI PÎNĂ LA CONSTITUIREA STATULUI NAȚIONAL ROMÂN

1. *Problema originilor dreptului românesc.* Primul cărturar care, vorbind de Moldova, dar pe un plan valabil în genere, a abordat acest moment esențial al dezvoltării dreptului românesc a fost Dimitrie Cantemir. El ajungea la o judicioasă concepție pluralistă, care admitea existența unui *duplex ius* al țării sale. Unul din aceste sisteme ducea îndărăt la îndepărtatele obiceiuri (de sat, de obște), anterioare organizării statului, iar celălalt ar fi fost izvoit după această organizare, sub Alexandru cel Bun, din receptarea în Moldova a dreptului romano-bizantin (bisericesc și laic).

În sec. XIX și XX, istoricii moderni ai dreptului românesc au pus adesea problema originilor. Pentru a învedera când începe studiul lui istoric, dar mai ales pentru a determina diferitele influențe: daco-tracă (autohtonă), slavă, bizantină, germanică, maghiară etc., care, în proporții variabile, ar explica apariția unor instituții, atât în cursul dezvoltării sale, cât mai ales în perioada de început a afirmării dreptului românesc.

Dacă viziunea pluralistă a lui D. Cantemir, aprofundată cu tot ceea ce știm în prezent despre obiceiurile juridice și despre legenda codului bizantin al lui Alexandru cel Bun (rămânând în picioare problema receptării bizantine în general), nu poate fi trecută cu vederea, în schimb problema influențelor străine nu mai constituie astăzi pentru nimeni esența originilor dreptului românesc.

Într-un anumit fel foarte precis, acest drept nu poate preceda formarea poporului român. Pe de altă parte, legătura determinată între Stat și Drept face ca în sens propriu dreptul românesc să nu se cristalizeze decit odată cu apariția primelor organizații politice românești și cu organizarea statelor voievodale Țara Românească și Moldova. Dar pentru aceleași motive pentru care istoria poporului român nu poate începe brusc cu sec. VII—IX, istoria dreptului nu poate începe cu cristalizarea statelor feudale.

În realitate, organizarea statelor voievodale a fost precedată de o lungă perioadă de descompunere a obștiilor agrare și de confederații de obștii. În văi și țări în care românii jucau un rol dominant: Țara Birsei, a Făgărașului, a Amlașului, a Șipenișului, a Bisenilor și a Vlahilor, Codrul și deci Țara Vlăsiei (Vlașca), adică a rumânilor privită de năvălitorii sau cuceritorii din afara ei, Țara lui Litovoi și Seneslau, Țara Jiului, a Gilortului, a Argeșului etc., dreptul își face apariția, pregătind îmbinarea lui decisivă cu organizarea de stat iminentă, și istoricul dreptului este silit să înceapă atent reflecția și analiza sa la acest nivel, din secolele anterioare sec. XIV. Din nefericire, pentru perioada dinainte de sec. XIII sursele documentare directe rămân sporadice, superficiale. Metoda arheologiei sociale, retrospective, și a ipotezei critice pe material comparativ se impun cu necesitate, deși folosirea lor cere multă pătrundere și prudență. Pentru multe noțiuni și instituții juridice cu caracter evident străvechi, nu este deloc ușor să intrăm în precizări de cronologie absolută. Adesea va fi nevoie să ne mulțumim cu determinarea caracterului străvechi, arhaic foarte înalt al materialului în cauză și cu definirea lui tipologică în mod relativ.

Pe de altă parte, după cum poporul român care își afirmă noua personalitate istorică începând cu sec. VII—IX/X în spațiul nord-dunărean și carpatic, se așează în continuitatea organică a unei civilizații romane și dacice străvechi, cea de-a doua autohtonă cu câteva milenii înapoi pe o largă arie geografică, așa cum, cel dintâi a dovedit-o Vasile Pârvan în *Gelica* și în *Dacia*, tot așa noul drept românesc nu deschide un nou ciclu de istorie juridică în totul inedită, ci se sprijină cauzal și explicativ pe un substrat daco-tracă și pe un fond roman, așa cum ele se puteau menține nedezrădăcinate după părăsirea Daciei nord-dunărene de către administrația civilă și armată romane în jurul anului 271 e.n., precum și după plecarea sau risipirea păturii dominante.

Totodată ia naștere și se dezvoltă timp de secole contactele de durată și intensitate variabilă cu popoarele migratoare. Aceste contacte n-au putut să nu fi contribuit la nuanțarea și lărgirea unor structuri juridice. Cercetare anevoioasă de întreprins, din lipsă de suficiență documentare comparativă. Dar cercetare sigură ca orientare generală pentru cine studiază fie și numai vocabularul juridic.

Sensul decisiv al dezvoltării istorice a dreptului a fost însă continuitatea românească în spațiul carpato-dunărean. Continuitate inseparabilă de o poziție demografic majoritară * a populației românești și de finala organizare tirzie — dar cu altă mai semnificativă — a celor două voievodate românești. În același timp, Transilvania, unde apăruseră primele formații politice românești, atestate de Notarul Anonim. Sec. XIV și XV sînt dominate de lupta Țării Românești și a Moldovei pentru independență. În acest scop trebuie să subliniem folosirea la nivelul realităților românești a structurilor imperiale ale Bizanțului: voievodul autocreat (ducele *samodržec*), uns de Dumnezeu, încadrat ideologic în familia ierarhizată de state și monarhi „prezidată” sau „patronată” de *basileus*, avînd în Biserică un instrument eficace de realizare politică într-un context nominal ecumenic din cele mai semnificative.

Toate aceste demersuri se regăsesc în dezvoltarea originară a dreptului românesc. După dispariția puterii romane la Nord de Dunăre (cu reveniri parțiale și trecătoare sub Constantin cel Mare și sub Justinian), dreptul de obște romanizată în expansiune teritorială, protoromânească și, pînă la urmă, românească, rămîne celula fundamentală a vieții juridice a populației autohtone. Acest drept nu putea avea multe trăsături diferite de dreptul de obște dacică și daco-romană, inserată în solidul edificiu al dreptului imperial roman, dar păstrătoare și de străvechi și eliberate tradiții de libertate dacă. Numai că acum acest drept de obște avea o autonomie, o liberă expansiune de sistem coerent și autoritar, cum nu le mai cunoscuse dinainte de organizarea primului stat dac. Sclavagismul intern tinde să dispară cu desăvîrșire, chiar dacă străinii continuă să practice violent captura și chiar traficul economic de sclavi. Totuși nu se poate vorbi de un drept de obște preetatic sub o formă integrală și oarecum pură. Într-adevăr, în tot spațiul carpato-danubian, din sec. III pînă la organizarea voievodatelor din sec. XIII și XIV au existat neîntrerupt populații migratoare cu o organizație politică relativ sau puternic dominatoare, și care vor impune dreptului de obște autohtonă o încadrare, fie ea oricît de laxistă, într-o „ordine” și o „disciplină”, uneori foarte aproape de aceea a unui stat. Vom reține în același timp împrejurarea că regiunile stăpînite de Bizantini, mai ales Dobrogea cu unele intermitențe, precum și teritoriile cucerite de statul maghiar au influențat inevitabil, în sens statal, dezvoltarea și structurarea sau ritmul de structurare a dreptului de obște românească arhaică.

Dreptul acesta de obște al autohtonilor era dominat de structuri populare și așa-zis „vulgare”, în măsura în care un drept roman savant și citadin nu putea exista ca element precumpănitor și direct al noului edificiu al dreptului românesc. Dar elemente vulgarizate, o puternică conștiință de drept și unele noțiuni fundamentale au rămas incluse în viața populațiilor autohtone care va deveni românească: lege, legiuit, neleguire (Indeosebi legea îmbinată cu cuvîntul lui Dumnezeu, predicat în latinește și legat de „împărăția lui Dumnezeu”, model și potențare a tuturor replicilor ei terestre), drept, dreptate, nedrept (înlocuind pe savantul *ius, iustus, iustitia, iniustus*), domn (cu toată familia lui: domnie, domnesc, a domni, domnitor, doamnă, domnișor, domniță), curte (curtean), oaste, ostaș, județ, jude, judec (a judeci), judecată, țară, ținut, cîmp, munte, margine (înainte de graniță, hotar), om, bătrîn, săcătură, curătură, runc, femeie (familia), bărbat, soț, soție, fiu, fecior, fiică, fată, făt, soră, frate, casă, vînzare, schimb, preț, limbă de moarte, martur, a jura, jurămînt, poartă, cap, căpitan, cuvînt (vorbirea în *conventus*), adunare, păcurar, păstor, turmă, vită (alături de baci, cioban, cumane), autohtonele moșie, moșnean, moșteni, moștenire, zestre, stîină, strungă, brînză etc., fără a uita cu implicații religioase, într-un mediu de obște, pe împărat (imperator), păstrat numai în albaneză, și dovîndu-se neașteptat de prolific: împărătesc, împărătește, împărăție, a împărăți, împărăteasă.

Substratul dacic și fondul roman intră însă activ în noua sinteză românească. Sinteza dominată, pe de o parte, de persistența vieții și dreptului de sat (obște țărănească sau pastoral-

* Vezi *Expunerea* tovarășului Nicolae Ceaușescu la Congresul educației politice¹ și al culturii socialiste din 2—4 iunie 1976: „cele trei mari state feudale—Moldova, Transilvania și Țara Românească— în care întodeauna majoritatea populației a fost alcătuită din urmașii celor mai dreپți și mai viteji constituiți în poporul român”, în „Scnteia” din 3 iunie 1976.

agrară), iar pe de altă parte chemată să răspundă noilor cerințe ale vieții de stat românesc, puternic angajat în lupta pentru independență.

Această viziune istoric-dinamică a originilor dreptului românesc face inutilă punerea în termenii amintiți mai sus a problemei influențelor la care ne-am referit. La finele secolului trecut (1899), C. G. Dissescu își punea problema originilor dreptului românesc, după cum pentru mulți istorici greci problema originilor este căutată într-o excesivă și exclusivă filiație bizantină. În viziunea noastră, esențiale sînt procesele întîlnite și rezultatele lor: formarea unui drept românesc; caracterul de sinteză originală a acestor procese, privity în ansamblul lor; continuitatea daco-romană, pe de o parte. Și conștiința superiorității față de aporturile migratoare destinate unei inevitabile sedentarizării, pe de altă parte. Conștiință exprimată prin păstrarea limbii, prin implicațiile de idee-forță ale numelui de român (cu pronunția slavă: *valah, vlah, voloh* a echivalentului *Welch, Welsch*, ungurește *ólah*) și prin perceperea dreptului de obște ca un *drept românesc, drept valah, ius Valachicum*.

II. *Legea rumânească (a rumânilor); Ius Valachicum, consuetudo, ritus districtuum Valachicorum (Volachiae); zakon vlaški; legea Țării, obiceiul pămîntului; legea lui Dumnezeu (dumnezeiască), sfința pravilă, pravila bisericească; drept și dreptate, așezare sau tocmeală cum este cu cale, cum se cade; pravila împărătească, pravilele (cărțile) împărătești, Vasilicalele; hrisov, carte, poruncă, așezămînt, testament, legătură, tocmeală, obicei, datină, condica domnului (sau a divanului), pravila Țării.*

Potrivit principiului personalității legii, aplicat peste tot în Europa după căderea Imperiului roman, dreptul sub care trăiau românii nord-dunăreni a devenit *lege rumânească*, adică drept propriu românesc. Numai cu cristalizarea și adncirea relațiilor feudale expresia a luat accepțiunea restrînsă de *lege a țăranilor* rumâni aserviți. Tot așa termenul de *rumân* își păstra sensul de *ethnikon* în *Țara Rumânească* sau *Ungrovlahia*, sau în *Cartea rumânească de învățătură* din 1646, și îmbrăca noul sens social în *rumân = vecin (paroikos)*. Reducerea, ades încercată tendințelor de istorici străini, a lui *valah, vlah, olah* la sensul de păstor, cioban (mai mult nomad), fără coloratură etnică nici inițială, și transformarea lui *ius Valachicum* într-un drept pastoral, sub impulsul creator al statului străin dominant și disciplinator, reprezintă o adevărată manipulare istorică, astăzi depășită. Datele anecdotice și situațiile limitativ derivate nu pot zdruncina axarea etnică a fenomenului și legătura fundamentală între romanic (*Welch*), *vlah (valah)*, *român, rumân(esc)*, fie că este vorba de limbă, de țară, de drept și de țăran, inclusiv *păstorul (păcurariul)* care a purtat todeauna un nume de origine latină înainte de a folosi și dublete datorite împrejurărilor istorice diverse.

În cadrul tuturor regimurilor feudale dezvoltate pe o parte din teritoriul românesc sau în jurul acestui teritoriu, se găseau între sec. XII—XVII mase compacte de români așezate durabil integrate cu dreptul lor *rumâneesc* (*valah, vlah*). Acest drept, reelaborat acum cu unele mijloace de tehnică savantă (mai ales în Ungaria și Polonia) de către statul dominant, și pus în contrast cu alte structuri paralele sau concurente, a apărut ca un *ius Valachicum* străvechi și întărit (*laudata consuetudo*) sau un *ritus Volachiae* sau *Districtuum Valachicorum*. El era recunoscut, confirmat sau întregit cu elemente de drept feudal secundare ale statului organizator (Transilvania, și părțile ungurești, Polonia de Sud și Halicz-ul, Moravia, Serbia, Croația și coasta dalmată, și probabil Bulgaria, mai puțin studiată pînă acum). Acest *ius Valachicum*, de care se leagă un simplu interes de cunoaștere științifică a etnogenezei românești, potențează vechiul drept de obște etnic, chiar dacă uneori este vorba de formații principale pastorale. El oglindește un întreg sistem juridic de sat, privește elemente ridicate peste treapta de țărani-păstori (crainici, cnezi, mici boieri în Polonia, Transilvania și mai ales în Banat în jurul anului 1500). El îmbrățișează aspecte penale și civile neciobănești, exprimînd autonomia etnic-națională, economică și juridică pe care populația rumânească majoritar autohtonă ca în Transilvania, străveche ca în Peninsula Balcanică și colonizatoare durabil în Polonia și Moravia, izbutea să și-o impună adesea timp de secole. Această autonomie se oglindea în instituții de judecată proprie sau parțial specifice (prin cneji și voievozii lor), prin pedepsele și dările după datină proprie, prin alegerea organelor lor de conducere (cneji, crainici, voievozi), transformate de mult și în organe de legătură între masele populare și puterea dominantă și mereu captivantă, ori de cîte ori era cu putință, altfel urmînd decăderea socială, rapidă sau încetă a acestor elemente.

În statele voievodale românești se vorbește de *obicei*, de *drept* și de *dreptate*, de „ceea ce se cade” sau „se cuvine”, de *legea țării* și mai tirziu de *obiceiul pămîntului*. Trecerea de la principiul personalității (care nu dispăre pur și simplu, ci se îmbină cu cel nou) la acela al teri-

torialității dreptului este vădită și firească. Acum, un drept scris se impune alături de obiceiul (neseris), de legea nescrisă. Dar legea țării și echivalentul de cancelarie, *zakon pravo*, referindu-se practic mai mult la obiceiul nescris, nu exclude din cuprinsul lor elemente consuetudinare de drept scris. În general însă, legea țării se opune *pravilii*, *cărților împărătești*, dreptului scris de origine bizantină (canonic și laic). În cronică sa rimată (1618) alcătuită pentru a da sfaturi lui Alexandru Iliăș, domn orientalizat al Țării Românești (și apoi și al Moldovei), puțin cunosător al limbii române și preocupat de aplicarea și în materie civilă a pravilei bizantine („*nomoi Basileias*”, legile împărăției), Matei al Mirelor, mitropolit al Pogoniaiiei și stareț la Snagov, îl conjură pe domn, dacă vrea să facă opera durabilă și nerăsturnată de urmași și de vreme, să dea precădere în civil (spre deosebire de ce era mai cu puțință în penal), legii țării, noțiune altă de idiomă, înclt prefera să n-o traducă în grecește (*to ethos, hai syntheiai*), ci să-i păstreze forma românească, redând-o cu caractere grecești : $\lambda\epsilon\zeta\iota\alpha\tau\zeta\epsilon\rho\epsilon\eta$ (Mag. de mon. ist. 1(1862) 553).

Odată cu pătrunderea creștinismului în Dacia (sec. IV și urm.) și pe măsură ce se dezvolta, chiar înainte de organizarea scaunelor metropolitane, s-a înrădăcinat tot mai mult dreptul bisericesc, încă rudimentar, așa cum se impunea în toată lumea bizantină, depășind domeniul strict clerical, pentru a cuprinde unele relații civile între mireni strins legate de învățătura și poziția Bisericii. Prin înființarea mitropoliilor (Argeș, 1359; Suceava, 1401), dreptul bisericesc în această accepțiune care va tinde să se lărgască, devine, sub directa supraveghere supremă a domniei care îl poate aplica și nemijlocit, cu simpla consultare a Bisericii, unul din sistemele de drept ale societății feudale românești (fenomen de nivel european, general). Consacrarea lui rezultă indirect din actele de înființare a mitropoliilor și în mod direct din cele de creare și organizare jurisdicțională a diferitelor episcopii (Rădăuți, Argeș, Buzău), competente să judece și mireni. Jurisdicția dezvoltată din vestita *audentia episcopalis* care a jucat un rol altă de important în transformările postclasice ale organizării judiciare în imperiul roman și la începuturile statului bizantin.

În sec. XVI și XVII, Biserica sau domnia și chiar judecata orășenească aplica o *lege dumnezeiască* sau a lui Dumnezeu, nedefinită precis, care nu putea fi decât un drept bisericesc, de structură nomocanonică (e aplicat și într-o speță de protomisis I), lărgă juxtapunere de *nomoi* (legi) ale dreptului bizantin împărătesc și de canoane, pe primele Biserica însușindu-și-le în cadrul jurisdicției pe care și-o asigurase asupra populației creștine din Imperiul otoman, și chiar înainte, în cadrul audienței episcopale (Sintagma lui Vlastares este anterioară căderii Constantinopolului, 1335). Această lege nomocanonică, împreună cu legile imperiale scrise și adunate separat, alcătuiau *pravila* sau *pravilele*, căreia chiar în sec. XVIII i se spunea *sînta pravilă*, chiar dacă era vorba de Hexabibul lui C. Armenopol. (Ecou al sacralizării a tot ceea ce atinge puterea *basileus*-ului). Față de lărgă receptare a dreptului împărătesc, fie sub forma lui grecească în Orient, fie sub forma lui latină în Occident și în Centru continentului, acest drept a apărut un fel de *ius gentium*, drept comun al popoarelor (civilizate) în Occident prevădând expresia de *ius commune*, cea de *ius gentium* luând sensul special de drept internațional public. Clara formulare teoretică a acestei poziții o dă Mihail Fotino în 1777. Nu există acte normative care să legitimeze principial receptarea dreptului bizantin, cu precizarea întinderii ei și a regulilor de conflict. Dar numeroase acte oficiale tratează receptarea ca o stare de drept existentă și necontestată, și se referă la soluțiile ce decurg din ea și se aplică nemijlocit, ca la un drept obligator în vigoare. Varietatea soluțiilor de acest fel presupune că receptarea privea dreptul împărătesc în întregime (*in globo*), deși obișnuiește unele părți puteau fi necunoscute sau lăsate la o parte, dându-se preferință altor reguli de drept, îndeosebi cutumiare. Tot așa în Occident, dreptul lui Iustinian era în principiu receptat *in globo*, dar soluțiile Glosei treceau înainte dreptului roman propriu-zis și, de la o vreme, ceea ce se recepta mai departe în Europa era dreptul roman deja făcut din receptarea bologneză. De la organizarea lor, statele feudale românești erau, pe de o parte, inseparabile de obiceiul, de legea țării receptată și dezvoltată din dreptul de sat liber, iar, pe de altă parte, la un nivel bizantin (ecumenic) și european, erau țări de receptare bizantină nomocanonică, de receptare laică (îndeosebi în materie penală, așa cum rezultă concordant din Cronică lui Matei al Mirelor), altă pe cale cutumiară, cît și pe cale oficială sau oficioasă, prin acte care presupuneau că receptarea făcea parte din statutul constituțional al statelor românești. Această receptare nu mai avea nevoie să fie meru pusă în discuție și confirmată sau legată de sursa ei legislativă, ca una care, în epoca respectivă, nu punea nimănui nici o problemă, decât de amenajare practică și de eficiență politică. Numai asupra unor puncte de amănunt și concrete se punea problema de a ști dacă soluția aplicabilă trebuia căutată în dreptul receptat (*ius receptum*) sau în cutuma feudală de stat (inclusiv fondul ei cutumiar de sat-obște). Sub patriarhul Nifon și Radu cel mare, fracțiuni ale boierimii, avînd îndărățul lor

poate și categorii sociale mai largi, s-au înfruntat documentar pentru prima dată, cu o netă afirmare a pravilei. Conflictul se va repeta adesea și va câștiga în amploare.

Acolo unde era nevoie de confirmarea sau respectarea unei reguli de drept, de o precizare sau de un adaus sau chiar de o schimbare de amănunt, domnul, prin acte valabile cât trăia el, cu invitația pentru urmași de ale prelua cu grije, fără a lipsi adesea sancțiunea religioasă a blestemului pentru încălcători, se limita să dea o poruncă sau carte-hrisov care putea constitui punctul de plecare al unor noi obiceiuri, părți constitutive ale legii țării. Domnul și justiția lui domnească erau astfel placa turnantă de eficiență concretizare atât a obiceiului cât și a dreptului din pravilele bizantine și a noului drept domnesc.

A existat și o largă receptare a obiceiurilor de obște în dreptul statului feudal, fără ca domnia s-o definească într-un act normativ principial, mai ales în raport cu dreptul pravilei. Au fost receptate acele obiceiuri care conveneau noii ordini de stat, cele pe care statul nu era încă destul de puternic să le respingă sau să le înlocuiască prin creațiuni proprii, adăugându-se mereu noi obiceiuri, în cristalizarea cărora domnia și clasa dominantă jucau un rol din ce în ce mai activ sau confirmativ. Obiceiul „bătrn”, „vechi”, „din veac”, „de totdeauna”, își păstra o poziție privilegiată, dar se impunea tot mai mult obiceiul *intârit*, *confirmat* (*laudata consuetudo*) de către diferitele organe de Stat. Odată cu receptarea unor obiceiuri de obște și de întărirea lor, Biserica și Statul feudal prin domnie și-au impus un drept de cenzură a unora din obiceiurile necorespunzătoare, fie că erau declarate contrarii dreptei credințe, fie ca neraționale, nelipsind precizarea (sinonimă sau complementară), că este vorba de obiceiuri *rele*, *dăunătoare* sau *nefolositoare*. Cel care exercita cenzura era în general și autoritatea care decidea criteriul de înlăturare, și „oborrea” obiceiului în discuție. Pentru a desființa *rumânia (vecnia)* în Țara Românească, C. Mavrocordat (1746) a produs trei cărți arhieresti, inclusiv a mitropolitului Țării, că obiceiul șerbiei era contrar dreptei credințe, iubirii de aproapele său, chit că robia țiganilor rămânea neatinsă.

În felul acesta, dreptul statului feudal apare ca un drept pluralist, ca o multiplicitate feudală (generală în Europa) de sisteme de drept „independente” istoricește: cutuma receptată și cea adăugată acesteia, ca sistem obligator, la început prin el însuși și plin de vigoare; legea lui Dumnezeu sau dreptul nomocanonic al Bisericii aliată cu statul; legile împărătești sau pravila bizantină laică; dreptul nou domnesc exprimat prin cele mai diferite acte domnești de stat: hrisov, carte, poruncă, așezământ, testament, legătură, tocmeală; în fine, de la o vreme, așezările legate de puterea suzerană otomană, în centrul cărora se menținea și triumfa, în cele mai grele împrejurări politice, indestructibila autonomie a celor două țări și lupta lor pentru recucerirea independenței și pentru unirea tuturor românilor. Fiecare din aceste sisteme, care numai global și dialectic alcătuiau dreptul feudal al țării, se puteau diferenția după criterii de stare socială, în drept al domniei, al Bisericii, al boierilor (drept stăpînesc, cuprinzînd și Biserica în măsura în care era stăpîn feudal), al orașelor, al țărănimii libere și dependente și în dreptul sclavilor (robilor, în fapt, de la o vreme numai țigani). Se poate discuta și este necesar să se distingă (vezi o rapidă aluzie la I. Peretz) un drept al suzeranității, în centrul căruia, cum am arătat, se regăsește problema esențială a ireductibilei autonomii a Principatelor față de Poartă.

III. Sursele și tehnica de concretizare a dreptului. Analiza științifică modernă a fenomenelor juridice din trecut duce la rezultate deosebit de prețioase. Pentru aceasta, ea trebuie să înlăture interpretarea mecanică, unilaterală sau dogmatică, punînd în lumina cuvenită mecanismele de epocă ale concretizării dreptului în obștea pe cale de dezagregare, în statul feudal pe cale de cristalizare și în cursul modernizării noului stat național unitar. Cunoscind explicația științifică modernă a apariției și dezvoltării dreptului, istoricul trebuie să dea seama în mod critic de felul în care aceste mecanisme au funcționat și au fost înțelese, adică trăite viu, tendențios sau de bună credință, de către contemporanii lor. Este ceea ce vom încerca să facem în paginile care urmează.

Atît legea scrisă, cît și obiceiul nescris erau considerate, în ultimă analiză, că vin de la Dumnezeu, împăratul cereș și stăpînul creațiunii. În condițiile create de căderea omului, de înclinația lui mereu realizată (dar răscumpărabilă) spre păcat și nesupunere, ele serveau la mîntuirea lui, la desfășurarea „binelui comun” în societate, la realizarea terestră și omenească a dreptății, care însă n-ar fi fost de esență umană. Autoritatea, puterea conducătorilor de oameni, veneau de la „Dumnezeu”. Ei, în frunte cu *basileus*-ul bizantin, erau reprezentanți și locuitori ai lui Dumnezeu pe pămînt. Numai unși de Dumnezeu, din mila acestuia, legitimitatea lor le dădea puterea să-l imite pe Dumnezeu, să lucreze împodobiți omenește de toate virtuțile desăvîrșite ale divinității, îndeplinindu-și cea mai importantă și temelnică misiune, aceea de dătători

de legi și datini, conforme cu voința atribuită politic și ideologic împăratului suprem, și de împărțitori ai unei dreptăți fără părtinire, fără lipsă și fără slăbiciune, ceea ce în fapt era, după chiar mărturisirea celor îndatorați la aceasta, așa de greu de obținut omenște.

Stăpînii de popoare, deși încadrați mai mult sau mai puțin într-o ierarhie care dădea *basileus*-ului un loc de frunte și fără egal, chiar după concurența carolingiană, erau, fiecare în felul său, legea vie a lui Dumnezeu, *nomos empsychos*. Dar pe cînd *basileus*-ul emana direct legea nouă care se adăuga vechiului drept (*ius antiquum* — *archaion dikaion*), voința lui exprimînd direct regula de drept, domnii Țărilor române, ca vechi voievozi *samodrzjei* nu emanau multă vreme legi propriu-zise de aceeași esență, ci luau numai măsuri de amenajare cu totul eficientă în țara lor a dreptului fundamental cristalizat în obicei și pravilă. Practic însă poziția lor nu era mai puțin eficace decît a unui legiuitor plenar. Secole întregi, actele legislative ale domnilor nu apar sub numele de lege sau de pravilă, ci sub cele reamintite mai sus. În sec. XVIII se ajunge să se spună despre ele că vor fi păzite și vor avea aceeași tărie „ca o pravilă”. Nici primele culegeri de legi ale domnilor nu apar ca adevărate legi proprii. Dacă sînt alcătuite din părți de pravilă bizantină, ele se aplică în această calitate, cu o eventuală întărire care nu le schimbă esența, iar codificarea din ce în ce mai nouă și mai independentă de diferitele modele, începînd din anul 1780, apare la început ca o condică a domnului sau a divanului, și numai de la o vreme a început a avea tărie „ca o pravilă”, sfîrșind prin a fi numită „pravila țării”, ceea ce reflecta o adîncă și semnificativă schimbare în structura sistemului de drept, în sens nou, modern, specific sec. XVIII și mai ales sec. XIX. Distincția romano-bizantină : *ius antiquum* (*archaion dikaion*) — *leges novellae* (*constitutiones*) (*diataxeis nearai*) se exprimă acum prin opoziția *pravilă* — *obicei* (dreptul vechi), pe de o parte, și *dreptul domnesc*, *ius nouum*, în curînd *dreptul național*, pe de altă parte.

Legile domnești au multă vreme un caracter de poruncă individuală, generatoare poate de obiceiuri generalizate, legate de durata viageră a domniei, sau chiar de simpla durată întîmplătoare a acesteia. Urmașii erau rugați să nu le încalce. Blesteme înfricoșătoare căutau să disuadeze pe încălcători de la nerespectarea lor. Totuși, porunca vechilor și bătrînilor domni nu era totdeauna indiferentă. Ea putea deveni o garanție de temeinicie de fapt, de care urmașii țineau seama în cadrul misticii a tot ceea ce era vechi și imemorial. Legea bătrîna, obiceiul din veac, pildele vechilor împărați, regi (crai) și domni aveau în anumite condiții o valoare proprie care nu apărea de loc în contradicție cu principiul valabilității viagere generale a actelor normative curente.

Această mentalitate explică de ce în sec. XVII nu avem nici o codificare prezentată ca legiuire ieșită din exercitarea puterii legislative locale. Codurile mari din sec. XVII nu sînt niciodată citate prin titlurile lor specifice originale ; această individualizare apărea încă neesențială. Și totuși titlul codului din 1646 : *Carte românească de învățătură*, este o epocală afirmare a noii cuceriri culturale și naționale, redarea în limba românească a dreptului imperial al pravilei lui Iustinian (prin intermediul unor surse italiene umaniste). În 1657, cînd mitropolitul Țării, Ștefan, și un prelat (arhiereu) străin judecă împreună un proces, li se aduc în față două pravile identice sau asemănătoare ca fond, dar una *pravilă* (în limba) *românească*, alta *pravilă* (în limba) *grecească*, aplicarea lor în același proces însemnînd aplicarea aceluiași drept care făcea parte din pluralismul feudal de care am vorbit. Iar cînd, sub C. Brîncoveanu se va aplica *pravila* din 1652 unui boier trădător, în Cronică este suficient să se spună că mitropolitul a cercetat-o și că boierului *i s'a tăiat capul cu pravila*, una singură, aceea a dreptului receptat, *ius gentium* (*hoc sensu*).

Pînă la 1777 — 1780, structura dreptului receptat (deci codificat, pravilnic), rămîne precum-pănitor *nomocanonică*. Cel mai răsplîdit *cod* era nomocanonul lui Vlastares, Sintagma alfabetică (1335), niciodată tradusă în românește, în nici una din cele două versiuni care circulau, scurtă și lărgită *. Urmează Nomocanonul lui Malaxos (1561/2), care în traducerea lui Eustratie devine Pravila aleasă (Iași, 1632) și în aceea a lui Daniil Panoneanu, Îndreptarea legii (Tîrgoviște, 1652), în care intră și Nomocanonul lui Aristinos. Nomocanonul lui Iacob, Clrja arhiereilor (1645), este tradusă cu osîrdie la Iași (1754) din osteneala pămînteanului mitropolit Iacob I Putneanu, de monahul Cosma ajutat de cărturarul greco-român Duca Sotirovici, fiind aplicată

* Eveniment neexplicat de istorici. La început, se poate vorbi de o inaderență generală a codului față de masele populare de limbă română. Legea, de altfel, nici nu era destinată să fie cunoscută concret și rațional de fiecare interesat din clasele „de jos”. Cînd s-a putut vorbi de biruința scrisului românesc (sec. XVI—XVII), Vlastares era oarecum învechit (deși va mai fi aplicat în 1765 și urm.). S-a dat preferință mai modernului Malaxos (1561/2) — *Pravila aleasă*,

plină la finele secolului și circulând și în grecește încă de la finele sec. precedent și în orice caz prin Biblioteca Mavrocordaților, al cărei exemplar se pare că ni s-a păstrat. *Lex diuina Valachico idiomate* pe care Constantin Mavrocordat voia s-o tipărească în Transilvania (Vezi S. Niles) nu putea fi decât tot un nomocanon, poate traducerea Vaktêriei, sau a celui alcătuit în 1730 din ordinul lui Nicolae Mavrocordat de Gheorghe din Trapezunt, prin îmbinarea de traduceri neogrecești din diferite opere clasice ale genului, frumos manuscris păstrat până astăzi prin Biblioteca princiară. Nomocanoane au fost desigur și *legea lui Dumnezeu (dumnezeiască)* aplicată de domn în divan, de Biserică și uneori chiar de organele orășenești în sec. XVI—XVII, după declarațiile succinte a zeci de documente interne, mai numeroase în Țara Românească decât în Moldova. Dar însăși opera tirzie a lui Mihail Fotino (proiectul de cod-manual din 1765 și cel din 1766) este un nomocanon foarte lărgit și nou : două cărți de drept imperial laic (de la drept constituțional și fiscal la drept penal, plugăresc, maritim și la norme generale de drept) sînt urmate de o carte de drept bisericesc.

Structura nomocanonică pe care o semnalăm nu abandona dreptul în mîna Bisericii. El era aplicat și de domnie sau de orașe, direct. Prin numărul crescînd de *nomoi (legi împărătești)* aflate în diferitele sbornice, și care era în creștere, partea bisericească pierdea din importanță. Prohironul lui Vasile cel Mare figurează în întregime printre aceste extrase laice. De asemenea numeroase novele. La 13 aprilie 1596, după adunarea de stări convocată de Mihai Viteazul, statul recunoaște că are de aplicat separat pravila bisericească de pravila împărătească (dreptul penal bizantin), prima fiind lăsată în seama Bisericii. La 1618, Matei al Mirelor se refera la *nomoi tês Basileias*, la legile Împărăției, ca fiind mai la locul lor în penal decât în civil, domeniul legii țării. Tretilogofătul Eustratie era un laic, iar codul din 1646 este un cod penal și de poliție rurală laic, përcuncit de domn și dedicat acestuia, dar care, ca drept împărătesc nu avea nevoie de o sancțiune domnească specială și formală. În cele două nomocanoane traduse la Tîrgoviște (Malaxos și Aristinos) se introduce codul laic din Moldova, pentru a se obține *Îndreptarea legii*, nomocanon de tip lărgit, întărit numai de mitropolit, nu și de domnie, deși sfatul domnesc îl văzuse și aprobase oarecum anticipat. *Pravila dela Govora* (1640) era un canonar sau penitențial pentru uzul clerului, pe care mirenii nu erau chemați să-l consulte. Capetele de poruncă (1713) ale lui Antim Ivireanu sînt opera de drept civil canonic a Bisericii fără inovații propriu-zise față de dreptul comun. Școala înaltă întemeiată de Matei Basarab la Tîrgoviște, cu celebrul și dubiosul Paisie Ligaridis (care ocolește Iașii, unde fusese chemat în primul rînd), ca și Academile domnești, care iau ființă, cu limbă greacă de predare, la Iași și București, pun la dispoziția vieții juridice spirite luminate și un învățămînt dominat de neoaristotelicîsmul lui Teofil Corydaleu. Dar nu se ajunge la crearea unui învățămînt juridic superior de tip universitar occidental. Această carență va pecetlui dezvoltarea dreptului, și mai ales pe aceea a obiceiului, în Țările Române, și chiar în tot Sud-Estul Europei, unde aceleași împrejurări agravate de dominația otomană crează aceeași lipsă, ilustrată în primul rînd de Academia patriarhală de la Constantinopol (Marea Școală a Neamului), lipsită de învățămînt juridic specializat și de nivel înalt.

O cotitură se produce totuși, în felul ei, după 1774. Noul proiect de cod general redactat pentru Alex. Ipsilanti de Mihail Fotino (1777; 7 cărți = 7 coduri specializate), care ni s-a păstrat în familia Brîncovenilor într-un singur manuscris grecesc aflat acum la Acad. R.S.R. (ms. gr 1195), din care s-au publicat cărțile 3 (Codul plugăresc, 1970) și 5 (Codul urban, 1975), nu mai conține drept bisericesc. Toate codurile care urmează, începînd cu *Pravilniceasca Condică* (1780), sînt exclusiv laice. Evoluție umanistă și iluministă, consolidată de influența Revoluției franceze și de schimbările din toate Țările române. Manualul lui Andronache Donici (redactat ante 1805, tipărit cu ajutorul mitropolitului Veniamin Costache, 1814), neagreat de domnul Sc. Calimah, este un Manual laic, fără drept bisericesc. Dreptul receptat, catalogat și sistematizat în Registrul său personal de Nifon Crețanul după 1739, conține mult drept laic. Dicasteriile

Carte de legi, Iași, 1632; *Îndreptarea legii*, Tîrgoviște, 1652) sau *Vaktêriei* lui Iacob din Iannina (1645) — *Cirja arhierescă*, mss. Iași, 1754. Fără a mai vorbi că Vasile Lupu, căutînd modele de noi pravile, nu se va gîndi nici o clipă la Vlastares, care se găsea peste tot în țară, ci va aduce din Italia Renașterii texte neo-grecești padovane (?) după opera unui penalist la modă (P. Farinacius) și după ediția legilor agrare bizantine (*Nomos georgikos*) dată de Leunclavius în Ius Graeco-Romanum, publicat în 1596 de Freherus. Este o primă etapă, un prim val de modernism juridic, căruia nu i se poate acorda destulă importanță. Ea sparge schema nomocanonică locală încă dominantă și folosește pentru realizarea ei știința de limbă și de drept a unui jurist laic, al treilea logofăt Eustratie, din rîndurile de mijloc ale boierimii (vezi Introducerea lui C. Tegăneanu la ediția sa încă manuscrisă a *Pravilei alese — Carte de legi*, la Institutul de Istorie „N. Iorga”).

organizate ca instanță stabilă pe lângă Mitropolii (la Iași, 1773) aveau un delegat civil al Divanului, cu drept de veto. De la Patriarhul Nifon, la începutul sec. XV, și de la hrisovul din 24 febr. 1649 al lui Vasile Lupu, boierii au opus totdeauna o dîrză rezistență, din interese în primul rînd materiale (taxele judiciare), oricărei lărgiri a jurisdicției bisericești.

Modernizarea dreptului românesc în sec. XIX se face fără nici o legătură cu această structură nomocanonică, persistentă timp de atîtea secole. În schimb, prerogativa domnească de a sancționa (întări), naționaliza și transforma selectiv și formal în drept domnesc dreptul bizantin receptat, se va afirma cu putere după 1765, în Țara Românească mai mult decît în Moldova. Și dacă vestigiile ale valabilității directe a dreptului bizantin mai persistă și după 1830, în esența lui dreptul domnesc apare deja ca premisa istorică a viitorului drept național unitar, centralizat, de factură burgheză, care, după 1830, își va găsi tot mai mult și mai sigur originea în voința națională și în suveranitatea poporului, treptat consacrate legal de clasa dominantă, ca rezultat al luptei populare, și cu unele contradicții și aproximații care nu-și au locul să fie discutate critic, pe larg, în acest loc.

IV. *Limba dreptului și a împărțirii dreptății.* Poporul român a practicat totdeauna un drept în limba sa populară și dreptatea se poate spune că a fost împărțită fără excepții semnificative în aceeași limbă. Nu avem nici o dovadă că împărținații chiar în fața divanului domnesc grăiau altfel decît în limba lor strămoșească. Pentru finele sec. XVI, Franco Sivori, secretarul lui Petru Cercel, este în acest sens, cînd descrie pe țărani împărținați cum își pregăteau, desigur, în limba lor expunerea pricinii pe care trebuiau s-o facă domnului. Constantia Mavrocordat certa pe serdarul care credea că-l poate măguli scriindu-i rapoarte în limba grecească. Nu acest domn putea da în divan exemplul contrar. Alex. Ipsilanti, care nu era prea stăpîn pe limba țării, își punea toate rezoluțiile pe anaforale de judecată în românește. Citatele sau textele străine care sub Fanarioși se strecurau inevitabil în unele hotărîri judecătorești, păstrează un caracter anecdotic și nu împietresc asupra principiului că limba română este limba dreptului în cele două țări autonome.

Sînt cunoscute condițiile și cauzele care, au ridicat vechea medio bulgară la rangul de limbă „sacra”, în care, potrivit superstițiilor și convențiilor vremii, cuvîntul lui Dumnezeu putea fi difuzat, (cu o bogată producție literară, sprijinită pe marea răspîndire a populațiilor slave în Sud, în Sud-Vest, în Vest și în Răsărit). Limba latină în Apus, și limba greacă în Orient, au îndeplinit timp de secole un rol cultural pe care slavona l-a jucat în proporții cu mult mai reduse. Devenind limbă de cult, de cancelarie domnească, ea a devenit inevitabil și limbă a dreptului oficial. Cu atît mai mult cu cît un bun număr de monumente juridice bizantine, a căror pătrundere în original la Nord de Dunăre prezenta dificultăți, au putut circula ușor și folositor ca monumente bizantine în haină slavonă culturală, care izbutea să se instaleze potrivit unor cerințe politice de rezistență anticatolică și de elitism antipopular al claselor dominante ale epocii. Într-o primă perioadă de expansiune grecească a Patriarhiei ecumenice constantinopolitane (a doua jumătate a sec. al XIV), slavonismul a cîștigat obiectiv și prin rezistența pe care a permis-o românilor față de aceste tendințe de expansiune ecumenică, momentan primejdioase.

Nu vom face aici inventarul receptării bizantine în limbă slavă. Cu excepția, probabil a unui exemplar grecesc din Sintagma lui Vlastares, care se va regăsi în mîinile mitropolitului Dositei în sec. XVII (Al. Elian), toată receptarea bizantină pînă la mijlocul sec. XVI se face în limba slavonă, neunitară, venind din Serbia, mai puțin din Bulgaria*. Sînt opere care circulau în comun. Altele care nu pătrund în Principate, sau își fac aici o apariție sporadică. Altele sînt servese unei dezvoltări în cursul sec. XVI și XVII, altele sînt prelucrate local cu merite cărturărești evidente (Macarie) sau traduse. Copii externe pătrund mai puțin decît copiile făcute în țară, sub auspiciu domnești (Vladislav II în Țara Românească, Ștefan cel Mare în Moldova, Neagoe Basarab și Doamna Despina) sau bisericești, ceea ce accentuează caracterul oficial al receptării dreptului bizantin. Se formează și se afirmă o serie de centre mănăstirești, culturale: mitropoliile, cele două Bistrițe, Bisericanii, Putna, Neamțul, episcopia Romanului, Tismana, mai tîrziu Voronețul. Cine folosea aceste texte? Cancelaria, mediul cultural bisericesc, în frunte cu mitropoliții, competenți în mod deosebit a cerceta pravila pentru domnul-judecător, episcopii și mai tîrziu protoereii dela județe sau ținuturi, precum și o parte din clasa

* Se găsește masiv sau sporadic înregistrată la A. Iațimirskij, I. Peretz, St. Gr. Berechet; G. Mihăilă (Sintagma lui Vlastares), I. Radu-Mircea, I. Iufu, Emil Turdeanu, P. P. Panaitescu, N. I. Floca, N. Smochină, Valentin Georgescu etc., etc.

dominantă, în exercitarea atribuțiilor ei judiciare sau pentru interes proprii, în fine o subțire pătură orășenească, pentru relații comerciale interne și externe. Marea masă a poporului îi rămânea străină, beneficiind de ea indirect, oral, cutumiar, rapsodic. Sintagma lui Vlastares, Canoanele Sf. Apostoli, Zakonicul lui Stefan Dušan, Legea lui Iustinian (în sec. XVIII: Legea lui Constantin Iustinian, versiunea lărgită). Canonarul lui Ioan Pustnicul, fragmente din operele lui Vasile cel Mare și din legislația lui Iustinian, Prohironul lui Vasile cel Mare, *Kormčaja Knjga* (dar nu *Zakon Sudnyj Ljud'm* și nici *Ecloga*) sînt principalele texte ale acestei culturi. Ea nu cuprinde Basilecalele, Hexabibllul lui C. Armenopol și ediții complete ale Compilației lui Iustinian sau ale Novelelor lui Leon VI Filozoful.

Nevoia unor traduceri în limba poporului s-a făcut repede simțită. Ea apare în legătură cu prototipul din Moldova al lui Codex Negoianus și al Pravilei de la Iehud, cu Pravila lui Coresi și cu mișcarea de cultură juridică (incipient savantă) a cronicarului episcop Macarie de la Roman și a scolasticului și ritorului Lucaci, traducătorul modest, la început interliniar, al unor fragmente de pravilă slavo-bizantină, începînd cu pasajele de curentă folosință populară. „Pravila românească” editată recent de I. Rizescu este bine cunoscută astăzi. Dar pentru a vorbi de biruința limbii române în viața și cultura dreptului oficial, trebuie să așteptăm un prim val de texte grecești (în deosebi Malaxos, ca cel din 1619), pentru ca între 1632 și 1652 să avem puternica afirmare a celor patru mari pravile românești traduse și adaptate din slavonește sau din greaca populară. Ele constituie și astăzi nepieritoare monumente de cultură românească, legate de trecut, deschise Apusului și rodnice pentru un viitor care, imediat, nu va fi lipsit de recrudescența grecească și prefanariotă și, apoi, fanariotă (după Capetele de poruncă ale lui Antim Ivireanu și Prăvilioara aceluiași, anterioară, cu o a doua ediție 1786).

Preținsa neutilizare efectivă și amplă a pravilelor din sec. XVII este o erezie. Chiar din Pravila aleasă s-a găsit recent un al doilea manuscris (Valentin Georgescu) din fondul Vorneșului, care dovedește că la finele sec. XVII călugării o posedau și deșigur pentru a o folosi în pricini de tot felul. Totuși, o anumită tăcere, legată de instaurarea regimului fanariot se va întinde pînă către 1765 din punct de vedere al tentativelor și reușitelor în materie de codificare. Tăcere răscumpărată de activitatea intensă de după aceea. Dar eferescența din 1765 coincide cu începutul unei serii de campanii militare care vor avea efecte contradictorii și decizive, unele pozitive, altele negative, triste și greu de reparat, dar care vor impune dreptului o dezvoltare în zig-zag nu mai puțin ascendentă.

Este, în primul rînd, necesara codificare și tentativa de reducere, prin sinteză, a pluralismului sistemelor de drept, atît de dăunător, și care nu mai putea continua. Codificarea plutea în spiritul vremii. Nu putea fi vorba de coduri și de codificare fără utilizarea dreptului bizantin, într-un spirit est mai apropiat de acela al dreptului roman de limbă latinească în Occident. Hiotul Mihail Fotino, finalmente împămîntenit și cap de stirpe de juriști români, ia asupra-și această sarcină grea, plin de idei noi ale epocii, dar și purtător de vestigii ale unei tradiții bizantiniste excesive. Opera sa rămîne în acest sens bizantină, dar mai important este faptul că se afirmă puternic nevoia de a se realiza o sinteză a pluralismului existent, devenit impracticabil și chiar nefast. Obiceiul va fi, în condițiile date, cel prejudiciat. Dreptul oficial bizantin, valabil prin el însuși ca drept imperial și ca *ius gentium* și ca oglindă a voinței lui Dumnezeu, e coborît pe pămînt, va fi întărit ca drept domnesc și aplicat ca atare. Probabil că el urma să fie tradus în românește, dar împrejurările vitrege n-au permis-o pentru primele trei proiecte ale lui Fotino (1765, 1766, 1777), care nici n'au devenit coduri oficial întărite. Primele două au ramas redactate în greaca populară, al treilea în greaca savantă a Basilecalelor, cu primul și singurul cutumiar românesc în greaca populară (cartea a IV a, 1777), unde obiceiurile întărite în ultimii ani de Divanul domnesc sînt comparate cu dreptul bizantin pentru a i se da în general precădere, dar și pentru a i se arăta concordanța cu pravila sau nevoia de a fi completat cu aceasta. Numai acest cutumiar a fost tradus tîrziu în românește, fiind drept viu și nou, și tot el va fi publicat ca *Parartēma* în grecește la *Historia țes Blachias* editată la Viena în 1806 de către frații Tounousli (Cronica Gen. mare vornic și mare ban Mihai Cantacuzino). De aci dubla legendă a colaborării fraților Tounousli și a lui Fotino la Pravilniceasca Condică a lui Ipsilanti din 1780.

Epoca este bogată în lucrări juridice variate (grecești, românești, greco-române). Nu le putem menționa pe toate. Ele sînt din ce în ce mai moderne. Dar multe rămîn copleșite de o tradiție bizantină sclerozată. Majoritatea au un caracter practic limitat și chiar meschin față de publicațiile Occidentului. D. Cartatzi (1793) totuși vrea să dea un cod de procedură savant, inspirîndu-se din Aristot și din iluminism, dar lucrarea rămîne netradusă în românește și în stare de proiect. Mici coduri penale sau civile sau simple extrase din vechi culegeri bizantine par să servatori și chiar reacționari, destul de moderne pentru a servi într-un anumit fel și cauza mo-

fie cînd opere oficiale, cînd lucrări oficioase, cînd întocmiri particulare cerute de practica tot mai exigentă. Legile plugărești se mențin în actualitate și întărite din nou ca un cod separat de Alex. Ipsilanti, ni s-au păstrat în patru copii, fără inovații semnificative față de versiunea din sec. XVII. Tot Ipsilanti, influențat de Beccaria în alte privințe, nu sancționează ca nou cod de drept penal decât o modestă culegere din dreptul penal al Basilicalelor, pe care îl găsim în două-trei copii despre care este greu de afirmat peremptoriu că este chiar versiunea oficială. În Moldova, Sobornicescul Hrisov (1785) este un fel de mic cod agrar și de drept matrimonial al robilor țigani, în care protimisul și proprietatea sînt reformate, în spiritul social, redevenit actual, al Novelelor dinastiei macedoniene din sec. X—XI în Bizanț. Codul infierii al lui Al. C. Moruzi (1800) este în grecește, folosind însă o tehnică modernizată. În Moldova, același domn, cu un vast program legislativ, cere lui Thoma Carra să traducă, împreună cu 4 juriști pămînteni, Hexabiblu lui Armenopol, probabil pentru a-l transforma în cod general al Țării, idee care în 1806 face loc redactării (neisprăvite, din cauza războiului ruso-turc) a unui mare cod modern în grecește, în care Thoma Carra face un important efort de reînnoire a tradițiilor bizantine și de imbinare a lor cu modernismul occidental. Tot el găsește potrivit să facă elogiul limbii române ca limbă de drept chiar în comparație cu cea grecească, prea bogată și complexă față de o limbă cu fond latin. În contrast cu Pandectele grecești ale lui Carra, avem prima versiune a Manualului juridic al lui A. Donici, (1805), care va afirma drepturile imprescriptibile ale limbii poporului și ale marilor ei posibilități de expresie. Sursele bizantine sînt departe de a fi neglijate, dar obiceiul și dreptul domnesc sînt bine valorificate accentuîndu-se caracterul de sîntează al operei. Introducerea este un adevărat program iluminist de drept burghez, sclavia nu este pomenită și condiția clăcașilor nu este reglementată. Cît privește încercarea de a face din Armenopol un cod românesc modern, la 1804, ea precede cu 25—35 de ani actul de la Epidaur și Atena prin care, într-o formă echivocă și retrogradă, Hexabiblu (și prin el dreptul bizantin) a devenit codul civil grecesc modern, sub care ulterior va triumfa pandectismul german. O altă formulă interesantă a fost încercată tot în Moldova, fie imediat după 1820 fie către 1840. Juristul grec C. Chrysokephalos a început o adevărată modernizare a Hexabibluului lui Armenopol (*Neos Harmenopoulos*), rămasă neisprăvită, dar superioară concepției elenice în ceea ce privește tehnica și eficacitatea, dacă se admitea ideea că este mai ușor de făcut un cod nou din Armenopol, decât un cod modern pe baze direct scoase din realitățile sec. XIX.

După succesul Manualului lui Donici, *Pravilniceasca Condică* (1780, reprezentînd o etapă mai veche) și *Legiuirea Caragea* (1818) sînt coduri bilingve, care însă au circulat mai ales în românește (a se vedea marel număr de copii manuscrise românești, tocmai din această cauză). *Condică criminalicească a Moldovei* (*Procedura penală*, 1820; *Dreptul penal*, 1826) este un triumf al limbii românești, care anula întru cîtva apariția grăbită, în grecește, a *Condicii civile* a Principatului Moldovei a lui Scarlat Calimah. Traducerea românească nu era terminată, și domnul, amenințat de mazilire și de evenimentele care și aveau să se precipite, s-a grăbit să publice versiunea grecească, pe care instanțele n-o aplicau decât foarte relativ, pînă în 1833/4 cînd apare oficial traducerea românească, pe care boierii o cereau prin anafora încă din 1819. Rolul lui a fost considerabil. În mare măsură tradus sau adaptat după Codul civil general austriac din 1811, este cel mai savant dintre toate codificările epocii, prea savant după părerea multor contemporani. Avea o puternică bază romanistică, apuseană, care numai în mod corelativ corespundea dreptului bizantin de veche tradiție locală. Cu acest cod începe modernizarea dreptului sub auspiciile conservatoare și metternichiene ale Austriei cu numeroșii ei dușmani de ambele feluri. De aceea se ascunde originea codului, nimeni, nici Flechtnermacher (care a fost aspru și nedrept criticat pentru aceasta de G. Mantzouphas), n-o divulga. În așa fel încît pentru a menaja pe toată lumea, i s-a cerut să modifice în cod tot ceea ce se depărta de dreptul Basilicalelor, angajament asumat, dar neîndeplinit. Flechtnermacher, pentru a „naturaliza” și „bizantiniza” codul său austriac (cu o bună parte real bizantină), a alcătuit numai o tablă de materii oarecum fictivă și totuși erudită, în care se arăta originea bizantină (Basilicale) a tuturor articolelor din codul Calimah, indiferent de originea lor austriacă. Manipularea politică a reușit și codul a rămas în vigoare pînă la 1865.

Proiectul de constituție al „Cărvunarilor” (1822) este în românește, deja o operă modernă și occidentală, cu unele influențe englezești. Tot în românește (sau în franceza, din cauza nevoiei de a le face să circule în înalte sfere europene) sînt toate memoriile și proiectele de reformă și reorganizare a statului dintre 1765—1848. Importanța lor (editate recent de Vlad Georgescu), este considerabilă, cuprinzînd premisele și problematica modernizării de care ne vom ocupa mai jos.

Cu terminarea domniilor fanariote în 1821 (pentru a fi înlocuite în Țara Românească prin Ghiculeștii împămînteniți), cu confirmarea și lărgirea libertății de comerț și eliminarea monopolului turcesc, cu *Tratatul de la Adrianopole* (1829) și ocupația rusească de la 1828—1834, cînd se elaborează *Regulamentele Organice* — impuse de puteri străine, dar și de boieri con-

dernizării, dar totuși, înainte de toate, cum a văzut-o de îndată Karl Marx „coduri înrobitoare ale clăcii” — începe o perioadă nouă, aceea a modernizării dreptului după modele burgheze occidentale, prin imitarea adesea servilă și excesivă, nelipsită de riscuri și de primejdii, dar necesară, cerută de realitățile locale, de lupta pentru eliberare politică, pentru emancipare socială și unitate națională. Umbrele și carențele sau erorile modernizării aveau să fie scump plătite pentru câștigarea unor anumite obiective esențiale și consolidarea unor victorii fără de care istoria modernă a românilor n-ar fi putut avea loc și nu s-ar fi desfășurat, cu greutate și sacrificii, spre limanul unde ne găsim astăzi.

V Obicei și pravilă. Raportul între aceste două structuri este esențial pentru înțelegerea istoriei dreptului românesc, din cauza tensiunii adânci și fecunde pe care a introdus-o în viața dreptului și din cauza implicațiilor lui sociale. Am avut prilejul să ne referim adesea la acest raport, luminându-i unele aspecte, dar fără a-l explica în mod exhaustiv.

Pentru a face să progreseze această explicație, este necesară înlăturarea unor idei preconcepute, false și tendențioase. Nu se poate ajunge la niciun rezultat științific, dacă se face din obicei o masă monolitică și dacă această masă este irațional sau convențional legată de o mistic suflă sau *spirit al poporului* (*Volkgeist*) în sens savignyan. Se știe de ce tendințele școlii istorice erau pentru K. Marx conservatoare și chiar direct reacționare, iar în istoria modernă a Sud-Estului Europei, istoricismul lui Savigny și doctrina *Volkgeist*-ului, aplicată la obicei, a fost folosită în mod eteroclit, cu cele mai variate, și greu de precizat accente teoretice sau practice.

Nu se poate ajunge la nici un rezultat științific, dacă pravila este declarată, fără nici o altă discuție mai aprofundată, un drept străin, nominal, inaderent realităților românești, rezervat unei pătri înalte și adesea înstrăinate, a clasei dominante.

Așa cum am arătat în comunicarea prezentată la Congresul Soc. Jean Bodin de la Varșovia (Mai 1976), trebuie să distingem obiceiul de obște, cu unele premise de stratificare și diferențiere de clasă ale lui, de celelalte proceduri și tehnici cutumiare având cel mai divers conținut social, legat în general de exploatarea de clasă și de rolul statului în asigurarea eficacității obiceiului. Chiar obiceiul de obște nu este o valoare în sine, absolută, idealizabilă unilateral și uniliniar, ci trebuie reintrodus în cîmpul de analiză al criticii istorice.

În condițiile istorice ale sec. VI—XX, dezvoltarea savantă a unui sistem de drept a reprezentat un nivel de care trebuie ținut seama chiar atunci cînd n-a fost progresist în sensul nostru de apreciere. Divorțul dintre obicei și dreptul savant este un fenomen considerabil, cu repercusiuni care n-au fost totdeauna bine apreciate.

Obiceiul românesc n-a făcut obiect de culegeri private sau de o redactare oficială, n-a fost întărit în afara pricinilor în care era aplicat, n-a fost codificat, nici elaborat în mod savant sau predat în universități sau în alte școli înalte de drept. Sub numele de obicei s-au folosit reguli de drept favorabile unor pătri sociale din cele mai deosebite. Monopolul boierilor de a conduce țara, sau România se întemeia pe obicei, ca și stăpînirea pămîntului de către moșneni și răzeși sau solidaritatea de sat.

Venerabile și atrăgătoare obiceiuri arhaice de obște, la locul lor în satul străvechi, la un nivel de economie naturală, într-un context de cultură locală folclorică nu puteau rezolva problemele unei creații românești cărturărești și europene, umaniste sau iluministe, liberale sau naționale în sens largit și modern.

Pravila purta cu sine un efort de unificare europeană, o moștenire greco-romană a anti-chității, o mină neprețuită de modele juridice din cele mai variate în care oricun nou legiuitor putea găsi proiecte și experiențe pentru toate nevoile cu care era confruntat. Pravila se găsea cu Biserica într-o legătură pe care, timp de secole, poporul român n-o putea ignora, chiar dacă abuzurile n-au lipsit, iar în pragul epocii moderne s-a impus de la sine depășirea schemei nomocanonice, așa cum am văzut. Pravila era un factor de unitate sud-est europeană, prin paralelismele justiniene, și post-justiniene pe care le conținea. Ea era și un factor de unitate europeană, prin paralelismul dreptului bizantin, cu originile lui justinianene, și ale dreptului roman de limbă latină, receptat în Occident. Umanismul juridic al sec. XVI—XVII a pus cu succes în valoare acest paralelism, de care dreptul românesc n-are de ce să se rușineze. A pune un semn de întrebare la propoziția privind existența unei receptări a dreptului bizantin în Principatele române, înseamnă nu numai a ignora realitățile istorice, evidente, dar și a închide istoria dreptului nostru în limite sterilizante față de propria sa bogăție.

Obiceiul cu care trebuie să lucreze istoricul modern al dreptului românesc nu poate fi o noțiune unică și imobilistă, și mai ales nu poate fi identificată cu vechea noțiune de obicei a lui Salvius Iulianus, Savigny și Puchta. Trebuie făcută o deosebire netă între obiceiul viu, multiform, amorf, și dreptul cutumiar în sensul conceptului modern de *Gewohnheitsrecht*. Între cutuma originară, sistem viguros, suplu și multiform, valabil prin el însuși, opus și incompatibil cu dreptul scris și cu dreptul etatizat, și dreptul cutumiar, care înseamnă declinul cutumei

adevărate, supus dreptului statului și trăgându-și de la acesta principiul de valabilitate și limitele de existență.

Însăși concepția generală despre *sistemul de drept* trebuie supusă unei critici noi. Între dreptul modern, codificat, sistemic și sistematizat, cu structura lui axiologică și raționalistă care impun o interpretare coerentă și interdependentă, pe de o parte, și drepturile anterioare (feudale și antice, plină în sec. XVI în Occident și plină în sec. XIX în Răsărit și Sud-Est), cazuistice, laxiste, cu o noțiune specifică despre lege și cutumă, cu un pluralism social și etatic, pe de altă parte, există o cezură pe care numai unii romaniști au început s-o valorifice și s-o interpreteze cu tot folosul pentru istoria generală a dreptului (Max Kaser, W. Waldstein, D. Nörr, de pildă).

Prin ea însăși — tehnică specifică, origine istorică, alt la Roma cît și la Bizanț — pravila era o formă de drept savant. Acest caracter însă în Țările române, ca și în tot Sud-Estul supus dominației otomane, se oprește la un anumit nivel și îmbracă un anumit stil istoric distinctiv (care ar avea nevoie să fie definit mai în amănunt), determinînd o evoluție adînc diferită în Sud-Estul continentului, față de aceea a Occidentului.

Tradiția bizantină, datorată în deosebi autocrației *basileus*-ului, care cerea și putea impune o prelucrare puțin creatoare a textelor de lege și va fi legată de absența unui învățămînt juridic de tip universitar continuu și rodnic, a fost adîncită și extinsă de dominația otomană și de Biserică (în condițiile acestei dominații), și transformată într-o modalitate sterilizantă de gîndire și de politică juridică. Numeroasele comentarii și școlile bizantine s-au plafonat la un nivel care n-a mai fost depășit, structurile juridice generale sau interne n-au cunoscut un început de reînnoire decît în Principatele române, cu un avînt întrerupt la mijlocul sec. XVII și apoi, în alt context, după 1765, adesea în legătură cu un mai larg contact cu Occidentul. Caracterul de învățatură juridică al pravilei, nepredată însă în școli de drept, era aspectul savant cel mai accentuat al pravilei, cu totul absent din cadrul obiceiului. El era însă legat de o structură arhaică, patriarhală a dreptului-precept, nu constituia un element dinamic de modernizare savantă a unui drept în mișcare și în căutare de formule noi.

Nivelul de adaptare savantă a pravilei, rămînd modest, este incontestabil și semnificativ. Opera episcopului-cronicar-jurist Macarie de la Roman (sub Alexandru Lăpușneanu), a ritorului-scolastic Lucaci tot acolo la aceeași epocă, glosele slavone ale lui Udriște Năsturel (sub Matei Basarab), opera lui Antim Ivireanu (începutul sec. XVIII) ilustrează acest nivel. Dacă reala elaborare neogrecescă a operei lui P. Farinacius este efectuată la începutul sec. XVII în Italia de către greci catolici și numai adusă spre fructificare în Moldova (1646) unde găsește un teren prielnic, incomparabil, în schimb sinteza dintre această operă și Nomocanonul lui Malaxos (= Îndreptarea legii, 1652) se realizează de Daniil Panoneanu, ca operă românească din cele mai importante pînă atunci și menită să afirme și să servească unitatea juridică a românilor în toate cele trei Țări istorice*). Manualele-proiecte de cod ale lui Mihai Fotino (Phôteinopoulos), între 1765 și 1777 sînt opere oneste, erudite, cu inovații de o potrivă timide și deschizătoare de drumuri, ca și proiectul de cod de procedură civilă al lui D. Catargi (1793), traducerea Hexabiblului (1804) și proiectul primului volum de cod civil și penal al lui Thoma Carra (1806) sau Manualul remarcabil (respins de Sc. Calimah ca operă oficială) al lui Andronache Donici (1805, lărgit și tipărit în 1814). Meritele lor nu trebuie subestimate. Participarea juriștilor greci împămîntenți nu diminuează, dimpotrivă, nivelul și dinamismul vieții juridice românești. Tradiția bizantină tocmai din această cauză începe să fie sfărîmată, extinsă, europeanizată, ca și în codurile oficiale din 1780, 1816—7, 1818. Dar ansamblul acestor opere nu poate sta în balanță cu elaborarea științifică a dreptului în Occident din 1540 (prima ediție a Hexabiblului lui C. Armenopol) pînă la 1804, apariția codului civil francez. Operele cu adevărat originale lipsesc în Sud-Est și în condițiile date ele nu puteau să nu lipsească. Comentariile savante, marile lucrări de erudiție, cînd pot trezi un interes care să înceapă a fi real, sînt căutate în cercul unei culturi care din sec. XII îngăduise dreptului o dezvoltare savantă nelimitată în Răsărit și în Sud-Est, și despre care nu mai putem ști cum s-ar fi desfășurat în condițiile continuării umanismului bizantin din sec. XIV și netransferului în Occident a altor forțe creatoare ale acestui umanism. Cu caracterul ei practic totdeauna inovator, opera de codificare ocupă în Principate primul loc, ca și prin orientarea spre sinteză, pe care N. Iorga o aprecia pe bună dreptate, chiar dacă deprecia prea mult opera sec. următor. Aceste merite rămîn însă în limitele unor structuri sociale de clasă, în care prelungite vestigiile feudale se îmbinau cu demarajul greci al unei necesare modernizări generale, care punea însă grave probleme în toate domeniile, începînd cu acela al dreptului și al instituțiilor.

Pluralismul sistemelor de drept, de care se leagă existența cutumei și a pravilei pune gingașa problemă a raportului ierarhizat dintre cele două sisteme, pe care autori moderni fără spirit istoric le coboară la rangul de simple surse de drept în accepțiunea teoriei actuale a surse-

*) Acest vast proces istoric va face obiectul unui studiu separat.

lor de drept unitară și bine ierarhizată. Această optică falsifică realitatea istorică și datele problemei de rezolvat. Este zadarnic să se caute, fie în cutumă, fie în pravilă, un drept comun principal și superior (soluția lui C. A. Spulber). Mai ales este imposibil să se generalizeze această soluție pentru toată dezvoltarea dreptului românesc. Cutuma și pravila sînt ambele două sisteme principale și reprezintă un drept comun general, dar istoricește și tehnic diferite. Fără ca întîlnirea și conflictul lor să fie cu neputință și să excludă alegerea necesară între o regulă cutumiară sau una a pravilei. Cele două sisteme, al căror acord era adesea pus în lumină sau efectiv, puteau fi în conflict și în continuă mișcare. Pravila poate da uneori înapoi, dar în general mișcarea ei este extensivă și de adîncire, tinzînd pînă la urmă la o substituire prin dreptul lui Iustinian occidentalizat și prin drept modern de stat. Dimpotrivă, obiceiul, în ciuda afirmării lui formale puternice chiar în primele decade ale sec. XVIII, dădea înapoi sau declina axiologic, prin dependență tehnică și ideologică față de pravilă și de noul drept de stat. Dar rezistența obiceiului nu era mai puțin semnificativă. El păstrează o valoare politică generală chiar atunci cînd cantitativ declinul lui este evident. Această reacțiune cutumiară, ca și atracția modernizatoare a pravilei au un aspect afectiv care colorează ideologia și interesele de clasă, și de care trebuie ținut seama. Dar în măsura în care trecerea către dreptul burghez, unitar și național se preciza, obiceiul devenea un drept subsidiar, iar pravila și noile ei forme istorice, apăreau ca drept comun principal în sensul teoriei moderne a surselor de drept.

Înfrîngerea istorică a obiceiului în Țările române, ca și în tot Sud-Estul și în Răsărit, este un proces a cărui explicare nu mai comportă astăzi nimic obscur sau misterios. Cu dreptul obștilor din sec. X nu se putea construi în sec. XIX dreptul statelor naționale unitare. Istoria nu ne acorda răgazul unei adînciri lente prin studiul organic al obiceiului și prin formarea unei gândiri moderne la școala combinată a pravilei și a obiceiului de obște, ca în Occident. Ceea ce am pierdut sau sărit atunci nu poate fi recuperat decît acum, pe plan istoric, sociologic și etnologic, adică sub formă de dinamism cultural, dacă toți cercetătorii interesați vor ști să-și facă datoria în noile condiții favorabile ale istoriei noastre. Monumente de mare importanță ale pravilei sînt încă inedite și publicarea lor în ediții critice este indispensabilă (pravilele în limbă slavonă, cel puțin selectiv, și în deosebi Sintagma lui Matei Vlastares, Pravila alcasă, Proiecțiile lui Fotino în întregime, opera lui Thoma Carra, numeroasele sintagme minore ale sec. XVIII și în deosebi ms. gr. 588 și versiunea parisiană a Manualului lui Fotino (1766)). Cît privește obiceiul, publicarea unui mare *Corpus* este o sarcină încă de viitor, și fără publicarea lui, atît de dificilă, problema nu poate fi considerată că a primit adevărata sa soluție științifică.

Sub toate aspectele lui: obicei de obște și obicei feudal, pravilă împăratească și bisericască, drept domnesc, judecată domnească directă sau prin delegații săi, dreptul românesc și aplicarea lui proprie au constituit unul din cele mai importante elemente ale autonomiei noastre față de Poarta otomană, chiar în cele mai grele perioade ale dominației turcești (cu minime abuzuri otomane, al căror caracter ca atare este cu atît mai izbitor și mai elocvent): autonomia legislativă și judecătorească. Legile nu erau impuse sau aprobate de Poartă. Judecățile nu erau date sau făcute de Poarta otomană. Adunările de stări nu erau convocate și nu luau hotărîri cu aprobarea Porții. Preresaliile de drept internațional privat (zăborul, lettres de marque) erau o prerogativă domnească, aplicată fără controlul Porții. Ca domn autocrat, domnul avea dreptul să indulcească sau să înăsprească pedepsele. Iar ideologia vremii făcea să se afirme în primul rînd și aproape fără alt adaus diplomatic sau de constrîngere, formula bizantină, din ce în ce mai plină de semnificație pe linia autonomiei, care sprijinea domnia pe „mila lui Dumnezeu”, nu pe voința și atotputernicia Sultanului.

VI. Modernizarea dreptului în sec. XIX și XX. Această modernizare este un aspect și un sector al modernizării generale care, începînd din sec. XVIII, îmbrățișează regiuni întinse din Europa (Centrul, Sud-Estul, Răsăritul). Ele aveau în general o mare întîrziere istorică (asincronism, asincronie) față de modernizarea normală a societății tradiționale și arhaice începută în sec. XVI, asupra căreia nu putem insista aici (trecerea spre societatea modernă burghez-capitalistă). Se poate vorbi de o întîrziere intrinsecă (istorico-geografică, politico-tehnologică, economică) și de alta externă, strîns legată de efectele sterilizante, anti-europene ale dominației otomane și ale unor tradiții bizantine.

Această întîrziere s-a imbinat cu un excepțional progres al Occidentului, care a dus la crearea unui mit-realitate. Pe de o parte, incontestabile cuceriri intelectuale, artistice, literare, spirituale și tehnologice ale Occidentului, de la Papin la Newton, de la Columb la Humboldt, de la Descartes la Leibniz, de la Shakespeare la Racine, Voltaire, Rembrandt și Vermeer, de

la Harvey le Champollion, de la J. Watt la Jacquard și Fulton. Pe de altă parte, civilizația occidentală se identifică tot mai mult cu însăși civilizația epocii, și chiar cu conceptul de civilizație în general, în continuarea celei greco-romane. Demistificarea și viziunea critică sau dialectică n-a început să aibă loc decât în vremea noastră și este departe de a fi terminată, persistând dificultăți, contradicții, distorsiuni și inegalități tehnologice ireversibile.

Descoperirea materială a lumii, luarea ei în stăpânire colonialistă, reconsiderarea iluministă a valorilor, fundarea „democrației americane”, revoluția industrială engleză și revoluția franceză pe plan social-politic au fost demersuri care au conferit Occidentului o poziție de superioritate și de conducere, inclusiv beneficiul unor epocale acte de genocid, al comerțului cu sclavi, al începutului exploatării capitaliste și jocul savant al echilibrului european.

Modernizarea a fost inseparabilă de transformarea structurilor economice, de creștere economică și plină la urmă de revoluție industrială în fiecare țară (după alt model decât cel englez). Dar ea rămâne un proces general în care reinnoirea dreptului și a instituțiilor avea să joace un rol capital, apărând adesea, la prima vedere, ca motorul progresului și anticipând chiar unele transformări economice, secundare sau fundamentale.

O descriere detaliată a modernizării dreptului românesc nu poate fi făcută în acest loc. O primă perioadă se încheie cu proiectul de constituție al „Cărvunării” și cu proiectele de reformă și reorganizare a statului care duc la elaborarea Regulamentelor organice. În cadrul ei, Codul Calimah este un moment important și semnificativ.

Modernizarea regulamentară, dominată de occidentalism și de adoptarea codului de comerț francez, cerut de noile relații burgheze-capitaliste, marcat în Moldova încă de unele influențe austriece și de codul penal francez adoptat în Țara românească (1840, 1851), este întreruptă de modernizarea pașoptistă, revoluționară, burghez-democratică, plină de avânt și de încredere în viitorul poporului românesc. Modernizatoare este pregătirea Unirii, dar reforma Codului Calimah nu poate fi realizată nici la 1837 nici după 1851, deși un M. Kogălniceanu, cunosător al cronicilor și al obiceiului vechi pe care își propusese să-l studieze în „Propășirea”, făcea parte din Comisie de revizuire.

Domnia lui Al. I. Cuza este marea perioadă de modernizare, prin numărul codurilor și marilor legi organice intrate în vigoare. Fără ele, Unirea nu și-ar fi atins scopul și nu s-ar fi consolidat așa de repede. În timpul scurt, singura tehnică posibilă a fost așa-zisa „imitație” fie chiar „serviliz”, a receptării și adaptării (inițiale sau treptate) de tip occidental eclectic: belgiau, genevez, italian, german, precumpănind în mod vădit dreptul francez, prin calitățile intrinsece, prin baza lui istorică romanistică fără desconsiderarea obiceiului, prin adaptarea cea mai avansată la exigențele lumii moderne ale secolului. Constituția din 1866 folosea modelul belgian, cu adaptări retrograde. Codul de comerț (1887), înclinând codificarea lui Cuza, este deja o operă mai liberă, valoroasă, ca și reforma codurilor din 1900. Numeroase legi organice importante începând cu organizarea judecătorească, învățământul, armata, finanțele, administrația locală, sînt opere de modernizare de același tip, de inspirație dominant franceză, majoritatea juriștilor fiind de altfel formați în Franța în a doua jumătate a sec. XIX.

Se pun grele probleme de terminologie, rezolvate în același sens, care va coincide cu evoluție „neologică” și „latină” (dar nu latinizantă) a întregii limbi române moderne. Totuși tehnicismul limbii dreptului va pune dificultăți suplimentare și va duce la unele excese din care aparent nici ridicolul nu va lipsi. Până la sfârșit însă, limba modernă a dreptului se formează, devine aproape organică, și constatăm că linia urmată era cea care se desena din prima operă de anchetă sociologică formativă a lui Flechtenmacher și Couzanos la 1815 în vederea Codului Calimah.

Inefectivitatea noului drept modernizat în lumea străveche și majoritară a satelor și chiar într-o parte a lumii urbane, sau aplicarea lui „răsturnată”, constituiau probleme cărora nu li se putea totdeauna da importanța cuvenită. „Aplicarea constituției” devenise în limbajul popular sinonim cu o vulgară corecție corporală din partea administrației sau poliției. În 1914, un magistrat, C. Georgescu-Vrancea, într-o Revistă de studii sociale, învedera inaderența dreptului modernizat de tip occidental față de lumea satului românesc. La începutul secolului, alt magistrat, Gr. I. Alexandrescu, se transforma într-un aderent inspirat al obiceiului, ca factor în opera de revizuire a codificării oficiale de aplicare aproximativă și necorespunzătoare mentalității populare locale. El cita demonstrativ atacurile violente, în plină Cameră a deputaților, pe care un profesor de drept civil, Gh. Mirzescu, le îndreptase împotriva Codului civil tradus repede și fără competență, pretindea criticul, după modelul francez. Astăzi însă știm că părți importante din acest cod, cuprinse și în Basilicale și în Hexahibulul lui Armenopol, erau folosite de Fotino pentru proiectul său de Cod urban (1777) așa că în 1864 ele aveau pentru viața noastră juridică și pentru legiștii noștri o tradiție mai mult decât seculară. Totuși în 1930/31, N. Iorga

va continua să considere codificarea din 1864, spre deosebire de cea dintre anii 1780—1818, o gravă și primejdioasă eroare. În 1871, revista „Dreptul”, care și-a câștigat merite mari în organizarea vieții noastre judiciare, era fundat pentru a apăra în drept poziții junimiste, de corectare românească și teineinică a modernizării defectuoase a dreptului, nu fără un accent conservator care la unii junimiști devenea reacționar. Un filozof materialist ca Vasile Conta, civilist format în Belgia, înțelegea să lege noul cod civil de tradiția codului Calimah și să dea la lumină opere cît mai originale, de circulație europeană, tocmai neîntorcînd spatele modernizării occidentale a dreptului. În schimb, un spirit viu și ascuțit ca C. G. Dissescu, va deplînge, de pe poziția junimistă „sterilitatea” dreptului român, condamnat să fie lipsit și de rădăcina „țaiată”, suprimată, a obiceiului, și de aceea a pravilei și a dreptului occidental, care, străine și inadente, nu puteau să-i procure seva hrînitore de care ar fi avut nevoie.

Încercarea lui B. P. Hasdeu, după Bogișic, de a colecta obiceiurile juridice ale poporului român, venea prea tîrziu, n-a fost înțeleasă și susținută, și a eșuat (1878). România nu posedă, din nefericire, la acea dată, un Bogișic, iar, pe de altă parte, nici nu era micul Muntenagru pentru a se putea mulțumi cu înceata modernizare pe care o presupunea un cod civil întocmit de Bogișic, cu o largă participare a obiceiului, în 1888. Dealtfel, chiar acest remarcabil cod reprezenta, față de doctrina cutumiară a lui Savigny, un triumf al codificării savante, o prelucrare savantă a obiceiului, făcîndă repede și în bibliotecă de un savant excepțional, după exemplul dezvoltării istorice a dreptului în Europa, iar partea generală a codului cuprîndea o importantă contribuție directă de drept savant, în mare măsură romano-bizantin. Deosebirea între codul lui Bogișic, clădit pe obiceiul local, și dreptul țarilor de receptare modernizatoare din Sud-Estul Europei era, deci, mult mai mică decît la prima vedere. Nici codul din 1888 nu era un ideal, iar idealul era sau de neatîns sau irrealist.

Aceasta nu înseamnă că au lipsit momentele de depresiune și chiar de traumatism legate de modernizare. Primele tratate de drept civil nu văd lumina tiparului decît cu greutate în România. Nu lipseau cei care le socoteau inutile, fiindcă n-aveau să fie niciodată așa de bune ca acelea ale lui Troplong sau Demolombe, care puteau fi folosite direct, juriștii savanți știind limba franceză și dreptul fiind același. Poziție ahsurdă și lipsită de inteligență. La început, jurisprudență locală nu exista și persista iluzia că se poate recurge exclusiv și eficace la cea franceză. Abia după 1900 atmosfera se clarifică și situația se îmbunătățește. Progrese mari s-au realizat, revoluția industrială, în condiții specifice, are loc, facultățile de drept se dezvoltă mulțumitor, deși practic doctoratele se iau în străinătate, iar catedrele de istoria dreptului românesc nu sînt create decît în 1907; studiul obiceiurilor vechi este favorizat, ca și exaltarea dispariției lor în cursul modernizării, insuficient înțeleasă, dar care triumfa mereu în practică. Burghezia nu mai este la nivelul celei din „Scrisoarea pierdută”; opere teineinice apar, adaptarea dreptului străin devine organică, doctrine locale noi apar și se impun (Contenciosul administrativ, Controlul constituționalității legilor, 1905, 1910, 1912), se cere modificarea progresistă a dreptului de familie (D. Alexandresco). Un savant ca I. Tanoviceanu ridică dreptul penal la un rang ce lichida orice complex de inferioritate. Firește, originalitatea de sinteză a dreptului românesc se afirmă larg după 1918, și din acest punct de vedere se poate spune că un bun exemplu este însăși Constituția din 1923. Dar se puneau greaua problemă a unificării legislative, unde se manifestă slăbiciuni dureroase și unde rezultatele rapide și convingătoare întîrzie.

Dar astăzi problema modernizării dreptului nu poate fi abordată unilateral și rezolvată într-o perspectivă tehnicist juridică. Ea este mereu solidară de întreaga problemă a modernizării societății românești, și deci în centrul procesului de modernizare a civilizației noastre. Nu poate fi separată de discuția junimismului și de teoria evoluției de la formă la fond sau de teoria formei fără fond a lui Titu Maiorescu, filozof, critic, dar și jurist, completată de teoria evoluției lente și graduale, atît de clar formulată de P. P. Carp în semnificația ei conservatoare, deși fusese mai înainte doctrina de „civilizație progresistă” a lui Mihail Kogălniceanu, mare cărturar din rîndurile marii boierimi. Toate aceste probleme le va discuta în „Convorbiri literare”, abia întors de la Berlin, A. D. Xenopol, un jurist care își trecuse doctoratul în drept cu unul din marii elevi ai lui Savigny.

Problema modernizării dreptului nu poate fi separată nici de diferitele aspecte ale luptei sau opoziției dintre rural și urban, dintre local și occidental din cultura noastră, și de căutarea dramatică a personalității noastre istorice, a locului nostru în cultura universală, de la Semănătorism la Poporanism, de la mitul anului „1400” la „Viața Nouă”, de la diferitele căutări țărânistice la înțelegerea adîncă și științifică a problemei modernizării la care s-a ridicat de la început

proletariatul și clasa muncitoare, și la care au contribuit atât de temeinic gânditorii socialiști, în frunte cu C. Dobrogeanu-Gherea, care, pe lângă unele greșeli și ezitări, a înțeles rolul necesar, pozitiv și dinamic al modernizării, inclusiv al celei juridice. Aceasta se regăsește în centrul oricărei discuții temeinice asupra legii sincronismului reluată și folosită atât de insistent de Eugen Lovinescu. Nici *Elogiul Satului* de Lucian Blaga nu se poate face cu rezultate clare și întemeiate, dacă nu putem da un răspuns satisfăcător și conform realității istorice la probleme examinate în paginile de față.

În concluzie, principalele momente ale dreptului românesc sînt legate de marile cotituri ale istoriei poporului român. Ele se luminează prin inserarea lor în marile probleme ale civilizației românești, luminîndu-le pe acestea la rîndul lor. Fără ca istoricul dreptului să înceteze de a scruta, cu resurse particulare și mereu reînnoite, fenomenul juridic în tot ceea ce acesta are atât de general și atât de specific.

Valentin Al. Georgescu

A IV-A ÎNŢILNIRE A COMISIEI MIXTE A ISTORICILOR DIN R. S. ROMÂNIA ŞI U.R.S.S.

În zilele de 6 — 12 septembrie 1976 s-au desfăşurat la Moscova şi Samarand lucrările celei de-a IV-a Întîlniri a Comisiei Mixte a Istoricilor din R. S. România şi U.R.S.S., Întîlnire consacrată dezbaterii temei: „Mişcarea de eliberare naţională din a doua jumătate a secolului XIX-lea în Balcani. Relaţiile româno-ruse şi războiul din 1877—1878”.

Din partea română au participat: prof. univ. dr. Ştefan Ştefănescu, membru corespondent al Academiei R. S. România (preşedintele părţii române în Comisia Mixtă), prof. univ. dr. Aron Petric (vicepreşedinte), conf. univ. dr. Gh. I. Ioniţă (secretar), dr. Nichita Adăniloae, prof. univ. dr. Victor Axenciuc, prof. univ. dr. docent Titu Georgescu, prof. univ. dr. Vasile G. Ionescu, dr. Ion Iacoş.

Din partea sovietică au participat: acad. I. I. Minţ (preşedintele părţii sovietice în Comisia Mixtă), prof. dr. V. N. Vinogradov (vicepreşedinte), candidat în ştiinţe istorice L. E. Semionova (secretar), dr. V. I. Grosu şi I. I. Rostunov şi candidaţii în ştiinţe istorice M. M. Zalişkin, E. I. Spivakovski şi E. E. Certan.

După cuvintele introductive rostite de preşedinţii celor două părţi s-a intrat în dezbaterile următoarelor rapoarte: *Criza balcanică din anii 1875—1878 şi marile puteri* de acad. A. A. Narociniţki; *Locul şi rolul războiului din 1877—1878 în lupta seculară a românilor pentru cucerirea şi apărarea independenţei ţării*, de prof. univ. dr. Ştefan Ştefănescu, membru corespondent al Academiei R. S. România; *Unele consideraţii privind situaţia economică şi socială a României în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea* de prof. univ. dr. Victor Axenciuc; *Marile puteri şi lupta României pentru independenţă (anii 1871—1876)*, de E. E. Certan, candidat în ştiinţe istorice; *Premisele şi condiţiile de politică externă ale proclamării independenţei României* de M. M. Zalişkin, candidat în ştiinţe istorice; *Consolidarea independenţei naţionale a României în ultimul secol*, de prof. univ. dr. Aron Petric; *Karl Marx şi Fr. Engels despre problema balcanică în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi despre lupta românilor pentru cucerirea independenţei lor de stat* de prof. univ. dr. Vasile G. Ionescu; *Rusia revoluţionară şi mişcarea de eliberare în Balcani în ajunul şi în timpul crizei orientale din anii 70 al secolului al XIX-lea* de dr. V. I. Grosu; *România întâmpinând centenarul independenţei* de conf. univ. dr. Gh. I. Ioniţă; *Lupta pentru cucerirea independenţei, pagină memorabilă în istoria poporului român. Colaborarea militară româno-rusă în perioada războiului pentru independenţă* de dr. Nichita Adăniloae, *Războiul ruso-turc din anii 1877—1878 şi importanţa lui pentru eliberarea popoarelor balcanice*, de dr. I. I. Rostunov; *Masele populare — factorul decisiv al luptei pentru cucerirea independenţei de stat a României*, de prof. univ. dr. docent Titu Georgescu; *Îmbinarea sarcinilor sociale şi naţionale cu mişcarea de eliberare a românilor*, de E. E. Spivakovski, candidat în ştiinţe istorice; *Poziţia activă a mişcării muncitoreşti şi socialiste din România în sprijinul luptei pentru independenţă*, de dr. Ioan Iacoş.

După cum rezultă din enumerarea titlurilor referatelor ce au fost prezentate, Întîlnirea a oferit posibilitatea discutării unei varietăţi de probleme deosebit de importante. Istoricii din cele două ţări, făcînd apel la rezultatele cele mai recente ale activităţii lor de cercetare, au adus în atenţie fapte şi concluzii de o deosebită însemnătate pentru elaborarea lucrărilor cu care va fi omagiat în cele două ţări Centenarul războiului de independenţă din 1877—1878.

Ca şi la anterioarele Întîlniri ale Comisiei Mixte a Istoricilor români şi sovietici, reuniunea la care ne referim s-a soldat cu bune rezultate, înscriindu-se ca un moment important în colaborarea ştiinţifică a istoricilor din cele două ţări.

Participanţilor români la Întîlnire, organizatorii le-au oferit posibilitatea unei vizite ştiinţifice la locurile istorice din Samarand. Aici s-a desfăşurat o parte a dezbaterilor ştiinţifice şi au fost vizitate unele obiective economice şi culturale specifice Uzbekistanului.

În închiderea lucrărilor întâlnirii s-a procedat la semnarea protocolului său, convenindu-se ca, în anul viitor, la București, cea de-a V-a reuniune a Comisiei să dezbată următoarele teme: „Experiența istorică a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și construcția bazelor socialismului în România” și „Gîndirea progresistă din România și Rusia în secolul al XIX-lea, factor principal de progres, de cunoaștere și apropiere”.

Gh. I. Ioniță

AL III-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE MONGOLISTICĂ

În zilele de 30 august — 3 septembrie 1976, s-au desfășurat în Ulan-Bator lucrările celui de-al III-lea Congres internațional de mongolistică, care a reunit circa 200 de delegați, invitați și participanți — turiști din aproape 20 de țări (Bulgaria, Canada, Cuba, Cehoslovacia, Franța, R. D. Germană, R. F. Germania, India, Italia, Japonia, Marea Britanie, Mongolia, Polonia, România, Statele Unite ale Americii, Suedia, Ungaria, U.R.S.S. și Vietnam); au luat parte, de asemenea, cîte un reprezentant al U.N.E.S.C.O., al Conferinței Internaționale Permanente de Altaistică (PIAC) și al Asociației Internaționale de Studii Sanscrite. Președinte al Congresului a fost ales acad. B. Shirendyb, președintele Academiei de Științe a R. P. Mongole, iar vicepreședintii; acad. A. P. Okladnikov (U.R.S.S.), prof. O. Lattimore (Marea Britanie) și dr. Haong-Vi Nam (Vietnam). J. Tedenbal, președintele Prezidiului Marelui Hural Popular al R. P. Mongole, a adresat un mesaj de salut congresiștilor.

Lucrările Congresului s-au desfășurat în trei secții: a) Istorie, economie și filozofie; b) filologia și arta mongolă; c) Mongolia și țările Asiei Centrale. Cele 139 de rapoarte și comunicări audiate s-au repartizat astfel: 51 în secția întâi, 51 în cea de-a doua, 37 în ultima.

Comunicările prezentate și discuțiile ce le-au urmat au oferit o imagine de ansamblu a stadiului actual al cercetărilor de mongolistică precum și a direcțiilor de cercetare din această disciplină, care interesează cercuri tot mai largi de specialiști (semnificativă din acest punct de vedere a fost informarea întocmită de prof. Keith Scott din Canada care enumeră universitățile și profesorii, în a căror preocupări intră istoria sau filologia mongolă; din cuprinsul acestui text se desprinde interesul sporit pentru mongolistică într-o țară în care, dată fiind istoria ei, el apare, cel puțin pînă la un punct, ca surprinzător).

Lucrările fiecărei secții au fost deschise de adevărate rapoarte-cadru care au făcut bilanțul rezultatelor obținute în probleme fundamentale ale mongolisticii și au schițat orientarea investigațiilor ce urmează a fi întreprinse. Astfel, raportul acad. Sh. Natsagdorj (Mongolia): *Dirjecțiile de bază ale științei istorice în R. P. Mongolă*, a relevat concluziile desprinse din studiul societății feudale mongole, al revoluției populare și a trecerii de la feudalism la socialism, prin evitarea fazei capitaliste. În secția a II-a, A. Luvsandendev (Mongolia) a urmărit *Formarea limbii literare naționale mongole*, prezentînd o perioadă a acestui proces și a corelației dintre fenomenul lingvistic și cel socio-politic, în speță formarea și consolidarea națiunii socialiste mongole. Raportul acad. Sh. Bira (Mongolia): *Mongolia și țările Asiei Centrale* a cuprins o analiză profundă și multilaterală a relațiilor întreținute pe multiple planuri — economie, social-politic, religioasă lingvistic și antropologic — de mongoli cu diverse popoare central-asiatice; autorul a pus în lumină însemnătatea istorică a experienței mongole în trecerea de la feudalism la socialism.

Comunicările prezentate în secțiile Congresului pot fi împărțite, credem, în trei grupe: rapoarte-bilanț asupra unor probleme esențiale ale mongolisticii, analize aprofundate ale izvoarelor sau aspectelor istoriei mongole și formularea unor ipoteze privind probleme care continuă să rămînă în conul de obscuritate al anchetei istoriografice.

Dintre contribuțiile participanților se cuvin subliniate: evocarea pe cît de caldă pe atît de riguros științifică a personalității lui J. Sambu, făcută în comunicarea lui O. Lattimore (Marea Britanie), *De la lăbăgie la socialism: viața și opera lui J. Sambu*; H. Piazza (R. D. G.) *Despre Partidul Popular Revoluționar Mongol în materialele Cominternului*; datele noi furnizate de I. Sima (Cehoslovacia) despre *Amenințarea militară asupra Mongoliei în anii '30 și ecoul ei în opinia publică cehoslovacă*; analiza exemplară întreprinsă de Veronika Veit (R. F. G.) a unui *Aspect important al istoriografiei mongole din secolul al XVIII-lea*; ipoteza pe cît de îndrăzneță pe atît de tentantă a răspîndirii budhismului pe teritoriul bulgar, formulată de S. G. Doncev (Bulgaria) în comunicarea, *Paralele orientale ale călăreților de la Preslav și Madara și o informație despre hunții europeni*; foarte utila sinteză prezentată de acad. A. P. Okladnikov asupra *Istoriei pechii a Asiei Centrale în lumina rezultatelor expedițiilor culturale sovieto-mongole*.

În calitate de delegat al Academiei R. S. România, am prezentat comunicarea *Relațiile româno-mongole în secolele XIII—XIV* în care sînt înfățișate principalele aspecte și consecințe ale dominației mongole asupra unor părți ale teritoriului românesc de la marea invazie din 1241 pînă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd, odată cu întemeierea și consolidarea statelor feudale românești, această dominație ia sfîrșit; tot ca reprezentant al României, am prezidat una din ședințele Congresului.

Lucrările celor trei secții au beneficiat de o excelentă pregătire tehnică, participanții putînd urmări comunicările și discuțiile în una din cele trei limbi ale congresului — mongolă, rusă și engleză — la casă. Pentru a cunoaște trecutul Mongoliei și realizările contemporane au fost organizate numeroase vizite la muzeele și întreprinderile din capitala mongolă. Participanții au asistat la un spectacol de operă și la un altul de muzică și dansuri mongole. Vicepreședintele Consiliului de miniștri, D. Tsevegnid a oferit o recepție în cinstea congresiștilor la Hotelul „Bayangol”. O expoziție internațională de carte, dedicată mongolisticii, a dat posibilitatea cunoașterii celor mai noi apariții în această disciplină.

Cel de-al III-lea Congres internațional de mongolistică a constituit astfel un foarte potrivit cadru pentru comunicarea rezultatelor cercetării și schimbul de opinii și a permis cunoașterea remarcabilelor progrese realizate în toate domeniile de țara-gază.

Fl. Constantinu

CRONICA

În vara acestui an, pe șantierul-școală de la castrul roman de la Gilău al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj Napoca, au fost reluate săpăturile arheologice. Cu ocazia practicii efectuate aici de studenții clujeni au fost scoase la iveală noi mărturii documentare ale străvechii civilizații existente pe aceste meleaguri. Este vorba de piese de ceramică romană, fragmente de sticlărie, obiecte din fier și bronz, o decorație militară încrustată cu sticlă colorată, monede din argint și bronz emise de împărații Traian, Hadrian și Antonius Pius. Două dintre aceste descoperiri se detașează însă prin importanța lor științifică. Prima este un fragment de diplomă militară ce datează din anul 127 e. n., iar cea de-a doua o frumoasă statueta din bronz, înaltă de 14 cm și perfect conservată, înfățișînd pe zeița Venus. Piesa este apreciată ca fiind unul dintre cele mai frumoase bronzuri romane descoperite pe pămîntul Daciei. Publicul larg va avea posibilitatea, în curînd, să admire aceste obiecte în vitrinele Muzeului de istorie al Transilvaniei.

★

În seria investigațiilor arheologice întreprinse recent în nordul Moldovei se înscuie și cele de pe teritoriul comunei Horodnic. Aici au fost cercetate numeroase morminte de incinerare care au aparținut unor triburi pretracice din epoca bronzului, respectiv anii 1600—1300 î. e. n.

★

În zilele de 24 și 25 iulie 1976 la Stroiești (jud. Argeș) s-au desfășurat lucrările unei sesiuni de comunicări organizată de societatea cultural-științifică din localitate. Materialele susținute și de membri ai societății, cit și de invitați din afară, au abordat, pe lingă probleme de istorie locală, diverse aspecte din domeniul demografiei, științelor naturii, medicinei.

CONSTANTIN BUȘE, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc (1837—1883)*, București, 1976, Edit. Academiei R. S. R., 202 p. (Biblioteca istorică XLV).

Prin apariția lucrării lui C. Bușe, care reprezintă de fapt teza de doctorat a autorului ei, amendată cu unele reduceri impuse de spațiul tipografic ce i-a fost acordat, literatura istorică din țara noastră se îmbogățește cu o lucrare valoroasă care se impune atenției atât a specialiștilor cât și a publicului larg cititor.

Monografia se remarcă în primul rând printr-o bogată informație inedită, cu tendințe exhaustive, cuprinzând o impresionantă cantitate de știri și date extrase atât din arhivele românești (Arhivele Statului București, Biblioteca Academiei R.S.R., fond manuscrise, Arhivele Statului, Galați) cât și din cele franceze (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Franței, fondurile: Correspondance commerciale Galați, Iași, Constantinopol, Correspondance diplomatique, Galați, Memoires et documents, France, 1870—1879.— Arhivele Naționale ale Franței, fond Roumanie.— Bibliothèque Nationale, fond Nouvelles acquisitions françaises.— Arhiva Camerei de Comerț din Marsilia, fondurile: Roumanie și Compte-Rendu des travaux, tom 1874—1877) culese de autor direct de la sursă și folosite de el pentru prima dată în literatura noastră istorică. La acestea se adaugă și datele obținute de C. Bușe din „Despatches from United States Consuls... Microcopy”, aflate la Arhivele Statului din București. Merită a fi subliniate de asemenea eforturile depuse pentru parcurgerea lucrărilor edite: culegeri de documente, lucrări generale și de specialitate, periodice românești și străine, de la acelea din epoca studiată până la cele mai recente.

Pentru folosirea judicioasă, sistematizarea și sintelizarea acestui bogat material informativ, Constantin Bușe a întocmit 32 de tabele centralizatoare repartizate astfel: 10 tabele cuprinzând comerțul general al Moldovei, import-export, la trei dintre ele calculându-se procentajele; 13 tabele cu categoriile de mărfuri ale acestui comerț;

1 tabel cu mărfuri și locul de destinație; 4 tabele privind comerțul Moldovei cu diferite state iar alte 4 tabele cu repartitia pe țări a navelor intrate în portul Galați, la două dintre ele stabilind și media tonajului. Alcătuirca acestor tabele ajută la stabilirea cu mai mare precizie a tendințelor și dinamicii comerțului exterior desfășurat prin Galați în timpul în care a funcționat regimul de port franc. Ele constituie totodată utile elemente pentru cercetătorul care își propune să studieze economia românească în perioada 1837—1883.

Stăpîn pe acest impresionant volum de date și de fapte, pe care le ordonează cu grijă, după criterii strict științifice, folosind cu pricepere metodele moderne ale statisticii și analizei cantitative, autorul își împarte lucrarea în două părți mari: partea I—Galații, port al Moldovei (1834—1861) și partea a II-a—Galații, port al României (1861—1883).

În partea I, după ce motivează în „Introducere”, pe baza unei bogate bibliografii, oportunitatea și utilitatea studiului său, C. Bușe realizează un prim capitol, intitulat „Preliminarii”, „Condițiile generale ale comerțului exterior românesc la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea” însoțit de un „Scurt istoric al Galaților”. Concluzia care se desprinde din acest prim capitol este că în urma intrării Moldovei în comerțul general european, după desființarea monopolului turcesc, prin pacea de la Adrianopol din 1829, și reorganizarea Principatelor dunărene prin Regulamentele organice, se simțea nevoia reorganizării și modernizării comerțului în portul Galați.

În capitolul al II-lea, „Crearea regimului de port franc la Galați (1834—1837) și consecințele sale imediate (1837—1847)”, se arată că instaurarea acestui regim de port franc reprezenta, în condițiile acelei epoci, mijlocul cel mai eficace de stimulare și de modernizare a comerțului exterior a

Moldovei prin portul Galați. Sînt analizate necesitatea și posibilitățile introducerii libertății comerțului la Galați precum și măsurile luate în acest scop în perioada 1834—1837. Drept urmare se adoptă un regim vamal corespunzător și pînă în 1847 orașul port Galați cunoaște o dezvoltare continuă, volumul comerțului exterior crește considerabil, numărul navelor străine care vin să descarce sau să încarce mărfuri crește an de an, în oraș se așează mulți negustori străini și se înființează numeroase case comerciale care fac schimburi comerciale cu străinătatea. Scopul propus prin instaurarea regimului de port franc fusese atins. Galații au „devenit o punte de legătură între economia Moldovei și economia statelor capitaliste europene și, alături de Brăila, poarta de pătrundere a comerțului românesc în marele curent al schimburilor internaționale” (p. 75).

Capitolul al III-lea se ocupă de „Comerțul exterior al Moldovei prin portul Galați în perioada 1848—1861”. Este perioada în care asupra comerțului orașului Galați au influențat unii factori pozitivi ca de exemplu „Convenția vamală dintre Țara Românească și Moldova”, semnată în ianuarie 1847, crearea în 1856 a Comisiei europene a Dunării, precum și „Unirea” din 1859 și legislația introdusă de domnitorul Cuza în favoarea libertății comerțului, dar și unii factori negativi ca războiul Crimeei, care, cel puțin parțial, a afectat navigația pe Dunăre. Rezultatul final al influenței acestor factori a fost o creștere, în continuare, atât a orașului și portului Galați cît și a comerțului său cu străinătatea. „Totuși — așa cum remarcă C. Bușe — posibilitățile de care dispunea țara au rămas și acum deasupra rezultatelor, datorită persistenței unor piedici care vor fi înlăturate, ca urmare a creării statului național român” (p. 115).

În 1862, prin desăvîrșirea Unirii Principatelor, Galații, vechiul port al Moldovei, devine port al României, iar dezvoltarea sa pînă în 1883 este tratată în partea a II-a a cărții lui C. Bușe.

În primul capitol al acestei părți este prezentat „Comerțul exterior al României prin portul Galați în perioada 1863—1875”. Sînt expuse unele considerații privind viața economică a României, consecințele reformelor domnitorului Cuza asupra dezvoltării agriculturii românești și efectele lor în creșterea volumului comerțului nostru exterior, precum și regimul vamal instaurat în România prin noul tarif vamal introdus în 1875, expresie a independenței economice a țării. Beneficiind de noile condiții create, la care se adaugă amenajările făcute de Comisia europeană, Galații cunosc în acest interval o dezvoltare continuă în toate domeniile,

creșterea populației, modernizarea portului, intensificarea navigației, amplificarea comerțului exterior, organizarea creditului și a unei burse, constituind „prima piață comercială a României” (p. 134), în care multe țări aveau consulate și existau numeroase firme străine specializate în comerțul import-export, deși ridicarea comerțului Brăilei, ca urmare a construirii de căi ferate, făcuse ca multe din aceste case să-și mute sediul din portul moldovean în cel muntean. Cu toată importanța lor în exportul general al țării, datorită concurenței Brăilei în domeniul exportului, Galații rămîn principalul port pentru importul românesc pe mare. Deci, și între anii 1863—1875, beneficiind de regimul de port franc, acest oraș își continuă ascensiunea economică, deși încep să se simtă efectele negative ale unor elemente nou apărute ca tranzitul, contrabanda și mai ales joncțiunea căilor ferate române cu cele austro-ungare. Dar cel mai dăunător dintre noile elemente apărute este Convenția comercială româno-austro-ungară din anul 1875, care făcea ca regimul de port franc să nu mai constituie un factor de progres pentru dezvoltarea comerțului prin porturile Brăila și Galați.

Ultima perioadă de existență a regimului de port franc la Galați este prezentată în capitolul al II-lea al părții a II-a, „Comerțul exterior prin portul Galați între 1876 și 1882”. Sînt studiate regimul vamal și prevederile Convenției comerciale cu Austro-Ungaria precum și efectele aplicării acestei Convenții atât de dăunătoare pentru comerțul exterior al României, cel mai evident dintre acestea fiind acela că locul comerțului cu Anglia și Franța — din care importam produse ale unor industrii slab dezvoltate sau aproape inexistente în România — este luat de comerțul cu Austro-Ungaria, care „a căutat și a reușit să ne „aprovizioneze” cu de toate, fie că se produceau sau nu la noi, fie că era sau nu nevoie de ele” (p. 172).

Între 1875 și 1883 Galații au continuat să rămînă principalul port de import al României, avînd un sistem de credit superior celui al Brăilei și numeroase case comerciale și întreprinderi industriale cu capital străin, a căror activitate este însă evident afectată de convenția comercială româno-austro-ungară. Navigația prin acest port, greu lovită de operațiile militare din timpul războiului din 1877—1878, își revine treptat pînă în 1883, dar dacă pavilionul englez deține în continuare primul loc, pe locul al doilea trece pavilionul austro-ungar, avantajat de convenția comercială, ale cărei efecte negative le resimt din plin pavilioanele grec și francez.

Cel mai puternic afectat a fost exportul prin Galați, influențat negativ nu numai de convenția amintită și de război, ci și de alți factori, ca joncțiunea căilor ferate româno-austro-ungare, care făcea ca exporturile spre monarhia habsburgică să se facă precumpănitor, de acum înainte, pe uscat. Căile ferate, care au ajutat mult la ridicarea portului Brăila, au fost mai puțin favorabile dezvoltării Galaților. În aceste condiții, deși comerțul pe apă prin portul franc Galați a înregistrat și unele succese, Anglia și Franța menținându-se printre principalele țări ce făceau comerț prin acest port, totuși, în ansamblu, acest comerț a înregistrat „un regres față de perioada anterioară” și este „pentru prima oară când se remarcă acest regres pentru o întreagă perioadă” (p. 184), din epoca 1837—1883. Era evident că regimul de port franc nu mai ajută la dezvoltarea schimburilor comerciale și se impunea crearea de antrepozite, ceea ce însemna dispariția lui. Abolirea acestui regim era cerută și de câștigarea independenței de stat și economice a României și dacă plină la desființarea portului franc au trebuit să treacă ani, aceasta se datora nu numai faptului că antrepozitele proiectate nu fuseseră construite la timp ci și opoziției marilor puteri privilegiate de acest regim, cât și protestelor gălățenilor, care vedeau în această măsură ruina orașului lor. Deși printre opozanți se aflau și oameni cu orizont larg, ca Mihail Kogălniceanu, măsura se impunea cu necesitate, dovada acestei necesități fiind ilustrată de faptul că însuși în anul 1883, când a fost abolit regimul de port franc, Galații au cunoscut „un adevărat salt în tranzacțiile comerciale” (p. 190), cu aproape 39 000 000 lei mai mult decât în 1882.

Concluziile cărții, prezentate clar de C. Bușe în „Încheiere”, arată că instaurarea regimului de port franc a fost o necesitate istorică pentru crearea portului modern al Galaților ca și pentru dezvoltarea economică generală a Moldovei și intrarea ei în circui-

tul economic european și că existența acestui regim a corespuns scopului pentru care a fost creat mai bine de 40 de ani. Transformările survenite după anul 1875, atât pe plan local, cât și național și european, făceau din portul franc un regim anacronic, o frână în calea dezvoltării, și desființarea lui a fost de asemenea o necesitate istorică.

Prin volumul prezentat mai sus C. Bușe a dat nu numai cea mai documentată lucrare existentă asupra dezvoltării economice a portului dunărean între anii 1837—1883, ci și o vedere de ansamblu asupra întregii dezvoltări economice a Moldovei și apoi a României, precum și a dinamicii comerțului nostru exterior în perioada de care se ocupă. Informațiile noi pe care le pune în circulație acoperă numeroase lacune existente în trecut, iar concluziile sale sînt contribuții valoroase de care trebuie să țină seama atât cercetătorii preocupați de istoricul orașului Galați sau de problemele economice românești din secolul al XIX-lea, cât și autorii viitorului Tratat de istorie a României.

În eventualitatea unei reeditări, sugerăm autorului următoarele îmbunătățiri:

1. citatele din aparatul critic, cum sînt notele 106 de la pag. 43, 321 de la pagina 70 și 266 de la pagina 107, să fie redată așa cum sînt ele în documente, adică în limba franceză, traduceri în românește folosindu-se în mod obișnuit numai în text;

2. de asemenea ar trebui menționat mai clar că statisticile privind ponderea comerțului cu Austro-Ungaria prin portul Galați nu reflectă exact locul pe care acest comerț îl are la nivelul întregii țări, deoarece, după anul 1875, majoritatea mărfurilor schimbate cu imperiul dualist erau transportate pe uscat, cu trenul, înclt, în realitate, preponderența acestor schimburi, în balanța comerțului exterior al României, este sensibil superioară celei care rezultă din datele utilizate în carte.

Tr. Ionescu

RADU FLORESCU, RAYMOND T. Mc NALLY, *Dracula. A Biography of Vlad the Impaler, 1431—1476*, New York, Hawthorn Books, Inc., 1973, X + 239 p.

Puțini dintre domnii țărilor române s-au bucurat din partea contemporanilor din evul mediu de o atenție atât de mare ca Vlad Tepeș, Ioan Vodă cel Viteaz și Mihai Viteazul ținînd seamă de literatura care a prezentat — aceștia fiind în viață — puternica lor personalitate. Impresia însă care a lăsat

din anturajul lor ca și opiniei publice din țară și de peste hotare este cu totul diferită. Faptele lui Ioan vodă cel Viteaz au trezit admirația pentru cele câteva victorii antiotomane obținute în mai puțin de doi ani și compasiune pentru sfârșitul tragic al fostului domnitor al Moldovei, iar acelea ale lui

Mihai Viteazul au uimit prin violența loviturilor date numeroșilor săi adversari după a căror înlăturare a reușit să unească sub sceptrul său pe românii de pe ambele versanți ale Carpaților într-o singură țară, creînd astfel un nou stat european. În privința lui Vlad Țepeș, a cărei amintire în conștiința europeană stăruie de peste o jumătate de mileniu, adevărul despre viața și domnia sa au fost, la vremea respectivă, în mare parte deformat prin binecunoscutele „Povestiri despre Dracula voevod”. Faptul avea să genereze ulterior o întreagă literatură în care figura viteazului domn al Țării Românești a fost prezentată într-o lumină obscură, pentru că s-a dat prea multă crezare cruzimii cu care acesta își pedepsea adversarii. Din acest motiv în istoriografia românească a existat mult timp, încă din secolul trecut, ideea că fostul domn muntean, comparat cu Ivan cel Groaznic și cu Cezar Borgia, ar fi preferat pedeapsa tragerii în țeapă, de unde i se trage și numele, împins de o stare bolnăvicioasă. De atunci și pînă azi însă lucrări ale unor istorici cu înaltă pregătire au demonstrat că fostul domn al Țării Românești, viteazul comandant de oști care a provocat grele pierderi otomanilor, redutabilul adversar al lui Mohamed al II-lea cuceritorul Constantinopolului, a acționat în toate ocaziile din rațiuni politice, iar așa zisele cruzimi de care s-a făcut „celebru” au fost mult exagerate, în mod intenționat, de adversarii săi.

Ținînd seamă de toate acestea, credem că era și firesc ca viața și faptele acestuia să trezească interesul și a unor istorici străini nu numai de pe continentul nostru, dar chiar și dincolo de Ocean, ale căror cercetări rodnice să dea la iveală numeroase studii și articole mergîndu-se pînă la monografii. În majoritatea cazurilor însă în aceste lucrări s-a căutat lămurirea diferitelor probleme legate de conținutul „Povestirilor despre Dracula voevod” și în acest sens amintim studiile lui I. Striedter (1961), I. S. Lurie (1964) și G. Girardo (1972).

Lucrarea pe care o prezentăm are un alt caracter și anume biografic, în paginile ei fiind prezentată într-o expunere cursivă viața și domnia viteazului domn al Țării Românești. Din acest motiv ea se înscrie ca o premieră în istoriografia problemei fiind pînă acum singura lucrare monografică de acest fel apărută peste hotare. Autorii ei sînt cunoscuți prin notele și interviurile publicate în ultimul deceniu în revista „Magazin istoric” privind preocupările lor de istorie românească și est-europeană și în special vremurile cînd a trăit Dracula sau Vlad Țepeș. Mai mult chiar, istoricii români și cei de peste hotare au avut prilejul să cu-

noască rezultatul cercetărilor lor în legătură cu problemele legate de viața fostului domn al Țării Românești în lucrarea „*In search of Dracula. A true history of Dracula and vampire legends* (New York, 1972). Parcurgînd paginile lucrării oricine rămîne convins că la vremea respectivă autorii, puternic influențați de romanul lui Bram Stoker, apărut prima dată în 1897, și de „Povestirile despre Dracula voevod” și coplesiți de pieșele folclorice care evocă figura lui Vlad Țepeș, au prezentat în mod deformat pe acela care cu sabia în mînă a reușit să mențină independența țării sale timp de mai mulți ani și să țină în loc înaintarea otomanilor în teritoriile din nordul Dunării mijlocii și inferioare. Același profil prezintă și bogata listă bibliografică unde alături de lucrări temeinice de istorie figurează literatura despre vampiri de-a lungul timpurilor și realizările unor cineaști din ultimii 80 de ani care s-au întrecut unii pe alții în transpunerea pe ecran a scenelor evocatoare de întîmplări cu ființe fantastice create de imaginația populară. De aceea specialiștii au apreciat lucrarea îndată după apariție, la justa ei valoare, considerînd-o drept un eseu literar merit mai mult să clarifice înșiși autorilor unele probleme legate de viața și domnia lui Vlad Țepeș. Drept dovadă este faptul că în mai puțin de un an aceiași autori au publicat lucrarea de față care prin structura ei îndeplinește în bună parte condițiile unei monografii cu caracter istoric și științific totodată, care dispune de o bibliografie mai bine organizată și de un aparat critic.

Este înmucurător faptul că actuala ediție a lucrării despre Dracula cuprinde o privire generală asupra problemei care face obiectul *Introducerii* ce precede cele 8 capitole ale acesteia. În general cine abordează într-o lucrare monografică viața și domnia lui Vlad Țepeș sau urmărește să prezinte biografia unei personalități de seamă despre care există o întreagă literatură consideră necesar să parcurgă și să studieze în mod critic tot ce s-a scris pînă la el pe această temă. Ne-am fi așteptat ca *Introducerea* să aibă acest caracter dar speranțele noastre au fost numai în mică măsură împlinite pentru că efortul făcut de autori în această direcție nu răspunde întru totul unui cititor avertizat chiar de bibliografia aflată în anexa lucrării și anume că fostul domn al Țării Românești a preocupat în trecut și încă preocupă pe specialiști și chiar pe nespecialiști. În schimb *Introducerea* cuprinde date privind eoul pe care l-au cunoscut faptele lui Vlad Țepeș, ecou care de-a lungul secolelor a transformat un personaj istoric într-unul de legendă merit să turbure prin defectele

sale imaginația unor minți necultivate. Totodată autorii caută să restabilească o imagine cât mai reală a lumii medievale în care au loc violențe de tot felul, uzuale în multe alte țări europene, în contextul cărora ia naștere și cognomenul acestuia — Dracula — și se răspîndesc „Povestirile despre Dracula voevod” redactate în limba română, germană și slavă devenite în anumite împrejurări izvoare istorice pentru această epocă.

Același caracter introductiv îl are și capitolul I al lucrării, de vreme ce el cuprinde o expunere amplă relativ la climatul istoric din sud-estul Europei unde și-a petrecut viața Vlad Țepeș. Investigația autorilor este împinsă cu aproape un veac în urmă, înainte ca fostul domn al Țării Românești să fi apărut pe scena istoriei. De aceea cititorul află cum au apărut statele feudale românești, cum primii lor domni au luptat pentru consolidarea independenței politice amenințată de vecinii lor, în special de regatul Ungariei, cum apoi întreaga lor capacitate și energie a fost concentrată în lupta antiotomană, începând de la Vladislav I, continuând cu Mircea cel Bătrîn și Dan al II-lea cel Viteaz și încheind cu Vlad Dracul. Meritoriu ni se pare și faptul că în lucrare mai sînt menționate, ici și colo unele știri privind formarea poporului român și a limbii române împletite armonios cu acelea în legătură cu caracterul romantic al populației din regiunile arcului carpatic. La fel de valoroase sînt și acele date relativ la geografia istorică a țărilor române precum și acelea care se referă la starea lor economică (principalele sectoare de producție, fiscalitatea), socială (clasele și păturile sociale), politică (domnul, dregătorii și sfatul țării), administrativă (orașe, sate, județe), militară (arme și armament, armata) culturală. Din loc în loc se fac reușite comparații cu situația din celelalte state europene în special din Occident menite să scoată în evidență unele particularități ale feudalismului românesc. Toate acestea li determină pe R. Florescu și R. McNally să afirme, pe drept cuvînt, că în secolul al XV-lea în sud-estul Europei Țara Românească era un stat capabil să-și apere cu succes independența dar în același timp și civilizația de pe continentul nostru amenințată de Imperiul otoman.

Abordînd problemele legate de viața și domnia lui Vlad Țepeș era și firesc ca autorii să acorde o deosebită atenție părintelui acestuia lui Vlad Dracul, care după cum se știe a constituit pentru fiul său un exemplu demn de urmat în aproape toate împrejurările. Acest nou capitol din lucrarea de față cuprinde totodată știri și despre tinerețea lui Vlad Țepeș. Imaginea pe care ne-o oferă autorii asupra acestui moment din istoria

Țării Românești, bogată în evenimente politice de nivel european, dovedește serioasa lor informare. Sînt totuși unele afirmații cu care nu sîntem de acord și anume că principesa Mara Tolmay ar fi fost mania lui Vlad Dracul, sau că Vlad Țepeș ar fi fost fiul unei concubine a tatălui său; de asemenea mai sînt afirmațiile potrivit cărora Calțuna ar fi fost mama lui Vlad Călugărul, că Vlad Țepeș s-ar fi născut în 1431, că Iancu de Hunedoara ar fi fost domn al Țării Românești într-un anumit moment. Cu privire la data cînd Vlad Țepeș obține pentru prima dată domnia autorii acceptă anul 1418, ceea ce dovedește promptitudinea cu care au intrat în circuitul istoriografiei mondiale recentele descoperiri ale istoricilor români.

În capitolul III este prezentată principala domnie a lui Vlad Țepeș (1456—1462), politica sa internă și relațiile sale cu Transilvania. Deși informația documentară pentru această perioadă este sărăcăcioasă, fapt recunoscut și de autori, totuși ea este suficientă ca aceștia să dea amănunte relativ la fizionomia fostului domn al Țării Românești, chiar cu multe amănunte, păstrată în gravuri de epocă, în tablouri și în narațiuni pînă în zilele noastre, precum și asupra unor orașe mai mari ca Tîrgoviște (comparat prin funcționalitate cu Versailles din epoca lui Ludovic al XIV-lea) și București. În privința politicii interne dusă de Vlad Țepeș se subliniază grija acestuia pentru reorganizarea aparatului administrativ și politic, pentru fortificarea țării (cu multe amănunte despre cetăți) pentru lichidarea abuzurilor, fărâdelegilor, pentru sprijinirea comerțului autohton pentru care motiv a venit în conflict armat cu negustorii sași din Transilvania. Probabil că din cauza sărăciei de izvoare, în acest capitol, autorii au folosit prea mult, pînă la abuz, datele din „Povestirile despre Dracula voevod” precum și legendele și povestirile populare, pentru că numai așa se explică introducerea în expunere a acelor știri despre „tuncele” care legau fortărețele de oraș în vremea lui Vlad Țepeș sau acelea care descriu cu lux de amănunte cruzimile sîngeroase săvîrșite de acesta pentru a-și pedepsi adversarii, din țară și de peste hotare. Din aceste motive se aseamănă în mod cu totul exagerat firea aprigă a fiului lui Vlad Dracul cu aceea a oricărui despot oriental din povestirile 1001 de nopți. În multe privințe se exagerează și în privința numărului celor pedepsiți prin tragerea în țeară care ar fi de ordinul zecilor de mii pînă la 100 000 depășind pe acel al celor pieriți la ghilotină în timpul revoluției franceze din 1789—1793. Înzestrați cu o cuprinzătoare cultură autorii au întreprins

În acest capitol și unele incursiuni în istoria Europei pentru a identifica asemănări ale lui Vlad Țepeș cu unele personalități istorice recunoscute în excese de acest fel. Desigur că și acestea sînt tot exagerări menite să suscite un interes mai mare din partea unui public neavizat. Cu toate acestea o privire de ansamblu asupra problemelor pe care le ridică acest capitol nu-i împiedică pe autori să recunoască necesitatea măsurilor luate de Vlad Țepeș pentru a instaura legalitatea într-o țară în care anarhia luase proporții greu de înțeles în zilele noastre.

Este de la sine înțeles că partea din lucrare asupra căreia s-a insistat ceva mai mult este aceea privind politica externă a lui Vlad Țepeș și războaiele sale antiotomane din anii 1461—1462. În privința izvoarelor utilizate ele sînt mai numeroase și mai variate ținînd seama că în ultimele decenii au fost publicate unele de bază, cum ar fi cronicile bizantine și otomane. În același timp trebuie ținut seamă de faptul că în linii generale lupta antiotomană a lui Vlad Țepeș a fost consemnată în multe lucrări de istorie universală apărute în diferite state europene, pentru că aceste evenimente erau în strînsă legătură cu evoluția relațiilor internaționale de pe continentul nostru în acea vreme. Totuși autorii nu ezită să folosească ca izvor istoric în continuare „Povestirile despre Dracula voevod” precum și poemul lui Michael Beheim, ceea ce după părerea noastră dă expunerii un caracter prea literar. Capitolul cuprinde în același timp valoroase pagini în care se face critica izvoarelor privind, de exemplu, efectivele otomane și muntene participante în operațiile militare din 1462, care au culminat cu atacul de noapte din 17 iunie (asupra căruia se dau ample detalii). În același fel este prezentat presupusul conflict dintre Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare pentru cetatea Chilia, și scrisorile apocrife ale lui Vlad Țepeș (din 7 noiembrie 1462) adresate lui Mahomed al II-lea. Cu acest prilej se caută și răspunsul la întrebarea dacă războiul antiotoman din 1462 s-a încheiat cu o victorie a lui Vlad Țepeș sau cu o înfrîngere a acestuia. Spre deosebire de alte capitole, în acesta autorii dau în extenso numeroase fragmente din izvoare pentru a-și susține mai bine argumentarea. Cele mai multe din afirmațiile autorilor sînt în concordanță cu rezultatele cercetărilor de pînă acum. Altele însă sînt în contradicție, ca de exemplu faptul că cetatea Chilia ar fi fost atacată de Ștefan cel Mare de două ori, o dată alături de oastea otomană și altă dată singur, sau că retragerea lui Vlad Țepeș în Transilvania din re-

giunea Brăila s-ar fi făcut pe sub munte pe la Cheia, Sinala și Cetățeni.

Și capitolul V, privind prizonieratul lui Vlad Țepeș, a treia domnie și asasinarea sa ridică o serie de probleme rezolvate numai în parte datorită lipsei de izvoare; este ceea ce numesc autorii obscuretate și controverse în elucidarea adevărului. Cît timp a stat la Vișegrad și Buda domnul muntean — se întrebă autorii? Izvoarele tac, iar „Povestirile despre Dracula voevod” nu sînt în concordanță cît timp sînt studiate toate versiunile. Această neconcordanță persistă și cînd se încearcă să se afle locul precis unde a fost închis fiul lui Vlad Dracul, la Vișegrad, la Buda, la Vacz sau în altă parte ca și durata acestui prizonierat.

Din păcate nu apare în expunerea autorilor activitatea lui Vlad Țepeș pe lângă Matei Corvin după ce și-a recîștigat toate drepturile civile și politice. După cum se știe înainte de a acționa pentru ocuparea tronului Țării Românești a treia oară, fiul lui Vlad Dracul a participat alături de armata maghiară, în calitate de comandant, la luptele antiotomane din primăvara anului 1476 din sudul Ungariei, din Bosnia și Serbia. Acolo în colaborare cu despotul Bosniei a reușit să cucerească mai multe cetăți și orașe la capătul unor lupte crîncene și în care n-a lipsit utilizarea unor stratageme pentru obținerea victoriei. De altfel chiar din 1475 fostul domn al Țării Românești fusese util lui Matei Corvin în războiul antiotoman desfășurat la Dunărea de jos, unde i-a făcut față în mod strălucit Ștefan cel Mare, care a cîștigat bătălia de la Vaslui. Din aceste motive Matei Corvin a sprijinit în toamna anului 1476 noua încercare, de data aceasta reușită, a lui Vlad Țepeș de a recuceri tronul părăsit în condiții dramatice cu 13 ani în urmă. Cu acest prilej, așa cum arată și autorii, armata maghiară a acordat un ajutor eficient lui Vlad Țepeș care a reușit prin luptă să-l alunge pe Basarab Laiotă. Există în acest capitol însă un mister încă nerezolvat încă de specialiști și anume în ce împrejurări a avut loc moartea bravului domn: a murit el asasinat de un servitor trădător sau a pierit în luptă fățișă cu adversarii săi, pînă la ultima suflare cu arma în mînă. Nici autorii lucrării de față n-o rezolvă, izvoarele folosite fiind neconcludente și contradictorii. Același răspuns se poate da relativ la mormlntul fostului domn muntean deși astfel de investigații în trecut și azi s-au efectuat la necropola domnească de la Snagov.

Istoricii americani R. Florescu și R. McNally au fost interesați să dea la iveală în lucrarea lor și date relativ la urmașii și rudele apropiate ale lui Vlad Țepeș. Cîndva I. Bogdan, reputatul medievist și slavist

român indicase o seamă de observații asupra fiilor lui Vlad Țepeș, care s-au dovedit că ar păstra cîte ceva din deficiențele tatălui lor, sau ale fratelui său. În acest sens investigația autorilor cuprinde nu numai pe Mihnea vodă cel Rău, pe Vlad Călugărul, dar și pe descendenții lor pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, Alexandru Coconul fiind ultimul descendent direct al lui Vlad Țepeș. În acest capitol a utorii vădesc temcinice cunoștințe în domeniul genealogiei românești, menite să reflecte peste veacuri moștenirea fostului domn al Țării Românești nu numai lupta pentru independență dar și în promovarea unei politici interne autoritare.

Puține sînt acele lucrări istorice consacrate lui Vlad Țepeș în care să se arate cum s-a oglindit în literatură amintirea viteazului domn. Ici și colo, începînd din secolul al XIX-lea, se cunosc studii și articole, note în care sînt prezentate aspecte din viața și dominația acestuia în toate genurile literare. Meritul istoricilor americani constă în faptul că prezintă în capitolul al VII-lea o sinteză a acestor investigații din care nu lipsesc exemplele din literatura românească și cea străină, franceză, rusă, maghiară, germană, engleză etc. Din păcate autorii nu fac un discernămint între operele literare cu subiect istoric și ficțiunile literare în care amănuntele privind înclinările spre cruzime ale fostului domn muntean excelează prin număr și amploare. Mai mult se trece ușor de la opera literară, indiferent de gen, la literatura de senzație în care abundă știrile privind viața vampirilor; în acest sens analiza romanului lui Bram Stoker preocupă mult prea mult pe autori, pentru a ne da imaginea reflectată în literatură a lui Vlad Țepeș.

Același caracter are și ultimul capitol al lucrării în care autorii se întrebă dacă fiul lui Vlad Dracul a fost un fiu al diavolului, un vampir sau un tactician al teroarei. Acesta este capitolul unde se face o incursiune pe baza unor producții folclorice asupra strigoilor, vrcoacilor, sburătorilor, nu numai în cultura românească, dar și universală. Din acest moment credem că dimensiunile lucrării privind pe Vlad Țepeș, viteazul domn al Țării Românești care s-a încumetat să-l înfrunte cu armele, cu forțe militare inegale, pe însuși Mahomed al II-lea, pe cel care cucerise Constantinopolul și pusese capăt unui imperiu ce durase aproape un mileniu, depășesc așteptările unui specialist și ca atare etc nu mai trezesc deloc interes.

Un interes totuși mai prezintă bibliografia sistematic dispusă (izvoare primare, care cuprind documentele interne și externe, manuscrisele, pamfletele, izvoarele secundare care cuprind de fapt literatura istorică: studii, articole, monografii, sinteze etc.). Documentele interne și externe sînt prezentate cronologic ceea ce înseamnă că pentru epoca lui Vlad Țepeș se dispune de numai 33 bucăți; manuscrisele sînt în număr de 30. În schimb materialul publicat apropie cifra de 200 titluri. Lucrarea mai dispune și de un indice general care o face ușor utilizabilă.

Desigur că o astfel de lucrare de istorie românească apărută peste hotare, rod al muncii unor istorici străini, trezește interesul îndosebi specialiștilor din țara noastră. Parcurgîrea ei cu atenție ne lasă impresia că ea a fost redactată pentru un public larg de cititori, foarte receptiv pentru o literatură în care știința se împletește cu dorința de a oferi acestuia ceva care iese din obișnuințele lui, care să-l facă să treacă ușor peste dificultățile ce le impune înțelegerea faptului istoric prezentat în mod analitic. Credem că nu este formula cea mai reușită pe care puteau s-o aleagă autorii pentru a prezenta publicului de limbă engleză și franceză (existînd și o traducere în această limbă) lupta pentru independență a poporului român, pentru menținerea ființei sale statale într-o vreme cînd la gurile Dunării și la Dunărea de Jos se decidea soarta civilizației europene occidentale cu prețul vieții miilor de luptători din Țările române. În speranța că la o nouă ediție, în care nu vor mai abunda datele privind pe vampiri și acelea care fac din Vlad Țepeș o ființă supranaturală susținută numai în imaginația romancierilor, credem că lucrarea de față are meritul numai să semnaleze celor care o citesc că în secolul al XV-lea a trăit și a luptat pînă la moarte cu sabia în mînă un brav comandant de oști tot atît de viteaz ca și Iancu de Hunedoara ca și Ștefan cel Mare, contemporanii săi, ca și alți oameni de arme care au înțeles să se opună amenințării otomane, care desființase Imperiul bizantin și se pregătea să nimicească și alte state europene. Prin utilizarea unei bogate literaturi istorice românești, prin lucrarea istoricilor americani se face cunoscută specialiștilor medievști din întreaga lume rodnică activitate a istoricilor români și a cuceririlor de seamă ale istoriografiei românești.

Constantin Șerban

Ceasornicul domnilor de Antonio de Guevara, traducere din limba latină de Nicolae Costin. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1976, LIV + 689 p.

În cadrul programului larg, inițiat de editurile noastre, de readucere în circulație, prin ediții noi, științifice, a operelor istorice și literare ale evului mediu românesc, iată și o premieră absolută: tipărirea integrală, pentru prima dată, a traducerii realizate de Nicolae Costin din lucrarea de largă circulație europeană, în secolele XVI—XVIII, a canonicului spaniol Antonio de Guevara, *Libro aureo de Marco Aurelio emperador y eloquentissimo orador*, imprimată întâi în 1528, completată și retipărită, într-o formă nouă, în anul următor, cu un *Relox de principes* (Valladolid, 1529).

În această a doua formă, răsplinită prin traduceri în mai toate limbile europene, precum și în latină (din care provine și traducerea lui Nicolae Costin), cartea lui Guevara, destinată și dedicată împăratului său Carol Quintul, este un larg și bogat îndreptar de viață și comportare pentru împărați, regi, domni și „alți oameni mari”, cu foarte numeroase exemple și extrase (în mare parte false, inventate!) din înțelepciunea operelor antice și medievale și din Biblie, dându-se, drept model, viața lui Marcu Aureliu, substanțial îmbogățită pentru a răspunde scolului educativ și moral propus.

Traducerea lui Nicolae Costin, dedicată, și ea, prin predoslovie, domnului său Nicolae Mavrocordat, deși cuprinde, în urma selecției operate de traducător, abia ceva mai mult de jumătate din volumul originalului, însumează, în recenta ediție, nu mai puțin de 682 de pagini (inclusiv aparatul critic), ceea ce scoate în evidență considerabila muncă desfășurată de editor.

Din *Ceasornicul domnilor* al lui Nicolae Costin se păstrează, în țară, cunoscute astăzi, cinci manuscrise: VI—1 (fost 204), copiat în 1713, și VI—29 (fost 295), copiat în 1731, de la Biblioteca Universității din Iași, și mssele rom. 757, (ante 1738), 3440, din 1736, și 5973, (circa 1792), de la Biblioteca Academiei R.S.R. Patru manuscrise cuprind aceeași redacție, excepție făcând ms. VI—1 (Iași) care, spre deosebire de celelalte, conține, în plus, predosloviea traducătorului, prin care dedică lucrarea lui Nicolae Mavrocordat (schitând și cuprinsul întregii lucrări), încheiată cu o „epigramă” de 16 versuri.

Editorul, după prezentarea și critica manuscriselor, se oprește, ca manuscris de bază, la ms. VI—29 (Iași), din 1731, pe care îl transcrie integral, adoptând redarea fonetică a semnelor grafice; în aparatul critic din

subsol se indică variantele din toate celelalte patru manuscrise, ceea ce constituie, din punct de vedere filologic, unul dintre cele mai remarcabile merite ale ediției.

Introducerea (p. V XL) și *Nota asupra ediției* (p. XLI LIV) reiau, pe un plan mai larg, problemele ridicate anterior de către Nicolae Carțoian (*Ceasornicul domnilor de N. Costin și originalul spaniol al lui Guevara*, extras, București, 1941, 47 pag.), definitiv vind o seamă de aspecte puse în discuție de predecesor: traducerea s-a făcut din latină (după Wanckelius, *Horologium principum sive de vita Marci Aurelii imperatoris*); ea nu a fost executată la indicația lui Nicolae Mavrocordat, ci realizată anterior venirii acestuia în scaunul domnesc de la Iași; nu conține, în afară de predoslovie și „epigramă”, părți originale, fiind o traducere fidelă; Nicolae Costin era un bun cunoscător al limbii latine; el găsește, cel mai adesea, corespondenții cei mai fericiți pentru redarea, în româna timpului, a unor noțiuni și termeni noi pe care li prezenta traducerea latină folosită; ms. VI—1, de la Iași, a fost copiat în 1713, nu în 1714, cum credea N. Carțoian, și altele. Merite cu totul deosebite are cercetarea introductivă a lui G. Ștrempel în ceea ce privește prezentarea vicțiilor și activității lui Antonio de Guevara (sub titlul *Țăranul de la Dunăre* s-a ocupat, de același, într-un cadru mai larg, și Al. Ciorănescu în *Literatură comparată, studii și schițe*, București, Casa Școalelor, 1944, p. 5—26), a cuprinsului celebrei opere a acestuia și, mai ales, în stabilirea a ceea ce a tradus, efectiv, Nicolae Costin din „*Ceasornicul*” canonicului spaniol; această din urmă minuțioasă și plină de acribie cercetare are drept rezultat un foarte util tablou al corespondenței capitolelor între original (se înțelege, în traducerea lui latină, ediția Lipsca, 1615) și opera lui Nicolae Costin. Comparația, astfel posibilă, permite o apreciere a discernământului cu care cărturarul român a operat largă sa selecție în fastidiosul volum ce i-a stat în față și, de acord cu G. Ștrempel, trebuie sa convenim că opțiunile sale îl onorează pe deplin. Este, cel puțin aceasta, încă o minimă notă de participare — ca să nu-i spunem direct originalitate — pe care se cuvine să i-o conferim lui Nicolae Costin, pe lângă predoslovie și versurile amintite. O sumară lectură a traducerii, fără comparația expresă cu textul latin, ne-a arătat că, pe ici, pe colo, apare câte o ușoară precizare proprie a traducătorului:

„... Dachiia (unde iaste acum Țara Moldovii cu Bugiagul și cu Țara Româniască)” — p. 529, sau paranteza „(căci cu Pompeiu au avut războiul Iulie Chesariul, amîndoi rinleni)” — p. 320, acesta din urmă, efect, după părerea noastră, al completărilor cu care Nicolae Costin dezvoltă redacția în 5 capitole a scrierii *De neamul moldovenilor* a tatălui său (vezi ediția Const. Giurescu, București, Socec, 1914, p. 34–35, subsol). O confruntare, rînd cu rînd, a traducerii cu textul latin, ar scoate, poate, la iveală și alte intervenții ale traducătorului care, potențate de foarte personala selecție operată în original, ar putea reduce la numai o frumoasă hiperbolă tăioasă remarcă a lui Iorga: „originalitate nu cuprinde nici o picătură”.

În altă ordine de idei, trebuie să apreciem că punerea în lumină, prin ediția de față, a acestui adevărat monument de înțelepciune, pe care îl reprezintă cartea lui Guevara, supralăncărat de parable, sfaturi, cuvinte înțelepte, îndemnuri de morală etc., operă ce a stat la îndemna oamenilor noștri de cultură din sec. XVII și XVIII, deschide perspective pentru cercetarea influenței pe care această carte a putut-o exercita asupra scrisului lor, fie că ar fi citit-o direct, în latinește (Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Nicolae Costin), fie că au cunoscut-o în traducere, ceea ce se știe sigur cel puțin despre Neculce și diacul Nicolae Muste (acesta din urmă a și dat un extras în cronică ravoșeană, varianta publicată de Bălcescu, provenind dintr-un ms. de tipul VI-1). În legătură cu efectul cunoașterii, de către Nicolae Costin, a lucrării prelatului spaniol, G. Štrempel schițează o seamă de corespondențe în *Letopiseș*, pe care le-am fi vrut, poate, mai concrete.

Cu meritele incontestabile pe care le-am subliniat, ediția realizată de G. Štrempel suferă însă, după aprecierea noastră, de o vină esențială. Considerăm că editorul nu a dus plină la capăt critica manuscriselor ce i-au stat la dispoziție — nu s-a ajuns la elaborarea unei steme, care să includă și cele trei manuscrise pierdute, despre care avem totuși unele informații (un manuscris, copiat în 1712, aflat în fosta bibliotecă a Mavrocordaților; un al doilea, copiat în 1732, trimis în 1808 la Roma, despre care se știe că a aparținut cronicarului Ion Neculce; al treilea, copiat în 1801, existent încă în 1850) — astfel încît opțiunea sa pentru ms. VI-29, din 1731, ca manuscris de bază, nu ni se pare suficient de întemeiată. *Datele pe care le furnizează ms. VI-1, copiat în 1713, și pe care le prezentăm în continuare, avem convingerea că ar fi îndreptățit adoptarea acestuia drept manuscris de bază pentru ediția publicată.*

1. Ms. VI-1 este cel mai vechi manuscris păstrat și, din acest punct de vedere, poate fi considerat cel mai aproape de originalul autorului, nealterat de prea numeroase recopieri.

2. Redacția din acest manuscris, deosebită de a celorlalte patru cunoscute, reprezintă, în mod cert, ultima versiune a autorului, punct de vedere propriu, evidențiat în pre-dosloviea cu care se deschide (implicînd și împărțirea lucrării în patru cărți, în loc de trei, cum are originalul). Garanția asupra faptului că această redacție, sub girul autorului, este ulterioară — am putea spune, în termeni actuali, „definitivă” — în raport cu redacția din celelalte patru manuscrise, o oferă un anunț de text, nevalorificat de editor. În cartea I, cap. 18 — p. 244, r. 20 — N. Costin introduce, după textul latin, un citat din *Ecclesiast*, care, după ms. VI-29, are următorul cuprins: „Iată cuvintele lui Soloin, în cartia *Eclisiastis*, cap. 2: Dzis-am eu, întru inima mea, ca să te ispitescu întru veselie și să vedzi...” După ms. VI-1, redat în aparatul critic al ediției, textul corespunzător sună astfel: „cuvintele lui Solomon așa sint la *Eclisiastes*, glav(a) 1 și dize [să vor scrie cuvintele lui]: eu Eclisiastul am fostu împărat preste...” Dată fiind flagrantă contradicție de text, am mers la originalul latin — ediția a IV-a, Lipsiae, 1615, folosită și de editor — unde, în cartea a III-a, cap. 42, p. 617 (mărturisim că ne-a ajutat efectiv corespondența cărților și capitolelor lucrată de G. Štrempel), am găsit următoarele: „Sunt ergo haec Salomonis in Eclisiaste (c.2) verba: Ego Ecclesiastes Davidis filius, fui rex (Israelitarum) in Hierusalem...” Este evident că textul corect, corespunzînd citației din originalul latin, este cel din ms. VI-1, cu o singură observație: în textul latin se indică „c(ăput)2” iar în cel tradus „glav(a)1”. Pentru clarificare, am controlat trimiterea în Biblie, ediția București, 1968; la p. 664 se indică — în traducere modernă — cap. 1 pentru textul din ms. VI-1, ceea ce înseamnă că, probabil, la tipar, s-a imprimat greșit „c. 2” în textul latin; în schimb, textul din ms. VI-29 — diferit de textul latin — corespunde cu cap. 2 din traducerea modernă a Eclisiastului! La ce concluzie conduc cele de mai sus? Potrivit stilului său de lucru, Nicolae Costin obișnuia ca atunci cînd urmau anumite citate, ca cele din Biblie, să nu le mai transcrie, indicînd numai copistului, așa cum vedem din ms. VI-1, capitolul, „glava”, de unde să le preia („să vor scrie cuvintele lui”!). În prima redacție a traducerii (care corespunde seriei de patru manuscrise), indicînd greșit, după textul latin,

„glava 2”, fără alte precizări, capitolul respectiv a transcris, pur și simplu, cap. 2 din Ecclesiast. La reluarea lucrării, desigur când s-a hotărât, în 1712, s-o ofere lui Nicolae Mavrocordat (poate nu cu mult înainte de moartea lui din septembrie), revăzînd-o, a constatat și greșeala copistului; a corectat indicația, „glava 1”, făcînd astfel ca textul să corespundă cu cel latin și, pentru mai multă siguranță, a transcris, traducînd, și primele cuvinte ale citatului, așa cum apar în ms. VI—1. Copistul traducerii revizuite n-a dat însă curs indicației cronicarului.

Lipsa predosloviei în restul manuscriselor ne îndreptățește să le considerăm drept o redacție abandonată de N. Costin, reluată ulterior, după moartea sa, de diverși copişti.

3. Faptul că, spre deosebire de restul de patru manuscrise, VI—1 nu are partea finală (lipsește ultimele șapte capitole, 54 pagini de text tipărit), socotim că nu trebuia să constituie motiv pentru editor de a renunța la ideea de a-l folosi ca manuscris de bază. Copia apare evident neterminată — nici un semn de încheiere, „coneu”, închinare și mulțumire către Dumnezeu, semnătura copistului etc. (cf. fila 283 v) — și cauza este, în mod cert, întâmplătoare, pentru că, în predoslovie în care traducătorul prezintă domnului lucrarea, aceasta este condusă plină la sfîrșit, inclusiv moartea lui Marcu Aureliu, cu care se termină și celelalte manuscrise. Completarea părții lipsă, la editare, din alt manuscris, judicios ales, ar fi desăvîrșit lucrarea în spiritul practicii curente în tehnica edițiilor.

4. Nu ni se pare justificată rezerva editorului față de ms. VI—1, pe temeiul „limbii greoaie și artificiale în care este redată traducerea”. Se știe că Nicolae Costin n-a fost un deosebit meșter al frazei și stilului, chiar în lucrări originale, cum e *Letopiseșul*, astfel încît asemenea tare este firese să fie și mai evidente într-o traducere. Este fapt cunoscut că, în ce privește copiile ulterioare, cu elt sînt mai îndepărtate de textul inițial al autorului, ele pot fi suspectate de repetate „îmbunătățiri” din partea rîndurilor succesive de copişti, nu numai ca limbă, dar, cel puțin în parte, și ca topică. Ni se pare, însă, că impresia de „greoi și artificial” este accentuată, în redarea ms. VI—1, și de transcrierea adoptată de editor. Deși, în ansamblu, s-a recurs la transcrierea fonetică interpretativă, diftongul *ae* (ea, ia, dar și e) a fost transcris — se precizează — invariabil *ia*. Or, ca o deprindere grafică deosebită, se remarcă insistenta folosire a acestui semn de către copistul ms. VI—1, ceea ce îl dezavantajează, în textul tipărit, în opoziție cu copistii celorlalte manuscrise, prin forme, evident denaturate față de normele fonetice ale tim-

pului, ca : *aciaștii*, *mișiale*, *poatia*, *putiam* etc. (exemple numai din p. 12), în loc de *aceștii*, *mișele*, *poate*, *putem* etc., adoptate pentru ceilalți copişti care nu folosesc semnul *ae*.

5. Ms. VI—1, de la Biblioteca Universității din Iași, prezintă încă un atu deosebit de important, în măsură să contribuie la desemnarea lui ca manuscris de bază : este scris de unul din diecii timpului apreciat, în mod deosebit, pentru acuratețea și exactitatea transcrierilor, fapt pentru care copiile lui au fost, în alte cazuri, luate drept manuscrise de bază în editarea unor cronicari moldoveni. Este vorba de binecunoscutul diac și cronicar al lui Nicolae Mavrocordat, Axinte Uricariul. Ne surprinde faptul că un paleograf cu experiență, ca G. Ștrempel, nu a făcut identificarea corespunzătoare, îndeajuns de evidentă, după părerea noastră, numai dacă comparăm pagina de titlu a ms. VI—1 (vezi N. Cartoian, *op. cit.*), cu pagina de titlu a ms. rom. BARSR 2601 — *Letopiseșul* lui Miron Costin, scris la 6 iulie 1710, în Iași, autograf cert, Axinte Uricariul (vezi reproducerea în facsimil la Miron Costin, *Opere alese*, ed. Liviu Onu, București, Editura științifică, 1967, între p. 80—81 ; mai puțin clară, aceeași reproducere în Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, ESPLA, 1958, între p. 336—337). Simpla alăturare a celor două foi de titlu scoate pregnant în evidență, în afară de „punerea în pagină”, cu chenarul de același gen, identitatea chirilice care tinde să imite tiparul, deosebit de convingătoare fiind o seamă de majuscule ca : M, D, V, O (stilizat), cu pronunțate caractere stilistice personale, fără a mai vorbi de deprinderi grafice identice : *lumiel*, *nașterea*, cu *ae* în final etc. Pentru deplina convingere, comparația se poate extinde la alte autografe certe Axinte Uricariul, cum sînt numeroase în *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția arhivelor centrale*, vol. V, 1701—1720, București, 1975. A se vedea, în special, fig. 34, act din 21 mai 1714, p. 335 (scris în aceeași caligrafie care imită tiparul), precum și altele ca fig. 27 (p. 287), fig. 29 (p. 305), fig. 31 (p. 316), fig. 36 (p. 353) etc., pentru partea de început a documentelor (numele și titulatura tradițională a domnului Moldovei), scrisă, de asemenea, în aceeași grafie de tipar (restul în chirilică cursivă).

Minuția cu care s-a lucrat aparatul critic — mai puțin rigidă interpretare a semnului *ae* — permite celor anume interesați reconstituirea acestei ultime redacții a *Cea-sornicului* costinian, dar imaginea generală pe care o oferă ediția socotim că nu răspunde pe de-a-ntregul ideii finale pe care Nicolae Costin a urmărit să o dea operei sale.

Într-o ireproșabilă prezentare grafică — ritele Editurii Minerva se cuvin neapărat subliniate sub acest aspect — credem că lucrarea ar fi cîștigat, atît ca valoare cit și ca utilitate, dacă i s-ar fi adăugat cîteva planșe reprezentative din manuscrisele folosite (mai ales pentru faptul că editoarea, pe

elemente de grafie, stabilește, prin comparații, copistul, altfel neidentificat, al manuscrisului de bază), precum și un indice de nume și un sumar analitic, pe capitole, auxiliare deosebit de prețioase într-o lucrare de natura și volumul celei editate.

Dumitru Velciu

M. I. BRAGHINSKI, *Formirovanie africanskogo proletariata*, Moskva, Izd. Nauka, 1974, 485 p.

Lucrarea lui M. I. Braghinski, vine să întregască scria lucrărilor apărute în diferite țări cu privire la problema formării și dezvoltării proletariatului african și a organizațiilor sale de clasă. Remarcîndu-se printr-o analiză temeinică, bazată pe o documentare bogată, lucrarea de față corespunde necesităților resimțite de cercetători, istorici, politici, sociologi, cadre didactice cu privire la aprofundarea problemelor discutate în literatura de specialitate.

Cadrul studiului se referă la perioada de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și pînă la anii '60 ai secolului al XX-lea, avînd ca obiect analiza procesului de formare a proletariatului și a organizațiilor sale politice și profesionale, dezvoltarea mișcării greviste, rolul clasei muncitoare în lupta pentru independență și în procesul transformărilor democratice și progresiste din țările Africii Tropicale și a Africii de Sud. Autorul scoate în evidență trăsăturile specifice ale acestui proces deosebit de complex, faptul că în Africa el a avut loc în condițiile regimului colonial, a structurii social-economice înapoiate și a insuficienței afirmării a sistemului de producție capitalist. După cum se subliniază în lucrare, studierea acestor particularități prezintă o importanță teoretică și practică deosebită, ajutînd la înțelegerea rolului clasei muncitoare africane în revoluțiile de eliberare națională.

Lucrarea cuprinde un cuvînt din partea autorului, o introducere, 5 capitole ample, încheiere și o serie de tabele statistice deosebit de sugestive privind creșterea muncii salariale, structura armatei salariaților, dezvoltarea mișcării sindicale și a mișcării greviste. O bibliografie de primă mînă cuprinzînd lucrări ale clasicilor marxism-leninismului, documente ale P.C.U.S. și ale mișcării comuniste și muncitorești internaționale, studii, culegeri statistice, cercetări sociologice, documente și lucrări elaborate de O.N.U., articole apărute în publicații științifice, monografii, etc. însoțesc volumul pe care-l recenzăm.

În *Introducere* autorul precizează stadiul în care se află cercetarea problematicii mișcării muncitorești din continentul african. Privind critic literatura istorică apărută, autorul scoate în evidență unele limite manifestate în tratarea rolului diferitelor clase și părturi sociale în revoluțiile antiimperiale și de eliberare națională, limite care își găsesc explicația, printre altele, în slaba cunoaștere a relațiilor sociale și distribuția forțelor de clasă în țările Africii, precum și în aprecierile cuprinse în rezoluțiile și hotărârile Congresului al VI-lea al Internaționalei Comuniste cu privire la rolul burgheziei din colonii (p. 6—7). Sint combătute unele teorii prezente în literatura burheză din occident susținute de istorici și sociologi care neagă înțelegerea marxistă a structurii de clasă a societății africane, împărțind societatea în trei straturi „de jos, mijlociu și elita”, nu după criteriul poziției față de proprietate și mijloacele de producție, ci după gradul de cultură, religie, venit, semne tribale, etc.; modul în care unii autori interpretează teoria convergenței pentru Africa; teoria „evoluției sau fazelor culturale” în dezvoltarea societății și altele (p. 15).

Capitolul I intitulat „Geneza și etapele formării proletariatului african” scoate în evidență trăsăturile specifice pe care le-a îmbrăcat acest proces în Africa comparativ cu țările din Europa. Modul de producție capitalist a apărut în țările africane nu ca urmare a dezvoltării logice a forțelor de producție a societății, ci ca rezultat al cuceririlor coloniale. Acest specific al pătrunderii capitalismului în Africa și-a pus amprenta asupra formării proletariatului. În Africa dezvoltarea capitalismului a avut loc mai întîi în agricultură, pe marile plantații ale europenilor, apoi în industria extractivă, prelucrătoare, construcții de căi ferate și porturi, în aceste ramuri a apărut munca salariată în special cea necalificată. Burghesia națională s-a format după apariția proletariatului, explicația rezidă în faptul că purtătorii modului de producție capitalist

erau colonizatorii. Plantațiile și fermele europenilor au devenit forma principală a producției capitaliste în Africa, aici era concentrată masa de bază a muncitorilor agricoli, concluzie argumentată de către autor cu numeroase date statistice (p. 30).

Producția capitalistă s-a implantat în Africa Tropicală și de Sud începând din anii '70-'80 ai secolului al XIX-lea constituind un mijloc de îmbogățire pentru burghezia străină. Autorul demască gradul de exploatare al populației africane de către colonizatori și combate teoriile burgheze cu privire la „misiunea civilizatoare a colonialismului” (p. 37-38).

În dezvoltarea sa proletariatul african a trecut prin trei etape: *prima etapă arc drept trăsătură caracteristică folosirea largă a muncii forțate; a doua etapă — sistemul migrațiunii de bună voie a forței de muncă; a treia etapă — formarea cadrelor proletare* (p. 47). În lucrare sînt analizate în detaliu caracteristicile esențiale ale acestor etape, modul lor de manifestare în diferite țări din zonele continentului în luate în studiu.

Capitolul II este intitulat „Structura armatei muncii salariate”. Clasa muncitoare africană cuprinde după părerile exprimate de autor, muncitorii din fabrică și mine, care lucrează în întreprinderi bazate pe o tehnică nouă, muncitori din micile întreprinderi, adesea de tip meșteșugăresc, muncitori din sfera serviciilor, muncitori agricoli, proletari și semiproletari legați în diferite stadii cu satul. Stabilirea numărului proletariatului african prezintă dificultăți din cauza lipsei de statistici, marii fluctuații a forței de muncă, precumpănirii muncii migratoare etc.

În lucrare se apreciază că la mijlocul anilor '60 în 37 de țări din Africa Tropicală și de Sud salariații se cifrau la 11 724 mii africani — adică 5,3%, din întreaga populație și 13,1% din partea activă în economie. În Africa Tropicală în 30 de țări 5 806,3 mii — 3,1% din populație, în Africa de Sud în 7 țări 5 917,7mii — 16,6% din populație (p. 87). Numărul salariaților este în legătură directă cu nivelul dezvoltării economice a diferitelor țări. În fostele colonii franceze unde industria și sistemul plantațiilor nu au luat dezvoltare, munca salariată este puțin numeroasă: Niger, 0,9% din populație, Ciad — 1,2%, Mali — 1,6%, Mauritania — 1,4%. Numai în coasta de Fildeș și Gabon salariații reprezintă 5,6 și 9,6% (p. 87-88). În fostele colonii engleze unde industria și plantațiile au înregistrat o mai mare dezvoltare, salariații reprezintă în Kenya — 6,3% din populație, Ghana 8%, Zambia 7,2%, Sierra-Leone 4,5%, Tanzania 2,9%, Zair 9,3% din numărul total al populației (p. 88).

În Africa de Sud unde capitalismul în industrie și agricultură s-a infiltrat mai de vreme numărul salariaților este mai mare comparativ cu Africa Tropicală. Astfel, în Rhodesia la mijlocul anilor '60 salariații reprezentau 15% din populație, iar în Republica Sud Africană — 21,5%.

Statisticile întocmite nu cuprind muncitorii agricoli, muncitorii sezonieri și cei ocupați în întreprinderile mici cu 5—10 salariați, deci ele nu reflectă real situația forței de muncă salariate. Femeile reprezintă o pondere redusă în cadrul muncii salariate, astfel în Ghana, în 1960 numărul salariaților era de 542 mii — 20% din populația activă, dintre care — 29,6% bărbați și 4,1% femei, în Gabon în anul 1963 numărul salariaților față de populația activă reprezenta 20% — bărbați 32,1%, iar femei 5,4%.

Autorul împarte salariații în trei grupuri: 1) *proletariatul agricol*; 2) *proletariatul industrial*; 3) *muncitori și funcționari ocupați în sfera serviciilor* (p. 92) oferind o imagine axată pe date concrete cu privire la modul în care se prezintă cele trei grupuri de salariați în diferite țări. În concluzie se precizează că studierea problemei numărului și structurii salariaților arată că din numărul total de salariați, muncitori pot fi socotiți aproximativ 23 sau 8 milioane oameni în țările Africii Tropicale și de Sud. Din acestea proletariatul industrial reprezintă aproximativ 3 420 mii, proletariatul agricol 3 498 mii și peste 1 milion muncitori ocupați în sfera serviciilor. Dezvoltarea industriei după cucerirea independenței politice, favorizează creșterea proletariatului industrial, în structura armatei muncii salariate.

Capitolul III — „Situația economică și condițiile sociale ale dezvoltării proletariatului african” tratează problema ocupării forței de muncă ca una dintre problemele de importanță majoră în cadrul țărilor din Africa Tropicală și de Sud. Nivelul scăzut de dezvoltare a tinerelor state independente face ca ele să nu poată asigura munca tuturor celor care migrează de la sate, făcînd să crească în orașe în mod catastrofal armata celor fără de lucru și a lumpenproletariatului. Problema ocupării forței de muncă se ascute tot mai mult și în legătură cu ritmul rapid de creștere a populației, comparativ cu alte zone geografice ale lumii. Creșterea populației a determinat și sporirea rapidă a părții lor economicește active care reprezintă aproximativ 38—40% din întreaga populație. Sînt redate cifre statistice privind numărul total al populației existente în 1965, a ponderii populației active, a populației de la orașe și unele prognoze privind creșterea în perspectivă pînă în anul 1980 (p. 135—136 tabl. nr. 22, 23).

Salariul muncitorilor africani în condițiile migrației este foarte scăzut reușind să satisfacă doar un minimum din necesități. După război, când valul migrației a crescut, a apărut primejdia scăderii salariului, care a atras după sine și așcutirea conflictelor sociale. În aceste condiții puterile coloniale au introdus prin lege salariul minimal, care deși revăzut din timp în timp a rămas totuși la nivel foarte scăzut. Salariul mizer al muncitorilor africani iese în evidență mai ales când este comparat cu salariul muncitorilor albi. Această diferență a crescut mereu: În 1945—1946 raportul dintre salariul muncitorilor albi și africani era 100 la 26; 1957—100 la 18; 1970 în industria extractivă și construcții 100 la 12. În industria extractivă muncitorii africani primesc de 19 ori mai puțin decât cei albi, în industria prelucrătoare de 5 ori mai puțin, iar în construcții de 6 ori mai puțin (p. 148). În lucrare se arată că deși în perioada de după eliberare salariul a crescut, nivelul lui nu satisface nici acum minimum necesar vieții familiei muncitorilor de la orașe, ridicarea salariului constituind încă o problemă de seamă strins legată de însăși procesul de dezvoltare economică a țărilor africane.

Legislația muncii și pregătirea cadrelor calificate ocupă un loc de seamă în cadrul acestui capitol. În perioada colonială n-a existat o legislație a muncii, nici asigurări sociale și sistem de pensii. Ziua de muncă nu era reglementată. Colonialiștii susțineau că muncitorul african fiind sezonier nu are nevoie de legislația muncii.

În condițiile intensificării mișcărilor de eliberare națională și a luptei revendicative a clasei muncitoare, în anii '50 în colonii au început să se legitimeze durata zilei de muncă, săptămâna de lucru de 48 ore, repaus duminical etc., prevederi care nu s-au respectat în majoritatea țărilor.

După cucerirea independenței aproape în toate statele africane au fost adoptate legi noi în vederea reglementării relațiilor de muncă, asigurări sociale, stabilirea zilei de muncă, salariu minimal, pensii pentru bătrânețe, subvenții pentru invaliditate, a fost lichidată munca forțată și discriminarea rasială etc. În Zair s-a introdus o singură legislație pentru europeni și africani. Femeile și tinerii au drept la salariu egal cu bărbații, se interzice munca copiilor până la 14 ani, s-a introdus concediu de naștere (Zair, Dahomei, Mauritania, Burundi), concediu anual și repaus duminical.

În majoritatea țărilor africane săptămâna de lucru este de 48 ore, cu unele diferențe în minus sau plus de la țară la țară (Camerun, 40 ore — 1967). S-au stabilit prin lege condițiile de angajare și concediere a muncito-

rilor. În Etiopia legislația muncii s-a introdus în 1962. S-au adoptat legi care prevăd dreptul de organizare în sindicate, contract colectiv, metode de rezolvare a conflictelor între muncitori și patroni. Aceste legi nu includ muncitorii care lucrează la stat, muncitorii agricoli, servitorii etc. În fostele colonii engleze legislația pentru asigurări sociale s-a introdus mai târziu decât în cele franceze (în Nigeria în anul 1961, în Ghana în 1965, Kenia 1965, Zambia 1966, Uganda 1967). Ea se extinde numai la persoanele salariate permanente. În 1962 în coloniile portugheze s-a introdus codexul agricol muncitoresc care s-a extins numai asupra muncitorilor agricoli retribuiți cu salariu în bani și asupra muncitorilor permanenți. Acest codex stabilea săptămâna de muncă de 48 ore, concediu anual de 2 săptămâni, 6 ore muncă pentru tinerii până la 18 ani, interzicea formal munca copiilor, prevedea înființarea de spitale sau policlinici pentru muncitori, unele forme de asigurări sociale etc. Multe dintre aceste prevederi în condițiile dominației coloniale au rămas însă simple prevederi teoretice. În Republica Sud-Africană unde calificarea este un privilegiu în general al albilor, legea din 1951 permitea folosirea africanilor la munci calificate în construcții. În 1951 africanii îndeplineau 80,8% din muncile necalificate și 5,8% din cele calificate, iar europenii 83,8% munci calificate și 1,5% necalificate.

Soluționarea problemei cadrelor calificate impune lichidarea analfabetismului, dezvoltarea învățământului și îndeosebi în limba maternă, creșterea nivelului cultural al populației, preocupări care stau în atenția guvernelor și organizațiilor democratice din țările continentului african.

Capitolul IV are ca obiectiv „Formarea organizațiilor de clasă ale proletariatului. Primii pași ai mișcării muncitorești”. Autorul reușește să ne prezinte o imagine de ansamblu atotcuprinzătoare asupra aspectelor esențiale ale procesului de formare a organizațiilor de clasă ale proletariatului și a trăsăturilor caracteristice mișcării muncitorești africane.

În acest cadru se precizează că specificul formării proletariatului pe continent în condițiile regimului colonial și-a imprimat puternic pecetea asupra tuturor formelor de organizare ale mișcării muncitorești. Procesul de formare a clasei muncitoare nu a fost încheiat, legăturile strinse ale muncitorilor cu triburile de care aparțin, sistemul migrațional, numărul restrins al proletariatului și nivelul lui cultural scăzut au frinat procesul de transformare al clasei muncitoare dintr-o clasă „în sine” într-o „clasă pentru sine”. Autorul relevă situația specifică creată ca

urmare a dominației coloniale potrivit căreia proletariatului african îi era opusă nu burghezia națională proprie, ci burghezia străină care apărea nu numai ca exploatator al muncitorilor africani ci și în calitate de colonizator. De aceea contradicțiile de clasă se împleteau aici cu contradicția dintre populația înrobătită și colonialism, iar lupta de clasă a proletariatului pentru interesele sale economice și politice s-a transformat inevitabil într-o luptă de eliberare națională.

Potrivit părerilor împărțite de către autor, dezvoltarea mișcării muncitorești din Africa de Sud și Africa Tropicală poate fi împărțită în trei etape: prima etapă cuprinde perioada de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie pînă la începutul celui de al doilea război mondial, a doua etapă începe cu cel de al doilea război mondial și ține pînă la cucerirea independenței politice, iar a treia etapă este cea după obținerea independenței.

În prima etapă mișcarea muncitorească a făcut primii săi pași, fără să îmbrace un caracter de masă. În anii '20-'30 au luat ființă în unele țări organizațiile sindicale africane. Este etapa în care s-au desfășurat primele mișcări greviste ale muncitorilor africani. În 1921 au luat ființă primul partid comunist de pe continentul african — Partidul Comunist din Republica Sud Africană. Principalele aspecte ale mișcării muncitorești caracteristice acestei etape sînt ilustrate de către autor prin exemple concrete referitoare la diferite țări. Un rol important este acordat creării primelor organizații muncitorești din R.S.A. subliniindu-se în același timp că pînă la primul război mondial mișcarea muncitorească din această țară cuprindea numai muncitorii albi. Un moment de o deosebită semnificație pentru lupta oamenilor muncii din R.S.A. l-a constituit formarea partidului comunist în 1921, care de la crearea sa a luptat pentru apărarea drepturilor oamenilor muncii indiferent de culoare și rasă și cuprinderea lor în rîndurile partidului. Între anii 1927—1928 numărul africanilor în rîndurile partidului a crescut de la 200 la 1 600 de membri (p. 175—176).

În Kenya s-a constituit în 1921 Asociația Est-Africană a tineretului Kikuyu apreciată ca prima organizație politică din această țară care a condus lupta pentru drepturi economice și politice împotriva regimului colonial.

După cum se relevă în lucrare primele organizații sindicale în Africa de Sud și Tropicală s-au constituit la începutul anilor '20. Debutul în această privință l-a făcut R.S.A. unde încă din 1917 și apoi 1919 au luat ființă primele organizații sindicale. În perioada interbelică s-au creat organizații

sindicale în Ghana, Nigeria, Sierra-Leone, Gambia, Kenya, Tanzania, Madagascar, Uganda etc. Liderii reacționari au orientat activitatea sindicatelor muncitorilor albi pe calea politicii de apartheid lipsind africanii de drepturile lor.

Cu toate interdicțiile impuse de autoritățile coloniale, sub conducerea organizațiilor sindicale — în întreaga perioadă interbelică — s-au desfășurat importante acțiuni greviste ale muncitorilor, pentru apărarea revendicărilor economice și politice, îmbunătățirea condițiilor de viață și muncă, mărirea salariilor, dreptul la organizare în sindicate etc. S-au impus în acest domeniu prima grevă cu caracter de masă a celor 70 000 de muncitori mineri din Republica Sud Africană (1920), greva minerilor din orașul Barthurst din Gambia (1929), prima grevă de amploare a muncitorilor africani din Kenya (1921), puternicile mișcări greviste ale muncitorilor feroviari din Sierra-Leone (1922 și 1926), grevele muncitorilor feroviari, ale meseriașilor și funcționarilor din Ghana (1920—1921—1922), ale muncitorilor din Dar-es-Salaam și ale docherilor din orașul Tanga din Tanzania (1937, 1939), puternica grevă a feroviarilor din orașul Lagos din Nigeria (1932), greve ale muncitorilor de la carierele de piatră din unele centre din Rhodesia de Nord (1934), grevele muncitorilor din Madagascar (1925, 1936—1938) etc.

A doua etapă a mișcării muncitorești cuprinde perioada de la al doilea război mondial și pînă la cucerirea independenței de către statele africane. Autorul subliniază amploarea pe care a luat-o mișcarea de eliberare națională în această perioadă, cauzele interne care au stat la baza revoluțiilor de eliberare națională, precum și contextul internațional favorabil care a exercitat o influență pozitivă asupra desfășurării și victoriei lor.

Cea de a doua etapă a dezvoltării mișcării muncitorești este caracterizată prin creșterea considerabilă a mișcării sindicale îndeosebi în coloniile franceze și engleze. Cu toate că în această perioadă mișcarea sindicală din țările Africii de Sud și Tropicale se mai afla încă sub influența centrelor reformiste din metropolă, în multe țări africane ea și-a adus o contribuție activă la lupta pentru înlăturarea colonialismului și obținerea independenței. Clasa muncitoare din Africa a desfășurat o susținută activitate de luptă pentru a obține libertatea de acțiune a sindicatelor. Numărul organizațiilor sindicale și a membrilor lor a crescut considerabil comparativ cu etapa anterioară. Cîteva exemple citate de autor stau drept argumente în această privință. Astfel, în Nigeria în 1960 își desfășurau activitatea un număr de 347

organizații sindicale, cu un efectiv de 259 072, în Kenya, în 1962 — 45 de organizații — 45 700 membri, Sierra-Leone în 1958 — 23 organizații — 20 000 membri, Ghana în 1960 — 16 organizații — 300 000 membri, Tanzania — 1960 — 27 organizații — 80 500 membri (tabl. 29, p. 196). Centralele sindicale din Camerun cuprindeau în 1959 — în rîndurile lor, 40 000 de membri. În Rhodesia de Nord (Zambia) și Rhodesia de Sud (Zimbabwe), în pofida greutăților impuse de autorități și elementele reformiste, procesul de organizare în sindicate a înregistrat progrese în special în rîndul muncitorilor mineri, iar înlăturarea elementelor reformiste din conducerea unor sindicate a făcut ca acestea să participe activ la lupta politică. Existența în cadrul aceleiași țări a mai multor centrale sindicale de diferite orientări și tendințe a slăbit forța de acțiune a acestora în lupta dusă împotriva patronatului și a regimului colonial. În unele țări au fost întreprinse măsuri pentru constituirea unor centrale unice, proces care va fi încununat de succese parțiale mai ales după obținerea independenței.

Un loc de seamă în cadrul acestei etape a mișcării muncitorești îl ocupă lupta revendicativă a clasei muncitoare. Îmbinarea revendicărilor economice cu cele politice constituie o caracteristică a mișcării greviste din țările africane după cel de-al doilea război mondial și pînă la obținerea independenței.

Autorul precizează condițiile deosebite în care s-a desfășurat mișcarea muncitorească din R.S.A., condiții dificile impuse de regimul minoritar rasist. În acest context se reliefează activitatea Partidului Comunist din R.S.A. pentru înlăturarea politicii de discriminare rasială și statornicirea egalității în drepturi, libertatea de organizare în sindicate, ziua de muncă de 8 ore și 6 ore, și dreptul la grevă. După cel de-al doilea război mondial influența Partidului Comunist din R.S.A. a sporit, partidul reușind să stabilească legături strînse cu Congresul Național African, Congresul Indian și organizațiile sindicale. Cu toată legislația de război în R.S.A., muncitorii au declarat în timpul războiului în anii 1942—1944 60 de greve. După război în cadrul mișcării greviste s-au impus mai ales greva muncitorilor mineri africani din august 1946 cu o participare între 70 000 — 100 000 de muncitori, greva declarată cu ocazia zilei de 1 Mai 1950 la care au participat 100 000 de africani, însoțită de manifestații și demonstrații în întreaga țară. Autoritățile minoritare au întreprins o serie de măsuri pentru a împiedica procesul de organizare în sindicate a africanilor elaborînd în 1950 o nouă lege care delimita

și mai mult activitatea sindicatelor după criteriul rasial (p. 210).

În concluzie la această etapă autorul subliniază faptul că pe măsura formării și dezvoltării proletariatului, a constituirii organizațiilor sale de clasă, rolul clasei muncitoare ca forța socială și politică cea mai revoluționară, cea mai combativă a crescut și s-a consolidat în cadrul mișcării de eliberare.

Alături de clasa muncitoare, în lupta împotriva colonialismului, s-a încadrat țărănimea, intelectualitatea progresistă, păturile ale burgheziei mici și mijlocii, burghezia națională. În fruntea luptei de eliberare s-au situat partidele politice cu orientare democratică care cuprindeau în rîndurile lor importante categorii sociale interesate în lupta pentru obținerea independenței.

Capitolul V se ocupă de „Unele probleme ale mișcării muncitorești în etapa actuală”. Autorul se oprește la unele dintre problemele majore care constituie obiectul preocupărilor tinerelor state din Africa Tropicală și de Sud în perioada de după cucerirea independenței. Totodată este subliniată creșterea calitativă a mișcării muncitorești ilustrată prin constituirea unor noi partide comuniste, dezvoltarea mișcării sindicale, creșterea conștiinței politice a oamenilor muncii.

A treia etapă a mișcării muncitorești începe după formarea statelor suverane africane. În această perioadă, în fața mișcării muncitorești stăteau noi sarcini legate de înlăturarea unor profunde transformări economice și sociale pentru consolidarea independenței politice și cucerirea independenței economice. În țările cu orientare socialistă — precizează autorul — clasa muncitoare și organizațiile sale profesionale sprijină activ politica cercurilor conducătoare aducîndu-și o contribuție importantă la rezolvarea sarcinilor economice. În țările cu orientare capitalistă ele luptă împotriva politicii desfășurate de forțele reacționare interne și de monopolurile străine împotriva politicii neocolonialiste.

În lichidarea stării de înapoiere economică, socială și culturală moștenită de la colonialism un rol important îl au — potrivit concepției exprimate de autor — doi factori, caracterul regimului politic și calea de dezvoltare social-economică și politică preconizată de către fiecare stat. Experiența statelor africane în primul deceniu după obținerea independenței a demonstrat existența unor serioase greutăți în domeniul economiei. Ritmul de dezvoltare economică a fost de două ori mai mic decît cel planificat. Prognoza dezvoltării Africii, după informațiile O.N.U. pentru anii '60, prevedea un spor anual al produsului național global de 5%,

În realitate însă în anii '60—'66 produsul național global a crescut anual cu 3,4%. Dacă în S.U.A., produsul anual pe cap de locuitor reprezenta 3.839 dolari, iar în Anglia 1.908 dolari, în 21 de țări ale Africii produsul anual global pe cap de locuitor prezenta mai puțin de 100 dolari, iar în 5 țări chiar sub 50 de dolari. Aceste cifre sînt destul de elocvente pentru a demonstra starea de înapoiere a acestui continent. Autorul subliniază că pentru înlăturarea schelelor colonialismului o serie de state africane au ales calea necapitalistă de dezvoltare, exprimîndu-și opțiunile pentru socialism.

Un rol important în procesul de transformări progresiste și democratice îl are clasa muncitoare în frunte cu partidul său marxist-leninist. Astfel de partide au luat ființă în unele țări din Africa tropicală în anii '60. În mai 1962 a avut loc Congresul de constituire a Partidului Comunist din Lesotho, în 1963 s-a constituit Partidul Muncitoresc din Nigeria, în Senegal, încă înainte de obținerea independenței, în 1957, s-a creat Partidul African al Independenței. În multe țări africane nu există partide comuniste, ci acționează grupuri marxist-leniniste. Clasa muncitoare, organizațiile sale politice și profesionale își aduc o contribuție de seamă la procesul de transformări democratice și progresiste, la sistemul de reforme și naționalizări în vederea limitării pozițiilor deținute de monopolurile străine, a recuperării bogățiilor naționale, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, consolidarea independenței politice și reconstituirea independenței economice.

Cucerirea independenței politice a deschis cîmp nou de acțiune pentru dezvoltarea și activizarea sindicatelor și cuprinderea în rîndurile lor a unor importante detașamente ale oamenilor muncii. O dificultate în activitatea sindicatelor o constituie prezența și în zilele noastre a fenomenelor de sciziune la nivel național și continental. Eforturile depuse în ultimul deceniu și jumătate pentru realizarea unității mișcării sindicale nu au dus la rezultatele scontate. Sînt redate aspecte privind procesul de constituire a celor două centrale sindicale continentale: *Federația Sindicatelor Panafricane* (1961) și *Confederația Africană a Sindicatelor* (1962), componența și orientarea lor.

După obținerea independenței relațiile dintre sindicate și partidele politice de guvernămînt, dintre sindicate și stat au căpătat un conținut nou. În acele țări unde conducerea aparține unor forțe progresiste s-a creat un cadru propice pentru dezvoltarea mișcării sindicale și antrenarea sindicatelor la procesul de transformări democratice.

În alte țări africane forțele reacționare au recurs la măsuri restrictive împotriva sindicatelor, și la interzicerea mișcării greviste ca principală formă de luptă a clasei muncitoare.

Și după lichidarea regimului colonial și obținerea independenței clasa muncitoare a desfășurat o luptă susținută pentru îmbunătățirea condițiilor sale de muncă și viață, pentru schimbarea structurilor coloniale ale economiei, și crearea de noi structuri pentru apărarea intereselor maselor populare. Chiar și după datele oficiale, substanțial micșorate — așa cum precizează autorul — rezultă o intensificare a luptei greviste a clasei muncitoare și o sporire a numărului de participanți. Sînt edificatoare în această privință datele cuprinse în tabelul de la sfîrșitul lucrării din care rezultă cu claritate dinamica mișcării greviste pe țări în perioada anilor 1956—1971. Acțiuni greviste de mare amploare au avut loc în Nigeria, Ghana, Senegal, Kenya, Tanzania, Sierra Leone, Namibia, Rhodesia, R.S.A. etc.

Analizînd rolul proletariarului african și al organizațiilor sale de clasă în perioada după cucerirea independenței politice, autorul formulează concluzia că obiectivele și sarcinile mișcării muncitorești în această etapă au suferit schimbări substanțiale. Dacă în perioada luptei pentru cucerirea independenței politice, lupta economică și politică a proletariatului african se contopea cu lupta întregului popor împotriva colonialismului pentru obținerea independenței politice, după formarea statelor suverane au început să se manifeste tot mai mult antagonismele de clasă dintre proletariat și burghezia națională în plin proces de formare.

Unele probleme tratate în lucrare se cer a fi încă cercetate și aprofundate. Periodizarea mișcării muncitorești din Africa Tropicală și de Sud comportă încă discutarea ei. Aprecierea tranșantă privind calea de dezvoltare a unor țări africane constituie o problemă de studiu ținînd seama de schimbările continue care au loc în aceste țări.

Lucrarea se remarcă în general printr-o analiză temeinică, prin cuprinderea unui vast și bogat material, tratat multilateral clar și nuanțat. Avînd în vedere problematica complexă și de actualitate abordată, materialul documentar, statistic și ilustrativ folosit de autor, lucrarea constituie o importantă sursă de informare, documentare și referință pentru cadrele de specialitate, pentru toți cei interesați în cunoașterea evoluției vieții sociale economice și politice în Africa contemporană.

Janeta Brill

Silvia Istrate

ISTORIA ROMÂNIEI

- * * *Documente privind istoria oraşului Brăila, 1831—1918*, Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1975, 634 p.

Rezultat meritoriu al strădaniilor unui colectiv de arhivişti¹ de la Filiala Arhivelor Statului Brăila, volumul de documente apărut în anul precedent însumează 521 de mărturii semnificative pentru cunoaşterea istoriei Brăilei într-un interval care acoperă nouă decenii din epoca modernă a României, de la 1831 şi până la 1918. Autorii au întreprins o laborioasă activitate de investigare şi, implicit, de selecţie reprezentativă asupra unor fonduri arhivistice provenite de-a lungul anilor de la numeroase instituţii ale oraşului şi judeţului Brăila. Scopul pentru care a fost întocmită lucrarea este subliniat în Introducerea acesteia. Ea „se adresează cercetătorilor, profesorilor, elevilor şi tuturor brăilenilor dornici să cunoască trecutul oraşului lor”² (p. 10). Parcurgând filele cărţii şi reflectând asupra conţinutului mărturiilor documentare din cuprins cititorul devine beneficiarul unui valoros material informaţional despre economia şi viaţa socială a Brăilei, evoluţia sistemului de învăţământ şi a fenomenului cultural în multiplele sale postaze din perioada menţionată.

Din deceniul patru al secolului trecut economia Brăilei a evoluat sub semnul unor creşteri prospere, uneori lente, alteori într-un ritm mai intens. Astfel se semnalează arandări de locuri în oraş pentru construirea de zahanale (abatoare mici) în anul 1836 (doc. 30, p. 49).

¹ Autori: N. Mocioiu — scinnatar al introducerii —, S. Bounegru, Gh. Iavorschi, A. Vidis. Lucrarea a fost publicată sub îngrijirea lui Mihail Fănescu, arhivist principal în Direcţia Generală a Arhivelor Statului.

² În continuare trimiterile se vor face în text cu indicarea numărului documentului şi a paginajiei respective.

La sfârşitul secolului XIX dezvoltarea producţiei industriale a Brăilei se situa la un nivel modest. Dintr-un tabel statistic privitor la situaţia economică, socială şi demografică a oraşului rezultă că existau 6118 case, 7 mori cu aburi, o fabrică de turnătorie, 10 de lumnări şi săpun, 3 de frînghii (doc. 416, 19 aprilie 1877, p. 452). În primul deceniu al secolului XX se remarcă înmulţirea iniţiativelor unor întreprinzători particulari de a înfiinţa fabrici în Brăila. La 4 mai 1906 Prinăria oraşului destina lui Ion C. Popa teren pentru înfiinţarea unei fabrici de nituri şi suruburi şi a unui şantier naval, motivându-se că „prin înfiinţarea acestei fabrici, unică în ţară” se va contribui „la progresul oraşului”. Tot în 1906 industriaşul Carl von Hatvany-Deutsch solicita Primăriei din Brăila permisiunea de a construi o fabrică de celuloză. Iar mai multe tabele statistice reflectă creşterea numărului de întreprinderi şi ateliere meşteşugăreşti la Brăila. În martie 1911 existau 27 fabrici de făină, cuie, curăţat orz şi orez, tăbăcărie, săpun, lumnări, frînghii (doc. 468, p. 503). Anul următor, în august 1912, funcţionau la Brăila 46 fabrici dintre care una de turnătorie în fier şi tuci, una de fier, una de cuie, una de produse chimice, şapte de pline, făină, macaroane, paste făinoase, nouă de ape gazoase, acestea din urmă reprezentînd 20 la sută din totalul fabricilor şi altele. Situaţia reflecta ponderea ridicată a unităţilor de producţie alimentară în detrimentul celor profilate pe maşini, instalaţii, agregate specifice industriei grele (doc. 475, p. 510—512). Interesante sînt documentele care furnizează date despre dezvoltarea portului Brăila, a şantierelor navale din oraş şi din apropierea acestuia. În mai 1835 Sfatul Administrativ al Ţării Româneşti aproba la solicitarea lui George Cutura înfiinţarea unui şantier naval în Ostrovul Mare situat pe Dunăre.

Dezvoltarea portului a determinat şi creşterea traficului naval. În 1860 ancorau în portul Brăila 2162 vase cu un deplasament de 347 946 tone. 112 vase erau româneşti cu 16 262 tone urmînd în ordinea tonajului

după cele grecești, otomane, engleze și din Sardinia. Progrese s-au înregistrat în viața portului Brăila și prin introducerea elevatorilor menite să accelereze încărcarea și descărcarea cerealelor la vapoare. Și alte documente se referă în cuprinsul lor la măsurile de dezvoltare a portului. În mai 1906 un armator, Gheorghe Theodoroff solicită Primăriei brăilene cedarea unui teren, prin vânzare, în scopul înființării unui șantier naval. Locul cu o suprafață de minimum 1500—2000 m.p. era absolut necesar întrucât „lipsa unui asemenea mare șantier ne forțează să trimitem toate vasele în reparație în alte părți, motiv ce ne-a decis să facem și noi aci în Brăila, singurul port indicat, un mare șantier înzestrat cu toate cele cerute de arta navală modernă” (doc. 444, p. 478).

Din cuprinsul unor documente se desprinde imaginea dezvoltării demografice și edilitate a orașului, acțiunea de sistematizare care s-a produs de-a lungul deceniilor asupra perimetrului mereu în creștere a localității.

În martie 1835 a fost întocmit planul de sistematizare a orașului Brăila (doc. 21, p. 40). 15 ani mai târziu (1850) într-un raport al Cîrmuirii județului Brăila către Departamentul din Năuntru se motiva mărirea circumferinței orașului întrucât „... s-au văzut a fi neapărată trebuință atât mutarea barierilor de la locul de unde se află acum mai la cîmp pe depărtare de 50 stînjeni...” (doc. 77, p. 98—99). La începutul anului 1841 (ianuarie) situația capitației birnicilor pămînteni și băjenari din orașul Brăila indica un număr de 856 familii (doc. 41, p. 62). Creșterea numărului cetățenilor a determinat și o sporire a cererilor de locuri pentru construirea de case. La mijlocul anului 1858 solicitau suprafețe de teren pentru construcții de locuințe 882 persoane care depuseseră cereri, în afara unui număr de 300—400 petiționari probabili.

Transporturile și telecomunicațiile — indicatori ai modernizării și progresului unui oraș — au cunoscut la Brăila începuturi promițătoare încă din deceniul 6 al secolului trecut. Într-un raport înaintat de S. Lespezeanu Municipality din Brăila la 8 februarie 1855 se justifică înființarea unei stații telegrafice „ce este de neapărată trebuință în acest oraș” (doc. 112, p. 130). În 1867 se lucra la construirea șoselei proiectată să asigure legătura între orașele Galați și Brăila „pentru înlesnirea comunicațiilor și înflorirea comerțului acestor două porturi” (doc. 233, p. 263). În anul 1898 corpurile legiuitoare au emis un decret cu privire la sancționarea și promulgarea legii pentru concesionarea de către Societatea „Helios” din Colonia a construirii liniei de tramvai

electric destinată să lege orașul Brăila de parcul Monument și de cunoscuta stațiune balneară Lacu Sărat (doc. 419, p. 454—455).

Învățămîntul brăilean a reușit prin instituțiile școlare și inimoșii săi dascăli însușiți de patriotica chemare a luminării generațiilor de elevi cu făclia instrucției și educației să cunoască momente de progres pe care numeroase documente le consemnează în paginile lucrării. În 1868 existau 5 școli de băieți și 4 de fete (doc. 255, p. 286) iar în 1882 funcționau 28 unități școlare: 14 publice și 14 particulare (doc. 357, p. 376—378). Necesitatea înființării gimnaziului clasic în Brăila avîndu-se „în vedere că populațiunea școlară din această urbă a crescut și crește într-un mod simțitor” este subliniată în procesul verbal din 2 mai 1889 al Consiliului comunal orașenesc (doc. 388, p. 420, 424).

Expresie a legăturilor strînse între românii de pe ambele versante ale Carpaților stă și faptul că brăilenii au sprijinit, nu de puține ori, pe tinerii români care studiau în afara granițelor țării. A. Papiu Ilarian, președintele Societății „Transilvania”, adresa în martie 1868, mulțumiri Consiliului municipal Brăila pentru cele 5 burse acordate studenților români din Transilvania: „Junimea studioasă din toată românimea vă va fi pururea recunoscătoare pentru generoasa subvențiune ce le-a creat Consiliul municipal din Brăila prin cele 5 stipendii ce a votat în anul trecut pentru studenții din Transilvania, Bucovina, Maramureșiu și Macedonia” (doc. 241, p. 272—273).

Documentele care surprind manifestări ale fenomenului cultural în oraș de-a lungul anilor sînt numeroase și diverse. Ele atestă o bogată activitate spirituală, cu tradiții solide în domeniile tiparului, literaturii, artelor lirice și dramatice etc.

Personalități de seamă ale culturii și artei românești au fost originare din Brăila. În volum sînt publicate actele de naștere ale scriitorilor Panait Istrati (doc. 364, p. 386—387), Dumitru Panaitescu-Perpessiciu (doc. 395, p. 429—430), marii cîntărețe de operă Haricleea Darclee (doc. 158, p. 179), artistei de teatru Maria Filotti (doc. 362, p. 383—384). De asemenea sînt redată participări și prezențe ale unor intelectuali de prestigiu ai țării la diferite manifestări cultural-artistice care au avut loc în orașul Brăila spre sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX.

O serie de documente reflectă aspecte și momente ale activității și luptei clasei muncitoare, mișcării socialiste din portul Brăila în a doua jumătate a secolului trecut și la începutul secolului XX. Una din primele greve din România a avut loc în anul 1868 la Brăila, la această manifestare a luptei de clasă participînd muncitori ciurari din port (doc. 252, p. 284—285). O amplă intru-

nire muncitorească desfășurată în 1910 a ilustrat vigoarea mișcării sindicale din port și solidaritatea muncitorilor din alte țări cu cei din Brăila care protestau împotriva reducerii prețurilor fixate pentru plata muncilor prestate în vederea încălcării cerealelor pe diferite vase (doc. 466, p. 500—501 și doc. 467, p. 502—503). În anii 1913 și 1915 lucrătorii portuari din Brăila au participat la greve generale în semn de protest împotriva condițiilor materiale precare la care erau supuși din partea patronilor și autorităților locale (doc. 480, p. 516 și doc. 489, p. 523). Personalități ale mișcării muncitorești și socialiste ca N. D. Cocea, Gh. Cristescu și alții sînt întâlnite în diferite împrejurări în calitate de militanți pentru drepturile social-economice ale clasei muncitoare din Brăila (doc. 453, p. 486—487 și doc. 466, p. 500—501). Locuitorii Brăilei au fost martori și participanți la evenimente memorabile din istoria poporului român.

Cucerirea independenței de stat a României în războiul din anii 1877—1878 a însemnat pentru oficialitățile și cetățenii orașului Brăila posibilitatea exprimării solidarității lor cu bravii ostași ai armatei noastre care luptau la sud de Dunăre împotriva armatei turcești. La 9 septembrie 1877, printr-o decizie a Consiliului comunal Brăila a fost depusă suma de 30 000 lei la dispoziția Ministerului de Război pentru cumpărarea de arme necesare armatei române, considerîndu-se măsura respectivă „cea mai imperioasă datorie... privind totodată independența, apărarea și chiar salvarea țării” (doc. 337, p. 358—359).

În primăvara anului 1907, al mării răscoale țărănești, orașul și județul Brăila au cunoscut — ca și alte orașe din țară — manifestările specifice unor acute nemulțumiri și ridicări protestatate din partea truditorilor pămintului.

Autoritățile locale telegrafiau Ministerului de Interne să trimită un batalion de linie spre a potoli spiritele din oraș; se informa că „în județul locuitorii amenință cu răscoala cu ocazia învoielilor” (doc. 456, p. 489).

Participarea României la primul război mondial (1916—1918) a însemnat și pentru populația Brăilei o serioasă încercare, soldată cu privațiuni materiale și suferințe morale provocate de ocupația germană. Un număr de 21 documente prezintă momente și situații din viața locuitorilor orașului în condițiile grele ale anilor de război.

Volumul de documente cuprinde o bibliografie, lista documentelor, un glosar, 33 de ilustrații și un indice general. Unele omisiuni și inadvertențe nu știrbesc din valoarea de ansamblu a lucrării. Astfel, documentul nr. 8 „Tabel statistic privind situația demo-

grafică, economică și edilitară a orașului Brăila, întocmit de Magistratul Brăila și înaintat Marii Vornicii din Lăuntru” (1832, iulie) este indicat pe lista documentelor dar lipsește din sumar. Numele militantului socialist Ștefan Gheorghiu, conducător al mișcării muncitorești și sindicale, este amintit în Introducere dar lipsește de la Indicele general (p. 608) și nu este menționat în vreun document din lucrare.

Cert este faptul că valoarea documentară a lucrării constituie un succes al colectivului de arhiviști brăileni care pun astfel la dispoziția celor interesați un instrument de lucru indispensabil pentru cunoașterea istoriei orașului dunărean în epoca modernă a țării noastre.

Mircea C. Dumitriu

I. M. ȘTEFAN, *Ana Ipătescu*, București, Edit. militară, 1975, 167 p. + 16 pl.

În volumul de față autorul, cunoscut publicist și cercetător al arhivelor, reia — beneficiind de un spațiu grafic ceva mai mare — încercarea biografică asupra eroinei, cuprinsă într-un micromedalion de proporții reduse (10 p.) — în volumul *Sub semnul Minervei* (realizat împreună cu V. Firoiu).

Așa cum se arată în prezentarea editorială a volumului „Biografia Anei Ipătescu încearcă să redea ambianța în care ea a trăit, ca și chipul aceia pe care generoasa mișcare revoluționară de la mijlocul veacului trecut a înscris-o în rîndul eroinelor poporului român”. În genre, se poate spune că dacă acesta a fost țelul urmărit de autor, el a fost, în cea mai mare parte, atins.

În prima parte a micromonografiei, după un prim capitol care familiarizează pe cititor cu personalitatea și rolul istoric al Anei Ipătescu, ni se dau în continuare, succintele date biografice care se cunosc pînă în prezent despre eroină. Ceea ce remarcăm aici este informația aproape exhaustivă* asupra subiectului, pe care o reflectă pasajele respective, precum și ingenioasa utilizare a unor surse documentare noi, care completează și întregesc armonios mărturiile deja cunoscute și utilizate de istorici.

* În Bibliografia utilizată de autor nu este cuprins însă, din păcate, probabil datorită ciclului tipografic avansat în care se găsea lucrarea la data respectivă, documentul studiu al lui Gh. T. Ionescu, *Noi mărturii despre Ana Ipătescu*, publicat în nr. 3/1975 al „Revistei de istorie”.

În continuare, I. M. Ștefan efectuează o interesantă investigație asupra fraților Ipătescu (Nicolae — sotul Anei, Constantin și Grigore) subliniind opoziția lor față de anacronicul regim feudal și relevind astfel climatul prielnic ideilor revoluționare în care s-a desfășurat viața Anei în perioada premergătoare revoluției române de la 1848.

La această parte a lucrării, acolo unde ni se prezintă cadrul interu din Țara Românească în ajunul revoluției, considerăm că autorul trebuia să fie mai precaut și nuanțat în aprecieri. Astfel ni se pare exagerată afirmația sa de la p. 51 potrivit căreia „oamenii devotați ideilor înaintate din Principate știau (1) că la 8 martie, în locuința lui Nicolae Bălcescu din Paris, revoluționarii din Țara Românească și Moldova hotărâseră începerea revoluției și întocmiseră un program corespunzător”. Această aserțiune a autorului are un caracter mult prea larg, neavînd o suficientă acoperire documentară.

Izbucnirea revoluției, unelțirile boierimii contrarevoluționare, cele două ridicări ale maselor în sprijinul guvernului provizoriu, în cursul căreia se petrece și acțiunea îndrăzneată a Anei, sînt tratate detaliat pe parcursul a două capitole, cercetîndu-se toate sursele referitoare la fapta sa, atît interne cît și externe. Este relevat cu acest prilej, atașamentul maselor populare bucureștene la cauza revoluției, fermitatea revoluționară d' care au dat dovadă în momentele de cumpănă de la 19 și 29 iunie 1848.

După cum este știut, datorită intervenției celor două imperii reacționare (otoman și țarist) revoluția a fost, în cele din urmă, înăbușată. Odată cu aceasta, mențiunile documentare se referă mai ales la frații Ipătescu, aflați printre revoluționarii exilați, numele Anei nefiînd întîlnit în mărturiile timpului.

Pentru perioada post-revoluționară singurele mărturii de care se dispune pînă în prezent asupra eroinei, și pe care I. M. Ștefan le utilizează judicios, sînt scrisoarea lui Nicolae Ipătescu din Constantinopol (15 mai 1850) și certificatul de deces al Anei (din 14 martie 1875) între aceste două limite cronologice reconstituirea vieții eroinei este făcută de autor prin încadrarea prezumtivă a acesteia în fluxul evenimentelor istorice ale perioadei, de fapt singura utilizabilă, în condițiile penuriei documentare d' care aminteam.

Scrisă cu talent, caracterizată prin pulere de reconstituire conjugată cu o acribie recunoscută, micromonografia consacrată de I. M. Ștefan Anei Ipătescu convîngă pe cititor, reușind să recompună, în linii sigure, portretul viu și plin de culoare al acestei personalități feminine de excepție a istoriei românești.

M. Stroia

TEODOR TANCO, *Virtus Romana Rediviva*, vol. II: *Urme peste veacuri*, Bistrița, 1975, 350 p.

Remarcam în urmă cu un an, utilizînd aceeași rubrică, apariția la Bistrița a lucrării profesorului și scriitorului Teodor Tanco intitulată *Virtus Romana Rediviva*.

Cartea cuprindea, cu o riguroasă documentare, o expunere a unora din principalele evenimente și personalități istorice din Țara Năsăudului, relevîndu-se cu multă insuflețire contribuția născădenilor la dezvoltarea învățămîntului românesc, a culturii și literaturii naționale, și totodată la lupta pentru realizarea unității politice a poporului român.

Lucrarea, cum era de așteptat, a avut un real succes, ea fiind o importantă realizare a istoriografiei cu caracter local și, în același timp, a istoriografiei didactice și culturale în general.

Succesul obținut cu această lucrare, ca și necesitatea de continuare a cercetărilor începute, l-au determinat pe Teodor Tanco ca în decursul anului trecut să dea publicității și un al doilea volum, purtînd același nume, consacrat acelorași preocupări culturale născădene. Ca și volumul precedent, și acesta a fost editat de Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Bistrița-Năsăud.

Prima parte a volumului e dedicată istoricului și aprecierii critice a periodicelor apărute în orașele Năsăud și Bistrița de la 1867 încoace — data apariției celei dintîi publicații locale — ele reprezentînd unul din cele mai bogate capitole culturale născădene.

Prima publicație cercetată de autor este *Magazinel pedagogic*, „organu pentru educatori, învățători și bărbați d' școală”, care a apărut la Năsăud între anii 1867—1869 și prin care s-au pus bazele tradiției presei românești născădene. Redactorii publicației au fost învățătorul Cosma Anca și profesorii Maxim Pop și Vasile Petri, unul din cei mai apreciați pedagogi ai Transilvaniei. Urmărind existența „Magazinelui pedagogic”, autorul constata că în volumul „Publicațiile periodice românești” în loc de înregistrarea exactă a anilor săi de apariție (1867—1869), se afirmă că revistele ar fi apărut și în anul 1870. Afirmația e inexactă. Alte reviste pedagogice apărute la Năsăud au fost *Școala română* (1876—1881, 1891), care în prima ei fază, pînă la 1 aprilie 1880, a apărut la Sibiu iar de la această dată pînă la 16 iunie 1881 și apoi în 1891 la Năsăud — *Școala practică* (1882—1886), iar în perioada interbelică *Vatra* (1933—1940), „Școala română” a fost una din principalele publicații pedagogice ale Transilvaniei, în jurul ei adunîndu-se o strălucită pleiadă de pedagogi ai timpului: Vasile Petri, Maxim Pop,

A. P. Alexi, V. G. Borgovan (Gherla), D. Barcianu (Sibiu), T. Ceonța (Arad), A. Grama (Blaj), I. Lazariciu (Deva), Grigore Pletosu, Paul Tanco (Năsăud).

Prin colaborarea acestora revista năsăudeană a fost considerată ca o publicație a tuturor cercurilor didactice transilvane, o expresie a celor mai înaintate preocupări didactice.

O revistă de un incontestabil prestigiu a fost *Arhiua someșană* (1924—1940) în paginile căreia, sub conducerea lui Virgil Sotropa, Iuliu Moisil și Iulian Marțian, s-a publicat un imens material documentar cu privire la granița Năsăudeană, și îndeosebi a luptei năsăudenilor pentru libertate, cultură și independență, precum și a altor regiuni din partea de nord a Transilvaniei. Astfel de materiale s-au publicat în decursul timpului și în Anuarele liceului (1867—1944) și a școlii normale din Năsăud (1923—1932), și de asemenea în Anuarul licenței „Alexandru Odobescu” din Bistrița (1924—1932).

Cîteva din publicațiile regiunii au avut caracter literar — *Minerva* (1891—1894), *Revista ilustrată* (1898—1902), *Revista Bistriței* (1903—1909) — care, pe lângă scriitorii și publiciștii mai puțin cunoscuți ai graniței, George Curtcar, George Simu, Ioan Mocanu, Victor Onișor, Theodor A. Bogdan, Nestor Șimon, Iuliu Moldovan și alții, au beneficiat și de colaborarea unor scriitori de o mai largă notorietate: George Coșbuc, Ion Pop Reteganul, Ieronim Barițiu, Petre Dulfu, Ilarie Chendi, Virgil Onițiu, Zaharia Bărsan. Marii clasici au fost prezenți în revistele bistrițene prin reproduceri din M. Kogălniceanu și V. Alecsandri. S-au reprodus de asemenea și unele conferințe ale lui N. Iorga.

La una din revistele literare menționate — *Revista ilustrată* — a debutat însuși Octavian Goga, căruia, la poșta redacției, I. Pop Reteganul, redactorul publicației i-a răspuns cu multă cordialitate: „Ai talent tinere amice, cultivează-l cu diligență că poți deveni mare. Ziua bună de dimineață se cunoaște”.

Un ziar cu o semnificație aparte a fost *Glasul vremii*, apărut la 7 noiembrie 1918 spre a mobiliza pe năsăudeni și bistrițeni pentru marșul adunare de la Alba-Iulia de la 1 decembrie 1918.

Cele mai multe din periodicele cercetate de Teodor Tanco au avut însă caracter informativ, cultural, remarcându-se îndeosebi prin tendința lor de ridicare a țărânimii și de stimulare a activității desfășurate în mediul rural. Un rol de seamă în această direcție a fost realizat de ziarul *Săptămîna* (1928—1944), a cărui apariție — sub conducerea lui Ion Costan — s-a continuat și în anii de ocupație horthystă (1940—1944), fiind sin-

gurul săptămînal al românilor subjugăți prin dictatul de la Viena.

Ca o expresie a sentimentelor și activității patriotice a năsăudenilor refugiați în această perioadă la București, și apărut în capitala României revista *Platuri năsădene* (1943—1945).

Sub regimul socialist presa politică năsăudeană a fost reprezentată mai întîi de ziarul *Lupta Rodnei* (1951—1952), organ al Comitetului regional al P.M.R. și al Sfatului popular regional, cu redacția în orașul Bistrița, numit apoi *Rodna muncitoare*. La 13 septembrie 1952, în urma restructurării administrației teritoriale a țării, ziarul, menit să servească acum înainte interesele raionului Bistrița, a adoptat numele de *Avîntul* sub care va apărea pînă la 26 decembrie 1964. Prin înființarea județului Bistrița Năsăud, s-a simțit însă nevoia unei noi publicații, destinată unei arii mai largi, așa încît la 24 februarie 1968 s-a înființat astfel cotidianul *Ecoul*, a cărui apariție, sub conducerea lui Vasile Ilovan, se continuă și astăzi.

Cercetarea periodicelor năsădene — prima de acest fel în regiune — s-a făcut în mod riguros, autorul neîngăduindu-și nici o afirmație nebazată pe documente. „Probabil — mărturisește în prefață — să mai fie unele periodice pe care nu le-am cunoscut, dar am preferat omisiunea înaintea erorii. Am prezentat numai acele publicații pe care le-am avut în mînă”. Pe baza lor, cum foarte potrivit afirmă Teodor Tanco, se va putea trece la alcătuirea unei bibliografii a presei județului Bistrița Năsăud, a cărei realizare e demult așteptată.

Partea a doua a lucrării e consacrată, ca și în primul volum, „portretelor în cuvinte” a unei noi serii de personalități istorice năsădene. Numărul lor se ridică la cifra rotundă de 50. Întîlnim printre aceste portrete, creionate cu multă duiosie și vigoare, țărani răsculați ca Ștefan Cute Nimigeanu și Marcu a Birăriții, care au anticipat cu 20 de ani drumurile lui Horia la Viena și răscoala năsăudeană din 1764, cărturari ca vicarul Ioan Para, unul din autorii, alături de Ion Piuariu Molnar, George Șincai, Petru Maior, al *Supplexului* din 1791, profesori locali ca Florian Motiuc, Ioan Mălaiu, Nestor Șimon, Constantin Moisil, Ioan Tanco, Valeriu Seni, Sandu Manoliu, Ștefan Lupu și alții alții, profesori în vechea Românie ca Vasile Fabian Bob și Alexe Fortunat, Constantin C. Moisil, Romulus Ionașcu, Vasile Șuteu, Vasile Merutiu.

Alături de aceștia figurează publiciști și scriitorii ca Aurcl Mureșianu, Ioan Macovei, Tit Chitul, Ioan Moldoveanu precum și luptători politici ca memorandumistii Gherasim Domide, Gavril Iripon, reprezentantul Bistriței la înarea adunare națională de la Alba

Iulia (1 decembrie 1918), Victor Onișor. Și cîte alte figuri de muzicieni (Iacob Mureșianu, Nicolae Bretan), filantropi (Simeon Tanco) și savanți (Sever Pop, Grigore C. Moisil, Alexandru Buia, Teodor Onișor) nu întîlnim în cartea lui Teodor Tanco, reprezentînd cu toții tradițiile și elanurile creatoare ale devisei născătoare *Virtus romana rediviva*.

Numărul mare al acestor portrete împiedică însă la unele din ele o expunere mai largă a activității lor, o utilizare mai adîncă a surselor bibliografice, și totodată o apreciere mai cuprinzătoare.

Cu toate aceste lacune care fac ca partea primă a volumului să fie mai reușită, paginile de studii și evocare ale lui Teodor Tanco sînt însă calde, substanțiale în esența lor, elocvente în expresie, bazate atît pe severitatea cît și pe poezia documentelor, integrate cu multă siguranță în tradiția muncii și a patriotismului, — pagini vibrante și adînc grăitoare pentru trecutul și viitorul Născătorului.

Vasile Nelea

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * *Relații internaționale în acte și documente*, vol. II (1939—1945), București, Edit. didactică și pedagogică, 1976, 301 p.

Apariția volumului al II-lea de *Relații internaționale în acte și documente (1939—1945)*, prin grija unui colectiv de la Facultatea de istorie din București¹, vine desigur în întîmpinarea dorinței tuturor celor interesați în cunoașterea celui de-al doilea război mondial în general, a aspectului său diplomatic în special. Adresîndu-se mai ales profesorilor de istorie, studenților și elevilor, dar și marelui public, culegera pe care o prezentăm acoperă, așa cum reiese și din titlu, întreaga perioadă a marii conflagrații a secolului nostru, respectiv 1 septembrie 1939—2 septembrie 1945.

Prezentarea, într-un spațiu tipografic redus, a principalelor acte și documente referitoare la relațiile internaționale din timpul ultimului război mondial, a fost cu siguranță o sarcină extrem de dificilă datorită bogăției neobișnuite de izvoare. Chiar dacă majoritatea pieselor sînt editate și doar unele, referitoare la România, provin din diverse arhive de la București, munca autorilor nu a fost deloc ușoară, dar, în final, rezultatele sînt notabile. După părerea noastră, volumul pe care-l prezentăm și-a atins pe deplin obiectivul fixat, prin reflectarea clară și convingătoare a evoluției, pe plan diplomatic, a celui de-al doilea război mondial.

Faptul că lucrarea a fost alcătuită de un colectiv de universitari români, a făcut, în mod evident, ca o serie de acte și documente să se refere la poziția politico-diplomatică a

României în anii 1939—1945. Aceasta este conturată mai ales prin documente provenind din Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Arhiva C.C. al P.C.R. ș.a.

Cît despre sursele utilizate de autori, trebuie precizat că în afară de cazul României, toate celelalte piese provin din lucrări deja publicate, culegeri de documente, lucrări cu caracter documentar etc. Este clar însă că toate seriile mari de documente publicate în lume după 1945 au fost consultate de către autori care, în funcție de obiectivele și destinația volumului, au extras principalele texte, reproduse parțial sau integral.

Legat de problema surselor documentare utilizate, credem că nu ar fi fost lipsită de interes prezentarea acestora în finalul lucrării, sub forma unei liste bibliografice, cititorul avînd astfel posibilitatea de a cunoaște, rapid și eficace, multitudinea cu totul remarcabilă a izvoarelor celui de-al doilea război mondial.

La fel ca și în primul volum al culegerii, fiecare act sau document, este precedat de un scurt comentariu în care se subliniază semnificația și valoarea textului reprodus. Acest sistem, foarte util, are desigur o importanță deosebită pentru cititorul mai puțin avizat.

Inserarea documentelor s-a făcut după criteriul general al cronologiei sau în funcție de grupe mari de probleme, așa înclt sînt cuprinse toate aspectele diplomatice importante din întreaga zonă geografică afectată, mai mult sau mai puțin direct, de război (respectiv 61 de state cu o populație de un miliard șapte sute de milioane de oameni, deci mai mult de 3/4 din omenire).

Se cuvine a se sublinia importanța deosebită a unora dintre documentele reunite în culegere, și în special a aceluia legate direct de istoria României. Astfel, între actele

1. Autori: Alexandru Vianu, Constantin Bușe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu.

referitoare la declanșarea războiului în septembrie 1939, se află câteva care oglindesc neutralitatea statului român (p. 15—16) precum și ecourile poziției românești în Germania (p. 17). Pentru a ilustra acest moment, autorii au prezentat un extras din însemnările lui Armand Călinescu în legătură cu discuțiile din Consiliul de Coroană care a avut loc la Cotroceni — București, la 6 septembrie 1939, și în care s-a decis neutralitatea, precum și o parte din comunicatul adoptat în acest sens.

În fața poziției guvernului român și mai ales în urma atitudinii față de refugiații polonezi, Berlinul a cerut Legației germane din București să solicite „... imediat și energic guvernului român ...” să se angajeze printr-o declarație formală că nu va permite trecerea refugiaților polonezi, civili sau militari, pe teritoriul românesc, nici tranzitul de material de război spre Polonia (p. 17). Dar, după cum se știe, acest demers german nu a avut rezultatele scontate.

Înfringerea forțelor armate poloneze în campania din luna septembrie 1939 a dus, pentru un timp, la dispariția Poloniei de pe harta politică europeană. Noua situație din răsăritul Europei s-a reflectat în Pactul germano-sovietic de prietenie și frontieră, semnat la Moscova, la 28 septembrie 1939 (p. 19).

Raportul de forțe creat în urma victoriilor naziste din toamna anului 1939, a determinat guvernul român să inițieze crearea unui bloc al neutrilor în sud-estul european (p. 28—29). Sugestia României nu a dus însă, datorită divergențelor de interese dintre statele din zona în cauză dar și ca urmare a unor greutăți interne, la realizarea blocului propus.

Conjunctura general-europeană din toamna și iarna anului 1939, a influențat profund și eficiența, mai mult chiar, însăși existența Înțelegerii Balcanice. Reuniunea din 2—4 februarie 1940, de la Belgrad, a Consiliului permanent al Înțelegerii Balcanice a decis, dată fiind atmosfera de război, continuarea politicii pacifice, de bună înțelegere cu toate țările vecine, în urma insistențelor depuse în acest sens de către Iugoslavia și România. Aceasta a fost ultima reuniune a reprezentanților alianței balcanice, organizație care a promovat, cu consecvență, linia de menținere a păcii și securității în sud-estul Europei dar care nu și-a realizat integral țelul, propus datorită conjuncturii internaționale vitrege și a condițiilor interne tot mai neprielnice.

Un moment interesant din istoria politică a celui de-al doilea război mondial l-a reprezentat proiectul creării statului unit anglo-francez, sugerat, la 16 iunie 1940, de

către W. Churchill în condițiile în care înfrângerea Franței era iminentă, iar Marea Britanie era amenințată de a înfrunța singură agresorul nazist (p. 39). Propunerea premierului britanic a fost însă primită cu indiferență de către cabinetul francez, refugiat la Bordeaux, ai cărui membri înclinau spre soluția semnării armistițiului cu Germania.

În luna august a aceluiași an poporul român a primit o grea lovitură prin Dictatul de la Viena, din 30 august 1940, prin care 43 000 de km² au fost smulși României și dați Ungariei horticyste (p. 61—63). Cu toate acestea, guvernul antonescian, trădând interesele naționale, cerea Berlinului instructori militari, ceea ce a servit ca pretext pentru ocuparea de fapt a României, în octombrie 1940, de către Wehrmacht (p. 65—66).

Poporul român a protestat, prin acțiuni în fruntea cărora s-au aflat comuniștii, împotriva liniei politicii externe promovată de guvernul Antonescu, și-a manifestat deschis starea de spirit antinazistă, care a avut ecouri și în rapoartele Legației germane din București către Ministerul de Externe al Germaniei, ca de exemplu în raportul din 5 noiembrie 1940 (p. 71—72).

În condițiile în care, în vara anului 1941, Uniunea Sovietică era greu lovită de agresorul fascist, și multe din popoarele lumii gemeau sub cizma ocupantului, Mao Tzedun sublinia că „... sarcina comuniștilor din lumea întreagă în momentul de față este să mobilizeze popoarele tuturor țărilor pentru crearea unui front unic internațional de luptă împotriva fascismului ...”, în apărarea libertății și independenței tuturor popoarelor. Astăzi toate forțele trebuie să fie îndreptate spre lupta împotriva înrobirii fasciste” (p. 93—94).

Prin intrarea în război a Statelor Unite ale Americii, la 8 decembrie 1941 (p. 117—119), coaliția antihitleristă s-a întărit considerabil, iar războiul a alins un caracter cu adevărat mondial.

Din punctul de vedere al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, un moment important din timpul marii conflagrații l-a reprezentat hotărârea din 15 mai 1943 a Prezidiului Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste de autodizolvare a Cominternului „... luând în considerație creșterea și maturitatea politică a partidelor comuniste și a cadrelor lor de conducere în diferite țări și având de asemenea în vedere că în timpul actualului război o serie de secții au ridicat problema dizolvării Internaționalei Comuniste ca centru conducător al mișcării muncitorești internaționale...” (p. 140).

Răsturnarea guvernului antonescian și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste de către armata română, în urma insurecției naționale antifasciste și antiimperialiste din 23 August 1944, a avut consecințe dintre cele mai importante nu numai pentru destinele poporului român ci și pentru întreaga situație politică și militară a sud-estului european din vara anului 1944. Proclamația regelui către țară, întocmită de reprezentanți ai partidului comunist și ai palatului (p. 162—163), sublinia, între altele: „Dietatura a luat sfârșit și cu ea încetează toate asupririle. Noul guvern înceamnă începutul unei ere noi...”.

În baza Declarației guvernului sovietic cu privire la pătrunderea Armatei Roșii pe teritoriul României, din 2 aprilie 1944 (p.158), a Condițiilor de armistițiu ale U.R.S.S. anunțate guvernului român la 12 aprilie 1944 (p. 159—160), dar și a altor documente interaliate cu caracter general, referitoare la condițiile păcii, la 12 septembrie 1944 a fost semnată la Moscova Convenția de armistițiu între guvernul român, pe de o parte, și guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit al Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii, pe de altă parte (p. 165—168).

Convenția recunoștea faptul că România „... a încetat cu totul operațiunile militare împotriva Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, pe toate teatrele de război, a ieșit din războiul împotriva Națiunilor Unite, a rupt relațiile cu Germania și sateliții săi, a intrat în război și va duce războiul alături de Puterile Aliate împotriva Germaniei și Ungariei, cu scopul de a restaura independența și suveranitatea României...”.

Volumul de documente prezentat reflectă de asemenea alte aspecte importante ale relațiilor internaționale din timpul războiului, ca de exemplu: raporturile dintre principalele puteri aliate, U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanică, inclusiv desfășurarea marilor conferințe de la Teheran (p. 152—155), Yalta (p. 183—191) și Potsdam (p. 243—256); raporturile inter-americane sau cele sovieto-nipone; procesul, elaborării unui nou sistem de securitate în lume după terminarea ostilităților, proces marcat de adoptarea Cartei Atlanticului (p. 110—111), a Declarației Națiunilor Unite (p. 121—122) și încheiat cu semnarea Cartei Națiunilor Unite (p. 209—233) la care s-a adăugat Statutul Curții Internaționale de Justiție (p. 223—242).

Lucrarea se încheie cu o serie de documente referitoare la crimele de război naziste (p. 272—290) și la desfășurarea proceselor principalilor criminali de război în cadrul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg și Tokio (p. 290—296).

Culegerea de documente pe care am prezentat-o, reflectă, credem noi, în mod veridic evoluția relațiilor internaționale în anii celui de-al doilea război mondial. Autorii au reușit să realizeze un echilibru just, care corespunde realităților, între diversele aspecte ale diplomației de război, cei interesați putând percepe complexitatea și ponderea factorului politico-diplomatic în istoria universală a anilor 1939—1945.

Desigur că se pot semnala unele minusuri care țin în special de selectarea materialului, de utilizarea unor traduceri fiind se putea merge la volumul în limba originală, de folosirea ziarelor fiind era posibilă studierea documentului original din arhivele românești, dar toate acestea nu scad valoarea politică și științifică a volumului, care se înscrie ca o contribuție de seamă la mai buna cunoaștere a celui de-al doilea război mondial.

Nicolae Daseștu

* * * *Documenta Bohemica Bellum Tricennale illustrantia*, tomus III. *Der Kampf des Hauses Habsburg gegen die Niederlande und ihre Verbündeten 1621—1625*, Nakladatelství Československé Akademie Věd Praha 1976, 309 p. sub redacția lui Josef Janáček, Josef Kočír, Gabriela Čehova.

Perioada cuprinsă între anii 1621—1625 reprezintă în istoria războiului de treizeci de ani o epocă de tranziție însemnată a cărei importanță a fost recunoscută în istoriografie abia în ultimele decenii.

Așa cum apreciază în volumul IV din *New Cambridge Modern History*, E. A. Beller, autorul unei schițe a conflictului politic și militar care a fost războiul de treizeci de ani, acest răstimp este caracterizat ca însușind ani de căutare a unor noi aliați din partea reprezentanților celor două partide grupate în jurul lui Ferdinand al II-lea de Habsburg și Frederic, principe de Palatinat.

Trebuie să arătăm totuși că în trecut epoca denumită anterior războiul Palatinatului s-a bucurat de atenție din partea lui A. Gindely, autorul lucrării *Geschichte des Dreissigjährigen Krieges*, Praga, 1880 și din partea lui J. Groll, *Die französische Heirath*, Praga, 1876. Și în ultima vreme V. Livá, editor al unor izvoare importante pentru operațiunile militare desfășurate în perioada care ne interesează, ca și J. Polišensky în lucrările sale au pus în lumină participarea forțelor spaniole la acțiunile îndreptate împotriva principelui Transilvaniei, Gabriel Bethlen, Mansfeld și rebeli ca și încercarea

Țărilor de Jos de a constitui o nouă coaliție sub egida Danemarcei și a Suediei împotriva Habsburgilor. Datele referitoare la războiul desfășurat în Moravia au fost îmbogățite substanțial prin publicarea de către V. Fialová a unui izvor important intitulat *Kronika holešovská 1615 – 1645*. Fr. Dostál este autorul unei monografii închinată acestei teme (Valaška postání ze třicetileté války 1621 – 1644, Praha 1956) și tot lui i se datorează și seria de articole din revista Valaško.

Un aspect deosebit de interesant pentru istoria țării noastre, deoarece privește în mod direct Transilvania, îl constituie atât politica internă dusă de principele Gabriel Bethlen cât și cea externă de menținere a echilibrului între Imperiul otoman și Austria, politică ce s-a bucurat de mare atenție din partea istoriografiei maghiare.

Fără îndoială că rămân așa cum arăta J. Polišínsky încă în primul volum al acestei colecții de documente (p. 88) unele aspecte neclare care-și așteaptă cercetătorul.

Astfel se pune de pildă întrebarea cum și de ce s-a destrămat atât de repede răcoala stărilor din Boemia, Moravia și Silezia. Nu s-a lămurit nici rolul lui Frederic, principe de Palatinat, refugiat la Haga care oscila între aspirația către o activitate diplomatică și militară mai însemnată și între tendința de a se adapta cerințelor politicii duse de regele Angliei, Iacob I Stuart. Rămâne încă în discuție cauza care a determinat desprinderea lui Christian von Anhalt și a lui Hohenlohe din rândurile lui Fr. Ratgeben, susținător al domniei din Boemia a lui Frederic, principe de Palatinat. Dealtfel această problemă va fi explicată pe baza materialului aflat în arhivele din Boemia, publicat în volumul de față.

Relațiile Spaniei cu Europa ca și atitudinea acestei puteri față de conflictul izbucnit în Boemia în contextul raporturilor sale cu Țările de Jos au fost cercetate pentru perioada 1598-1621 de către H. R. Trevor Roper. Anul 1617 înseamnă începutul unei reorientări a politicii spaniole prin întoarcerea la Madrid a lui Zuñiga, ambasadorul acestui stat la Praga ca și prin alegerea sa ca membru în Consejo de Estado. Această acțiune marchează o victorie a partidei războinice de la Madrid care considera că era vremea de a se pune capăt pe continent Păcii Hispanica ca și încercărilor din 1621 de a se reînnoi armistițiul încheiat pe o perioadă de 12 ani (Las Pazes) cu statele generale din Țările de Jos. Ambasadorul Angliei de la Praga, contele Gondomar împreună cu guver-

natorul din Cambrai, Carlos Colona și Baltasar de Zuñiga au susținut principiul necesității de a nu se mai prelungi armistițiul împreună cu planul distrugerii Provinciilor Unite prin atacul lui Spinola. În acest context contele Gondomar propunea invazia în Anglia prin reluarea vechilor planuri de Empresa de Inglaterra.

În același timp un grup de Arbitristas din consiliul economic (Consejo de Hacienda), potrivit reînnoirii războiului cu Provinciile Unite au propus modificări radicale ale structurii și administrației imperiului spaniol. Deși argumentele aduse de ei în favoarea menținerii păcii Hispanica au avut puterea de a convinge în 1621, totuși moartea regelui Filip al III-lea și a arhiducelui Albert a favorizat procesul de identificare a punctelor de vedere susținute de reprezentanții companiilor comerciale ai Indiilor de Vest și de Est și de membrii consiliului pentru Portugalia și India cu opiniile lui Colonna și Zuñiga. Decisiv a fost însă faptul că marchizul de Bedmar, cardinalul de la Cueva a devenit după moartea arhiducelui Albert, guvernatorul de fapt al posesiunilor spaniole din Țările de Jos. Spania a fost amestecată într-un conflict în care numai plata soldelor pentru armata din Țările de Jos a impus o mărire a cheltuielilor anuale cu o jumătate de milion de ducați.

Împletirea celor două războaie din Boemia și din Țările de Jos a avut ca rezultat declanșarea celui mai puternic conflict european de până atunci — războiul de treizeci de ani — care a pus capăt în mod decisiv hegemoniei spaniole în partea de apus a continentului (H. R. Trevor Roper). Problemele politicii spaniole ca și unele acțiuni militare de la începutul războiului de treizeci de ani au fost cercetate de istoricii spanioli, Jover, Reglá și Rodenas. După părerea celui din urmă, prima intervenție armată a lui Spinola în Palatinat (1620) ca și intrarea în Valtelina a guvernatorului Milanului, principele de Ferias au avut loc în a doua jumătate a anului 1620. Simultan sau aproape simultan s-a ajuns și la a doua intervenție atunci când trupele din Țările de Jos au intrat în Palatinat pentru a împiedica Spania să stăpânească calea Rinului. Zadarnic a încercat Spinola să distrugă Provinciile Unite printr-un război fulger (guerra relámpago). Acțiunea sa a eșuat datorită faptului că nobilimea Castiliei împreună cu clerul și cu burghezia orașelor din Flandra nu au privit acest război ca pe un conflict vital.

Trebuie menționat meritul celor trei istorici spanioli, Reglá, Jover și Rodenas de a fi pus astfel problema luptei pentru putere subliniind importanța aspectelor economice ale conflictului dintre Spania și Țările de

Jos și anume încercarea de a distruge „Cartagina” de pe Zuidersece.

Cu toate acestea rămân multe aspecte de lămurit. Deși războiul din Boemia ar putea fi definit ca un conflict local de caracter general, totuși în 1621 Provinciile Unite au devenit organizatorul rezistenței generale împotriva hegemoniei europene a monarhiei spaniole. Așa cum se arată în prefața volumului pe care-l prezentăm, lipsește încă o lucrare temeinică asupra tendințelor generale și asupra aspectelor structurale ale politicii externe dusă de republica olandeză în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Pe de altă parte, atita vreme cât nu avem la dispoziție o lucrare asupra intervenției din 1624 a Spaniei în războiul de treizeci de ani, rămâne valabilă întrebarea dacă amestecul acestei puteri în conflictul european a început așa cum este de părere istoricul Reglă în 1618 sau în anul 1624 cu rivalitatea hispano-franceză pentru Valtelina. Dar după publicarea celui de al doilea volum din colecția Documenta Bohemica Bellum tricennale illustrantia ca și după editarea actelor aparținând cancelariei militare a lui Buquoy se poate afirma că ajutorul Spaniei, nu cel al capitalei, ci cel acordat de solul spaniol de la Viena, Oñate împreună cu creditul de la Bruxelles dat arhiducelui Albert în toamna anului 1618, au salvat dominația Habsburgilor în Europa centrală.

Nu se poate tăgădui interesul manifestat de Spania față de evenimentele desfășurate între 1621—1625 în această regiune europeană deși căile politicii Habsburgilor spanioli și austrieci nu coincideau adeseori. Încercările de impresurare a Vienei în 1621 și în 1625 ar fi fost foarte greu de respins dacă nu ar fi intervenit ajutorul spaniol. Prezența reprezentanților „partidei spaniole” în rindul cirmuitoarelor din Boemia și Moravia după anul 1620 se explică în mare măsură prin sprijinul acordat de diplomația spaniolă. Dealtfel informații bogate în acest sens se pot găsi în corespondența cardinalului Dietrichstein, guvernatorul Moraviei din care o parte însemnată este publicată în volumul de față.

Acesta ne oferă un material inedit bogat care însumează aproximativ 900 de piese păstrate în arhivele din Boemia și din Moravia, aparținând perioadei anterioare ridicării în gradul de general a lui Albrecht von Wallenstein. Așa cum arătase J. Poližensky încă în volumul I al colecției amintite, documentele au fost editate în funcție de cuprins și de semnificație — în extenso sau sub formă de regist. În acest volum ponderea cea mai mare o au actele provenind din arhiva cardinalului Dietrichstein, reprezentantul politicii spaniole în Europa centrală. O a doua

grupă distinctă de documente o formează corespondența păstrată tot la Brno a președintelui consiliului de război al curții, Rombaldo Collalto.

Materialul inedit începe cu perioada numită odinioară războiul Palatinatului, în 1621 trupele de diversiune ale lui Johann Georg von Brandenburg-Jägendorf pătrund în Moravia cu intenția de a face joncțiunea cu principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen pentru a cuceri Bratislava sau Viena. Din păcate însă, deși partea estică a Moraviei se eliberase de sub controlul imperialilor, scopul expediției nu s-a realizat. Principele Bethlen a fost silit mai ales datorită atitudinii nobilimii maghiare să încheie la 6 ianuarie 1622 pacea de la Nikolsburg. Și pentru desfășurarea expediției la care s-a alăturat și răscoala lui Batthyány există material documentar suficient, păstrat în arhiva cancelariei împăratului Ferdinand al II-lea, și cardinalului Dietrichstein. Moravia a fost amenințată direct de expediția din 1623 1624 a lui Gabriel Bethlen, rezultat al legăturilor stabilite între principe, Istanbul și Provinciile Unite. Urmarea politică a acestei expediții la care au participat turcii, tătari și maghiari a fost în final nul în ciuda succeselor militare parțiale.

Trebuie relevat faptul că materialul editat pune în lumină aspectul militar al conflictului desfășurat pe teritoriul Boemiei și mai ales cel al recrutării armatelor. Concluzia esențială care se impune din cercetarea relațiilor publicate privește deosebirea radicală care a existat între planurile politice ale Habsburgilor austrieci și spanioli în 1622—1623. Ceea ce ne interesează în mod deosebit parcurgând documentele editate sînt știrile noi care se referă la participarea Transilvaniei la războiul de treizeci de ani și care pot fi de folos istoriografiei române.

Cristina Bulgaru

L. I. KISELEVA, *Готический курсив XIII — XV вв.* (Scrierea gotică cursivă în secolele XIII—XV), Editura „Hayka”, Leningrad, 1974, 258 p.

Școala de paleografie latină leningrădeană întemeiată în perioada interbelică de cunoscuta savantă O. A. Dobiș-Rojdestvenskaia, continuată strălucit de A. D. Liublinskaia, se află azi la cea de a treia generație de specialiști. Formați sub conducerea profesoarei Alexanra Dmitrievna Liublinskaia și făcînd o practică permanentă în bogatele fonduri de manuscrite și documente medievale latine de la Biblioteca publică M. E. Saltikov-Șcedrin, Biblioteca Academiei de știință a U.R.S.S.,

Arhiva Filialei leningrădene a Institutului de istorie universală și fondul de manuscrise medievale din Europa apuseană de la Muzeul Ermitaj, tinerii specialiști în domeniul paleografiei latine au început să publice nu numai studii valoroase, dar și monografii de autentică valoare științifică în domeniul acestei discipline atât de dificile, care solicită pe lângă altele, o muncă extrem de migăloasă, o muncă de benedictin.

Monografia consacrată scrierii gotice cursive din secolele XIII—XV scrisă de Ludmila Ilinicina Kiseleva colaboratoarea Secției de manuscrise și cărți rare a Bibliotecii Academiei de științe a U.R.S.S. din Leningrad este una din aceste interesante monografii. Autoarea a devenit cunoscută în cercul specialiștilor din domeniul paleografiei latine prin studiile publicate pe coloanele volumelor culegerii „Srednie Veka”, publicația de frunte a medievistilor sovietici în domeniul istoriei feudalismului apusean. Aceste studii se refereau la scrierea de carte manuscrisă, la problemele genezei scrierii cursive gotice sau alte aspecte ale paleografiei latine medievale.

Barlndu-se pe fondurile de manuscrise și de documente referitoare la istoria Europei apusene din secolele IX—XV L. I. Kiseleva abordează una din problemele foarte dificile și mult controversate ale paleografiei latine medievale. În jurul scrierii gotice cursive se poarta în ultimele decenii discuții interesante și în dialogul internațional școala leningrădeană de paleografi reprezintă o direcție, un curent care s-a afirmat și pe plan internațional. În special în problema originii scrierii gotice contribuția acestei școli a fost și este remarcabilă, ceea ce ne dovedește și monografia semnată de L. I. Kiseleva.

În ampla și bine documentata trecere în revistă a istoriografiei referitoare la temă Kiseleva realizează o analiză critică a întregii literaturi de specialitate, ținând seama mai ales de lucrările franceze și de concepția formulată de specialistul maghiar Hajnal István cu două decenii în urmă în cunoscuta lui monografie referitoare la rolul universităților în evoluția scrierii latine medievale. Autoarea subliniază faptul că „este meritul lui Hajnal de a fi pus pentru prima dată problema apariției scrierii cursive gotice, și cu toate că el n-a reușit să elaboreze această problemă plină în detalii, a reușit să indice drumul cel bun pentru continuarea cercetărilor asupra scrierii cursive”. Autoarea cunoaște unele din lucrările de paleografie latină apărute în România în perioada post-belică; apreciază în mod deosebit cele scrise

de profesorul clujean Jakó Zsigmond, dar spre regretul nostru nu folosește cea mai reprezentativă lucrare de paleografie latină apărută la noi (*Scrierea latină în evul mediu* de Jakó Zsigmond și Radu Manolescu, Editura științifică, București, 1971). Desigur, apariția acestei monografii într-o limbă de circulație mondială ar fi facilitat mult pătrunderea rezultatelor cercetărilor din România în circuitul științific internațional cu atât mai mult cu cât este vorba de rezultate și de o concepție nouă, care se leagă în mod strâns de direcția promovată de școala paleografică leningrădeană. L. I. Kiseleva folosește pe larg și rezultatele cercetării lui J. Steinon referitoare la scrierea documentelor în dioceza de Liège în secolele IX—XIII.

Cartea Ludmillei I. Kiseleva constă din trei capitole în care abordează succesiv condițiile sociale și spirituale ale apariției scrierii cursive gotice, originea acestei scrieri și evoluția ei în secolele XIV—XV. Noutatea viziunii constă în aceea de a analiza evoluția scrierii ca o emanație intelectuală născută din necesități obiective ale dezvoltării societății sub toate aspectele ei. Pe lângă aspectele fundamentale economico-sociale și politico-culturale autoarea cercetează în mod temeinic formarea și dezvoltarea aparatului birocratic în regatul francez, îndeosebi evoluția cancelariei regale, practica scrierii înecătătenite în cadrul ei etc. Sînt analizate instituțiile din punctul de vedere al paleografului, al produsului pe care-l studiază specialistul de azi. Se face o trecere în revistă a regimului politic din statele italiene, din cele germane, din Anglia etc. Kiseleva se oprește și asupra rolului școlilor și mai ales al universităților în dezvoltarea scrierii și în formarea păturii intelectualității medievale, acordînd o atenție sporită tratatelor și manualelor de scriere.

Contribuția de bază originală a autoarei constă într-o investigație amănunțită, fundamentală pe un bogat material documentar de documente și manuscrise originale, asupra dezvoltării elementelor grafice. Pornește de la confruntarea scrierii gotice cursive cu scrierea gotică de carte stabilind trăsăturile comune dar și cele specifice proprii fiecăreia dintre aceste scrieri. Pornind de la scrierea minusculă carolingiană Kiseleva arată că scrierea cursivă gotică este din punct de vedere genetic legată de această scriere și nu de scrierea gotică de carte, căci trăsăturile de bază ale goticeii cursive nu coincid

cu cele ale gotice de carte. Astfel, după Kiseleva, scrierea gotică cursivă nu se poate deduce evolutiv din scrierea gotică de carte, ci din evoluția spre o scriere cursivă a minusculei carolingiene. Acest proces este urmărit de autoare pe baza evoluției scrierii documentelor, paralel cu dezvoltarea scrierii în cărțile manuscrise. Scrierea gotică de carte și scrierea de cancelarie apar la sfârșitul veacului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea, când se poate observa și tendința spre o scriere cursivă, reclamată de o răspândire mai

largă a scrisului. Fără a considera problema încheiată L. I. Kiseleva indică căi noi de investigație, aduce în circuitul științific un material bogat, inclusiv un bogat material ilustrativ selectat cu migală din fondurile bogate din Leningrad. Cartea va reține, fără îndoială, atenția specialiștilor, ea fiind una din cele mai prestigioase realizări din ultimul deceniu al școlii de paleografie latină sovietică și în același timp a întregii cercetări europene din acest domeniu.

L. Demény

BULETIN BIBLIOGRAFIC

I. LUCRĂRI TEORETICE, MONOGRAFII, BIBLIOGRAFII

- * * * *Marx, Engels, Lenin despre raportul național — internațional în revoluția și construcția socialistă*, București, Edit. politică, 1976, 119 p.
- * * * *Rezoluția Congresului educației politice și al culturii socialiste*, 2—4 iunie 1976, București, Edit. politică, 1976, 32 p.
- * * * *Bibliografia manualelor, tratatelor și cursurilor universitare apărute în R. S. România, 1973—1974*, București, 1975, 452 p.
- * * * *Cartea străină veche 1472—1700*. Catalog întocmit de Ion Mărunțelu, Sorina Codreanu, Florica Carapcea, Galați, 1975, 243 p.
- DAVISON, RODERIC H., *Turkey*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1968, 181 p.
- * * * *Die Rolle der Volksmassen in der Geschichte der vorkapitalistischen Gesellschaftsformationen*, Berlin, Akademie Verlag, 1975, 322 p.
- * * * *Geschichte der Araber von den Anfängen bis zur Gegenwart*, band I, II, Berlin, Akademie Verlag, 1975, 249 + 19 ilustr., 544 p. + 34 ilustr.
- GIURESCU, CONSTANTIN C., *Amintiri*, I, București, Edit. Sport-turism, 1976, 337 p. + ilustr.
- * * * *Historia i nowoczesność. Problemy uno wczesniehia metodologii i warsztatu badawczego historia*, 1974, 354 p.
- * * * *Istoriija na Bălgarskata komynisticeska partiija. Kral'k očerk*, treto izdanie, Sofia, 1975, 348 p.
- * * * *Îndreptar la operele complete ale lui V. I. Lenin*, partea I și II, București, Edit. politică, 1976, 745 + 670 p.
- JIPPA, AUREL DUMITRESCU și NICOLAE NISTOR, *Sibiul și ținutul în tinutina istoriei*, I, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, 261 p.
- * * * *Lucrările simpozionului de toponimie* (București, iunie, 1972) București, 1975, 199 p.
- MOURRE, MICHEL, *Dictionnaire des personnages historiques de tous les temps*, Bordas, Paris, 1972, 715 p.
- NAJITA, TETSUO, *Japan*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1974, 152 p.
- NOWELL, CHARLES E., *Portugal*, Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1973, 178 p.
- POSCH, FRITZ REINER PUSCHNIG, FERDINAND TREMEL, *Fritz Popelka (1890—1973)*, Graz, 1975, 76 p.
- * * * *Recordkeeping in the Department of State, 1789—1956*, National Archives and Records Service, Washington, 1975, 35 p.
- * * * *Studii de istorie a naționalității maghiare și a infraștrii ei cu națiunea română*, vol. I, București, Edit. politică, 1976, 396 p.
- TREMEL, FERDINAND, *Hans Pirchegger (1875—1973)*, Graz, 1975, 87 p.

II. ISTORIE VECHĂ

- GARZETTI, ALBINO, *From Tiberius to the Antonines. A History of the Roman Empire A. D. 14—192*, London, Methuen and Co LTD, 1974, 861 p.
- HEICHELHEIM, FRITZ M. and CEDRIC AYO, *A History of the Roman People*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., 1962, 480 p.
- SEAGER, ROBIN, *Tiberius*, London, Eyre Methuen, 1972, 300 p.
- TUDOR, DUMITRU, *Arheologia română*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1976, 280 p. 86 ilustr.

III. ISTORIE MEDIE

- BARLOW, FRANK, *Edward the Confessor*, London, 1970, 375 p.
- CHIHAI, PAVEL, *De la „Negru Vodă” la Neagoe Basarab. Interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc*, București, Edit. Academiei R. S. România, 1976, 255 p. + 73 ilustr.

- * * * *Coresi. Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și 1589*. Text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, București, Edit. Academiei R. S. România, 1976, 779 p.
- DELVOYE, CHARLES, *Arta bizantină*, vol. I, II, București, Edit. Meridiane, 1976, 297 p. + 23 ilustr.; 369 p. + 36 ilustr.
- HOFFMANN, ERICH, *Die heiligen Könige bei den Angelsachsen und den skandinavischen Volkern*, Neumünster, Karl Wachholtz Verlag, 1975, 238 p.
- KAACK, HANS-GEORG, *Die Ratsverfassung und verwaltung der Stadt Rendsburg bis gegen Ende des 16. Jahrhunderts*, Neumünster, Karl Wachholtz, 1976, 180 p.
- MACARIE IEROMONAHUL, *Opere*, vol. I, Ediție îngrijită cu un studiu introductiv și transliterare de Titus Moisescu, București, Edit. Academiei R.S.R., 1976.
- NEAGOE, MANOLE, *Mihai Viteazul*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1976, 317 p. + 32 p. ilustr.
- SÎRBU, ION, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești*, Ediție îngrijită de Damaschin Mioc, Timișoara, Edit. Facla, 1976, 565 p.
- * * * *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română. Naționalitatea germană*, vol. I, București, Edit. politică, 1976, 297 p.
- THEODORESCU, RĂZVAN, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400–1400)*, București, Edit. Meridiane, 1976, 339 p. + 307 ilustr.
- WITT, REIMER, *Die Privilegien der Landschaft Norderdithmarschen in gottorfscher Zeit 1559 bis 1773*, Neumünster, Karl Wachholtz Verlag, 1975, 361 p.

IV. ISTORIE MODERNĂ

- ACTON, HAROLD, *The Bourbons of Naples (1734–1825)*, London, Methuen and CO LTD, 1974, 731 p.
- ASHLEY, MAURICE, *A History of Europe, 1648–1815*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1973, 295 p.
- BUȘE, CONSTANTIN, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc (1837–1883)*, București, Edit. Academiei R. S. România, 1976, 202 p.
- RACIU, PETRE, *Prefectul legiunii a III-a*, București, Edit. Litera, 1976, 69 p.
- COCHRANE, ERIC, *Florence in the Forgotten centuries 1527–1800. A History of Florence and the Florentines in the Age of the Grand Dukes*, The University of Chicago Press, 1974, 593 p.
- * * * *Catherine the Great*, Edited by L. Jany Oliva, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J., 1971, 184 p.
- DOBROGEANU-GHEREA, CONSTANTIN, *Opere complete*, vol. I, București, Edit. politică, 1976, 446 p.
- * * * *Garibaldi*, Edited by Denis Mack Smith, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J., 1969, 181 p.
- GROSS, JEAN-PIERRE, *Saint-Just. Sa politique et ses missions*, Paris, Bibliothèque Nationale, 1976, 570 p.
- IORDACHE ANASTASIE și CONSTANTIN VLĂDUȚ, *Christian Tell, 1808–1884*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1976, 121 p. + 16 p. il.
- KANN, ROBERT A., *A History of the Habsburg Empire 1526–1918*, University of California Press, 1974, 646 p.
- * * *Louis XIV*, Edited by John C. Rule, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J., 1974, 181 p.
- * * * *Maria Thereza*, Edited by Karl A. Roeder jr., Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J., 1973, 186 p.
- MATHIEZ, ALBERT, *Revoluția franceză*, București, Edit. politică, 1976, 520 p.
- Mc NEILL, M. WILLIAM and MITSUKO INIYE, *Modern Asia and Africa*, Oxford University Press, 1971, 285 p.
- * * * *Napoleon*, Edited by Maurice Hut, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J., 1972, 180 p.
- RAWLEY, JAMES, A, *Turning Points of the Civil War*, University of Nebraska Press, 1968, 230 p.
- * * * *Peter the Great*, Edited by L. Jay Oliva, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J., 1970, 181 p.

- * * * *Polska klasa robotnicza* (Clasa muncitoare poloneză), tom I, Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe, 1975, 850 p.
- ZALYŠKIN, M. M., *Vnešnjaja politika Rumynii i rumyno-russkie otnoŝeniia, 1875—1878*, Moskva, Izd. Nauka, 1974, 290 p.

V. ISTORIE CONTEMPORANĂ

- * * * *A Csongrád megyei munkásmozgalom 1917—1919 augusztus* (Mișcarea muncitorească din comitatul Csongrad), Szeged, 1969, 588 p.
- ANDREI, NICOLAE, *Ani de lumină. Istoria liceului „Nicolae Bălcescu” din Craiova*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1976, 494 p.
- CONSTANTINESCU-IAȘI, PETRE, *În anii socialismului victorios*, București, Edit. politică, 1976, 208 p.
- * * * *Csongrád megye felszabadulása és az élet megindulása 1944 szeptember — 1945 október* (Eliberarea comitatului Csongrad și reluarea vieții), Szeged, 1970, 787 p.
- DIMITROV, DIMITAR, *Socialističeskijat internacional i evropejskata sigurnost 1951—1972*, Sofia, Partizdat, 1975, 204 p.
- DOLATA, BOLESŁAW, *Wyzwolenie Polski 1944—1945*, (Eliberarea Poloniei), Warszawa, 1974, 699 p.
- JAZYKOVA, A. A., *Malaja Antanta v evropejskoj politike, 1918—1925*, Moskva, Izd. Nauka, 1974, 331 p.
- FERGUSON, JOHN M., DEAN E. MC HENRY, *The American System of Government*, Mc Sraw-Mill Book Company, 1969, 764 p.
- PREDA, EUGEN, „*Săritura de piscă*”, București, Edit. militară, 1976, 298 p.
- * * * *Rezistența europeană în anii celui de-al doilea război mondial 1938—1945*, vol. 2, *Țările din Europa răsăriteană și nordică*, București, Edit. militară, 1976, 374 p.
- * * * *Ruch robotniczy w Polsce Ludowej* (Clasa muncitoare în Polonia populară), Warszawa, Wiedza Powszechna, 1975, 448 p.
- * * * *Statul socialist român în etapa actuală*, București, Edit. politică, 1976, 309 p.
- * * * *The Russian Revolution and the Soviet State 1917—1921. Documents*, Selected and edited by Martin Mc Cauley, London, The Macmillan Press, 1975, 315 p.
- * * *Warszawa latwojny i okupacji* (Varșovia în anii războiului și ocupației), Warszawa, 1975, 290 p.
- WATSON, DAVID ROBIN, *Georges Clemenceau. A Political Biography*, Eyre Methuen, 1974, 463 p.

Gelu Apostol

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST EUROPEENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE – CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE – A. D. XENOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THEÂTRE-MUSIQUE-CINEMA

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rânduri în patru exemplare, trimiterile intrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * Actes du XIV-e Congrès international des études byzantines, 1975, 656 p., 107 fig., 57 lei.
- ADĂNILOAIE NICHITA și BERINDEI DAN (sub redacția), Studii și materiale de istorie modernă, vol. V, 1975, 276 p., 24 lei.
- BUSUIOC ELENA, Ceramica de uz comun nesmălțuit din Moldova, (Secolul al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea), 1975, 90 p., 24 pl., 29 lei.
- CONSTANTINESCU MIRON ș.a. (sub redacția), Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania, 1975, 324 p., 30 lei.
- * * * Cronica anonimă a Moldovei 1661—1729, Pseudo-Amiras, 1975, 172 p., 17,50 lei.
- ELIAN ALEXANDRU și TANAȘOCA NICOLAE ȘERBAN (sub redacția), Izvoarele istoriei României, Fontes Historiae Daco-Romanae, vol. III, 1975, 571 p., 41 lei.
- GÜNDISCH GUSTAV (publicate de), Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, vol. V, 1438—1457, 1975, 639 p., 54 lei.
- * * * Inscripțiile Dacel Romane, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl., 31 lei.
- MITREA BUCUR ș.a. (sub redacția), Studii și cercetări de numismatică, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie medie, vol. VIII, 1975, 259 p., 2 pl., 28 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, vol. XI, 1593—1600. Domnia lui Mihai Viteazul, 1975, 747 p., 1 pl., 51 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească, volumul III (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.
- Mihai Viteazul. Culegere de studii, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.
- * * * Nouvelles études d'histoire, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NEAMȚU VASILE, La technique de la production céramique en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle, 1975, 271 p., 12 lei.
- NICOLĂESCU-PLOȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600), 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D. M., Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314 p., XXIV pl., 38 lei.
- POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București, 1821—1848, 1975, 527 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. și ȘIMANSCHI L. (sub redacția), Documenta Romaniae Historica. A. Moldova, volumul I, (1384—1448), 1976, 607 p., 46 lei.

RM ISSN CO — 3878

